

Simon Wiesenthal

Asi- nii

printre noi

S I M O N W I E S E N T H A L

ASASINII printre noi

1969

Editura politică—București

**TRADUCERE DIN LIMBA FRANCEZĂ DE PAUL B. MARIAN
ȘI V. T. SPÎNU**

PREFĂȚĂ DE IOAN GRIGORESCU

**SIMON WIESENTHAL
LES ASSASSINS SONT PARMI NOUS**

EDITURA STOCK, PARIS 1967

COPYRIGHT OPERA MUNDI, PARIS 1967

O cursă a justiției contra cronometru

Cuvînt înainte de IOAN GRIGORESCU

Apărută la mai bine de douăzeci de ani după ce hornurile crematoriilor din lagărele de concentrare fasciste s-au stins, încredințată cititorilor chiar în momentul cînd se apropia termenul pentru prescrierea crimelor de război, cartea lui Simon Wiesenthal poartă numele neliniștei, al simțului justițiar, al nepotolitei lupte pentru demascarea atrocităților fasciste, pentru prinderea, judecarea și condamnarea călăilor scăpați de mînia popoarelor. *Asasinii printre noi* este un strigăt de alarmă, o chemare la vigilență perpetuă, o demonstrație incontestabilă a necesității menținerii conștiinței treze, pentru ca adormirea ei să nu mai nască monștri.

În „cariera“ lui de deținut, autorul acestei cărți a trecut prin nu mai puțin de douăsprezece lagăre de exterminare și doar un lanț de miracole i-ar putea explica supraviețuirea. Imensa majoritate a celor cu care și-a împărtășit soarta n-au avut după război decît un singur gînd : să uite, să se retragă cît mai departe de locul coșmarului trăit, să evite amintirea atrocităților. A fost o primă vreme cînd căutarea criminalilor era subordonată necesității vitale a regăsirii victimelor. Cartotecile persoanelor dispărute fără certitudinea morții sau a supraviețuirii cumplitului măcel însumau imediat după război peste douăsprezece milioane de nume. Atunci, prea puțini erau aceia care în primul rînd s-au gîndit la răzbu-

nare, necesitatea aplicării dreptății lăsînd-o exclusiv pe seama eliberatorilor sau a forțelor de ocupație. La rîndul lor, armatele care cîștigaseră victoria erau înlocuite prin trupe noi, căci cei ce luptaseră și plătiseră atît de greu prețul biruinței își revendicau binemeritul drept la odihnă. Or, tocmai de această perioadă de confuzie și acalmie au putut profita unii dintre cei mai influenți potențați ai ierarhiei fasciste, criminali notorii, strecurați cu acte false prin zonele de ocupație occidentale către alte țări și alte continente. Cartea lui Wiesenthal are darul de a reconstitui în subtext, cu o excepțională forță documentaristică și cu un rar simț al descrierii, tocmai această perioadă, atît de rar oglindită de publicistica vremii.

Lucrînd asupra volumului meu de nuvele „Obsesia“, inspirat de un Auschwitz văzut la cincisprezece ani după război, și revenind cu prilejul fiecărei reeditări asupra temelor abordate, am parcurs o vastă bibliotecă de literatură de rezistență, sute de cărți scrise de foști deținuți în lagărele morții, mărturiile ale criminalilor de război, biografii ale foștilor comandanți de lagăre, am participat la procese intentate gauleiterilor fasciști și călăilor vinovați de omucideri în masă. Rareori mi-a fost dat să întîlnesc o carte de valoare a celei semnate de Wiesenthal. Imensa majoritate a literaturii de acest gen este datorată foștilor deținuți, care, scriindu-și memoriile, se eliberau din a doua detențiune, cea a coșmarelor de după război. În literatura poloneză există cîteva cărți remarcabile scrise de foști deținuți, printre care se cuvin citate volumele poetului Tadeusz Holuy și ale prozatoarei Seweryna Szma-glewska. Țara pe teritoriul căreia au existat Auschwitz, Treblinka și Birkenau a deschis după război în bibliotecile sale rafturile negre ale literaturii „de lagăr“ sau „concentraționiste“. Sute de volume, mii de destăinuiri în care primatul valorii literare era cedat necesității de a dezvălui totul, de a descrie marea tragedie printr-un unic țipăt de groază, menit să țină mereu trează conștiința omenirii. Și tocmai prin importanța de document asupra unei epoci, capabil să constituie surse de inspirație pentru o literatură realizată printr-un patos al distanței, astfel de cărți și mărturii rămîn de inestimabilă valoare. În acest sens, una dintre cele mai zguduitoare

scrieri ale genului rămîne autobiografia fostului comandant al lagărului de la Auschwitz, Rudolf Hoess, carte de aproape patru sute de pagini, scrisă de criminal în perioada detenției în Polonia, pînă în zilele care i-au precedat spinzurarea chiar pe teritoriul faimoasei fabrici a morții al cărei patron fusese timp de trei ani, timp suficient pentru uciderea a peste patru milioane de vieți. Această carte a stat la baza romanului lui Robert Merle „Moartea este meseria mea“, atestînd valoarea pe care atari documente le pot avea pentru literatura de ficțiune.

Simon Wiesenthal întrunește însă în voluminosul său documentar asupra vinătorii întreprinse împotriva unora dintre cei mai sinistri criminali de război calități literare de prim ordin. Fără să se vrea scriitor, autorul comite o literatură de suspense de excepțională factură. Atributul realității mărește și mai mult forța de convingere și de emoționare, reliefată prin tehnica descrierii. O știință a construcției pe care i-ar invidia-o orice scriitor profesionist, o progresie în acumularea faptelor menite să furnizeze încărcătura explozivă a deznodămîntului caracteristică marii arte dramaturgice, o evitare a tentației în fața pateticului și a melodramaticului — care ar fi putut submina valoarea de document a cărții, inserînd-o între destăinuirile dominate de subiectivism —, o sobrietate caracteristică numai marilor personalități, o distincție în stare să innobileze actul scrierii cu cele mai înalte atribute ale sale. Am început să citesc „Asasinii printre noi“ înainte de a-i parcurge ampla prezentare a autorului, datorată scriitorului american Joseph Wechsberg, care a fost solicitat de Simon Wiesenthal să-i ajute la redactarea cărții. Dată fiind tema, înainte de personalitatea lui Wiesenthal mă interesa faptica descrierilor sale, ineditul, completarea imaginii asupra unui excepțional proces, despre care aflasem fragmentar din presa românească și străină. .

Cu cîțiva ani în urmă, cu prilejul senzaționalei arestări a lui Eichmann, „Omul cu fața de bébé“, inamicul public nr. 3, după Adolf Hitler și Martin Bormann, marile cotidiane occidentale publicau pe prima pagină o amplă relatare semnată de Wiesenthal cu privire la modul cum s-a ajuns la identificarea și capturarea marelui criminal de război, ascuns într-o

țară din America Latină. Pînă la deschiderea procesului, desfășurat în Israel, lumea, care văzuse apărind de sub presele tipografice vrafuri nesfîrșite de cărți tributare senzaționalului, înclina să pună relatarea lui Wiesenthal pe seama acestui gen de pseudoliteratură. Dar dintr-o dată s-a produs revelația indubitabilă a unei extraordinare acțiuni, și numele lui Simon Wiesenthal a devenit cunoscut pe întreg pămîntul. Pînă atunci, omul de acțiune, justițiarul care înțelegea să-și consacre restul vieții urmării, prinderii și pedepsirii asasinilor fasciști scăpați era cunoscut într-o lume restrînsă, aceea a neliniștiților, a nepotoliților posedați pînă la uitarea de sine de necesitatea dreptății, temut în lumea celor care simțeau că asupra lor planează o conștiință ce nu putea fi împăcată decît prin verdictul tribunalelor popoarelor. Numele lui a pătruns astfel în galeria marilor publiciști.

Dar literatura lui iese de sub criteriile imediate ale esteticului. Despre o carte ca „Asasinii printre noi“ nu poți spune că este „frumoasă“ sau „urită“, ea este o carte necesară. Tulburător, destinul acestui gen de cărți are în el o doză imensă de imprevizibil. O bună parte dintr-o generație de cititori, tocmai aceea care a cunoscut îndeaproape atrocitățile războiului, îi refuză lectura. Mai avidă, mai curioasă, căutînd uneori în exclusivitate senzaționalul, disecîndu-i imaginile așa cum noi scrutăm detaliile fotografiilor luate după primele atacuri cu iperită în 1916, sau după primele bombardamente aeriene, generațiile postbelice vor să afle, să înțeleagă, să-și delimiteze opțiunile sau să-și declare adversitățile. Tema „concentraționistă“ continuă s-o fascineze. Ca și cataclismele, marile genocide, atrocitățile, masacrele au în ele o forță de atracție a curiozității umane irezistibilă, spectacolul vastelor sinistrări provocînd în cugetul celui ce le observă de la adăpostul vieții mutații decisive. Există o voluptate a contemplării ororii, și tocmai pe acest straniu sentiment au mizat mulți dintre editorii comerciali și producătorii de filme, atrași brusc de literatura genului. S-au turnat zeci și sute de filme cu tema rezistenței și, la un moment dat, producătorii de cinema și-au închipuit că au descoperit o replică a „westernului“ în „eastern“ — peliculele inspirate din momente-cheie s-au din istorii de spionaj și contraspionaj ale ultimului război mon-

dial. S-a produs astfel o suprasaturație tematică, o insensibilizare a publicului, care, încetul cu încetul, a căpătat reflexul respingerii izvorât din autoconservare, din oboseală, dar mai ales din acea atitudine pe care o ai față de lucrul știut, „deja văzut“.

Pe fundalul acestei situații era greu de prevăzut destinul unei cărți ca „Asasinii printre noi“, scrisă de un om din afara literelor. Și, totuși, cartea s-a impus din primele zile ale apariției sale. Temerile autorului despre neîncrederea publicului în veridicitatea celor relatate de el nu s-au confirmat decît în parte. Judecînd după cotele atinse de desfacerea cărții sale în primele săptămîni după apariție, lucrurile capătă o și mai mare evidență. Lumea n-a uitat, lumea nu poate uita, dar cere probe, dovezi incontestabile, detașarea de subiectivismul răzbu-nării cu aceleași arme, rațiuni. Or, tocmai prin această poziție excelează acțiunile și, implicit, cartea lui Wiesenthal. Justițiarul a reușit să se detașeze de patima oarbă, de mînia fostei victime care își vede călăul și nu-și poate înfrîna reacția de a-i sări în gît. El nu scrie o carte, n-o „creează“, ci relatează o experiență, descrie un lanț întreg de acțiuni întreprinse în ultimii douăzeci de ani pe linia depistării urmelor, a prinderii, demascării și acuzării publice a unora dintre potențaii naziști, asasini notorii, călăi executanți ai genocidelor. Cartea lui nu este decît sudoarea acestei strădanii o destăinuire febrilă și totală, pe alocuri patetică, nelipsită de un amar lirism („Două lumînări“), alteori pasională („Eliberarea“), dar mai ales sobră, aproape austeră, de un tact și o reținere exemplare. Simon Wiesenthal învățase din eșecuri, din experiențe ratate că singurul mod de a fi eficace în dificila lui misiune consta în imbinarea discreției celei mai desăvîrșite cu stringerea probelor edificatoare, incontestabile. Totul țesut pe canavaua unor excepțional de complicate procese de urmărire, de selecționare a indiciilor, de identificare a criminalilor ascunși sub nume de împrumut, cu faciesurile modificate prin operații de chirurgie estetică, ascunși în țări străine, uneori dincolo de Atlantic, sau integrați vieții „pașnice“ din Austria sau Germania Federală. Pentru prinderea lui Eichmann în Brazilia, omul care nu se lăsase niciodată fotografiat, Wiesenthal a realizat

un sistem extrem de ingenios de investigație, de identificare și depistare a urmelor. Capitolele consacrate acestei acțiuni, ca și localizării punctelor unde se ascund dr. Joseph Mengele, călăul în halat alb de la Auschwitz, sau Martin Bormann, omul numărul 2 în ierarhia celui de-al treilea Reich, se înscriu printre cele mai pasionante. Și ceea ce este mai răscolitor, mai tulburător în lectura acestor capitole rezidă în faptul că acțiunile descrise nu sînt produsul unei ficțiuni scriitoricești, rod al fanteziei, ci relatarea riguroasă a unor fapte reale, petrecute în zilele noastre, verificabile prin notorietatea publică a efectelor lor.

Cine este acest om, ce demon al neliniștei îl paște, cum a ajuns la această nepotolită și epuizantă consacrare, la asumarea unui risc perpetuu și poate a unui sfîrșit tragic, inevitabil? Poate că, dacă aș spune că face parte dintre acei oameni veniți de dincolo de viață, dintre cei condamnați să moară și s-au încăpățînat să trăiască, n-aș spune decît prea puțin. Sînt atîția ca el, zeci de mii, poate chiar sute de mii pe care îi aștepta „soluția finală“, și totuși, scăpați din coșmar, nu s-au gîndit să facă ceea ce a făcut Wiesenthal.

Născut la 31 decembrie 1908 în Galiția, arhitect apreciat pînă în 1941, omul acesta se putea întoarce după război la uneltele lui, putea construi case, orașe, poduri, șosele (și doar erau atîtea de construit!), dar continuarea unui destin răsturnat de cel mai apocaliptic dintre coșmarele omenești nu mai era posibilă. Este greu de explicat din ce anume moment îi vine noua consacrare, care este punctul de cotitură, clipa cînd s-a născut justițiarul neîmpăcat, omul al cărui nume îi umple de spaimă pe foștii călăi de ieri. Un scriitor care i-ar întocmi biografia s-ar simți, cred, tentat de descoperirea unui anume moment de criză, a unei răscruci decisive, așa cum a profestat întotdeauna literatura romantică pe tema răzbunării. Dar la Wiesenthal nu e cazul. Fără a-i cunoaște profesiunea anterioară, urmărindu-i doar acțiunile întreprinse după război, ai fi ispitit să-l crezi un om al legilor, un jurist perfect stăpîn pe litera codurilor penale, ori un detectiv imbatabil, un psiholog deosebit de pătrunzător, un investigator cu natură speculativă căruia nu-i poate scăpa nici o pradă. N-a profestat decît rigorile con-

strucției și nu ale demolărilor, calculul rezistențelor, crip-tica planurilor arhitecturale, care ascund în încrengătura liniilor trase pe foaia de calc fizionomia noilor urbe. Personal, înclin să cred că tocmai această profesiune l-a ajutat să devină ulterior un excelent logician, un constructor perfect de ipoteze juridice, un detectiv cu miros fin, un psiholog profund, plin de răbdare și meticulozitate. Fără aceste calități Wiesenthal n-ar fi devenit nici marele urmăritor de călăi, teroarea fostelor ranguri și căprării din SS, nici autorul uneia dintre cele mai tulburătoare cărți din literatura antifascistă.

Într-o „Postfață“ inserată la sfârșitul acestei cărți, Simon Wiesenthal relatează o discuție avută în septembrie 1944 cu un subofițer SS care l-a întrebat ce ar povesti despre lagă-rele de concentrare dacă, printr-un miracol, s-ar trezi brusc în America. După o lungă ezitare, Wiesenthal i-a răspuns că ar dezvălui adevărul. Merz, Rottenführerul SS, unul dintre puținii de teapa lui care nu își pătasera miinile cu sînge nevinovat, i-a spus atunci: „O să le povestești adevărul oa-menilor din America. Foarte bine. Dar știi dumneata ce se va întîmpla, Wiesenthal? N-or să te creadă. Or să te ia drept nebun. Poate chiar or să te închidă la balamuc. Cine ar putea crede aceste orori dacă nu le-a trăit?“

Într-adevăr, drama lui Wiesenthal, a doua dramă a vieții lui, trebuia să se cheme neîncrederea. Oare cîți nu și-au zis, ascultîndu-l, „e nebun!“? Într-un fel, profeția Rottenfüh-rerului SS se adeverea. Tocmai pe acest element au mizat mulți dintre foștii criminali. Crimele lor nu vor fi crezute de oameni, ele depășesc prin proporții limitele verosimilu-lui, urmele au fost admirabil șterse, s-a „lucrat“ în cel mai perfect anonim, cu puține excepții, victimele n-au cunos-cut niciodată numele călăilor lor. Prin Auschwitz s-au pe-rindat peste 6 000 de ofițeri și subofițeri SS care au partici-pat direct sau indirect la asasinatelor în masă, la realizarea unei uriașe industrii a morții, dar nu sînt cunoscute decît numele a vreo 900 dintre ei. Dintre aceștia, după cum afirmă Wiesenthal, aproximativ 300 au fost remiși Poloniei, iar din restul de 600, aproape jumătate sînt cunoscuți, iden-

tificați, localizați, adresele le sînt știute, dar nu pot fi pedepsiți din lipsa martorilor...

A treia dramă a justițiarului se cheamă „prescripția”. Acționînd în spiritul principiului latin „tempus non occurit regi”, conform căruia timpul nu poate influența urmărirea crimelor, el se trezește, totuși, în fața unei date fatidice, după care orice demers legal este inutil. Numeroase coduri penale, printre care și cel vest-german, includ prescriptibilitatea crimelor la douăzeci de ani de la data comiterii lor. Deși încă n-a fost definitiv fixată, o astfel de dată se apropie. Ce se va întîmpla după fixarea ei ? Oare Simon Wiesenthal se va opri ? Oare atîția ca el, oameni cărora le-a rămas nealterat simțul justiției, vor asista la reîncadrarea oficială a foștilor patroni din fabricile morții ? Atunci la ce ar mai servi această trudă, la ce ar mai folosi însuși efortul literar dacă tema este supusă perisabilității ?

Prin douăsprezece lagăre de concentrare a trecut Simon Wiesenthal de la arestarea sa în Polonia pînă la eliberarea de la Mauthausen, la 5 mai 1945. Întreaga sa familie a fost distrusă și numai printr-un miracol și-a putut regăsi soția, pe care o socotea ucisă, într-unul din lagărele instalate de fasciști în Polonia. Imediat după eliberare, Simon Wiesenthal s-a oferit voluntar să-i ajute pe americani în dificila problemă de descoperire a criminalilor de război ascunși în Austria. În 1947 a organizat la Linz — orașul de origine al lui Adolf Eichmann, al lui Ernst Kaltenbrunner și al altor potenți naziști — un mic Centru de documentare asupra atrocităților fasciste și a autorilor acestora. Din 1961, după senzaționala capturare a lui Eichmann — în realizarea căreia Wiesenthal a avut de jucat un rol decisiv —, autorul acestei cărți și-a redeschis Centrul de documentare și urmărire a criminalilor de război la Viena, în Rudolfplatz nr. 7. De aproape un sfert de veac, omul cu o aparență inofensivă, perseverent, cu un simț al logicului rar întîlnit își desfășoară activitatea sub tirul permanent al amenințărilor, șantajelor și denigrărilor. Dar Joseph Wechsberg constata pe drept : „Criminali de război și procurori, miniștri și savanți au învățat că nu este prea ușor să discute cu Wiesenthal...” „Majoritatea documentelor care se grămădesc pe masa lui de lucru — serie Wechs-

berg — și aproape toate cele care conțin dosare și rapoarte se referă la tragedii pe care cei mai mulți oameni ar fi fericiți să le poată uita. Lucrînd constant în domeniul teroarei, Wiesenthal n-a devenit nici insensibil și nici aspru. Forța și, totodată, slăbiciunea lui constă în faptul că dosarele lui nu sînt pentru el simple «cauze» și că el niciodată nu uită că acestea privesc ființe omenеști. Wiesenthal n-a devenit un birocrat. El suferă laolaltă cu victimele fascismului. O scrisoare sau o mărturisire pot să-i amintească deodată de cine știe ce prieten dispărut sau vreuna din experiențele sale de viață, și atunci îi vine să plîngă. În astfel de momente își revede propria tragedie. Una dintre cele mai grele probleme care îi apar constă în faptul că majoritatea încercărilor prin care a trecut, ca și un număr de detalii din cauzele pe care le studiază se lovesc de incredulitatea celor cărora li se adresează. În fața funcționarilor, a procurorilor și judecătorilor, el trebuie să transforme incredibilul în credibil, punîndu-le în față fapte concrete și cifre...”

Cifrele. Ce pot spune cifrele cînd ai de-a face cu unsprezece milioane de victime? În 1944, la Budapesta, Adolf Eichmann declara: „O sută de morți înseamnă o catastrofă, cinci milioane nu reprezintă decît o statistică!” Și, judecînd după reacția unor tribunale occidentale, care s-au trezit incapabile în fața unor boxe pline de criminali de război, se pare că Eichmann a avut dreptate! Unsprezece milioane de gazați, de asfixiați, de uciși prin injectarea de fenol în inimă, de împușcați și spînzurați, de arși de vii, ce sinistră statistică! Pentru un singur om ucis, legile prevăd condamnări grele, de cincisprezece, douăzeci de ani de temniță; pentru sute de mii de asasinate s-au pronunțat sentințe de doi ani de pușcărie, cîte un minut pentru fiecare crimă!

Și, totuși, nici sentințele extrem de indulgente, nici achitările injuste, nici îndoielile mediului înconjurător în necesitatea acțiunilor întreprinse de Wiesenthal nu l-au oprit pe acesta din drumul său. Nu mai era vorba doar de trimiterea la zid a cîtorva bătrîni, nici de aplicarea unor sentințe pe vieți care și altfel n-ar fi avut scadențe prea îndepărtate, ci de readucerea problemelor fascismului și ale neofascismului la ordinea zilei. Era vorba de redeșteptarea vigilenței oamenilor, de informarea prin probe a celor care refu-

zau să creadă, de contestarea teoriei fasciste conform căreia istoria va refuza să le consemneze atrocitățile, acestea depășind limitele credibilității umane. După anii 1954—1958, care înregistraseră o acalmie ciudată în urmărirea criminalilor de război, prinderea, arestarea și transbordarea lui Adolf Eichmann în 1960, descoperit după îndelungate și extrem de dificile investigații ca specialist al sucursalei uzinelor „Mercedes Benz” din Buenos Aires, a constituit o cumplită lovitură pentru cei ce se grăbeau să declare închisă problema crimelor de război, pregătind cu asiduitate terenul în vederea apropiatei lor prescrieri. Procesul de la Ierusalim, cu voluminosul act de acuzare, cu perindarea prin fața completului de judecată a zeci și zeci de martori încărcăți de probe indubitabile, cu mărturiile celui ce declarase cîndva: „Voi muri fericit, avînd certitudinea că am ucis aproape șase milioane de evrei”, a însemnat pentru cei ce mai aveau încă îndoieli o dovadă zdrobitoare.

„Procesul lui Adolf Eichmann — declara Wiesenthal în 1965 — a însemnat o frînă importantă în calea recrudescenței neonazismului în Germania Federală și în Austria. Milioane de oameni care nu cunoșteau adevărul sau nu voiau să-l cunoască au fost obligați, pentru prima dată, să dea piept cu realitatea. Acum, la Viena, nimeni nu mai poate pretinde că habar n-are de «istoriile alea». Dacă cineva a rămas încă simpatizant al criminalilor, el se situează de bunăvoie și fără nici un echivoc de partea răului. Și asta este o postură pe care prea puțini oameni ar îndrăgi-o”.

Joseph Wechsberg l-a întrebat odată pe Wiesenthal ce anume i-a declanșat vocația de „hărțuitor al naziștilor”.

„Mulți oameni mi-au pus aceeași întrebare — i-a răspuns Wiesenthal. — Prietenii se miră de ce mă chinui cu problema aceasta. Cei ce nu-mi sînt prieteni mă iau de scurt: Ce nevoie aveți să răscoliți trecutul și să adăugați atîta ură nouă la vechea ură? De ce nu vă reîntoarceți la meseria dumneavoastră, de arhitect?... Fac asta pentru că trebuie s-o fac. Nu sînt călăuzit de setea răzbunării. Poate că asta s-a petrecut la început și n-a durat mult. La sfîrșitul războiului, cînd, după patru ani de detențiune în peste douăsprezece lagăre de concentrare, am fost eliberat, nu aveam

cine știe ce forțe fizice (Wiesenthal cântărea atunci 46 kg la 1,83 m înălțime), dar aveam o puternică sete de răzbunare. Toată familia mea dispăruse. Mama a fost ridicată sub ochii mei. Îmi credeam soția moartă, la fel, și nu mai aveam pentru cine să trăiesc... Majoritatea deținuților, odată eliberați din lagăre, au reacționat altfel. Ei voiau să uite pentru a fi în stare să reia cursul vieții. S-au virit sub o carapace protectoare, făcând totul ca să nu se mai gîndească la cele trăite... Cît despre mine, chiar înainte de a aprofunda lucrurile, am înțeles că era de datoria noastră să nu uităm. Dacă noi toți am uita, lucrurile acestea s-ar putea repeta din nou peste douăzeci sau peste o sută de ani... Mi s-a spus că germanii și austriecii nu mai vor să audă nimic despre «chestiile astea». De acord. Dar sondajele făcute de opinia publică demonstrează că există o relație inversă între urmărirea crimelor naziste și recrudescența neofascismului. Cu cît au loc mai multe procese, cu atît dă înapoi renașterea nazismului...”

Și, totuși, un om ca Wiesenthal știe bine că niciodată nu vor putea fi pedepsite toate crimele fascismului : „Nici într-o mie de ani. Nici în vecii vecilor. Chiar dacă toți criminalii rămași nepedepsiți ar putea fi trimiși pe banca acuzării, ceea ce ar fi prea puțin probabil, niciodată sancțiunile la care ar fi supuși n-ar putea compensa enormitatea crimelor lor. Unsprezece milioane de morți, dintre care un milion de copii. Cum s-ar putea oare ca asasinii unui milion de copii să fie judecați în mod echitabil de o justiție omenească?”

La sfîrșitul războiului, din toate lagărele de concentrare fasciste au putut fi eliberați aproximativ o sută de mii de oameni. Mulți dintre ei au murit curînd după eliberare. Alții s-au împrăștiat în cele patru zări ale lumii. Wiesenthal a încercat să strîngă în primii ani după război un număr cît mai mare de mărturii, care să poată servi drept depoziții în viitoarele procese. Pentru un rezultat mai eficace și-a stabilit o rețea de corespondenți din rîndul foștilor deportați cărora le-a putut afla adresele. Dar lucrul cel mai greu era să dea de urma acuzaților. Un anumit instinct de autoconservare i-a făcut pe cei mai marcanți naziști să prevadă sfîrșitul catastrofal al aventurii lor și să-și caute din timp locuri sigure de

fugiu în caz de înfringere. Pentru aceasta și-au rezervat din vreme valori convertibile, legături sigure, o rețea din umbră, căi certe de sustragere din ambianța care păstra încă proaspete urmele crimelor lor. America Latină fusese din timp prevăzută ca o adevărată oază a transfugilor naziști. Astăzi este îndeobște cunoscut faptul că, într-o serie de țări de pe continentul sudic american, trăiesc ascunși sub nume false o serie întreagă de potențați naziști de prim ordin, ca fostul șef al Gestapoului Heinrich Müller sau ca Richard Gluks, inspectorul lagărelor de concentrare. Presa mondială a inserat o serie de dovezi conform cărora Paraguayul ar fi oferit azil unuia dintre cei mai feroci criminali, ca faimosul doctor Joseph Mengele. Prezumții incontestabile vădese că într-una din aceste țări se află ascuns Martin Bormann, succesorul lui Hitler.

Fapte dovedite demonstrează că primul grup, format din aproximativ optzeci de figuri marcante ale celui de-al treilea Reich, au debarcat în America Latină, undeva pe coasta argentiniană, de pe bordul a două submarine fasciste înregistrate sub numerele U-530 și U-977. Aceasta s-a petrecut între lunile mai și august 1945. Vasele au fost sechestrare la Mar del Plata, echipajele expediate în Europa, dar prețiosul conținut al transporturilor s-a pierdut în adîncul continentului. N-au avut loc nici un fel de cercetări cu privire la debarcarea clandestină a marilor criminali de război pe țărmul unui continent care, aproape prin toate țările sale, se afla virtual în stare de război cu cel de-al treilea Reich. Faptul devine explicabil dacă se ia în considerare existența întregii rețele a penetrației naziste pe acest continent, cunoscută sub numele de „Aripile calului troian“. Sub această denumire eufemistică se ascundea penetrația societăților de aviație „Condor“ și „Lufthansa“ ale Germaniei fasciste pe piața latino-americană. Cele două submarine rătăcitoare n-au marcat decît începutul marelui refugiu. Prin Spania și mai ales prin Elveția, Austria și Italia, cu ajutorul discret al organizației

• 6 conspirative ODESSA create special în acest scop, s-au stre-

curat în țările Americii Latine sute și mii de oameni urmăriți pentru fărădelegile lor. Mulți dintre ei au reușit să-și aducă ulterior familiile, soțiile și copiii, și să trăiască „normal“, ca pașnici cetățeni ai unor țări ospitaliere. Aveau cu ei bogății inestimabile și o hotărîre fermă de a nu mai trăi într-o țară învinsă și subjugată „lanțurilor de la Versailles“.

Argentina a devenit pentru naziștii scăpați de valul de arestări de după capitulare un adevărat pămînt al făgăduinței. Într-o notă la cartea sa, Wiesenthal pomenește de un tînăr atașat militar al Argentinei la Ambasada din Roma care, pentru a putea citi „Mein Kampf“ în original, s-a apucat să studieze mai întîi limba germană. Acesta era Juan D. Peron, omul care, la 17 octombrie 1943, în fruntea bandelor sale de „descaminados“, asalta Buenos Airesul, imitînd pas cu pas strategia lui Mussolini. Făcîndu-și-l mentor politic și spiritual pe acesta din urmă, Peron a început să-i aplice metodele în multe alte domenii imediat cum s-a trezit împins de marea burghezie a țării pe scaunul prezidențial. Pămîntul făgăduinței devenea astfel pentru inspiratorii săi pămîntul siguranței.

În multe alte țări din America Latină trăiau încă dinainte de război importante colonii germane, care dețineau în miile lor frînele unor mari afaceri economice. Patronînd cercuri influente, pătura aceasta de „veche“ emigrație putea să le asigure destoinicilor rude fugite din Vaterland securitate, documente care să-i pună la adăpost de curiozitatea poliției locale și a presei progresiste, servicii bine remunerate în sucursalele marilor întreprinderi, adevărate ferme-gigant situate în zone de frontieră și unde puteau activa în liniște cei pentru care trotuarele orașelor erau prea pline de riscuri. Despre aceste „oaze“ naziste instalate în America Latină s-a scris puțin, deoarece orice ochi indiscret care pătrunde în rezervațiile respective poate încerca pe propria sa piele eficacitatea metodelor condamnate.

Cu vreo doi-trei ani în urmă, ziarul argentinian „El Mundo“ a reușit, totuși, să publice un reportaj revelator despre una

din coloniile fasciste din provincia Neuquen, la granița cu Chile. O fermă-gigant organizată după rigorile cele mai cazone, numită Cordier și cumpărată imediat după război pentru sumă de cinci milioane de pesos. Reporterii n-au putut afla numele pensionarilor acestei rezervații, păzită cu strășnicie. De cealaltă parte a frontierei, în Chile, se cunosc sediile câtorva colonii „agrară” locuite în exclusivitate de germani veniți acolo după cel de-al doilea război mondial. Ziariștii au reușit să-l identifice pe unul dintre „agricultorii” acestor colonii în persoana lui Hans Ulrich Rudel, asul pilotajului fascist. În aceeași zonă a fost arestat de poliția chiliană, dar neextrădat, colonelul SS Rauch, primul om care a pus în aplicare sistemul de asfixiere a condamnaților cu gaze de eșapament. Lui Martin Bormann, prietenii i-au săpat mormintul undeva în Paraguay, punându-i și o cruce care să-i ateste decesul. Dar când s-a procedat la deshumare, mormintul era gol. Indicații clare au parvenit la un moment dat în presa mondială cu privire la depistarea urmelor lui Mengele undeva la granița dintre Paraguay și Brazilia. Capitolele cărții lui Wiesenthal intitulate „Secretele organizației ODESSA”, „Incapturabilul Eichmann”, „Omul care colecționa ochii albaștri” și „Unde-i Bormann?” descriu cu lux de amănunte extrem de complicatul proces de urmărire, jocul perfid al inteligențelor, marile combinații făcute de ambele tabere — a urmăriților și a urmăritorilor — pentru a se induce reciproc în eroare.

Identificarea unui criminal nu este suficientă pentru a pune în mișcare aparatul greoi al justiției. Pentru asasini de mai măruntă speță, care n-au pe conștiință decît cîteva mii de crime, oameni grijulii cu propriul anonimăt încă din timpul comiterii asasinatelor, trebuie să se pună în fața completelor de judecată documente edificatoare, sau martori care să-și amintească cu exactitate ce s-a petrecut cu peste douăzeci de ani în urmă, date precise, nume concrete, descrieri detaliate, probe incontestabile. Cum să regăsești indivizi care n-au operat decît sub pseudonime sau porecle, tipi care pentru a

șterge definitiv urmele fărădelegilor lor și-au ucis victimele pînă la ultima? Spaima lagărului de concentrare de la Lvov era un anume „Tom Mix“, poreclit astfel, după numele celebrului cow-boy american, pentru pasiunea lui turbată de a împușca din goana calului, la nimereală, orice prizonier care îi pica la îndemînă. În lagărul de la Cracovia, staroștele garniturii de „kapo“ (deținuți de drept comun selecționați dintre cei mai feroci criminali pentru a disciplina cohortele de prizonieri) era un anume „Orfanul“, poreclit astfel pentru că își ucisese ambii părinți, merit care îi adusese libertatea de a ucide după bunul plac deținuții încredințați lui. „Nimeni nu cunoaște numele adevărat nici al lui Tom Mix, nici al lui Waisenkind (Orfanul). Poate că deținuții cei mai vechi le-au cunoscut identitatea, dar dintre aceștia n-a mai rămas nimeni în viață. La Grossrosen, în apropiere de Wrocław, călăul cel mai crud era supranumit „Îngerul morții“. Din nefericire — recunoaște Wiesenthal —, genul acesta de porecle nu poate permite regăsirea nimănui“.

Fișierul lui Wiesenthal conține astăzi aproximativ 22 500 de nume. Comparat cu lista de 160 000 de nume întocmită de biroul central al lui „State Administrations of Justice for the prosecution of National Socialist Crimes of violence“, fișierul lui Wiesenthal nu este de loc neglijabil. Centrul său n-a reușit însă să impună cercetări decît în ceva mai mult de o mie de cazuri. Destul de puțin și, în același timp, enorm, dacă ținem cont de faptul că dificila și foarte riscanta misiune era asumată și pusă în mișcare de un singur om.

De unde forța, de unde mijloacele materiale, de unde resursele perseverenței acestui om? Forța îi este dată de propria suferință, de încrederea în oameni, în finalitatea justiției pe pămînt. Mijloacele materiale extrem de precare îi vin din donații („Domnule Wiesenthal — îi scrie o bătrînă din New York pe mandatul poștal de doi dolari —, n-o să mă duc la cinema timp de două săptămîni, dar știu că dumneavoastră veți întrebuința cu mai mult folos acești bani). Cea mai importantă contribuție, de o mie de dolari, obținută de-a lungul

a peste douăzeci de ani de activitate i-a venit din India, din partea unui donator necunoscut.

O cursă contra cronometrului, o cursă între justiție și in-justiție, o cursă încă inegală, — iată esența cărții lui Wiesenthal, esența unui destin, consacrarea unei existențe. Perseverența acestui om rezidă în însuși startul cursei începute. În 1965, Uniunea mondială național-socialistă, care și-a ținut conferința la Londra, a pus pe capul lui Wiesenthal un premiu de o sută de mii de dolari. Căutătorul de asasini trebuia asasinat contra acestei sume. Wiesenthal le-a făcut planurile public cunoscute de sub protecția unei puternice gărzi polițienești. Dar n-a dat înapoi. Un anunț telefonic anonim i-a adus la cunoștință într-o zi soției lui Wiesenthal că, dacă soțul ei nu încetează imediat să mai răscolească trecutul, fiica lor va fi răpită și ucisă.

„Ajungînd acasă — povestește Wiesenthal —, am remarcat un agent în civil pe partea cealaltă a străzii. Soția mea dormea. Doctorul îi dăduse un calmant. Fiica noastră era acolo și am îmbrățișat-o îndelung, apoi m-am dus în camera mea și m-am așezat, prinzîndu-mi tîmplele în mîini. Nu mai eram sigur dacă voi putea să-mi urmez scopul. Nu mai știam dacă aveam acest drept. Îmi fusese indiferent atîta timp cît luam riscurile numai asupra mea, dar nu-i puteam expune pe ai mei pericolului. Pe de altă parte, oare nu-mi îndeplinisem suficient misiunea de-a lungul atîtor ani? Trebuia oare să mai continuu încă? Oricîți naziști aş fi regăsit, cei mai mulți rămîneau în continuare liberi, nepedepsiți. Am judecat îndelung și mi-am dat seama că n-aveam ce face. Trebuia să continuu. Cu tîmplele prinse în mîini, repetam într-una: «Nu mă pot opri, nu mă pot opri!»

În 1965, Wiesenthal l-a întîlnit pe Alfons Gorbach, fostul cancelar federal al Austriei, un catolic care trecuse și el prin lagărul de concentrare de la Dachau. Gorbach i-a reproșat lui Wiesenthal că redeschide „răni vechi”.

„Poate că istoria va hotărî dacă ceea ce fac este bine sau rău — i-a răspuns Wiesenthal. — Dar știu că ceea ce fac

este necesar. Ați dori, oare, ca fiii și nepoții dumneavoastră să ajungă la maturitate contaminați de teoriile conform cărora există rase inferioare care trebuie exterminate ca viermii? N-ați dori oare ca ei să crească imunizați prin cunoașterea adevărului? Eu cred că tineretul din Germania și Austria trebuie să capete o șansă de a trăi fără sentimentul culpabilității. Tinerii știu doar că părinții lor și-au făcut datoria față de ei. Profesorii nu le vorbesc despre faptele de istorie rușinoase. Iar părinții preferă să tacă, sperând că în curând «toată afacerea va fi uitată». Dar oare nu știți, domnule cancelar, că adevărul are obiceiul de a ieși la suprafață în momentele cele mai puțin propice? Deseori stau de vorbă cu tinerii și știu cit sînt de avizi să afle. Ei au auzit mult vorbindu-se despre «aceste chestiuni», au citit destul. Sînt convinși că au dreptul să afle...”

Și cursa contra cronometrului, cursa între justiție și in-justiție, continuă.

„Nu mă pot opri, nu mă pot opri!”

IOAN GRIGORESCU

iunie 1969

Eliberarea

Era ora 10 în dimineața aceea de 5 mai 1945 cînd am văzut un tanc mare cenușiu; pe o latură avea o stea albă, iar la turelă filfiia un steag american. Am rămas incremenit pe locul bătut de vînturi care, doar cu un ceas în urmă, mai era curtea de intrare a lagărului Mauthausen. Soarele strălucea și aerul era plin de o mireasmă primăvărată. Duhoarea dulceagă de carne arsă care pînă atunci plutea deasupra curții dispăruse. În cursul nopții fugiseră ultimii SS-iști. Uzina morții se oprise. În baraca mea zăceau pe priciuri cîțiva morți. În acea dimineață nu venise nimeni să-i scoată afară. Crematoriul nu mai funcționa.

Nu-mi amintesc cum ieșisem din baracă în curte. Abia puteam să merg: Purtam o uniformă vîrgată cu un „J” galben aplicat pe un triunghi dublu galben roșcat. În jurul meu se aflau alți oameni în uniforme vîrgate. Cîțiva fluturau stegulețe înspre americani. De unde le scosese? Le aduseseră americanii? N-aveam să aflu niciodată.

Tancul cu steaua albă se afla cam la vreo sută de metri de mine. Am vrut să ating steaua, dar puterile m-au părăsit. Supraviețuisem spre a apuca această zi

a eliberării, însă mi-era imposibil să mai străbat ultimii metri. Mi-amintesc că am făcut cîțiva pași, dar pe urmă mi s-au muiat genunchii și am căzut cu fața la pămînt. Cineva m-a ridicat. Am simțit pe brațul gol țesătura aspră a unei uniforme americane. Nu mai puteam nici să merg, nici să deschid gura. Am întins mîna spre steaua albă și am simțit sub degete răceala metalului acoperit de praf, după care am leșinat.

Cînd mi-am revenit, după un interval de timp ce mi s-a părut foarte lung, mă aflu din nou pe priciul meu. Încăperca părea schimbată. Pe fiecare prici stătea cîte un singur om, nu trei sau patru ca înainte. Morții fuseseră scoși afară. Se simțea un miros puțin cunoscut : cel al D.D.T.-ului. Se aduse supă în oale mari. O supă *adevărată*, cu gust delicios. Am mîncat prea mult; stomacul meu se dezvățase să primească o hrană atît de consistentă și am fost foarte bolnav.

Zilele următoare s-au scurs într-o plăcută apatie. În cea mai mare parte a timpului picoteam. Veneau medici americani, în bluze albe, să ne examineze. Ne dădeau pilule și ne-au prescris un regim mai bogat ; supă, legume, carne. Eram încă atît de slab, că trebuia să recurg la ajutorul unui prieten cînd voiam să mă plimb. Scăpasem din toate încercările și acum nu mai trebuia să mă silesc să fiu tare. Ajunsesem să trăiesc ziua pentru care mă rugasem atîția ani, dar eram mai slab ca niciodată. „Reacție fircască“, spuneau medicii.

Am făcut un efort ca să mă scol și să ies singur și m-am pomenit, clătîindu-mă, pe un coridor întunecos. Un om s-a repezit la mine și m-a trîntit la pămînt. Am leșinat; cînd mi-am revenit, eram pe prici; un medic american îmi dădea un medicament și doi prieteni ședeau lîngă mine. Mă ridicaseră de pe culoar și mă aduseseră în baracă. Ei erau de părere că mă bătuse un *kapo* polonez. Poate îi era necaz pe mine fiindcă rămăsesem în viață.

Tovarășii mei din baracă susțineau că trebuia să-l denunț pe acest *kapo* autorităților americane. Acum nu mai eram suboameni (*Untermenschen*), ci oameni liberi. A doua zi, prietenii mei m-au însoțit pînă la un birou situat în clădirea în care se aflase pînă atunci cartierul general SS. Pe ușă era o pancartă scrisă de mină : *Crime de război*. Am fost pofliți să așteptăm într-o mică anticameră. Cineva mi-a adus un scaun și m-am așezat.

Prin ușile deschise vedeam ofițeri americani așezați la birouri ; interogau SS-iști, care stăteau în poziție de drepti în fața lor. Cîțiva foști deținuți scriau la mașină. A fost introdus un SS-ist. Am întors instinctiv capul ca să nu mă vadă. SS-istul ăsta fusese un gardian brutal : cînd trecea pe coridor și întilnea un deținut care nu se grăbea să se dea la o parte și să ia poziție de drepti, îl plesnea peste obraz cu cravașa de care nu se despărțea niciodată. Numai cînd îl vedeam pe acest om îmi simțeam de fiecare dată spinarea șiroind de o sudoare rece.

Acum mă uitam la el și nu-mi venea să-mi cred ochilor. SS-istul tremura la fel cum tremuram și noi în fața lui. Umerii îi erau încovoiați și am băgat de seamă că își ștergea palmele ude. Nu semăna de loc a supraom și mă făcea să mă gîndesc la un animal prins în capcană. Cel care-l păzea era un deținut, un fost deținut.

Continuam să-l privesc fascinat. Nu puteam auzi ce le spunea americanilor care îl interogau. Se menținea cu greu în poziție de drepti și nădușeala îi curgea pe frunte. Ofițerul american făcu un semn cu mîna și un soldat, tot american, îl luă pe SS-ist. Prietenii mei îmi spuseră că toți SS-iștii erau închiși într-o mică fortificație de beton prevăzută cu mitraliere și bine păziți, pînă ce aveau să fie judecați. Am raportat despre

kapo-ul polonez. Prietenii mei au arătat că mă găsiseră leșinat, lungit pe coridor. Unul din medicii americani a depus și el mărturie, după care ne-am întors în baracă. În cursul nopții, *kapo*-ul mi-a cerut scuze în fața tuturor camarazilor mei și mi-a întins mîna. I-am primit scuzele, dar nu și mîna întinsă.

De fapt, *kapo*-ul ăsta nu mai conta. El făcea acum parte din trecut. M-am gîndit multă vreme la scena petrecută în birou. Întins pe prici, cu ochii închiși, îl revedeam pe SS-istul tremurînd, un laș înspăimîntat în uniforma lui neagră. Ani de zile, această uniformă fusese însuși simbolul terorii. În timpul războiului mi se întîmplase să văd soldați germani speriați — pentru că și lor le era teamă de SS-iști, dar niciodată un SS-ist cuprins de spaimă. Îi considerasem întotdeauna oameni tari, elita acestui regim pervertit și mi-a trebuit multă vreme pînă să înțeleg semnificația celor văzute: supraoamenii ăștia deveneau niște lași deîndată ce nu se mai simțeau apărați de armele lor. Se terminase cu dînșii.

Am coborît de pe prici și am ieșit afară. În spatele crematoriului, SS-iștii săpau gropi pentru cei 3 000 de tovarăși de-ai noștri morți de foame și de istovire după sosirea americanilor. M-am așezat și i-am privit îndelung. Cu două săptămîni în urmă m-ar fi bătut crunt dacă aș fi cutezat să mă uit în ochii lor cu insistență. Acum părea că li-e frică să treacă pe lângă mine. Unul dintre ei cerși o țigară unui soldat american, care i-o zvîrli pe cea pe care o fuma. SS-istul îngenunchie ca s-o ridice de pe jos, dar altul mai iute înhăță el chiștocul. Cei doi oameni începură să se bată pînă ce soldatul îi alungă. De cîți ani nu ni se dăduse măcar o țigară? M-am întors în baracă și m-am uitat în jurul meu. Cei mai mulți dintre tovarășii mei zăceau apatici pe priciuri. După primele clipe de bucurie deli-

rantă, mulți dintre ei fuseseră cuprinși de o stare depresivă. Când își dăduseră seama că vor trăi, fuseseră brusc izbiți de lipsa de sens a vieții lor. Scăpaseră cu viață, dar nu le mai rămăsese nimeni, nici patrie în care să se întoarcă, nici un punct de plecare posibil. Cît despre mine, trebuia să fac ceva ca să evit depresiunea, ca să nu am coșmaruri noaptea și să nu visez cu ochii deschiși ziua. Știam exact ce puteam face, ceea ce eram dator să fac.

M-am dus la biroul american și mi-am oferit serviciile, cu speranța că n-o să se țină prea mult seama de aspectul meu fizic. Locotenentul american mă ascultă și clătină din cap. Ce puteau face cu mine, care nu aveam nici experiență, nici pregătire ?

— Și apoi, așa de curiozitate, cît cîntărești ? — întrebă el.

— 56 de kilograme, am mințit eu.

Locotenentul începu să ridă :

— Wiesenthal, du-te deocamdată și te odihnește și vino din nou la mine cînd vei avea într-adevăr 56 de kilograme.

Zece zile mai tirziu, cîștigasem ceva în greutate. Am încercat să mă fardez cu o bucată de hîrtie roșie pe care o găsisem, frecîndu-mi cu ea obrazii palizi. Unul din prietenii mei m-a întrebat dacă mă duc să-mi caut o logodnică.

— Logodnica asta n-o să fie pe gustul tuturor, am răspuns eu.

Locotenentul trebuie să-și fi dat, desigur, seama cît de mult voiam să pornesc la treabă, astfel că mi-a spus să încep imediat și m-a repartizat la serviciul căpitanului Tarracuso, un fost aristocrat rus care părăsise Gruzia în 1918 și emigrase în Statele Unite. Era profesor de drept internațional la Universitatea din Harvard.

L-am însoțit pe căpitanul Tarracusio în misiunile sale de căutare a gardienilor SS de la Mauthausen care se ascundeau prin împrejurimi. S-a întâmplat chiar ca Tarracusio să-mi ceară să procedez eu însumi la arestări.

N-am să uit niciodată primul nostru caz. Ne-am dus la o casuță unde locuia unul din foștii noștri gardieni, un SS-ist pe nume Schmidt. Era un omuleț neînsemnat, tot atât de anonim ca și numele lui. M-am urcat la etajul al doilea, l-am găsit și l-am arestat. N-a încercat să opună nici o rezistență. Tremura. Și eu tremuram, dar din alt motiv. Slăbiciunea mea se datora urcatului scării și agitației de care eram cuprins. A trebuit să mă așez o clipă.

Schmidt m-a ajutat să cobor. Ar fi putut încerca să scape. Dacă mi-ar fi dat ușurel brinci, aș fi căzut jos pe scară, iar el ar fi putut-o șterge prin spatele casei.

Nici măcar nu s-a gândit la asta. Dimpotrivă, m-a ținut de braț și m-a ajutat. Situația era absurdă : cea a iepurelui aducând câinele de vânătoare. S-a urcat în „Jeep“, în spatele căpitanului Tarracusio, implorînd iertare. Plîngea și protesta, spunînd că el nu era decît o persoană neînsemnată. De ce să-l arestăm pe el ? Nu făcuse niciodată nici un rău, nu acționase decît din ordin și jura că ajutase nenumărați deținuți.

— E adevărat, ai ajutat mulți deținuți — i-am spus eu. — Te-am văzut deseori. I-ai ajutat să ajungă la crematoriu.

Răspunsul meu l-a făcut să amuțească. A rămas cu spinarea încovoiată pe bancheta din spate a „Jeepului“, frămîntîndu-și mîinile tremurînde. Cînd am ajuns în lagăr, l-am predat oamenilor care se ocupau cu crimele de război.

Schmidt a fost primul meu „client“. În săptămînile

care au urmat am avut mulți alții. Nu era nevoie să mergi departe: aproape că te împiedicai de ei. În cursul lunilor următoare am contribuit la clasarea mărturiilor, ce au fost folosite peste cîtva timp la procesul criminalilor de război de la Dachau, judecat de către o curte marțială americană.

În urma împărțirii Austriei în patru zone militare, în 1945, Mauthausenul a revenit zonei sovietice. Secția crimelor de război la care lucram a fost transferată la Linz, în zona americană. Cu acel prilej, un mare număr de foști deținuți de la Mauthausen au fost cazați într-un lagăr pentru „persoanele strămutate”, instalat într-o școală secundară din Leonding, un orașel situat nu departe de Linz.

Un tînăr cu numele de Adolf Hitler își începuse studiile la această școală. Paturile noastre se aflau într-o sală ale cărei ferestre dădeau spre o căsuță. Era casa în care locuiseră pe vremuri părinții lui Hitler. Ei erau înmormîțați în cimitirul de la capătul șoselei. Vederea acestei case nu-mi făcea nici o plăcere, așa că peste cîteva zile m-am mutat. Am închiriat o modestă cameră mobilată pe strada Land din Linz. Era de fapt o cameră nenorocită, dar ferestrele ei dădeau spre o mică grădină.

Îmi petreceam diminețile la biroul crimelor de război, iar după-amiezele la Comitetul evreiesc, recent organizat la Linz. Mai tîrziu, această organizație s-a extins, căpătînd denumirea de Comitetul central evreiesc pentru zona americană din Austria. Eu am devenit vicepreședintele ei. Dispuneam acolo de un mic birou improvizat, alcătuit din două încăperi.

Încăperile acestea erau totdeauna ticsite. În lunile care au urmat după terminarea războiului, vizitatorii noștri aveau niște figuri îngrozitoare și păreau întotdeauna îmbrăcați în haine de împrumut. Obrajii le erau scofilciți, iar buzele vinete. Mulți dintre ei spu-

neau că fuseseră deținuți la Mauthausen. Reușeam să ne recunoaștem vorbind despre SS-iștii pe care îi cunoșcusem sau evocînd amintirea unor prieteni dispăruți. Unii se purtau de parcă ar fi scăpat de la un cutremur de pămînt sau de un uragan și nu puteau înțelege cum de rămăseseră în viață în timp ce întreaga lume pierise în urma catastrofei. Se întrebau : cine mai e în viață ? Cum se făcea că ei supraviețuiseră, cum de fusese cu puțință ca alții să mai rămînă în viață ? Nu înțelegeau. Vizitatorii noștri se așezau pe treptele biroului și vorbeau între ei.

— Se poate ca soția, mama, copilul meu să mai trăiască ? E cu puțință să mai fi rămas în viață unii prieteni, cîteva persoane originare din orașul unde trăiam ?

Poșta nu funcționa. Cele cîteva linii telefonice disponibile erau rezervate militarilor și singurul mijloc de a ști dacă cineva mai trăia era să te duci și să cercezezi la fața locului. Supraviețuitorii se răspîndiseră prin Europa asemenea unei mării imense, nestăvilită. Oamenii foloseau auto-stopul, oprind „Jeepuri“ pentru a parcurge distanțele mai mici, ori se agățau de trenurile care circulau cu vagoanele distruse, fără ferestre și fără uși. Unii se urcau în căruțe cu fin, alții plecau pe jos. Pentru ei, orice mijloc de transport era bun ca să se apropie, fie chiar cu cîteva kilometri, de destinație. Ca să ajungi de la Linz la München, distanță pe care în timpuri normale o făceai în trei ore cu trenul, îți trebuiau uneori cinci zile. Adevărul e că unii oameni nu știau încotro s-o apuce. Să se întoarcă acolo unde trăiseră cu familia lor înainte de război ? Să se ducă la lagărul unde auziseră ultima dată că s-ar fi aflat părinții lor ? Familiile fuseseră prea brutal despărțite pentru ca cineva să se fi putut gîndi ce avea să facă în ziua cînd coșmarul avea să ia sfîrșit. În nemuritoarele „Peripeții ale bravului soldat Svejk în războiul mondial“ de Jaroslav Hašek, eroul își dă intîlnire cu un

prieten într-o anumită cafenea din Praga pentru „prima miercuri după terminarea războiului“. Dar primul război mondial fusese aproape *gemütlich* * în comparație cu apocalipsul din care scăpaseră atît de puțini. Și, totuși, supraviețuitorii își continuau pelerinajul deznădejdiei, dormind pe șosele sau prin gări, așteptînd un alt tren, un alt vehicul, mereu însuflețiti de speranță. „Poate că mai trăiește cineva...“ Fiecare spera să întâlnească un om în stare să-i spună unde să-și regăsească soția, mama, copiii, un frate... sau să le confirme dispariția lor. Era mai bine să afle adevărul decît să nu știe nimic. Dorința de a-i regăsi pe cei apropiați era mai puternică decît foamea, setea, oboseala, mai puternică chiar decît teama de patrulele de grăniceri și de ordinul: „Actele la control!“

Prima noastră grijă, a celor de la Comitetul evreiesc din Linz, a fost să alcătuim liste cu numele supraviețuitorilor identificați. Pe fiecare vizitator îl întrebam, în primul rînd, *de unde* venea, căci oamenii aceștia avuseseră cu toții un domiciliu, o situație, economii. Fiecare nume întregia lista cutărui oraș, cutărui sat și încetul cu încetul listele creșteau. Primeam liste din Polonia, din Cehoslovacia, din Germania. În schimb, noi le trimiteam pe ale noastre. Dis-de-dimineață soseau primii vizitatori ca să consulte listele de nume. Unii așteptau chiar toată noaptea ca să între primii și să-și arunce rapid privirea pe ele, privire care putea să-i umple de speranță ori de deznădejde. Erau oameni nerăbdători și din această cauză se iscau certuri. Într-o zi, de pildă, doi oameni începură să se bată pentru că voiau amîndoi să cerceteze aceeași listă. Pînă la urmă au rupt prețioasa hîrtie. În altă zi, doi vizitatori începură să discute cu ochii ațintiți pe lista pe care un al treilea o ținea în mînă. Fiecare din ei voia s-o consulte

* — plăcut (în original în limba germană). — *Nota trad.*

primul. Deodată se priviră, simțiră că se înăbușă și peste o clipă căzură unul în brațele celuilalt. Erau doi frați care se căutau de săptămîni de zile.

Asistam și la clipe de deznădejde, atunci cînd cineva descoperca că persoana pe care o căuta trecuse și ea cu cîteva zile mai înainte pe la comitet exact în același scop. Nu se întâlneau. Unde sîi o caute acum? Alții continuau să caute în listele supraviețuitorilor, cu speranța absurdă de a da peste numele unor persoane care fuseseră ucise sub ochii lor. Doar auzise fiecare vorbindu-se despre minuni !

Eu nu consultam aproape niciodată aceste liste. Nu credeam în minuni. Știam că toți ai mei muriseră. După cele ce-mi povestise un polonez din Varșovia despre masacrul din strada Topiel, nu mai speram să-mi revăd soția. Cînd mă gîndeam la ea, îmi închipuiam trupul ei îngropat sub dărîmături și mă întrebam dacă fusese găsită împreună cu ceilalți, dacă fusese înmormîntată. Însuflețit de o speranță irațională, am scris Comitetului Crucii Roșii internaționale din Geneva. Un răspuns care n-a întîrziat prea mult m-a înștiințat că soția mea murise. Știam că mama mea nu fusese înhumată ; pierise în lagărul morții de la Belsen. Aș fi dorit ca cel puțin nevastă-mea să fi fost îngropată !

Într-o noapte cînd n-aveam nimic de făcut, am cercetat lista supraviețuitorilor din Cracovia și am descoperit numele doctorului Biener, un vechi prieten din Buczacz. I-am scris, spunîndu-i că trupul soției mele mai zăcea poate sub ruinele casei noastre din strada Topiel. L-am rugat să se ducă la Varșovia și să vadă ce mai rămăsese din locuința noastră. Cum legăturile poștale cu Polonia nu funcționau, am încredințat scrisoarea unui curier care făcea curse regulate între Cehoslovacia și Polonia.

Nu știam atunci că se întîmplase într-adevăr o minune. Soția mea mi-a povestit totul mai tîrziu. Cînd

plutoancele de soldați germani echipați cu aruncătoare de flăcări au înconjurat strada noastră, soția mea și alți cîțiva, profitînd de beznă și îmbulzeală, s-au hotărît să fugă. Un timp s-au ascuns. După bătălia pentru Varșovia, cei cîțiva supraviețuitori au fost prinși de nemți și trimiși la muncă obligatorie în Germania. Nevastă-mea a fost trimisă la Heiligenhaus, lângă Gelsenkirchen, în Renania, la o uzină de mitraliere destinate Wehrmachtului. Muncitorii polonezi erau cazați și hrăniți în mod convenabil, iar Gestapoul îi lăsa în pace. În perioada aceea, nemții știau că războiul era pierdut.

Soția mea a fost eliberată de englezi, care au intrat în Gelsenkirchen la 11 aprilie 1945 (în ziua aceea, eu zăceam pe priciul din blocul morții din Mauthausen). Ea a declarat în fața autorităților britanice că, de fapt, se numea Cyla Wicsenthal și că era evreică din Polonia. Alte șase femei din grupul lor au destăinuit și ele că erau evreice. Pentru toate, originea lor comună a fost o surpriză. Una din aceste femei i-a spus soției mele că o să se întoarcă acasă.

— Acasă ? — întrebă soția mea. — Unde-i casa dumatăle acum ?

— În Polonia, firește. De ce nu te întorci cu mine ?

— La ce bun ? Gestapoul mi-a ucis soțul anul trecut la Lvov. Pentru mine, Polonia nu mai e decît un mare cimitir.

— Ai dovezi despre moartea lui ?

— Nu — răspunse soția mea —, dar...

— Atunci nu crede că s-a întîmplat așa. Închipuie-ți că acum ar fi în viață. Unde crezi că s-ar duce ?

Cyla se gîndi :

— Cred că la Lvov. Era orașul unde locuiam înainte de război.

— Lvovul este acum în Uniunea Sovietică — spuse prietena ei. — Să mergem acolo.

Cele două femei părăsiră Gelsenkirchenul în iunie 1945 (ulterior ne-am dat seama că într-una din etapele călătoriei ei Cyla nu fusese decît la douăzeci și patru de kilometri de Linz). După o călătorie obositoare, ele ajunseră la Bohumin, la frontiera ceho-poloneză. Acolo li s-a spus că un tren pleca chiar în noaptea aceea spre Lvov. S-au urcat într-un vagon arhiplin și a doua zi dimineața au ajuns la Cracovia. A fost anunțată o oprire de patru ore.

În gara Cracovia, soției mele i s-a furat valiza, în care se afla tot ce avea. Aceasta a fost primirea care i s-a făcut în patria ei. Ca s-o mai îmbărbăteze puțin, prietena cu care era i-a propus să facă o plimbare prin oraș. Poate că aveau să întâlnească vreo cunoștință de pe vremuri. În dimineața aceea, frumosul și vechiul oraș al regilor Poloniei era pustiu, fantomatic. Deodată, nevastă-mea se auzi strigată de cineva pe nume. Recunosc pe un anume Landek, care fusese dentist la Lvov. (Landek trăiește astăzi în Statele Unite.) Într-o clipă ei începură să schimbe cu înfrigurare tot felul de întrebări, fără să-și termine frazele, cum făceau toți cei ce supraviețuiseră cînd se întâlneau pentru prima dată. Landek auzise că Wiesenthal nu mai era în viață, dar o sfătui pe soția mea să se ducă să-l vadă pe doctorul Biener. Poate că el știa mai mult.

— Doctorul Biener din Buczacz ? — întrebă ea. — E la Cracovia ?

— Locuiește la cinci minute de aici. Landek îi dădu adresa și plecă în grabă.

Cînd ajunseră în fața casei doctorului Biener, soția mea o rugă pe prietena ei s-o aștepte jos. Cu inima grea, urcă scările. La etajul al doilea dădu peste o placă pe care scria *Biener* și sună. Ușa se deschise. Îl zări pe doctorul Biener, care o privi insistent cîteva clipe, auzi un hohot înăbușit și ușa se închise repede la loc.

34 | — Doctore Biener ! — strigă soția mea, bătînd cu

pumnii în uşă. — Deschide ! Eu sînt, Cyla. Cyla Wiesenthal din Buczacz!

Uşa se deschise din nou. Doctorul Biener era palid de parcă s-ar fi aflat în faţa unei stafii.

— Dar... dumneata eşti moartă... — spuse el. — Am primit tocmă o scrisoare...

— După cum vezi, sînt vie — răspunse furioasă soţia mea. — Poate par pe jumătate moartă după o noapte întreagă petrecută în tren.

— Intră — spuse repede doctorul Biener. Închise uşa. — Nu înţelegi ? Am primit ieri o scrisoare de la soţul dumitale. Simon mi-a scris că ai murit, că eşti îngropată sub ruinele casei voastre din Varşovia

De astă dată, soţia mea se îngălbeni.

— Simon ? Dar e mort. A murit de peste un an.

— Nu, nu, Cyla — spuse doctorul Biener, clătinînd din cap. — Simon trăieşte. E la Linz, în Austria. Uite, citeşte-i scrisoarea.

O chemară pe prietena soţiei mele. Ea nu se arătă de loc surprinsă. Nu-i spusese ea Cylci că s-ar putea ca soţul ei să nu fi murit ? Se aşezară toţi trei, stătură de vorbă şi, cînd îşi amintiră de tren, era mult prea tîrziu. Dacă doctorul Biener n-ar fi primit cu o zi înainte scrisoarea mea, dacă Cyla nu s-ar fi întîlnit cu Landek, dacă doctorul Biener n-ar fi fost acasă, cele două femei s-ar fi întors la gară şi şi-ar fi continuat călătoria spre U.R.S.S. Ar fi trecut poate ani de zile pînă s-o regăsesc...

Cyla rămase la Cracovia şi încercă să intre în legătură cu mine. Doctorul Biener cunoştea mai multe mijloace de a expedia clandestin o scrisoare în schimbul unui bacşiş, dar fără a avea siguranţa că scrisoarea va ajunge la destinaţie. Ea scrise trei scrisori, încredinţîndu-le la trei curieri diferiţi, care mergeau fiecare pe altă rută. Am primit una dintre ele: mi-a fost adusă

de cineva care venise la Linz trecind prin Budapesta... Un mic ocol...

N-am să uit niciodată clipa când am zărit pe plic scrisul Cylei. Am citit și recitit de atâtea ori scrisoarea, încît am învățat-o pe de rost. M-am dus să-l caut pe căpitanul de la O.S.S.* cu care lucram atunci și i-am cerut o foaie de drum pentru Cracovia. Ideea de a mă vedea plecînd în Polonia îi displăcea. Se temea, îmi spusese el, că s-ar putea să nu mă mai întorc. Mi-a propus să mai vorbim a doua zi dimineța.

În după-amiaza aceea nu m-am dus la Comitetul evreiesc. Eram fericit și mă simțeam poate un pic vinovat de acea fericire a mea în mijlocul atîtor ființe nenorocite. Voiam să fiu singur. Nu departe de casa unde locuiam stătea un țăran pe care îl cunoșteam și care avea cițiva cai. Îmi aminteam de vacanțele mele de vară petrecute la Dolina, cînd îmi plăcea să călăresc. L-am rugat pe vecinul meu țăran să-mi împrumute un cal pentru o oră, numai că eu uitasem că între timp mai îmbătrînisem și că nu mă aflam în cea mai bună condiție fizică. Am încălecat, dar totul a mers pe dos. Cred că animalul a simțit imediat că eram slab. M-a azvîrlit pe un ogor de cartofi și mi-am fracturat o gleznă.

A trebuit să stau la pat. Acest eveniment a rezolvat problema plecării mele în Polonia. L-am rugat atunci pe prietenul meu doctorul Felix Weisberg să se ducă la Cracovia, încredințîndu-i o scrisoare pentru soția mea. El mi-a făgăduit că o va aduce la Linz. Prietenii mei din O.S.S. i-au întocmit actele necesare ca să poată veni fără greutate în zona americană a Austriei.

Actele erau perfecte, dar, din păcate, nevasta mea nu le-a primit niciodată. Cînd se afla pe teritoriul Cehoslovaciei, în drum spre Polonia, Felix Weisberg a fost

înștiințat că ceva mai încolo pe șosea o patrulă sovietică efectua un control foarte strict. Dacă se descopereau documentele americane asupra lui, risca să fie arestat ca spion. A distrus deci documentele. Pe urmă și-a dat seama, dar era prea târziu, că distrusese și adresa soției mele din Cracovia.

Patrula nu l-a percheziționat. La Cracovia, doctorul Weisberg s-a dus la Comitetul evreiesc local și a dat un anunț prin care o ruga pe Cyla Wiesenthal, soția lui Simon Wiesenthal, să ia legătura cu doctorul Felix Weisberg, spre a o duce să-și întâlnească soțul la Linz.

Soția mea a văzut anunțul a doua zi dimineața și s-a dus să ia contact cu Weisberg. Dar nu era prima. Alte două femei se și aflau acolo, fiecare dintre ele jurînd că era singura Cyla Wiesenthal care exista pe lume. Pe vremea aceea, în Polonia, o mulțime de oameni încercau să plece în Austria, cu speranța de a ajunge în America. Bietul Felix Weisberg avu de rezolvat o problemă mai grea decît cea a lui Paris ! El nu-mi cunoștea soția și, în agitația care precedase plecarea lui grabnică, uitasem prosteste să i-o descriu exact. El se afla acum în fața neplăcutei perspective de a risca să aducă la Linz o falsă Cyla Wiesenthal. Felix Weisberg mi-a povestit pe urmă că ceruse fiecăreia dintre cele trei femei să mă descrie.

Două dintre ele au făcut-o într-un mod destul de vag, dar a treia cunoștea, evident, o mulțime de amănunte. Pe de altă parte, mi-a mărturisit Weisberg, a treia i-a plăcut cel mai mult. A hotărît să-și încerce norocul și i-a făcut rost la bursa neagră de acte false de călătorie.

Într-o seară de la sfîrșitul anului 1945 m-am culcat mai devreme ca de obicei. Glezna fracturată mă supăra încă destul de rău.

Cineva bătu la ușă. Felix Weisberg își făcu intrarea încurcat și stînjenit. I-a trebuit oarecare timp pînă

să-mi explice cum distrusese, prosteste, actele de călătorie americane și să-mi povestească în ce incurcătură îl puseseră cele trei femei, care jurau toate că erau într-adevăr Cyla Wiesenthal.

— Am adus una. E jos. Dar ascultă-mă, Simon, nu te neliniști ! Dacă nu-i soția ta, mă însor eu cu ea.

— Tu ?

— Da, pe cuvînt de onoare. Tu n-ai față de ea nici o obligație, de nici un fel. Ca să-ți spun drept, m-am gîndit că-i mai sigur să aduc la Linz pe cea care mi-a plăcut cel mai mult. Așa că dacă nu-i soția ta, eu...

Dar cînd a intrat ea în cameră, Felix Weisberg a înțeles — Dumnezeu să-l binecuvînteze — că n-o să se poată căsători cu dînsa.

M-am mutat împreună cu Cyla într-un apartament mai mare și în anul următor s-a născut la Linz fiica noastră Paulinka. Am continuat să lucrez pentru diferite servicii americane : Comisia pentru cercetarea crimelor de război, O.S.S. și C.I.C.* Dar strădaniile noastre erau adesea blocate de lipsa spiritului de cooperare dintre puterile aliate.

Atitudinea cea mai fermă o aveau sovieticii, care îi arestau pe naziști, expediindu-i apoi în Uniunea Sovietică. Pe de altă parte, în zonele sovietice din Austria și Germania, „tribunalele populare“ pronunțau sentințe rapide și severe contra criminalilor naziști. Autoritățile sovietice acționau cu concursul eficient al comuniștilor locali, care intraseră și în poliție, dar cea mai mare parte dintre naziștii pe care îi arestau nu erau decît plevușcă. Ștabii (*Bonzen*), șefii SS și ai Gestapoului, fugiseră în vest încă înainte de sfîrșitul războiului, în speranța că aveau să fie tratați cu mai

* Counter Intelligence Corps — Serviciul american de contra-spionaj. — *Nota trad.*

multă indulgență de aliații occidentali. Această speranță a lor avea să se împlinească.

În Occident, cei mai severi erau francezii, ceea ce nu e de mirare, pentru că suferiseră direct sub ocupația nazistă. Dar atitudinea lor se tempera pe măsură ce foștii adepți ai regimului de la Vichy întregiau forțele de ocupație din Germania și din Austria, recurgând la tot felul de manevre pentru a frina mersul justiției.

Politica britanică față de criminalii de război naziști n-a fost nici clară, nici coordonată; aplicată într-un fel în Germania și în alt fel în Austria, ea oferea adesea aspecte paradoxale. Englezii lăsau de multe ori să le scape fruntași naziști care se ascundeau în zona lor, punînd, în schimb, mina pe alții care cădeau sub competența justiției sovietice sau iugoslave pentru că crimele de care erau vinovați fuseseră comise în aceste țări. Experiența lor în domeniul cercetărilor polițienești era redusă și au obținut rezultate slabe în activitatea de denazificare. Ei erau mai degrabă preocupați de problemele lor din Palestina și din colonii și arătau mai puțin interes decît americanii în clarificarea haosului lăsat de naziști.

Americanii, nedezmîțîndu-și temperamentul național, treceau de la o extremă la alta. Ei au inițiat mai întii așa-numita „arestare automată“. Toți SS-iștii, membrii Gestapoului, fruntașii partidului nazist, simpatizanții și colaboratorii au fost arestați și expediați în lagăre de detențiune, unde mîncau pe săturate, primeau îngrijire medicală, țigări. Aici aveau să aștepte, în timp ce anchetatorii îi interogau și despărteau oile negre de cele albe, pe criminali de subalternii inofensivi. În aceste lagăre se stabiliseră regimuri diferite pentru SS-iștii și pentru naziștii mai puțin compromiși, pentru ofițerii superiori ai Wehrmachtului și colaboraționiștii de alte naționalități, ca, de pildă, unguri, slovaci, croați. Am petrecut mult timp în aceste lagăre

ca anchetator al Comisiei pentru cercetarea crimelor de război, al O.S.S.-ului și al C.I.C.-ului, așa că eram la curent cu tratamentul rezervat celor internați; multă vreme aceștia au fost mai bine hrăniți decât populația civilă.

Nu mi-au scăpat nici mijloacele ingenioase folosite de deținuți cu scopul de a lucra pentru americani. Așa-ziii „experți în problemele sovietice“, recrutați din rindurile celor care cunoșteau Uniunea Sovietică, începură să-i antreneze pe anchetatorii americani în discuții politice. Unora dintre aceștia li se ceru să redacteze relatări speciale pentru membrii diferitelor birouri de informații americane, care se concureau între ele. Am cunoscut ofițeri americani care întocmeau lungi rapoarte pe baza acestui soi de informații, fără să se preocupe de verificarea surselor respective. În cursul anilor 1946 și 1947, ei au eliberat numeroși criminali de război naziști, care au fost mai tirziu arestați de polițiile germană și austriacă. Mulți funcționari ai polițiilor locale fuseseră victime ale regimului nazist, unii dintre ei fiind chiar trimiși în lagărele de concentrare; ei știau mult mai multe despre naziști decât americanii, care erau despărțiți de deținuți prin bariere de netrecut datorate deosebirilor de limbă și de mentalitate.

Atita vreme cît americanii care cîștigaseră războiul în Europa au rămas pe loc, denazificarea s-a desfășurat cu dreptate și eficacitate. Dar cînd acești oameni s-au întors acasă, ei au fost înlocuiți cu alți ofițeri, care făcuseră războiul în America sau în Extremul-Orient și care nu înțelegeau problema nazistă; în concepția lor, această problemă începea să aparțină istoriei. Mulți dintre ei nu au făcut nici un efort ca să învețe germana și, depinzînd de interpretele germane și austriece, au fost adeseori victimele celei mai sigure arme secrete a naziștilor... domnișoarele. Firește că tînărul american

se simțea mai atras de o fată drăguță și complezentă decât de SS-iști, pe care toată lumea voia să-i uite ca pe un vis urât. Acești americani socoteau că noi nu țineam atîta să se facă dreptate, ci mai degrabă eram niște răzbunători fanatici și alarmiști, incapabili să vadă altfel lumea decât printr-o rețea de sirmă ghimpată. Un căpitan american care avea o sarcină importantă în activitatea de reeducare a germanilor mi-a spus într-o zi:

— Întotdeauna vor exista oameni cu puncte de vedere diferite. La noi există democrați și republicani. Aici aveți naziști și antinaziști. Așa-i pe lume. Totul e să nu-ți pui prea mult la inimă.

Cuțitul

Era însă aproape imposibil să rămii nepăsător și nu era greu de văzut unde putea duce o astfel de atitudine. Pe măsură ce ne parveneau tot mai multe amănunte despre crimele naziste, iar genocidul ne apărea în toată grozăvia lui, îmi dădeam seama, cu un adevărat sentiment de frustrare, că devenea tot mai anevoios să-i judeci pe criminali.

Munca pe care o desfășuram îmi răpea întreaga zi, pînă la ceasuri tîrzii din noapte. Cînd mă duceam să mă culc și încercam să adorm, tot ceea ce citisem și auzisem în cursul zilei se îmbina cu reminiscențele trecutului. Mă trezeam adesea din cauza cîte unui coșmar, incapabil să despart visul de realitate. Primisem nemănumărate scrisori de la alți supraviețuitori ai lagărelor de concentrare, torturați și ei de vise. Unul dintre aceștia, care asistasese la asasinarea mamei sale la Auschwitz și se trata acum într-o clinică neurologică lîngă Bremen, îmi scria:

„Vă implor, ajutați-mă. Trebuie să se găsească leacuri împotriva coșmarurilor. Doar astăzi există medicamente împotriva tuturor bolilor ! Dacă aș izbuti să nu mai visez, mi-aș recăpăta sănătatea...”

Într-o noapte din luna septembrie 1947, în timpul unuia din aceste coșmaruri, am auzit bătîndu-se la ușa. M-am ridicat în pat, cu inima zvicnind. Niciodată n-am să uit bubuitul pumnilor în ușa aceea.

Am aprins lumina și coșmarul s-a risipit. Eram un om liber și trăiam aici, la Linz, cu soția și fata mea. M-am sculat și m-am îndreptat spre ușa. L-am zărit prin gaura cheii pe Mișa Lewin, șeful asociației foștilor partizani evrei care luptaseră în Uniunea Sovietică. Cu cizmele lui grele și cu glasul său puternic, Mișa avea o înfățișare aspră, însă era un om amabil și-și păstrase simțul umorului. Era însoțit de doi bărbați.

— Deschide, Simon — strigă el —, avem vești pentru dumneata !

Au intrat în casă și Mișa îmi prezintă pe Mair Blitz și Moses Kussowitski. Amîndoi fuseseră tovarășii lui în timpul războiului, în perioada cînd grupuri de partizani evrei luptau împotriva germanilor, alături de Armata Roșie. La sfîrșitul războiului se întorseseră în Polonia lor natală, dar, nemaigăsindu-și familiile, asasinat de naziști, veniseră în Austria.

— Băieții ăștia au dibuit cel mai mare pește, spuse Mișa, Eichmann ! Mă privea triumfător. Hai, povesteți-i !

Blitz și Kussowitski trăiau în lagărul Admont, cel mai mare centru pentru persoanele strămutate din zona de ocupație engleză din Austria. Admontul e situat în nord-vestul Stiriei, într-o încîntătoare vale alpină. Acolo, într-un peisaj minunat, trăiau temporar, îmbrăcați și hrăniți de britanici, aproape două mii de oameni, cei mai mulți dintre ei evrei din Polonia și țările bal-tice. Totuși, ei nu apreciau în mod deosebit vacanța lor forțată. Unii dintre ei găsiseră de lucru prin apropiere, iar alții cîștigau ceva bani la bursa neagră. Cei mai mulți însă așteptau cu nerăbdare să poată pleca

în Palestina cu unul din transporturile clandestine prin Austria meridională și Italia.

Aceasta se petrecea cu o săptămână înainte de Iom-Kipur, ziua iertării păcatelor. Evreii credincioși din lagăr se pregăteau pentru sărbătoarea sfântă. Ritualul cere ca bărbații și femeile să-și spună rugăciunile, iar apoi ca fiecare bărbat să jertfească un cocoș și fiecare femeie o găină, ca simbol al ofrandei lui Abraham, așa cum glăsuiește Vechiul Testament.

Din păcate, păsările erau rare în Austria. Blitz și Kussowistki, care știau să recurgă la tot felul de expediente, hotărîră să dea o raită pe-la fermele din jur, spre a încerca să obțină de la țărani o pereche de pui în schimbul citorva cutii de conserve și pachete de ciocolată pe care le aveau de la englezi.

Ei nu vorbeau decît idiș. Aceasta complica un pic negocierile cu țăranii stirieni. Cînd cerură o *Huhn* (găină în idiș), un țăran înțelese greșit și le aduse un *Hund* (cîine în germană), un baset mic, într-un sac. Alt țăran clătină din cap: nu le putea fi de nici un ajutor; toate găinile erau numerotate și controlate de autorități, căci ouăle erau strict raționate. Nu voia să riște nimic.

— Încercați la ăla de sus, de pe colină — le spuse binevoitor țăranul. — Are o fermă mare și cel puțin două mii de păsări. Dar nu știu dacă n-o să vă dea afară. Îi urăște pe evrei. Se spune că ar fi un fost șef nazist.

Tinerii se uitară unul la altul. Avuseseră instinctiv același gînd.

— El trebuie să fie, spuse Blitz și Kussowistki aprobă. Și, în ziua aceea nu mai pomeniră nimic despre pui. În loc să-și continue căutarea, se duseră direct la F.S.S., Serviciul de securitate britanic din Admont, procurîndu-și permise pentru o „vizită de familie” de cealaltă parte a frontierei. Aveau nevoie să se ducă în

zona americană, aflată destul de aproape. Cei doi tineri se urcară în trenul de Linz, care se afla la depărtare de numai câteva sute de kilometri, și-i împărtășiră lui Mișa Lewin descoperirea lor. Acesta hotărî că eu eram omul care trebuia consultat.

— Și iată-ne aici — spuse Lewin. — Să nu pierdem nici o clipă. Trebuie neapărat să-l prindem pe Eichmann.

Toți eram obsedați de Eichmann, despre care se știa, încă de pe atunci, că era cel mai sinistru dintre criminalii de război naziști aflați în libertate și care se ascundea, probabil, în zona britanică din Austria. Eu îmi deschisesem de curînd, la Linz, Centrul meu de documentare, unde veneau aproape zilnic oameni convinși că l-au văzut undeva pe Eichmann. Pista mergea de la un lagăr de internare din Bavaria pînă la zona britanică din Austria, de unde părea că se pierde.

-- Ce vă face să credeți că-i vorba de Eichmann? — am întrebat eu.

— Omul ăsta are două mii de pui, îi urăște pe evrei și a fost șef nazist. De ce n-ar fi Eichmann? — mă întrebă Blitz, cu o logică specific talmudică. Nu mă convinsese, dar mă determină să merg împreună cu ei spre a vedea despre ce era vorba. Eram sigur că omul nu era Eichmann, dar poate că era alt nazist notoriu.

A doua zi am obținut, pentru Lewin și pentru mine, un bilet de liberă trecere în zona britanică. Împreună cu cei doi foști partizani m-am dus la locul indicat. Ferma era situată la Gaishorn, un sat aflat cam la 14 kilometri de lagărul Admont. Nu eram în misiune oficială, așa că am luat hotărîrea să cer ajutorul poliției austriece. Ne-am oprit deci la postul de jandarmi, care era instalat într-o vilă veche.

Doi țărani bătrîni cu pantaloni scurți de piele stăteau în anticameră și vorbeau ca să-și omoare timpul. Atmosfera era foarte *gemütlich*. Șeful postului de jandarmi

era un om în vîrstă, cu mustăți mari albe, pe oală, fără îndoială o reminiscență de pe vremea de mult apusă a Habsburgilor. Întrebîndu-l despre proprietarul fermei de pe colină, el mi-a răspuns ridicîndu-se ca să consulte harta ținutului :

— Asta trebuie să fie Gaishorn 66. Proprietarul ei e Murer. În timpul războiului a fost în Polonia și în Rusia. E foarte iubit în sat.

Eram năucit.

— Murer ? *Franz* Murer ?

— Da — zise bătrînul. — Îl cunoașteți ?

— Nu, clătinaî din cap... cu greutate. Am ieșit în grabă. Cîteva clipe n-a rostit nimeni nici un cuvînt. Toți auziserăm vorbindu-se de Murer. În cursul ultimilor doi ani adunasem multe mărturii despre el că a fost comisar delegat pentru departamentul Vilna din Lituania, unde trăiau înainte de război 80 000 de evrei. Cînd naziștii au lichidat orașul, acolo nu mai rămăseseră decît exact 250. Pe vremuri, Vilnei i se spunea „Ierusalimul, Lituaniei“ datorită imensei contribuții a comunității evreiești de acolo în domeniul literaturii, științei, filozofiei, artei. O serie de celebri muzicieni evrei, printre care violonistul Ișa Heifetz, sînt originari din Vilna.

Și omul care purta răspunderea pentru exterminarea evreilor din acest oraș era Murer. Printre refugiați era cunoscut sub porecla de „măcelarul din Vilna“. Am văzut la mulți ani după aceea oameni care se îngălbeneau doar cînd îi auzeau numele.

Ne-am înapoiat la lagărul din Admont. Știam că printre „persoanele strămutate“ aflate acolo erau mulți supraviețuitori din Vilna. Am prezentat o relatare despre expediția noastră la comisia lagărului. S-a cerut, prin megafoane, ca orice persoană care știa ceva despre Franz Murer să vină la mine de urgență. În scurt timp sosiră în micul birou în care eram instalat șapte per-

soane. Cind le-am spus că Franz Murer trăia într-o fermă situată la numai cîțiva kilometri de lagăr, mai multe dintre ele făcură o criză. O femeie leșină ; Murer ucisese două persoane sub ochii ei. Un bărbat a cărui mamă fusese omorîtă de Murer fu atît de impresionat, încît trebui să fie luat de acolo. Toată lumea striga în același timp. Le-am cerut să-și păstreze calmul și să vorbească fiecare pe rînd.

Dintre relatări, unele erau prea vagi pentru a fi folosite în fața unui tribunal, însă altele erau foarte precise și... teribile. Un martor își amintea că într-una din zile Murer dăduse personal ordin să fie încărcați în camioane toți locuitorii unei străzi a ghetoului și să fie transportați în pădurile de la Ponary, aflate în apropiere, unde poliția auxiliară lituaniană i-a împușcat. Altul a arătat că Murer ordonase dinamitarea a două case de pe una din străzile ghetoului. Cind i s-a atras atenția că în casele respective mai rămăseseră cîteva femei, a răspuns : „N-are nici o importanță“ și casele au fost aruncate în aer.

Alți martori confirmau că Murer se comporta ca un adevărat sadic, lovindu-i cu cravașa și bătîndu-i tot timpul pe oameni. Singurul mijloc de a scăpa de torturile pe care le practica era să-i oferi bani, astfel că evreii din ghetou strînseseră adesea bijuterii, argintărie și tablouri pentru a i le oferi. Cind rezultatul colectei era acceptabil, Murer dădea ordin donatorilor să împacheteze tot ce adunaseră în cutii de lemn, pe care le expedia în Austria, la domiciliul său.

În ianuarie 1942, Murer a rechiziționat o mănăstire catolică din Vilna și ferma model pe care o țineau călugărițele. După un timp, aceste femei au fost „lichidate“ împreună cu cîțiva călugări în pădurile de la Ponary. În 1945, cadavrele lor au fost dezgropate de

echipe de deținuți, cărora li s-a ordonat să ardă ce mai rămăsese și să facă să dispară orice urmă.

Printre aceste mărturii s-a relatat un incident pe care n-am să-l pot uita niciodată. Mi s-a povestit că odată la poarta ghetoului așteptau două grupuri de oameni. Primul trebuia să se ducă la lucru ; al doilea urma să fie dus în pădurea de la Ponary, spre a fi executat. În acesta din urmă se afla tânărul Daniel Brodi, în vîrstă de șaptesprezece ani. Tatăl lui se afla în primul grup. La un moment dat, cînd lui Daniel i se păru că nu este observat, ieși pe nesimțite din grupul condamnaților la moarte și alergă repede spre tatăl lui, în celălalt grup. Dar Murer îl văzu și, înhățindu-l pe băiat de gît, îl lovi cu brutalitate. Daniel căzu jos. Atunci Murer și-a scos revolverul și l-a ucis sub ochii tatălui său.

Am redactat patru depoziții, am legalizat semnăturile și m-am întors la postul de jandarmi din Gais-horn. Am întins, fără un cuvînt, depozițiile bătrînului comandant. După ce le-a citit, părea consternat. Odată chiar a ridicat ochii, cu un gest dezolat, spre Madona de lemn de pe perete. Apoi trimise doi jandarmi să se ducă pe colină și să-l aresteze pe Murer. După aceea anunță Serviciul de securitate britanic. Legea guvernămîntului militar cerea ca toți criminalii să fie deferiți forțelor de ocupație.

Împreună cu Lewin și cu foștii partizani i-am însoțit pe jandarmi la fermă. Ei ne sfătuiră să stăm la distanță. Locul era plăcut, bine întreținut, cu flori și copaci, prosper și liniștit. Jandarmii ne-au spus că Murer locuia acolo împreună cu soția și cu cei doi băieți ai lui, care erau acum mari. Avea un personal numeros.

Jandarmii intrară în casă. Era și timpul, pentru că, după cum am aflat noi mai tîrziu, Murer se pregătea s-o șteargă. Lîngă ușă se aflau două valize pline, iar

pe un scaun erau pregătite paltonul și pălăria. Murer părea să fi fost înștiințat... poate de cei doi țărani pe care îi întâlnisem la postul de jandarmi. El s-a arătat foarte arogant cu jandarmii, spunându-le că era o obrăznicie din partea lor să-l deranjeze. Aceasta se petrecea la sfârșitul anului 1947. Șocul înfrîngerii, care-i paralizase după război pe șefii naziști, se risipise.

Murer era un muntean greoi, cu obrazul prelung, ca din topor ; avea un nas lung, bărbia proeminentă și părul roșu. În momentul arestării avea treizeci și cinci de ani. Cu nouă ani înainte intrase în partidul nazist și fusese selecționat pentru a urma cursurile de la *Ordenschule*, unde era instruită elita SS-ului, iar de acolo fusese trimis la Vilna. Acolo Murer devenise stăpîn pe viața și pe moartea populației, mai ales pe moartea ei. Dar nimeni nu voia să creadă *asta* la Gais-horn. Franz Murer era un om fermecător și un vecin serviabil. Bătrînul șef al postului de jandarmi mi-a spus că Murer era născut în satul vecin, Sankt Georgen. Ferma din Gaishorn o cumpărase înainte de război. Toată lumea ținea la el. După război, nimeni nu voia să supere cu întrebări neplăcute pe un cetățean atît de cinstit.

Am fost întrebat cum îndrăznise acest om să locuiască atît de aproape de lagărul unde trăiau atîția oameni ale căror familii fuseseră exterminate din ordinul său. Mai întii, centrul „persoanelor strămutate“ nu exista încă atunci cînd Murer se întorsese din război. Vilna era situată la 2 500 de kilometri spre răsărit și el socotea că era foarte puțin probabil să întâlnească vreodată vreun supraviețuitor. Cînd s-a instalat centrul, el și-a dat seama de pericolul pe care-l înfrunta rămînînd mai departe la ferma sa. Dar plecînd risca să trezească bănuieli, așa că a hotărît să rămînă. Atitudinea lui avea să convingă pe toată lumea de conștiința lui neprihănită.

Jandarmii austrieci l-au predat pe Murer Serviciului de securitate britanic, care l-a transportat într-un „Jeep“ la închisoarea centrală din Graz, capitala Stiriei. M-am întors la lagărul din Admont și mi-am petrecut noaptea redactînd o expunere de ansamblu asupra cazului lui Murer, incluzînd în ea și depozițiile martorilor. Refugiații din lagăr erau foarte agitați. Ei nu puteau înțelege cum putuse să trăiască Murer tot timpul atît de aproape de lagăr fără să fie descoperit de britanici. Eu însă nu eram deosebit de surprins. În cursul lunilor precedente cerusem în cîteva rînduri sprijinul autorităților britanice pentru depistarea unor criminali de război despre care bănuiam că se ascund în zona engleză, dar nu mă ajutaseră niciodată. De aceea m-am adresat jandarmeriei austriece. Mă temeam că Serviciul de securitate britanic putea să strice totul.

În perioada aceea, britanicii făceau tot ce le stătea în putință pentru a-i împiedica pe refugiați să ajungă în Palestina. Organizatorii evrei duceau o necruțătoare luptă de guerilă împotriva forțelor puterii britanice mandatare. Această situație a avut drept consecință numeroase vărsări de sînge și a provocat multă amărăciune de ambele părți. Cu cîtva timp înainte depusesem mărturie în fața unei comisii anglo-americane în legătură cu problema litigioasă a emigrării evreilor în Palestina. Americanii m-au ascultat cu vădită simpatie; britanicii cu impasibilitate. Acestea se petreceau în cursul lunilor zbuciumate care au precedat dobîndirea independenței Palestinei. Autoritățile britanice, s-o subliniem încă o dată, se preocupau mai mult de transporturile clandestine din Austria spre Palestina decît de eventuala fugă a criminalilor de război naziști din zona lor.

A doua zi m-am dus la postul din Admont al Serviciului de securitate britanic, care era instalat într-o casă veche cu două etaje, împodobită cu balcoane

de fier forjat. Un sergent cu înfățișare simpatică m-a întrebat ce doresc. I-am întins memoriul referitor la cazul Murer. Atitudinea lui s-a schimbat imediat. A pus hîrtille mele deoparte fără să le citească și m-a întrebat de ce înștiințasem jandarmeria austriacă în loc să mă adresez imediat F.S.S.-ului. Nu folosisem căile legale. Mai fusesem în zona britanică? Mai participasem și la arestarea altor persoane? Probabil că fusese informat de sosirea mea, pentru că am văzut că avea în față un lung chestionar. Mă interogă despre activitatea mea la Linz, despre Centrul de documentare, după care îmi puse întrebarea ce îi stătea pe limbă de la începutul convorbirii noastre :

— Ce știi despre transporturile clandestine care se îndreaptă spre Palestina prin Italia?

— Domnule sergent, eu am venit aici ca să discut cazul Murer.

— Aici — îmi replică el, — eu pun întrebările, iar dumneata răspunzi. Cine conduce organizația Irgun Zwai Leuni în Austria?

Membrii Irgunului — organizație evreiască extremistă, adeptă a violenței — provocaseră, cu câteva zile mai înainte, deraierea unui tren militar britanic, lângă Mallnitz, la sud de Bad Gastein, și moartea unui soldat englez. Am refuzat să răspund și m-am ridicat. Sergentul mi-a barat drumul spre ușă.

— Sînt arestat, domnule sergent?

— Nu, dar ai să răspunzi la întrebările mele.

Am tăcut.

— Foarte bine, ai să rămii aici pînă la întoarcerea maiorului. Se înapoiază azi după-amiază de la Graz.

Așadar, mă aflu sub stare de arest, după ce-i ajutasem pe britanici să pună mîna pe un important criminal de război, pe care ei ar fi trebuit să-l prindă de multă vreme. Dar nu păreau că se sinchisesc, obse-
sedați cum erau de transporturile acelea clandestine

spre Palestina. Toți aliații erau la curent cu aceste transporturi, dar francezii nu se ocupau de ele, sovieticii le tolerau, americanii le încurajau, iar britanicii le constatau cu sentimentul tot mai puternic că sînt înșelați. Era stupid să mi se pună întrebări în legătură cu acest subiect, pentru că englezii știau mult mai mult decît mine.

La prînz, sergentul mi-a oferit ceva de mîncare, dar nu mi-am dat osteneala să-i răspund. Deodată se auziră de afară niște zgomote : erau mai multe glasuri, la început izolate, apoi alcătuiind un cor. „Vrem pe Wiesenthal ! Vrem pe Wiesenthal !“, se auzea neîncetat.

Am făcut cîțiva pași spre fereastră. Strada era neagră de lume. Trebuie să fi fost sute de persoane, pradă toate unei puternice furii. F.S.S.-ul a baricadat intrarea și a așezat două mitraliere pe balcon, fără a reuși însă să aplaneze situația.

În acea mulțime furioasă se aflau partizani dîrji, oameni ca Blitz și Küssowistski, pe care nu-i înspăimîntau mitralierele. Mai tîrziu mi s-a spus că cineva din lagărul Admont venise la postul F.S.S. în clipa cînd eu eram acolo și auzise convorbirea mea cu sergentul. Se întorsese în fugă la lagăr și dăduse alarma printre oameni, care hotărîră să mă „elibereze“.

Un tînăr locotenent intră în odaia în care mă aflam. Îmi spuse că incidentul era *puțin cam* neplăcut și că situația devenea critică. M-ar deranja să ies pentru cîteva clipe pe balcon și să spun mulțimii că mă voi înapoia în scurt timp în lagăr ?

Am refuzat.

— Nu eu le-am cerut să vină. De ce nu ieșiți chiar dumneavoastră pe balcon să le vorbiți ?

Locotenentul deveni nervos. Dacă incidentul ajungea la urechile ofițerilor de la cartierul general, putea să aibă unele neplăceri cu superiorii lui.

În cele din urmă, locotenentul telefonă maiorului, la Graz, care ceru să-mi vorbească. Maiorul cunoștea germana.

— Ce se întâmplă, domnule Wiesenthal? De ce sînteți nepoliticos cu oamenii mei?

— Domnule, eu am venit la post să vorbesc despre cazul Murer. Ei îmi cer alte informații, pe care refuz să le dau, și mă rețin aici de mai multe ore.

— Vă cunoaștem toate activitățile, Herr Wiesenthal.

— Dacă am făcut ceva rău, de ce nu m-ați arestat?

Urmă o clipă de tăcere, după care maiorul îmi ceru să dau din nou receptorul locotenentului. Am fost dus în altă încăpere. Peste o clipă, locotenentul intră și-mi spuse că eram liber.

Cînd am ieșit din clădire, a izbucnit un puternic strigăt de victorie și am fost dus în triumf pînă la lagăr. Austriecii se uitau la noi cu gura căscată, iar unii veneau în urma noastră. Ei credeau că era vorba de o glumă bună, de un adevărat „Hetz“ *. Probabil că în felul acesta își manifestau și resentimentele față de ocupanți. Unii austrieci mă salutară cu mare entuziasm. În lagăr, Blitz și Kussowistki făcuseră rost de băutură ca să sărbătorească arestarea lui Murer. În noaptea aceea am fost aproape fericit.

Au trecut cîteva săptămîni. În închisoarea din Graz, Murer își trîmbița nevinovăția. Susținea că se făcea o confuzie în legătură cu identitatea lui. Din Graz îmi parveneau zvonuri neplăcute: britanicii intenționau să-i dea drumul lui Murer. Contam pe cîțiva prieteni din sferele sus-puse ale Tribunalului militar internațional de la Nürnberg; am dat mai multe telefoane urgente, al căror rezultat a fost că englezii au fost rugați, în mod oficial, să-l aducă pe Murer la

* — glumă (în original în limba germană). — *Nota trad.*

Nürnberg în calitate de eventual martor. Între timp am expediat prin poștă o circulară adresată tuturor lagărelor de persoane strămutate din Austria și Germania prin care solicitam ca martori pe cei dispuși să vină să depună împotriva lui Murer. Aveam corespondenți în multe lagăre și am primit numeroase depoziții, care mi-au parvenit prin intermediul comitetelor lagărelor respective. De asemenea, numeroase persoane au venit la biroul meu din Linz spre a-mi vorbi și a redacta depoziții sub care și-au pus semnătura. Toate aceste documente au fost înaintate autorităților britanice din Graz.

Dovezile împotriva lui Murer mi se păreau foarte solide și așa ar fi trebuit să fie. În decembrie 1948, britanicii s-au pronunțat pentru extrădarea lui Franz Murer în Uniunea Sovietică. Crimele de care era acuzat fuseseră săvârșite într-o regiune care făcea acum parte din Republica Sovietică Socialistă Lituaniană. Procesul lui Murer s-a judecat la Vilna în primăvara anului 1949. Depozițiile tuturor martorilor din Austria au fost transmise autorităților sovietice, care au adunat, de asemenea, propriii lor martori. Murer a fost găsit vinovat „de a fi ucis cetățeni sovietici” și a fost condamnat la douăzeci și cinci de ani muncă silnică.

Socoteam acest caz încheiat. Peste cinci ani, în 1954, am închis Centrul de documentare din Linz, căci consecințele războiului rece puseseră capăt muncii mele. Sentințele pronunțate împotriva naziștilor fuseseră comutate, iar anchetele în curs suspendate. Nu exista nici o rațiune să continuu. Am expediat tot materialul pe care-l adunasem, o jumătate de tonă de documente, arhivelor Yad Vashem din Ierusalim.

În urma tratatului încheiat cu statul austriac în 1955, sovieticii au consimțit să înapoieze Austriei toți prizonierii ei de război, în această categorie fiind incluși și criminalii de război condamnați. Dar această

eliberare nu însemna o amnistie generală. Potrivit chiar prevederilor tratatului, Austria se angaja să-i traducă pe acești criminali în fața propriilor lor tribunale. Am luat cunoștință și eu de lista prizonierilor repatriați din Rusia. Numele lui Murer nu figura. Poate că rușii nu-l eliberaseră deoarece socotiseră crimele sale prea grave ori poate că murise.

După capturarea lui Eichmann, în mai 1960, mi-au trebuit unele date în legătură cu Murer ca să-mi completez dosarele. Am chemat jandarmeria din Gaishorn, cerind amănunte despre arestarea lui din 1947. Șeful postului mi-a răspuns că nu știe nimic, dar îmi propunea să revin la telefon mai târziu, după ce-l va întreba chiar pe Murer.

— Cum ? N-a murit ?

— Nici vorbă ! S-a întors acum patru ani și trăiește, ca și înainte, din exploatarea fermei sale.

Am mulțumit și am închis telefonul. Știrea primită îmi tăiase răsuflarea. Murer era liber ! Am telefonat la diferiți funcționari din Ministerul de Justiție ca să aflu din ce cauză numele lui Murer nu figurase pe lista criminalilor de război repatriați din U.R.S.S. Răspunsurile pe care le-am primit erau confuze. Unii spuneau că n-aveau nici un amestec în toate astea. În cele din urmă, mi s-a spus că numele lui Murer fusese omis „dintr-o inadvertență”... Datorită unei greșeli birocratice.

Am început atunci să mă interesez de soarta altor criminali de război, repatriați după încheierea tratatului de stat. Din cele două sute de persoane figurind pe listă, doar trei șefi SS fuseseră judecați de austrieci. Dintre aceștia, Hermann Gabriel și Leopold Mitas fuseseră condamnați la închisoare pe viață, iar Johann Pöll la douăzeci de ani închisoare. Mitas fusese eliberat după doi ani, iar Pöll după optsprezece luni. Din două sute de persoane, numai Gabriel se mai afla în detenție.

Toate celelalte procese fuseseră anulate prin decrete prezidențiale.

Dar Murer ? Revenit la ferma lui, era un membru respectabil al partidului catolic popular, președintele Camerei agricole din regiune, rostise mai multe discursuri publice și înminase chiar decorații unor fermieri în prezența unui membru al guvernului.

M-am adresat imediat în scris ministrului de justiție al Austriei. Ce atitudine intenționau autoritățile să ia în cazul lui Murer ? Mi se răspunse să trimit „dosarul respectiv“ la secția a XI-a a ministerului. Toate dosarele întocmite de mine în legătură cu Murer mi-au fost înapoiate de la Ierusalim. Am făcut fotocopii după ele și am înaintat ministerului treizeci și două de depoziții, luate sub prestare de jurământ. Cum nu se întâmpla nimic, am telefonat după mai multe săptămîni la secția a XI-a. Un funcționar superior care era la curent cu întreaga afacere m-a informat că depozițiile respective nu puteau fi folosite împotriva lui Murer deoarece se făcuse o dată uz de ele pentru condamnarea pronunțată la Vilna.

— Dar el nu și-a ispășit decît o parte din pedeapsă în închisorile rusești, am replicat eu.

— Da, știu — mi s-a răspuns —, însă Murer a fost deținut șapte ani în închisorile sovietice, care sînt, după părerea noastră, de trei ori mai aspre decît cele din Austria, așa încît închisoarea făcută acolo echivalează cu o detenție de douăzeci și unu de ani în condițiile noastre, nu-i așa ? Chiar dacă un tribunal austriac l-ar condamna acum la moarte, el tot ar fi eliberat, potrivit legilor noastre, după douăzeci de ani pentru bună purtare. Or, cum el a ispășit, potrivit aprecierilor noastre, douăzeci și unu de ani, de ce să intentăm un nou proces ?

Funcționarul părea încîntat de aritmetica superioară a justiției austriace.

— Asta înseamnă — întrebai eu — că în această țară Murer nu mai e considerat drept un condamnat ?

— Nu, nu, nu în Austria.

— Așadar, teoretic, Murer ar putea fi ales președinte al țării ?

Înaltul funcționar părea foarte plictisit.

— De ce vă înverșunați împotriva unui om care și-a ispășit pedeapsa ?

— Mi se pare că nu ne înțelegem. Durata unei vieți omenеști e prea scurtă pentru ca Murer să poată ispăși vreodată crimele pe care le-a făptuit la Vilna. Nu cer răzbunare, ci dreptate. Murer a fost condamnat la douăzeci și cinci de ani. Conform prevederilor tratatului din 1955, el ar fi trebuit să fie judecat de un tribunal austriac.

Funcționarul tăcu o clipă. Apoi spuse :

— Foarte bine ; dacă puteți să ne procurați noi dovezi, domnule Wiesenthal, o să luăm măsuri.

După aceea, tribunalele austriece au refuzat să ia în considerație mărturiile strînse în 1947. Se pretexta că aceste dovezi determinaseră condamnarea lui Murer în Rusia. Cînd am subliniat că Murer nu ispășise decît o parte din pedeapsă, Ministerul de Justiție mi-a opus o tăcere glacială. Mi se cereau noi dovezi. Aceasta însemna că trebuia să readuc pe tapet toată chestiunea... și să găsesc noi martori după... optsprezece ani de la trecerea lui Murer prin Vilna. Nu avea să fie ușor. Dacă mai rămăseseră supraviețuitori, aceștia aveau să refuze să depună mărturie după atîția ani. Singurul lucru pe care-l puteau dori era să uite ce se întîmplase și să fie lăsați în pace.

Am luat legătura cu asociațiile foștilor locuitori din Vilna, care se constituiseră în Israel, în Canada, în Statele Unite, în Africa de Sud și în Noua Zeelandă. Dosarele marelui nostru Centru de documentare din Viena erau destul de precise și ținute la zi, astfel că

ne-au dat posibilitate să descoperim noi martori. Am cerut tuturor acestor persoane informații *numai* despre crimele în care Murer fusese *personal* implicat. Le-am explicat clar tuturor acestor eventuali martori că acuzațiile de ordin general, chiar dacă erau emoționante, nu puteau servi la nimic.

Reacțiile s-au dovedit uimitoare. Am primit aproape douăzeci de noi depoziii, cu amănunte specifice și precise. Wolf Fainberg, care locuia acum la Vineland, în New Jersey, arăta că fusese oprit într-una din zilele lunii decembrie 1941 de către Murer și adjutanțul lui, Hering pe strada Ridnicka, la intrarea în ghetou. Îi ceruseră legitimația. În timp ce Hering o cerceta, o fetiță evreică de zece ani, cu spatele încovoiat, cobora strada. Atunci Murer i-a spus lui Hering :

— Ia te uită ce pleavă țineți în ghetou. Apoi a scos revolverul din buzunar și a ucis-o pe fetiță. Fainberg a plecat. Seara, cei ce locuiau pe strada aceea i-au spus că fetița murise pe loc.

— Revăd și azi scena de atunci și n-am s-o pot uita niciodată — adăuga Fainberg. — Murer purta o uniformă cafenie, iar Hering o manta de piele.

Isak Kulkin, domiciliat actualmente la Frael, în California, descria executarea a șase evrei din ghetou la sfârșitul anului 1942 :

„Șase bărbați au fost spânzurați în depozitul vechi. Am văzut cum s-a desfășurat execuția de la o fereastră situată nu prea departe. Una din victime a căzut din cauză că frînghia slăbise. Atunci s-a aruncat la picioarele lui Murer cerînd îndurare, dar acesta a dat ordin să fie spânzurat a doua oară“.

Szymon Nastocki, fost locuitor al orașului Vilna, stabilit în prezent la New York, relatează despre cele întâmplate într-una din zilele lunii martie 1943, cînd

Murer a adunat femeile și copiii în curtea lagărului de muncă local și le-a ordonat polițiștilor să despartă copiii de mame și să le încarce pe acestea în camioanele care se aflau acolo. „Copiii au fost aruncați ca niște colete. Se petreceau scene sfișietoare, dar Murer a rămas neînduplecat. O femeie și-a strins copilul la piept și a început să se bată cu SS-iștii. Mama și copilul au fost aruncați în camion. Femeia în cauză era farmacistă și-și făcuse studiile la Berlin.

— *Ist das die deutsche Kultur?* Asta-i civilizația germană? — strigă ea. Atunci Murer a dat ordin să fie coborită din camion și a poruncit adjunctului său Martin Weiss s-o împuște imediat. Trupul ei a fost lăsat acolo, atârnat de sîrmele ghimpate“.

Aceste noi mărturii au fost trimise Ministerului Justiției din Viena. Au trecut însă mai multe săptămîni fără să se ia nici o măsură. Murer se afla tot la ferma lui, bucurîndu-se de viață și de libertate, roade ciudate ale sistemului politic austriac. Nu peste mult timp urmau să aibă loc alegeri și cele două mari partide din țară nu țineau de loc să înceapă un nou proces antinazist, care putea să supere peste jumătate de milion de foști naziști din Austria, reprezentînd, la urma urmei, jumătate de milion de voturi.

Ne aflam în fața uneia din acele situații în care doar un apel direct la conștiința mondială părea să poată urni lucrurile din loc. La 2 februarie 1961, Congregația evreiască din Viena a anunțat o conferință de presă cu tema: „Asasinii printre noi“. Am dat corespondenților presei mondiale informații amănunțite despre cazul Franz Murer.

Peste cîteva săptămîni, faptele petrecute în ghetoul din Vilna erau menționate la procesul lui Eichmann din Ierusalim, unde remarcabilul scriitor Mark Dvorcecki, originar din Vilna, astăzi profesor la Universi-

tatea Bar-Ilan din Tel-Aviv, a evocat cele întâmplate în orașul lui. Relatările sale au fost reproduse de ziarele din lumea întreagă.

Cu cât se înmulțeau editorialele consacrate acestui subiect, cu atât opinia publică devenea mai stăruitoare. Autoritățile s-au văzut silite să acționeze. Murer a fost arestat și acuzat de șaptesprezece omoruri. Arestarea lui a dat naștere la unele dezordini la Gaishorn, unde țărani, prieteni cu el, s-au adunat ca să protesteze. Ei s-au dus la Liezen, orașul cel mai apropiat, amenințând să devasteze sediul autorităților provinciei. Au fost rostite discursuri inflăcărâte în apărarea concetățeanului și camaradului lor Murer. A fost trimisă o delegație ca să protesteze la Ministerul de Justiție din Viena.

Procesul lui Murer s-a deschis la Graz la 10 iunie 1963. Acuzatul era învinovățit că în cincisprezece cazuri precise „săvîrșise asasinate cu propriile lui mâini“. Mai tirziu, procurorul general a mai adăugat două. Veniseră aproximativ doisprezece martori din Germania, Israel și Statele Unite. Unul din cei mai importanți martori ai acuzării era Iacob Brodi, al cărui fiu, Daniel, fusese ucis sub ochii lui de către Murer la intrarea ghetoului din Vilna. Brodi avea acum șaizeci și opt de ani. După război emigrase în America, unde trăia singur într-o mică fermă izolată din New Jersey. Era un solitar. Nu voia să vadă pe nimeni, ducea o viață simplă și refuzase să primească suma la care avea dreptul cu titlu de despăgubire din partea Germaniei. Trecuseră douăzeci de ani de cînd Murer îi ucisese fiul, dar timpul nu-l făcuse pe Brodi să uite. Revedea în fiecare zi și aproape în fiecare noapte scena de la intrarea în ghetou.

Refuzase categoric să dea curs îndemnului din prima mea scrisoare prin care îi ceream în mod expres să vină să depună mărturie la Graz. Nu putea suporta ideea de

a se găsi față în față cu ucigașul. I-am mai scris de cîteva ori, spunîndu-i că avem față de morții noștri datoria de a-i face pe cei vii să afle ce s-a petrecut. Tocmai atunci, respectabilul săptămînal german „Die Zeit“ se ridicase împotriva „noului val de neîncredere“ și arăta că tinăra generație nu cunoștea „epoca nazistă decît din cărțile de istorie“. Amnistiații înghițeau cu noduri. I-am explicat lui Brodi că, evident, tăcerea lui nu slujea cu nimic fiului său, dar că el putea să ajute la salvarea unor băieți care aveau astăzi vîrsta lui Daniel și care nu cunoșteau crimele săvîrșite decît din manualele de istorie. O curte cu juri, un judecător și un procuror îl transformă într-un om real pe acuzat, face din el altceva decît un personaj dintr-o carte de istorie și, în orice caz, nu un erou. N-am primit nici un răspuns și pierdusem orice nădejde că aveam să mai aud vorbindu-se despre el. În ajunul deschiderii procesului însă, Iacob Brodi mi-a telegrafiat, anunțîndu-mă că lua avionul și că avea să sosească la timp.

Peste patru zile făccam cunoștință cu dînsul în camera pe care o ocupa la „Hotelul Soarelui“ din Graz, unde fuseseră găzduiți toți martorii. Era un om obosit, cu părul alb și ochii foarte încercănați. Cu obrazul lui ars de soare și zbîrcit semăna mai degrabă cu un fermier american din Middle West decît cu un refugiat din ghetoul din Vilna. I-am spus că eram fericit că venise ...că va fi unul din martorii de bază și că depozitia lui nu putea să nu influențeze juriul. Procesul nu se desfășura prea bine din punctul de vedere al acuzării. Trecuseră patru zile și Murer continua să nege cu cinism toate faptele. Martorii se perindau unul după altul și-l identificau, dar Murer pretindea că se înșelau, că îl confundau cu altcineva. Nu se atinsese niciodată de un evreu, nu văzuse niciodată un evreu asasinat. Era nevinovat, victima unei erori monstruoase.

Atunci Brodi mi-a spus : „Am auzit că cei doi fii ai

lui Murer și soția lui stau în primul rând în sala de ședințe și că-și bat joc de martori“.

Am încuviințat. Tinerii aceia stupizi considerau procesul ca o mare reprezentatie. Rideau și se strîmbau. Doi ziariști străini au fost atit de scandalizați, încit l-au întrebat pe președintele tribunalului de ce nu-i cheamă la ordine. El le-a răspuns corespondenților că nu-i observase pe acești băieți.

Brodi mi-a spus liniștit : „Au să înceteze să-și bată joc cînd am să fiu eu chemat la bară“. Mă străpuse cu privirea și continuă :

— Eu n-am venit aici să depun mărturie. Am venit să *acționez*. Și-a desfăcut haina și a scos un cuțit iung.

— Mi-am putut face rost de un plan al sălii de ședință și am văzut că bara e foarte aproape de locul unde stă Murer. Murer mi-a omorît copilul sub ochii mei. Și eu am să-l ucid, în fața soției și copiilor lui, cu acest cuțit.

Brodi vorbea fără emoție, ca un om care a luat o hotărîre definitivă, și-mi dădeam seama că era extrem de serios. Îmi spuse că de douăzeci de ani nu se gîndea la altceva. Nu credea în dreptatea oamenilor, pierduse credința în dreptatea lui Dumnezeu și avea să-și facă dreptate cu propriile lui miini. Consecințele gestului lui nu-l înfricoșau pentru că oricum viața lui era terminată. Se sfîrșise în ziua aceea, cu douăzeci de ani în urmă, în ghetou.

— Dacă încerci să-l omori pe Murer, o să fii tratat și dumneata ca un criminal, i-am spus eu.

— Da. Dar avocați mari au să-mi asigure apărarea.

— Nu aceasta-i problema. Nu interesează ce motive vei avea, lumea te va socoti un ucigaș. Tocmai astfel de gesturi așteaptă naziștii. Iată ce vor spune :

— Uitați-vă la acești evrei care au întotdeauna pe buze cuvîntul dreptate. Îl acuză pe Murer de omor și ei înșiși sint niște ucigași. Așadar, Murer a ucis un evreu,

iar un evreu l-a ucis pe el. Care-i deosebirea ? Iată ce vor spune.

Brodi făcu un semn din cap, puțin convins.

— Gîndește-te la Eichmann — am adăugat eu. — Ar fi putut fi executat în Argentina fără să rămînă nici o urmă. Dar israelienii știau că era necesar să fie adus înapoi peste mări și să înfrunte dușmănia întregii lumi, care putea să-i acuze că nesocotesc dreptul internațional. De ce s-a procedat astfel ? Pentru că Eichmann *trebuia să fie judecat*. Judecata era mai importantă decît acuzaatul. Eichmann era un om mort încă de cînd a pășit pentru prima dată în sala tribunalului. Dar acest proces avea scopul să convingă milioane de oameni, pe aceia care nu știau nimic sau nu voiau să știe nimic, ca și pe accia care în adîncul cugetului lor știau, dar refuzau să admită chiar față de ei înșiși.

Toți acești oameni l-au văzut pe cel ce organizase întregul mecanism al „soluției finale“, executarea a șase milioane de ființe omenești : un omuleț chel, jalnic în cușca aceea de sticlă. Ei aflaseră despre existența dovezilor, citiseră ziarele, văzuseră filmele. Și, în cele din urmă, și-au dat seama că toate acestea se întîmplaseră cu adevărat, numai că evenimentele fuseseră și mai îngrozitoare decît și-ar fi putut închipui cineva.

Brodi clătină din cap.

— Eu nu am venit aici pentru statul Israel. N-am venit în numele poporului evreu, ci ca tată al copilului meu care a fost asasinat.

Mă privea cu ochii lui aspri, neîndurători. Doream cu disperare să-l văd plîngînd. Dar poate că nu mai putea plînge.

— Ascultă — i-am spus —, dacă îl omori pe Murer, toată munca noastră va deveni zadarnică. Noi nu ne putem urmări scopul servindu-ne de *metodele lor*. Ai citit Biblia, Iacob Brodi, și cunoști porunca a cincea :

să nu uciți. Vreau ca Murer, și nu dumneata, să părăsească sala ca acuzat, ca vinovat. El clătină din nou din cap :

— Vorbe, domnule Wiesenthal, nimic altceva decît vorbe. Pentru dumneata e atît de ușor ! Nu copilul dumitale, ci băiatul meu a fost ucis. Ți-am spus că nu voiam să vin. Mi-ai demonstrat că era necesar. Bine, acum iată-mă aici. Și știi de ce am venit.

M-am întors, incapabil să suport expresia ochilor lui. Apoi i-am vorbit îndelung... despre ce, nu-mi mai amintesc absolut precis, dar era vorba despre mine. De ce luasem hotărîrea să mă consacru activității pe care o desfășuram de optsprezece ani ? Pur și simplu pentru că trebuia s-o facă cineva, pentru copiii noștri și, de asemenea, pentru *ai lor*, și aceasta fără ură.

Și i-am mai spus :

— Mi se mai întimplă uneori să plîng, domnule Brodi, cînd aflu despre destinele unor copii din lagărele de concentrare. Am plîns cînd am aflat despre moartea fiului dumitale. Pentru că ar fi putut să fie al meu. Copilul dumitale a fost și al meu. Dumneata crezi, într-adevăr, că mi-aș putea continua activitatea dacă n-aș fi însuflețit de aceste sentimente ?

L-am luat de braț. Deodată capul lui Iacob Brodi căzu pe umărul meu. Plîngea. Era scuturat din cap pînă în picioare de o convulsie. Peste cîteva clipe părăseam camera cu cuțitul lui în buzunar.

A doua zi, Iacob Brodi a depus mărturie în fața instanței. Nu i-a aruncat nici o privire lui Murer și și-a făcut depoziția cu o voce fără inflexiuni, ca și cînd faptele la care se referea ar fi privit pe altcineva. Sala era foarte liniștită. Chiar și copiii lui Murer și-au dat seama de încercarea prin care trecea acest om singuratic și nu și-au bătut joc de el. Apărarea nu i-a pus

nici o întrebare și el a părăsit sala de ședințe. Atunci Murer s-a ridicat, pretinzind din nou că martorul trebuie să se fi înșelat. Nu el îl omorise pe tânăr. Poate că fusese altcineva...

Procesul a durat trei săptămîni. Ziariștii străini și-au dat seama cît se poate de bine că atmosfera tribunalului era net favorabilă acuzatului. Unii dintre jurați, îmbrăcați cu tradiționalele costume de loden, îl priveau pe Murer cu vădită simpatie. Alții încercau să urmărească mersul procesului cu nepărtinire, dar aceștia se aflau în minoritate. Principalul ziar din Graz își însușise argumentele avocaților lui Murer. Se spune că acesta din urmă primise numeroase scrisori de simpatie din partea prietenilor lui politici.

Auditoriul nu-și ascundea mulțumirea cînd apărarea izbutea să înfunde un martor. Unul dintre aceștia era atît de tulburat cînd și-a făcut depoziția, încît a confundat un amănunt. Altul, descriind unul din omorurile făptuite de Murer, nu a mai fost absolut sigur în legătură cu data. Acuzatul a profitat de aceasta pentru a dovedi în chip concludent că nu se afla la Vilna în acea perioadă. Se înțelege că aceste două mărturii au fost anulate.

Printre martorii apărării figura Martin Weis, fostul adjunct al lui Murer în ghetoul din Vilna, adus cu această ocazie de la închisoarea din Staubing (Bavaria), unde își ispășea condamnarea la închisoare pe viață pentru execuții colective. Cînd Weiss a subliniat că „unii ofițeri lituanieni purtau uniforme asemănătoare cu cea a lui Murer“, un murmur de satisfacție a străbătut asistența.

Mărturiile acuzării au fost primite cu o tăcere glacială (avocatul lui Murer mă caracterizase drept un „vinător de oameni“). Israel Sebulski, care trăiește astăzi

la München, a declarat în fața tribunalului că băiatul lui de cincisprezece ani fusese bătut fără milă de Murer, datorită cărui fapt își pierduse mințile și îi paralizaseră picioarele, ceea ce făceau necesară îngrijirea lui într-o instituție specială. Doamna Tova Rajzman din Tel-Aviv a declarat sub prestare de jurămint că Murer îi ucisese sora pentru că luase o bucată de pâine de la o poloneză. În furia lui, adăugă ea, omorise încă trei femei și un bărbat care se aflau în apropiere. Evocînd această scenă, doamna Rajzman, copleșită de amintire, începu să strige.

— Nu strigați în sala de ședințe ! — o apostrofă președintele ședinței, *Hofratul* * dr. Peyer.

— Scuzați-mă, domnule președinte, dar era îngrozitor. Singele surorii mele mă împroșcase pe picioare.

— Nu s-ar putea ca ucigașul să fi fost altcineva ?

— Nu, domnule președinte. Era Murer. Mi-l amintesc de cînd a sosit în ghetou. Mă bătuse pe stradă. Cînd trecea pe străzile ghetoului, toată lumea era obligată să coboare de pe trotuar, iar bărbații să-l salute descoperindu-se.

Procurorul Schumann își pregătise acuzarea cu multă meticulozitate. Studiase dosarele lui Murer la Frankfurt și München. În rechizitoriul lui a subliniat că Murer fusese identificat de către toți martorii. El a făcut apel la conștiința juraților, cerîndu-le să-l judece pe acuzat ca și cînd ar fi fost vorba de asasinul propriilor lor copii.

— În ceea ce privește ultimele șase cazuri evocate, este imposibil, rațional vorbind, să ne îndoim de vina acuzatului — a spus procurorul. — Nu trebuie să uităm că acest proces a zdruncinat puternic iluzia că noi, austrieccii, am putea pretinde că sîntem un popor civilizat (*Kulturvolk*).

* — consilier de curte (în original în limba germană). — *Nota trad.*

După patru ore de deliberare, juriul a revenit în sală pronunțind verdictul : acuzatul fusese găsit nevinovat. În Austria există obiceiul să se anunțe numărul exact al voturilor. Președintele juriului a precizat că, deoarece în două din cele șaptesprezece cazuri s-a înregistrat egalitate de voturi, asigurase ieșirea din impas dându-și votul în favoarea lui Murer.

În ziua cînd s-a dat sentința, nu eram la Graz. Zia-riștii mi-au povestit mai tîrziu că asistența a aplaudat și a aclamat cînd s-a pronunțat achitarea lui Murer. Unii dintre participanții la proces s-au dus să caute flori în timp ce juriul mai delibera. Apoi s-au repezit către Murer, oferindu-i-le.

Unui diplomat american care venise a doua zi în vizită la niște prieteni la Graz și voia să ofere flori gazdei i s-a răspuns la trei florării că nu mai au. Fuseseră toate cumpărate cu prilejul încheierii procesului. Murer a părăsit sala de ședințe triumfător ca un erou. A fost văzut plecînd în „Mercedesul“ unui anume Rudolf Hochreiner, un nazist care fusese acuzat de uciderea a nouă evrei și achitat.

O furtună de proteste, de indignare a cuprins întreaga Austrie. Cu cîteva excepții, presa austriacă este anti-nazistă și democratică. O serie de ziare de toate nuanțele politice au caracterizat sentința drept o parodie de justiție, un *Justizskandal* *. La Viena, studenții catolici și-au pus stele galbene pe piept și au defilat pe străzi scandînd : „Murer este un ucigaș. Murer trebuie să fie pedepsit“. După aceea a fost oficiată o slujbă la biserica Sfîntul Mihail, în semn de căință pentru crimele săvîrșite de creștini împotriva evreilor.

* — un scandal judiciar (în original în limba germană). —
Nota trad.

Procurorul a făcut apel. Curtea Supremă austriacă autorizase apelul din cauza unuia din capetele de acuzație, în legătură cu care descoperisem că Murer fusese văzut de doi martori comițind aceeași crimă. Acești martori nu se cunoșteau, trăiau în două părți diferite ale lumii, dar descrisese ră aceeași scenă independent unul de celălalt. Murer avea să fie trimis din nou în judecată și justiția mai putea să biruie.

La câteva zile după achitarea lui Murer l-am întâlnit pe Iacob Brodi în holul unui hotel din Viena. Privirea lui a alunecat peste mine de parcă nici nu m-ar fi văzut. Am înțeles... Poate că salvasem viața lui Murer. Gîndul acesta nu-mi era prea plăcut, dar n-aș fi putut proceda altfel.

Secretele organizației ODESSA

La sfârșitul anului 1947 am început să urmăresc căile care le foloseau pentru a dispărea naziștii notorii care mai figurau pe listele persoanelor urmărite de mai multe națiuni. Știam că, spre sfârșitul războiului, serviciile R.S.H.A.* le procuraseră șefilor naziști proeminenți și colaboratorilor mai importanți ai Gestapoului acte de identitate false. Dar numele lor mă interesau mai puțin decât căile pe care le folosiseră ca să dispară. Esențial era să descopăr unde plecaseră, cum ajunseseră la destinație, cine îi ajutase și cine finanțase fuga lor.

Orice criminal nazist știa că nu putea spera să găsească decît un sprijin foarte slab atît în Anglia cît și în Peninsula Scandinavică. Prin urmare, celor care voiau să fugă nu le rămînea decît Sudul. Pe o hartă a globului am trasat cu un creion ascuțit toate rutele pe care știam că le urmaseră șefii naziști. Am constatat că se detașau trei direcții principale.

Prima ducea din Germania în Austria și în Italia și

* *Reichssicherheitshauptamt* — un fel de minister de interne SS cuprinzînd toate serviciile de spionaj și contraspionaj.

de acolo în Spania. Cea de-a doua pornea drept spre țările arabe. A treia rută lega Germania de anumite țări din America de Sud. Până la căderea lui Peron, în 1955, Argentina a fost țara făgăduinței pentru înalții demnitari naziști. Acum refugiul la modă pentru elita SS este Paraguayul.

Am trecut apoi detaliile itinerariilor cunoscute pe hărți mai amănunțite ale Europei centrale și meridionale. Multe transporturi fuseseră îndreptate printr-o serie de orașe germane, ca Bremen, Frankfurt, Augsburg, Stuttgart și München, către Allgäu, regiune pierdută în pădurile Bavariei și prezentind avantajul că se află în apropierea frontierelor cu Austria și Elveția.

Multe din aceste itinerarii păreau să se îndrepte spre Memingen, oraș medieval aflat în inima regiunii Allgäu, de unde se despărțeau în două. Unul mergea către Lindau, pe malul lacului Constanța, punct în care se bifurca din nou, și anume către Bregenz, în Austria, și către Elveția, aflată în imediată apropiere. Drumul principal pornea de la Memingen la Innsbruck și de aici spre Italia, prin trecătoarea Brenner. Mai târziu am descoperit că naziștii numeau această linie nord-sud, „axa B.-B.“, nume codificat pentru direcția Bremen-Bari. Era limpede că nu putea fi vorba de o coincidență. Se părea că anumite persoane particulare, dacă nu chiar o întreagă organizație, pusese la punct aceste evadări. Și, într-adevăr, s-a descoperit că era vorba de o organizație clandestină extrem de eficientă care dispunea de banii necesari — și avea nevoie de foarte mulți.

La procesul de la Nürnberg am întâlnit un german care venise ca martor. Îl voi numi Hans. Fusesse și este și acum un antinazist convins. Trăiește în Germania și a trebuit să i se asigure protecția. Hans mi-a fost recomandat de prietenii mei americani. Făcuse parte din

Abwehr * și, ca mulți dintre ofițerii superiori cu trecut familial impresionant, privise mai întâi cu dispreț și apoi cu teamă elementele criminale din *Sicherheitsdienst* (S.D.) ** al partidului. Rivalitatea care exista între serviciul de contraspionaj al Wehrmachtului și cel al partidului s-a terminat, cum era și logic, prin înfrângerea totală a *Abwehrului*. Șeful acestuia, amiralul Canaris, a murit într-un lagăr de concentrare. Mulți dintre colaboratorii lui au fost de asemenea executați. Cît despre supraviețuitori, aceștia n-au să uite niciodată umilinta suferită. Unii dintre ei m-au ajutat temeinic.

La cîteva săptămîni după întîlnirea de la Nürnberg, în cursul căreia noul meu cunoscut se arătase destul de reținut, l-am revăzut pe Hans la hotelul „Goldener Hirsch” *** din Salzburg. De data aceasta mi-a vorbit cu toată sinceritatea; cred că între timp luase informații despre mine. Am discutat despre situația politică. Hans era pesimist și-i critica vehement pe aliați :

— Nu e greu de imaginat ce se va întîmpla. Acum, cînd unii din șefii naziști au fost condamnați, pe cei mai mulți dintre criminalii mai puțin importanți aliații îi vor elibera după o condamnare simbolică. Nimeni nu vrea să se ocupe de pleava nazistă. O să vedeți... În scurt timp vor obține posturi importante și vor fi invulnerabili, pentru că nu poți să pedepsești de două ori un om pentru același delict.

Spusele lui s-au dovedit profetice.

— Aliații au comis o greșeală hotărînd să purifice Germania — arăta Hans. — Inițiativă lăudabilă, dar fără șanse de reușită. Ei nu vor înțelege niciodată mentalitatea nazistă. Cum ar putea s-o înțeleagă? Ar fi trebuit să încredințeze această sarcină germanilor

* *Abwehr* — Serviciul de contraspionaj al Wehrmachtului.

** *Sicherheitsdienst* (S.D.) — Serviciul de securitate, aflat sub conducerea lui Rheinhardt Heydrich.

*** — „Cerbul de aur”. — *Nota trad.*

cinstiți. *Există și din ăștia*, cu toate că după război au fost socotiți cu toții „germani răi”. Criminalii SS-iști ar fi trebuit să fie judecați de tribunale germane. Judecătorii germani ar fi știut să înțeleagă spiritul întor-tocheat al acuzaților și i-ar fi pedepsit pe vinovați. Acum e prea târziu. Naziștii au învățat să-i tragă pe sfoară pe „inocenții de peste ocean”. Arma secretă a naziștilor sînt fetele drăguțe din Germania și din Austria. Criza a trecut și naziștii își recapătă forțele. Ați fi surprins dacă ați auzi cum se vorbește încă de pe acum în cercurile naziste despre cel de-al patrulea Reich. Grangurii sînt în străinătate și au început să conspire. Ei se află în siguranță în unele din țările care nu recunosc legile privitoare la extrădare.

Era clar că Hans știa mai mult decît îmi spunea. Am încercat să-l trag de limbă. Poate că aveam să aflu de la el ceea ce mă interesa.

— Cum au fugit șefii naziști ?

— N-ați auzit niciodată despre ODESSA ? — mă întrebă Hans.

— Cum să nu — i-am răspuns eu cu o naivitate de care aveam să-mi dau imediat seama. — Odesa din Ucraina ? Am fost acolo înainte de război. E un oraș frumos.

— Nu, nu — făcu Hans cu un gest de nerăbdare — ODESSA cu majuscule. Organizația secretă pentru evadarea clandestină a membrilor SS.

Multe din ideile prinse pînă atunci din zbor începeau să capete un înțeles. Îmi aminteam că auzisem de anumiți naziști împărtășindu-și unul altuia că „cineva plecase la Odesa” și că mă întrebasem ce putea să însemne aceasta.

— ODESSA — mi-a spus Hans — deține un record remarcabil în organizarea evadării criminalilor SS-iști și a colaboratorilor Gestapoului peste graniță. Ea i-a ajutat chiar să evadeze din închisoare.

În noaptea aceea, Hans mi-a povestit toată istoria acestei uluitoare organizații. Întemeiată în 1947, numele ei — ODESSA — însemna „*Organisation der SS — Angehörigen*“ (Organizația membrilor SS).

— La sfârșitul războiului — mi-a spus Hans — nu exista o asemenea organizație, deși aliații au crezut deseori că ar putea să existe. Șefii naziști trăiau ascunși sau reapăreau sub nume fals. Apoi fură înființate primele comitete, care se pare că asigurau legătura între deținuții naziști și familiile lor. Aceste comitete aveau binecuvîntarea bisericii și a aliaților. Ele pretindeau că nu sînt decît instituții de binefacere. Într-adevăr, mulți oameni care nu avuseseră niciodată legături cu instituțiile naziste se ofereau voluntar spre a activa în aceste comitete. Hans începu să ridă.

„O glumă bună cînd stai să te gîndești la toate astea!“ Chiar sub ochii ofițerilor aliați și ai germanilor de treabă s-au stabilit legături utile între naziștii închiși și noile grupuri clandestine din afară. Aceste comitete transmiteau familiilor scrisorile deținuților. Din nefericire, cu toată cenzura, nici un expert nu și-a dat osteneala să citească cu atenție scrisorile astea. Nimeni nu părea să se intereseze de ele. Naziștii nu trebuie însă subestimați. Ei avuseseră timp să se pregătească pentru înfrîngere și să stabilească coduri secrete cu mult înainte de prăbușirea celui de-al treilea Reich. După o detențiune de cîteva luni sau cîteva ani, îndată ce se eliberau, treceau în grija noilor rețele clandestine. Cea mai importantă dintre acestea se numea „Păianjenul“ (*Spinne*). Așa se întîmpla cu cei care făcuseră închisoare. Erau însă și mulți naziști care fuseseră eliberați din lagărele de internare aliate fără judecată sau care scăpaseră de arestare, nefiind identificați în mijlocul confuziei care domnea atunci. Situația putea însă să se schimbe, și gîndul acesta îi neliniștea. Le era teamă să zăbovească în Germania unde riscau să

se descopere îngrozitorul adevăr despre crimele lor. Trebuiau să fugă. Naziștii hotărîră că a sosit momentul să organizeze o rețea clandestină de evadare pe scară mondială.

Așa a luat naștere ODESSA. În locul fostei axe B.-B. (Bremen-Bari), ODESSA a folosit două rute principale, și anume Bremen-Roma și Bremen-Genova. Hans nu știa unde își avea reședința *Verteilerkopf*-ul, centrul de repartizare al organizației; poate la Augsburg sau la Stuttgart, sau chiar în îndepărtata Argentină. Printre acțiunile cele mai importante ale ODESSEI se numărau organizarea evadării lui Martin Bormann, adjunctul lui Hitler, cît și a lui Adolf Eichmann.

Într-un timp surprinzător de scurt, ODESSA a pus la punct o eficientă rețea de curieri, recrutați în locurile cele mai neașteptate. Astfel, ea se folosea de șoferii camioanelor germane care transportau pe autostrada München-Salzburg ziarul armatei americane „The Stars and Stripes”. Acești curieri solicitaseră posturile de șoferi sub nume false iar americanii din München neglijaseră să-i verifice amănunțit înainte de a-i angaja. Ideea era strălucită. Poliția militară nu percheziționa niciodată aceste camioane. Șoferii le ofereau polițiștilor cîteva exemplare ale ziarului, apoi treceau frontiera germano-austriacă în apropiere de Salzburg cu cîteva fugari naziști ascunși în spatele pachetelor de „The Stars and Stripes”. Tot cu aceste camioane se transporta, la răstimpuri, literatură clandestină neo-nazistă trasă la rotaprint sau informații despre „incidentele semnificative” dintre americani și ruși.

Am trimis un raport serviciului C. I. C. din Salzburg. Doi șoferi de pe aceste camioane au fost arestați, dar răul fusese făcut și grupuri întregi de naziști aflați sub urmărire reușiseră să fugă.

ODESSA avea o rețea meticolos organizată și eficientă. La fiecare 50 de kilometri dispunea de un post

de 3—5 oameni care nu cunoșteau decît cele două posturi din imediata lor apropiere, adică pe cel dinspre care veneau fugarii și pe cel înspre care se duceau. Aceste posturi (*Anlaufstellen*) fuseseră dispuse de-a lungul întregii frontiere austro-germane, și în special la Ostermieting, în Austria de Sus, la Zell-am-See, în districtul Salzburgului, și la Igls, lângă Innsbruck, în Tirol. La Lindau, ODESSA înființase o companie de „Import-Export“ cu reprezentanți la Damasc și la Cairo.

Toate aceste informații mi-au fost confirmate, un an mai târziu, de un funcționar al poliției austriece din Bregenz, care mi-a povestit multe lucruri despre transporturile clandestine ce veneau dinspre Lindau. Bregenz și Lindau, orașe situate pe malul lacului Constanța, unde se întretaie frontierele germană, austriacă și elvețiană, erau punctele vizate de toți cei care voiau s-o șteargă cit mai repede. Funcționarul mi-a precizat că despre aceste transporturi clandestine aveau cunoștință toți, adică atît polițiile germană, austriacă și elvețiană, cît și autoritățile de ocupație franceze, care păreau să închidă ochii.

— Ați auzit vreodată de Haddad Said ? — mă întrebă el.

— Nu.

— E un german care călătorește cu pașaport sîrban. Organizează multe transporturi de la Lindau prin Bregenz.

— Unde este baza acestor operații ?

— La München și la Lindau, de unde Haddad Said îndrumă grupurile prin Bregenz. Noi nu le putem opri. Au permise de frontieră valabile. Trec frontiera elvețiană, situată la cîțiva kilometri, și, de cum ajung în Elveția, se urcă în primul tren spre Zürich sau Geneva, de unde iau avionul pentru Orientul Apropiat sau pentru America de Sud. Toți au pașapoarte și vize în regulă și sume importante de bani.

— Și nu puteți face nimic ca să opriți transporturile astea ? — am întrebat eu.

— Ce-am putea face ? Toți acești oameni sînt în tranzit aici și sîntem bucuroși să-i vedem ieșiți de pe teritoriul nostru. Au acte în perfectă regulă. Călătoriile astea în Elveția sînt deseori camuflate în vizite de familie. Fugarii sînt însoțiți de femei și copii recrutați din populația orașului Lindau care pretind că sînt membri ai familiilor lor. De pe urma acestei operații, femeile obțin ceva bani, pe care îi cheltuiesc în Elveția. După ce își fac cumpărăturile, peste cîteva zile, femeile și copiii trec din nou granița... fără bărbați. Nimeni nu pune întrebări. Acest Haddad Said are prieteni influenți și cu funcții importante.

— Dar forțele franceze de ocupație n-au nimic de spus despre toate astea ?

El dădu din umeri, resemnat.

— Asta se întreabă și antinaziștii de la noi. Poate că Haddad Said are complici în sinul forțelor de ocupație. Am auzit spunîndu-se că americanii și britanicii tolerează asemenea transporturi în zonele lor... Cine și-ar fi putut închipui că se va putea face un asemenea trafic la mai puțin de patru ani după terminarea celui de-al doilea război mondial ?

Mai tirziu, mult prea tirziu am descoperit că Haddad Said era în realitate *Hauptsturmführerul* SS Franz Röstel, unul din principalii făuritori ai organizației ODESSA. El făcea naveta între o colonie germană din Uruguay și Costa-Brava (Spania), unde numeroși gran-guri (*Bonzen*) ai partidului nazist și foștii SS-iști au vile frumoase. Priveliștea e minunată, clima excelentă, iar riscul minim.

Am mai descoperit că ODESSA organizase un itinerariu între Austria și Italia numit „drumul mănăstirilor“. Călugări catolici, mai ales franciscani, înlesneau fuga vinovaților, găzduindu-i, în deplină si-

guranță, într-o serie de comunități religioase. Fără îndoială că acești monahi făceau acest lucru din milă creștină; unii dintre ei făcuseră poate la fel cu evreii sub regimul nazist. Jumătate din cei opt mii de evrei din Roma s-au ascuns, în timpul ocupației naziste, în mănăstiri și comunități religioase, scăpând, în felul acesta, de masacru. Zeci dintre ei au găsit adăpost la Vatican, mulți alții la vecinii lor italieni, care n-au fost niciodată antisemiți. (Aproximativ o mie de evrei din Roma, dintre care două treimi femei și copii, au pierit la Auschwitz.)

Pe măsură ce aflam mai multe amănunte despre activitatea organizației ODESSA, îmi dădeam seama că serviciile secrete aliate nu știau nimic despre ea. Conducătorii acestei organizații nu scăpaseră din vedere nici un amănunt. Posturile de tranzit erau bine camuflate... Un han discret, un pavilion de vânătoare părăsit în pădure, o fermă izolată, nu departe de frontieră. La aceste popasuri, călătorii rămăneau câteva ceasuri, câteva zile sau câteva săptămîni, așteptînd ca șoseaua care ducea la etapa următoare să se elibereze. Cetățenii austrieci și germani nu aveau voie să se deplaseze dintr-o zonă de ocupație militară în alta fără permise speciale, dar experții din cadrul organizației ODESSA știau cum să procure astfel de permise pentru toate zonele.

Printr-o ironie a soartei, organizația clandestină BRICHA (în limba ebraică evadare), care asigura plecarea refugiaților evrei spre Palestina prin Austria și Italia, folosea o metodă asemănătoare. S-a întîmplat chiar ca cele două organizații să se servească de aceleași rute în același timp! Cunosco un mic han lângă Merano, în Tirolul italian, și altul în apropiere de trecătoarea Reschen, care leagă Austria de Italia, unde grupuri clandestine formate unul din nașiști și altul din evrei și-au petrecut uneori împreună noaptea, fără

să știe unul de celălalt. Evreii erau ascunși la etaj, cu indicația de a nu face nici o mișcare, iar naziștii la parter, cu același consemn.

Un curier din cadrul organizației BRICHA mi-a explicat într-o zi cum s-a putut întâmpla acest lucru.

— Ne ascundeam cu toții, asemenea hoților, noaptea, primisem ordin să nu intrăm în relații cu nimeni. Când vedeam vreun străin, o luam la fugă. Asta trebuie să-i fi amuzat pe oamenii noștri de legătură, contrabandiști de prin partea locului, care erau în bune relații cu poliția și cu vameșii. Ei erau plătiți, așa că nu-i interesa pe cine anume ajutau să treacă granița.

ODESSA avea legături cu contrabandiștii de profesie din toate zonele de frontieră și cu ambasadele Spaniei, Siriei și ale țărilor din America de Sud din diferite capitale europene. Ea menținuse, de asemenea, legătura cu secția specială germană de „asistență socială” din cadrul Falangei spaniole. Aceasta se îngrijea de călătorii care plecau în Spania și le asigura transportul spre America de Sud. Alții erau duși la Genova, de unde se imbarcau tot pentru America de Sud.

Toate aceste evadări costau foarte scump, astfel că cineva trebuia să le finanțeze. Istoria finanțării organizației ODESSA începe încă cu mult înainte de înființarea ei. În primăvara anului 1946, când lucram pentru O.S.S., un ofițer american a adus la biroul nostru din Linz un rucsac mare din care se vedea ieșind un dosar gros albastru închis. El spunea că luase aceste documente de la un oarecare Oberst Keitel, aflat în lagărul de internare Ebensee de lângă Bad Ischl.

Nici americanii, nici eu nu ne-am dat seama atunci că aveam în față cele mai uluitoare documente care încăpuseră pe mâinile aliaților de la sfârșitul războiului. Ele se refereau la capitalurile naziste, și nu la crime, singurele care țineau de resortul meu. M-am uitat la

ele și mi-am spus că trebuie să le predau serviciilor fiscale americane. A fost o adevărată prostie de debutant. De atunci am învățat că banii duc adesea spre birlogul asasinilor.

Dosarul cuprindea procesele-verbale ale unei ședințe ultrasecrete care avusese loc la 10 august 1944 la hotelul „Maison Rouge“ din Strasbourg și la care luaseră parte capii industriei germane. Hitler și Gestapoul nu știau nimic despre această ședință. Ea s-a ținut la exact douăzeci de zile după 20 iulie, data atentatului eșuat împotriva lui Hitler. Industriașii care participau la ea erau conștienți că n-aveau să supraviețuiască decât în măsura în care planurile lor aveau să rămână secrete.

Industriașii din Renania și din Ruhr, care fuseseră primii susținători ai lui Hitler în 1933, au fost și primii care au părăsit corabia. Printre aceștia se aflau Emil Kirdoff, baronul cărbunelui, bancherul polonez Kurt von Schroeder, Fritz Thyssen, magnatul oțelului, Georg von Schitzler de la „I. G. Farben“ și Krupp von Bohlen... Cînd aliații și-au început invazia în Europa, toată marea finanță din Renania și Ruhr era convinsă de înfrîngerea germană. S-a stabilit că se impunea începerea unor îndelungate preparative pentru a salva fondurile naziste de confiscarea lor de către aliați și a păstra potențialul de război german în vederea necesităților viitoare. Al doilea război mondial era pierdut, dar, cu prudență și noroc, Germania îl putea câștiga pe cel de-al treilea.

Prima măsură era să se împiedice ca fondurile, depozitele, brevetele, fotocopiile noilor tipuri de arme să cadă în mâinile aliaților. La începutul anului 1944, șefii nazști au început să-și transfere fondurile și bunurile jefuite în țări neutre și nebeligerante. Astfel, în timp ce omul de pe stradă era condamnat la moarte dacă delapida o jumătate de dolar, capii industriei germane înființau întreprinderi în străinătate sub masca unor

tranzacții comerciale cinstite. Oameni de paie investeau bani pe numele lor. În Germania nu trebuia să rămână nici o urmă a acestor investiții.

Un raport publicat în 1946 de Departamentul american al finanțelor menționa 750 de societăți înființate în întreaga lume de germani, cu fonduri germane : 112 în Spania, 58 în Portugalia, 35 în Turcia, 98 în Argentina, 214 în Elveția și 233 în diferite alte țări. Raportul nu este complet. Astăzi știu că e mai greu să depistezi un transfer de fonduri între trei sau patru bănci decît să intri în posesia unui secret atomic. Este aproape cu neputință, din cauza tradiționalului secret păstrat de bancheri, să afli ce s-a întîmplat cu banii transferați, de pildă, din Germania la o bancă elvețiană și apoi de acolo în America de Sud, în Spania sau în Portugalia, sau despre revenirea lor în Liechtenstein ori în Elveția.

Mult mai tirziu, într-o zi din luna ianuarie a anului 1966, o convorbire care a avut loc în biroul meu din Viena, mi-a dovedit că bănuielile mele inițiale erau întemeiate. Văduva unui fost *Obersturmbannführer SS*, adică a unui fost locotenent-colonel, a venit să-mi spună că fusese amenințată de neonaziști pentru că refuzase să aibă vreo legătură cu ei. Apoi mi-a relatat o poveste interesantă. În toamna anului 1944, cu șase luni înainte de terminarea războiului, soțul ei fusese convocat de superiorii săi din SS. Aceștia știau că el are un mic cont la „Dresdner Bank“ și voiau să cunoască numărul acestui cont, cerîndu-i, totodată, să-și pună semnătura în josul a două pagini albe. Locotenent-colonelul a făcut ce i s-a spus.

După înfrîngerea Germaniei, toate băncile germane au fost puse sub controlul aliaților, care au numit un *Haupt-Treuhänder* (imputernicit) însărcinat cu administrarea tuturor bunurilor foștilor naziști. Într-o zi, această persoană l-a înștiințat pe fostul locotenent-co-

lonel că avea două conturi pe numele său : unul de 12 000 și altul de 2 600 000 de mărci.

— Firește, soțul meu știa de contul de 12 000 de mărci — mi-a spus femeia. — Dar habar nu avea de unde veneau banii depuși în celălalt cont atît de important. El povesti că i se ceruse să semneze un document în alb și se întreba cine deținea acum această semnătură. Dacă fuseseră depuși atîția bani în contul unui simplu locotenent-colonel, la cît se puteau ridica sumele depuse pe numele marilor șefi ?

I-am spus acestei femei că nedumerirea ei era îndreptățită, dar că îmi era greu să-i dau un răspuns. Secretele bancare continuă să fie printre cele mai bine păstrate din lume. După părerea mea, acest caz dovedea că, încă înainte de terminarea războiului, germanii adunaseră uriașe fonduri secrete pentru crearea celui de-al patrulea Reich.

Din dosarul adus în 1946 de ofițerul american reieșea că aceste probleme fuseseră discutate cu prilejul memorabilei ședințe ce avusese loc la „Maison Rouge“ din Strasbourg în august 1944. Industriașii germani știau că războiul era pierdut. Armatele aliate occidentale se apropiau de Paris. Industriașii nu împărtășeau iluziile romantice ale grangurilor naziști ; aceștia vorbeau în mod nebulos despre niște arme secrete care nu erau încă bine puse la punct, sau afirmau că Germania avea să cîștige cursa pentru bomba atomică. În calitate lor de factori responsabili, ei cunoșteau situația exactă și acționau în consecință. Era necesar să se creeze *imediat* o „rețea tehnică“ care să cuprindă întreaga lume și să permită coordonarea tuturor viitoarelor eforturi naziste.

Printre reprezentanții diferitelor industrii se aflau delegați ai uzinelor „Röchling“, „Krupp“, „Messerschmidt“, „Göring Werke“ din Linz și funcționari superiori din cadrul Ministerului de Război și Ministeru-

lui Armamentului. Doctorul Scheid de la „Hermannsdorfwerte“, care prezida şedinţa, a făcut o declaraţie lipsită de orice echivoc :

— Germania a şi pierdut bătălia în Franţa. Industria germană trebuie să se pregătească de pe acum pentru campania economică ce va urma după terminarea războiului. Trebuie ca toţi industriaşii să-şi întărească legăturile cu societăţile străine, fiecare pe contul său şi fără să atragă atenţia. Dar aceasta nu este totul. Trebuie să fim gata să finanţăm partidul nazist, care va fi silit să intre pentru un timp în clandestinitate.

Trecind la îndeplinirea hotărîrilor luate în cursul şedinţei de la Strasbourg, industriaşii germani începură să transfere, sub masca unor tranzacţii comerciale oneste, diferite bunuri în anumite conturi bancare secrete sau în întreprinderi din Spania, Turcia şi America de Sud. Sylvano Santander, astăzi ambasadorul Argentinei în Spania, care a făcut parte din comisia oficială însărcinată să ancheteze, după prăbuşirea lui Peron, activităţile naziste din Argentina, mi-a arătat într-o zi o listă de întreprinderi argentiniene finanţate de nazişti. Fuseseră puse în siguranţă rapoarte exacte privitoare la fiecare tranzacţie. Industriaşii germani participanţi la şedinţă voiau să se asigure că oamenii de paie cărora li se dăduseră respectivele fonduri să nu cuteze ulterior să nege că le-au primit. S-a luat hotărîrea ca copii de pe aceste rapoarte să fie ascunse „în diferite lacuri din Alpi“, de unde puteau fi pescuite mai tirziu printr-o operaţie care avea să fie denumită „explorarea submarină“.

Minutele încheiate cu prilejul şedinţei de la Strasbourg cuprind următoarele precizări : „Conducătorii partidului consideră că unii dintre membrii acestuia vor fi condamnaţi ca criminali de război. De aceea trebuie luate măsuri în vederea numirii, ca «experti tehnici» în diferite întreprinderi-cheie germane, a unor per-

soane mai puțin cunoscute. Partidul este gata să finanțeze cu larghețe pe industriașii care vor contribui la această organizare a partidului, după război, în străinătate. În schimb, partidul va cere să i se restituie toate rezervele financiare care au și fost transferate în străinătate sau care vor fi transferate mai târziu, astfel încât să poată reconstrui, după înfrângere, Reichul în toată plenitudinea sa“.

În aceste documente nu se preciza ce trebuia să se înțeleagă în mod exact prin „partid“. Nu putea fi vorba nici de Hitler, nici de Himmler, pentru că ei nu erau informați despre această ședință. O precizare interesantă a făcut doctorul Boss de la cabinetul lui Speer, ministrul armamentului, care răspundea de producția de material de război și care trecuse în 1942 în opoziția clandestină împotriva partidului. Doctorul Boss își exprima părerea că „interesele germane impun crearea unor institute de cercetări și birouri tehnice aparent independente. Aceste birouri ar trebui organizate fie în toate orașele mari, unde n-ar atrage atenția, fie în mici sate aflate în apropierea unor lacuri sau hidrocentrale, unde ar putea fi camuflate în «institute de cercetări»“.

În urma reuniunii de la Strasbourg, sume enorme de bani au fost transferate în străinătate. *Organizația ODESSA a fost finanțată din aceste sume.* Acestor sume li s-au adăugat alte venituri, provenite din comerțul clandestin desfășurat de întreprinderile organizației ODESSA care asigurau transportul cu cargouri al deșeurilor metalice spre Tanger și Siria, ca și transportul de arme provenind din depozitele americane din Germania, care erau „transferate“ în Orientul Apropiat. Activitățile organizației ODESSA erau, de altfel, multiple.

În iulie 1965 am luat parte la o conferință a Uniunii internaționale a luptătorilor din rezistență și deportați-

lor, care s-a ținut — și nu întâmplător — în aceeași încăpere a hotelului „Maison Rouge“ din Strasbourg în care industriașii naziști își stabiliseră în 1944 planurile. Obiectivul conferinței noastre era să organizăm descoperirea bunurilor naziste, ascunse, dar considerabile.

În cursul acestei conferințe am formulat șase întrebări importante, care au rămas pînă acum fără răspuns :

1) Cine hotăra în cadrul organizației ordinea plecărilor ? De pildă, cine hotăra să fie trimisă, cu ajutorul organizației ODESSA, cutare sau cutare persoană peste Atlantic ? Listele trebuie să fi fost lungi, iar concurența mare.

2) Cine selecționa femeile și copiii naziștilor decedați, evadați sau aflați în prizonierat care urmau să beneficieze de fondurile secrete și ce sume primeau ?

3) Cine le asigura criminalilor naziști asistența avocaților celebri care îi apărau ? Majoritatea acuzaților nu dispun, pe oit se pare, de mijloacele financiare necesare pentru a-și plăti un avocat mare.

4) Cine a organizat ajutorarea masivă și legală a criminalilor de război germani condamnați în Uniunea Sovietică și înapoiți Germaniei în 1955*, după intervenția lui Konrad Adenauer în favoarea germanilor deținuți în U.R.S.S. ? Avem dovada că, după eliberarea și sosirea lor în lagărul de la Friedland, unora dintre foștii deținuți le-au fost comunicate adresele unor avocați din Germania federală. Ei aveau ordinul să ia legătura cu acești avocați.

5) Cine finanțează pe anumiți editori specializați în publicarea de literatură de propagandă neonazistă ?

6) Cine subvenționează întrunirile foștilor naziști în diferite orașe europene ? Una dintre acestea a avut loc

* Vorbind de „Germania“, autorul se referă în general la R. F. a Germaniei. — *Nota trad.*

la Milano. La ea au participat persoane venite din întreaga Europă. Cheltuielile de deplasare și cazare le-au fost plătite.

În încheiere am întrebat :

— Cine finanțează activitățile subversive ale grupurilor neonaziste din diferite țări ?

Noi avem unele indicii, dar e greu să le urmezi pînă la capăt. Cunosco un om care, deși nu avea nici un fel de avere personală, „a contribuit“ printr-o investiție de 60 000 de mărci la finanțarea unei întreprinderi specializate în publicarea de texte neonaziste. Este evident că această sumă nu-i aparținea. Pe listele noastre figurează numele și adresa unui fost industriaș german care trăiește în Elveția, unde conduce o mică bancă, binecunoscută de partidul nazist înainte de al doilea război mondial. Banca și-a schimbat numele, dar industriașul nu și-a schimbat convingerile. Am aflat despre transferarea unor capitaluri importante din America de Sud și din Elveția în Irlanda, unde societățile germane au înființat sucursale. Foști naziști au cumpărat acolo proprietăți și domenii.

Știm, de asemenea, despre așa-numita „comoară nazistă“ care a fost și continuă să fie și astăzi ascunsă în fosta „Fortăreață alpină“, reduta nazistă din frumoasa regiune austriacă Aussee.

Primele zvonuri despre această comoară au ajuns la urechile autorităților americane în 1946, cînd încă mai lucram pentru O.S.S. Pe atunci era greu să deosebești faptele reale de născocirile fanteziste pe care le publicau revistele ilustrate. Anumite fapte erau, totuși, cunoscute. La Salzburg, un oarecare doctor von Hummel, fost adjunct al lui Martin Bormann, a fost arestat în clipa cînd încerca să fugă cu o cantitate de aur în valoare de 5 milioane de dolari. Tot la Salzburg, nu departe de castelul Fusch (Schlossfuschl), care, după ce a aparținut lui Ribbentrop, a devenit o elegantă pensiune

de familie, un țăran a descoperit o casetă în greutate de mai multe kilograme, plină cu monede de aur.

În 1947, când am deschis Centrul de documentare la Linz, circulau tot felul de zvonuri și povești despre comorile naziste. Patru ani mai târziu, după ce triasem cu grijă toate materialele de care dispuncam, am scris o serie de articole documentare. Încheiam cu concluzia că pe fundul lacului Töplitz se aflau ascunse milioane de bancnote englezești false de o liră. Americanii nu manifestau însă nici un interes pentru operațiile de plonjare, care ar fi fost foarte costisitoare, iar austriecii nu acordau nici o atenție acestui fapt alita vreme cît americanii se aflau în țară.

Peste opt ani, în vara anului 1959, revista „Stern“ din Hamburg a obținut din partea autorităților austriece permisiunea de a organiza o operație de sondare a lacului. O echipă de plonjori și de operatori de cinematograf au explorat lacul timp de două luni, scoțind la suprafață 15 lăzi. Cel puțin o duzină erau prea adânc împotmolite în mîl pentru a putea fi scoase de acolo. Toate lăzile, afară de una, conțineau bancnote englezești false.

Regiunea Aussee, situată în nord-estul Stiriei, numită de autohtoni Ausserland, făcea parte din „reduta“ nazistă, prevăzută de germani ca loc al rezistenței lor eroice împotriva asaltului final. Goebbels o denumise „Alpenfestung“, fortăreța alpină. Or, această fortăreață a căzut în miinile inamicului într-un mod lipsit de orice glorie, în ziua de 9 mai 1945, cînd maiorul Ralph Pierson însoțit de cinci soldați americani și-a făcut intrarea cu un tanc și un „Jeep“ în satul Altaussee. Nu s-a tras nici un foc de armă. Cu o săptămînă înainte căzuse Berlinul, iar cu douăzeci de ore mai devreme fusese proclamată victoria finală.

La începutul anului 1955, regiunea abia dacă avea 18 000 de locuitori. Or, la sfîrșitul războiului avuscse

aproape 80 000. Chiar dacă se ține seama de faptul că în Aussee staționaseră câteva mii de soldați germani, cine erau, totuși, cei 60 000 de civili veniți să se instaleze acolo înainte de prăbușirea celui de-al treilea Reich? Pentru autoritățile americane, aceasta nu constituia o problemă academică, întrucât toată lumea știa că mulți naziști se instalaseră acolo, adesea sub nume false. Încă din 1944, în perioada Crăciunului, membrii partidului nazist începuseră să-și trimită acolo familiile, bunurile și arhivele pe care voiau să le ascundă. Tot aici veniseră să se instaleze o serie de colaboraționiști. Șeful Gestapoului, Ernst Kaltenbrunner, s-a instalat și el într-o casă din oraș. R.S.H.A., S.D. și Abwehrul și-au adus acolo documentele secrete și bunuri, ca aur, devize și stupefianțe.

Pentru a deruta populația locală, naziștii au construit câteva spitale SS. Mari cantități de aur și stupefianțe au fost transportate în ambulanțe cu însemnele Crucii Roșii. Adolf Eichmann a venit și el acolo împreună cu conducătorii secției IV B 4, aducând cu ei douăzeci și două de lăzi de fier, care conțineau, probabil, documente și aur. Acest transport a jucat mai târziu un rol important în depistarea deplasărilor lui Eichmann.

De la sfârșitul lunii martie 1945, SS-iștii, folosind metodele lor caracteristice, au început să inventarieze bunurile depozitate la Aussee. Din listele întocmite cu acest prilej, doar una a căzut în mâinile americanilor. Am văzut o copie a acesteia, enumerând bunurile R.S.H.A. expediate de la Berlin la Aussee prin grija lui Ernst Kaltenbrunner :

- 50 kg de aur în lingouri ;
- 50 de lăzi pline cu monede de aur și articole din aur a 50 kg fiecare ;
- 2 000 000 de dolari ;

- 2 000 000 de franci elvețieni ;
- 5 lăzi pline cu diamante și pietre prețioase ;
- O colecție de timbre valorind cel puțin 5 000 000 de mărci aur.

Ulterior am putut constata că, în primele zile ale lunii mai 1945, departamentul special al Băncii Reichului care manipula bunurile jefuite de la deținuții din lagărele de concentrare a expediat la Aussee mai multe lăzi conținând „aur dentar“. (Casieriile lagărelor de concentrare se îngrijeau să trimită dinții de aur la depozitul central de pe lângă lagărul de concentrare Oranienburg, de unde materialul era expediat la atelierele societății „Degussa“, care îl transforma în lingouri.) După prăbușirea Reichului, o mică cantitate din acest „aur Degussa“ a fost descoperită în Tirol, sub forma unor țigle din aur plasate sub acoperișurile mai multor case. Aurul a fost confiscat de forțele de ocupație franceze.

Partea cea mai de preț a prăzii naziștilor era și cea mai cunoscută : comorile artistice ale muzeelor din Franța, Italia, Belgia, Danemarca și Olanda, care fuseseră depozitate într-o mină veche de sare de lângă Altaussee. Găuleiterul local, *führerul* SS Eigruber, pusese la punct un sistem de „protecție“ a acestei prăzi. Germanii găsiseră 7 bombe neexplodate lansate de avioanele americane. Bombele au fost demontate de niște experți și, după ce au fost reincărcate și amorsate din nou, au fost puse în niște lăzi de lemn cu inscripția : *Atenție ! Marmură ! A nu se răsturna !* Ei au așezat lăzile de-a lungul tablourilor. Planul lui Eigruber era ca bombele să explodeze exact înainte de sosirea americanilor, urmînd ca găsirea lingă capodoperele distruse a unor schije de bombe americane să constituie o probă evidentă că americanii se comportaseră ca niște barbari,

distrugînd opere de artă. Din fericire, membrii Rezistenței austriece s-au dus la mina de sare la timp și au păzit tablourile pînă la sosirea americanilor. Apoi experții americani au demontat bombele, iar tablourile au fost restituite adevăraților lor proprietari. Valoarea totală a acestor opere de artă a fost evaluată la peste 2 miliarde și jumătate de dolari.

Începînd din august 1945, cînd am descoperit că soția lui Eichmann locuia acolo, m-am dus deseori la Altaussee. În regiune circulau zvonuri ciudate. Chelneri, șoferi, portari de hoteluri păreau că lucrează pentru o rețea invizibilă de spionaj. De fiecare dată cînd soseam la Altaussee, unul din prietenii mei era anunțat cu o oră înainte. M-am dus la casa retrasă în care locuise Ernst Kaltenbrunner, șeful Gestapoului. Fusesse prins și apoi condamnat la moarte în cadrul procesului de la Nürnberg. Casa aparținea unei vieneze mai în vîrstă, Frau Christel Ferry, care s-a reîntors la Altaussee în iarna anului 1945. În următorii doi ani, în jurul acestei case s-au petrecut lucruri ciudate. În toiul nopții apăreau diferite umbre și Frau Ferry auzea pe cineva săpînd. Dimineata ea descoperea gropi mari de formă pătrată, care te făceau să crezi că din ele fuseseră dezgropate casete sau lăzi.

Josef Pucherl, un țăran din localitate, a găsit două cutii de fier într-o grămadă de gunoaie. El le-a predat autorităților militare. Cînd au fost deschise, s-a găsit în ele 10 167 de monezi de aur. Într-o zi a anului 1946, doi necunoscuți au mers la lacul Töplitz și au scos din apă o ladă de lemn. Poliția austriacă avea să dezvăluie ulterior că această ladă conținea planșe de gravat pentru falsificarea dolarilor. În iunie 1950, pe malurile lacului era un adevărat aflux de mașini. Șoferii, care s-au legitimat cu acte de identitate franceze, au îmbrăcat costume de

pescuit subacvatic și, după ce au explorat lacul, au plecat cu 12 lăzi de fier. Americanii au descoperit ulterior că plonjorii nu erau francezi, ci germani, dar C.I.C.-ul n-a putut afla niciodată ce anume au scos din lac.

Toate acestea sînt fapte, e drept, neexplicate, dar fapte, și nu zvonuri. Iată și alte fapte surprinzătoare : cel puțin șapte persoane au murit în chip misterios în regiunea lacurilor. Într-o prăpastie a *Munților Morfi*, aflată în apropiere, au fost descoperite cadavrele a doi germani. Amindoi erau foști funcționari ai stațiunii de cercetări a marinei naziste de la lacul Töplitz. În 1955, alt german, care lucrase tot acolo, și-a găsit moartea căzînd într-o prăpastie. În noaptea de 5 octombrie 1963, tinărul Alfred Egner din München s-a scufundat în lacul Töplitz pînă la o adîncime de două sute de picioare. El fusese angajat pentru aceasta de doi germani care îl așteptau pe un vas lingă mal. Văzînd că Egner nu mai iese la suprafață, cei doi germani, cuprinși de teamă, s-au întors la München și l-au anunțat pe tatăl tinărului despre moartea fiului său. Unul dintre ei, cu numele de Freiburger, era un fost ofițer SS și făcuse parte în timpul războiului dintr-o rețea de spionaj în Elveția. Celălalt, pe nume Schmidt, fusese condamnat în 1962 în Germania federală pentru comerț ilicit cu aur. Poliția austriacă a găsit pe mal hainele și portmoneul lui Egner, în care se aflau trei monede austriece de aur din 1905. Tatăl lui Egner a declarat că fiul său nu se scufundase atunci pentru prima oară în apele lacului Töplitz.

Pînă atunci, autoritățile austriece consideraseră cele petrecute în regiunea lacurilor drept „accidente” sau „zvonuri neîntemeiate”. După moartea lui Egner, ziarele începînd să facă o legătură între acest ultim „accident” și „comorile naziste”, împejurimile lacului au fost izolate și autoritățile austriece au deschis o anchetă ofi-

cială. După mai multe săptămîni de căutare, scafandrii au găsit cadavrul lui Egner, mai multe lăzi pline cu bancnote englezești false, planșe pentru gravarea bancnotelor de cinci lire sterline și piese disperate de arme.

După părerea unor experți, bunurile pe care naziștii au reușit să le ascundă în diferite părți ale lumii se ridică la o sumă variind între 750 de milioane și 1 miliard de dolari. Lista persoanelor autorizate să dispună de aceste fonduri n-a putut fi găsită. Ea este considerată uneori drept cel mai important dintre secretele rămase nedezlegate ale celui de-al treilea Reich. Se spune că ar exista șase exemplare din această listă, dintre care două s-ar afla în siguranță la anumite bănci, iar alte două s-ar putea să se fi aflat în posesia celor care au pus pe picioare în 1947 organizația ODESSA.

Bizuindu-mă pe toate informațiile existente, împărtășesc părerea experților americani care au studiat această problemă după război și s-au convins că una din cele șase liste se mai află și acum pe fundul lacului Töplitz. La 23 octombrie 1963 am stat de vorbă cu Franz Olah, pe atunci ministrul de interne al Austriei. I-am cerut atunci ca bunurile naziste care se vor mai găsi în regiune să fie întrebuințate nu pentru „finanțarea instituțiilor antidemocratice“, ci în folosul fostelor victime care au supraviețuit nazismului.

În septembrie 1964, agenția de presă cehoslovacă C.T.K. m-a invitat la Praga pentru a cerceta conținutul a patru lăzi întărite cu șine de fier ce fuseseră găsite pe fundul lacului Cerne Jezero (Lacul Negru), lângă Budejovice, în Boemia de sud. Autoritățile cehoslovace garantau exactitatea informațiilor privind originea acestor lăzi. Niște prizonieri care lucrau la Berlin pentru R.S.H.A. le încărcaseră în camioane în dimineața de 13 aprilie 1945. Unul din acești foști prizonieri, stabilit

acum în Cehoslovacia, își amintea că însuși șeful R.S.H.A., Heinrich Müller, supraveghease încărcarea lăzilor.

Convoiul de camioane plecase din Berlin și ajunsese la Budejovice, trecînd prin Dresden și Praga. Numeroase lăzi au fost aruncate în Lacul Negru. Celelalte au fost depuse la proprietatea din Chiemsee a doctorului Rudolf Schmidt, medicul particular al lui Rudolf Hess. După aceea fuseseră, probabil, și acestea scufundate în Chiemsee, nu departe de locul unde se află astăzi un centru de recreație al armatei americane. Lacul n-a dezvăluit încă nici una din tainele sale.

Lăzile de la Praga conțineau :

- un raport secret amănunțit cu privire la asasinarea cancelarului Dolfuss ;
- o listă a agenților Gestapoului din mai multe țări ale Europei ;
- picantul jurnal intim al fiicei prințului Hohenlohe-Langeberg, care l-a găzduit în 1938, pe lordul Runciman, mediatorul britanic în criza cehoslovacă ;
- diferite documente referitoare la lupta împotriva comuniștilor ;
- un raport cu privire la activitățile spionajului german în Italia ;
- documente în legătură cu activitatea lui Otto Abetz, ambasadorul Germaniei în Franța.

Documentul cel mai important era lista agenților Gestapoului din Europa. Un funcționar din Praga care cunoștea acest document mi-a spus că mulți dintre oamenii care figurau pe acea listă ocupă în prezent diverse servicii în patriile lor. Guvernul cehoslovac a predat guvernului iugoslav o listă cuprinzînd numele a 1 800 de

agenți iugoslavi ai Gestapoului. Am aflat, de asemenea, din aceeași sursă că rușilor le-au fost comunicate toate numele care figurau pe lista originală.

Dar poate că documentul cel mai interesant pe care l-am văzut cu prilejul acelei călătorii a fost acel *Kriegstagebuch*, jurnalul de război oficial al Diviziei SS „Das Reich“. Acest jurnal fusese găsit în castelul Zasmuky de lângă Praga. În el erau relatate direct execuțiile colective de evrei făptuite în Austria și în celelalte țări ocupate. Acest jurnal a constituit dovada necesară în procesul generalului SS Karl Wolff, fost adjunct al lui Himmler, care declarase sus și tare în fața curții că nu auzise vorbindu-se despre execuții decât „mult mai târziu“. Dar relatări despre toate cele notate în *Kriegstagebuch* îi fuseseră expediate încă începând din 1941 lui Himmler, ceea ce înseamnă că ele trecuseră și prin mina lui Karl Wolff, care a fost condamnat la 15 ani închisoare.

Incapturabilul Eichmann

Pe Adolf Eichmann l-am văzut pentru prima oară în sala de ședințe, cu prilejul deschiderii procesului său la Ierusalim. În realitate, timp de aproape 16 ani mă gândisem zi și noapte la el. Îmi făurisem imaginea unui supraom diabolic. În locul acestuia am văzut într-o cușcă de sticlă un om slab, șters, fără nici o trăsătură caracteristică, așezat între doi polițiști israelieni. Polițiștii erau mai expresivi și mai interesanți decât el. Eichmann părea că fusese desenat din cap până în picioare în cărbune : fața-i cenușie, craniul chel, hainele cu care era îmbrăcat. N-avea nimic diabolic. Înfațișarea lui era cea a unui contabil speriat la gândul că va trebui să ceară un spor de salariu. În acea scenă era ceva ce suna complet fals. La asta mă gândeam în timp ce se citea un act de acuzare cu neputință de înțeles : exterminarea a șase milioane de bărbați, femei și copii. Deodată, mi-am dat seama în ce consta eroarea. Îl evocasem întotdeauna pe Eichmann ca *Obersturmbannführerul* * SS, arbitrul suprem al vieții și al morții. Dar

* — comandant de batalion de asalt (cu grad de locotenent-colonel). — *Nota trad.*

omul pe care îl aveam în fața ochilor nu purta uniforma SS, simbolul terorii și al morții. Îmbrăcat într-un costum de haine ieftin de culoare închisă, el părea o siluetă de carton, goală și fără relief. Mai tirziu i-am spus procurorului Hausner că Eichmann ar fi trebuit îmbrăcat în uniformă. Aceasta i-ar fi redat adevărata identitate și ar fi restabilit în ochii martorilor imaginea celui a cărui amintire o păstrau. Martorii nu păreau nici ei prea impresionați în fața celui civil scund și amărit închis în cușca de sticlă. Hausner mi-a răspuns că aveam dreptate, dar că ideea nu era aplicabilă. Portul acelei uniforme ar fi putut da procesului un caracter de reprezentație, de mascaradă. Israelienii știau că, de când îl prinseseră pe Eichmann și-l aduseseră din Argentina în Israel, lumea întreagă le urmărea cu atenție toate actele și ei voiau să evite criticile inutile. Am încercat atunci să dau o altă sugestie, care s-a dovedit însă tot atât de puțin realizabilă ca și prima. De cincisprezece ori, adică după fiecare punct al actului de acuzare, Eichmann a fost întrebat dacă se consideră vinovat și de fiecare dată el a răspuns că e „nevinovat”. Acest procedeu mi s-a părut nepotrivit. Eu eram de părere că ar fi trebuit ca întrebarea respectivă să i se pună lui Eichmann de șase milioane de ori, silindu-l să răspundă de fiecare dată.

Săvîrșind aceste crime, care depășesc orice închipuire, națiștii credeau că aveau să scape de judecata istoriei, că generațiile viitoare nu aveau să admită niciodată că a fost posibil să se acționeze așa. Din această cauză, conchideau națiștii, istoria va hotări într-o zi că aceste crime n-au fost comise. Ele s-au desfășurat pe o astfel de scară, încît totul pare de neconceput.

După cîteva săptămîni de prezență asiduă în sala de ședințe, m-am simțit cuprins de sentimentul crescînd că asistam la ceva ireal.

Tribunalul, insulă întunecoasă și fortificată în inima 95

oraşului Ierusalim, plin de viaţă şi scăldat în soare, era păzit de soldaţi înarmaţi cu pistoale-mitralieră. De teama unui atentat, publicul nu putea intra înăuntru decît după ce era percheziţionat. Cînd m-am îndepărtat de această fortăreaţă a justiţiei, în jurul meu, sub soarele Israelului, copiii se jucau pe străzi, oamenii se întorceau de la muncă, perechi tinere se sărutau, femeile veneau de la piaţă. Şi toţi păreau că ignoră complet tragedia evocată în sala de şedinţe. Îmi amintesc că am fost şocat de aparenta indiferenţă a oamenilor, dar ştiu că ar fi fost absurd să le-o iei în nume de rău. Viaţa continua. Viaţa era mai puternică decît acuzatul din sala tribunalului cu oastea de şase milioane de morţi din spatele lui.

Din punct de vedere psihologic, capturarea lui Eichmann se produsese la momentul potrivit. Dacă ar fi fost arestat la sfîrşitul războiului şi judecat la Nürnberg, crimele lui ar fi putut să fie date uitării. Pe vremea aceea, fiecare era fericit că coşmarul luase sfîrşit. Pînă la procesul lui Eichmann, milioane de oameni din Germania şi din Austria pretindeau că nu ştiu nimic despre enormitatea crimelor comise de SS-işti, sau că nu voiseră să afle nimic despre ele. Procesul lui Eichmann a pus capăt acestei orbiri voite. După judecată, nimeni nu mai putea pretinde că nu ştie. Eichmann omul nu mai conta. De fapt, el era un om mort încă din clipa în care intrase în sala tribunalului. Dar milioane de oameni au citit articole despre el, au urmărit la radio expunerea amănunţită a „soluţiei finale“ a problemei evreieşti, au urmărit la televiziune dramatica desfăşurare a procesului, au auzit vocea seacă a acuzatului şi i-au văzut faţa împietrită. Doar o singură dată a manifestat el ceva care aducea a emoţie, şi anume în cea de-a nouăzeci şi cincea zi a procesului, cînd a spus : „Trebuie să admit că socot astăzi exterminarea evreilor

drept una dintre cele mai îngrozitoare crime din istoria omenirii. Dar ea a fost făptuită și noi trebuie să facem totul ca să nu se mai repete“.

De atunci, am vorbit despre proces cu o mulțime de germani și de austrieci. Aproape toți au fost impresionați de procedura juridică. Ei și-au dat seama că acest extraordinar masacru a fost săvârșit într-adevăr și s-au văzut siliți să-și facă un examen de conștiință. Și poate că unii dintre ei au ajuns la aceeași concluzie ca și Eichmann : nu trebuie să se mai repete ceva asemănător.

Procesul lui Eichmann a dovedit insuficiența legiilor noastre omenești. Toate națiunile civilizate dau definiția crimei de omor în codul lor penal. Redactându-l, legislatorul a avut în vedere asasinarea unei persoane, a două, a cincizeci sau chiar a o mie. Dar exterminarea sistematică a șase milioane de ființe omenești depășește în mod exploziv cadrul obișnuit al oricărei legislații. Ea are forța unei bombe cu hidrogen, la care orice om refuză să se gindească. Eichmann a înțeles bine acest lucru. În 1944, el le spusese unor prieteni la Budapesta : „O sută de morți reprezintă o catastrofă, cinci milioane e o cifră statistică“.

Cînd mi-am făcut studiile de arhitectură, am fost învățat să construiesc case în funcție de anumite legi ale structurii. Știam că locuințele pe care le construiam nu puteau să reziste unui cutremur de pămînt care depășea un anumit grad. „Soluția finală a problemei evreiești“ era asemenea unui seism căruia nici o lege arhitectonică nu-i poate face față, nici rezista.

Aproape tot ce se referă la Eichmann rămîne de neînțeles. Mi-am petrecut ani de zile ca să cercetez istoria vieții lui, ca să descopăr în ea un element prin care să se poată explica cum a ajuns el aici. N-am găsit nimic. Eichmann se trăgea dintr-o familie cinstită și religioasă. Tatăl lui era enoriaș al bisericii presbiteriene.

Odată, în calitate de oaspete de onoare al sinagogii din Linz, cu prilejul acordării unei înalte distincții austriece lui Benedikt Schwager, președintele comunității evreiești, a fost invitat să ia cuvântul. Spre deosebire de Hitler, Eichmann n-a avut niciodată experiențe neplăcute cu evreii. Nici o tină ră evreică nu l-a părăsit, nici un negustor evreu nu l-a furat. Probabil că a fost sincer atunci cînd a declarat la proces că nu și-a făcut decît datoria. El a declarat, de asemenea, că n-ar fi șovăit să-l trimită chiar pe tatăl lui în camera de gazare dacă i s-ar fi dat acest ordin. Marea forță a lui Eichmann a constatat în faptul că a tratat problema evreiască fără nici o emoție. Era cel mai periculos dintre toți naziștii, un om lipsit de sentimente omenești. Într-o zi a pretins că n-a fost niciodată antisemit, dar era, fără îndoială, antiuman.

La sfîrșitul lunii aprilie 1945, aflîndu-se în lagărul de concentrare de la Teresienstadt cu cîțiva membri ai Judenrat-ului (Consiliului evreiesc), Eichmann l-a zărit, nu departe de el, pe rabinul Leo Bäck, unul din conducătorii iudaismului modern. Eichmann și-a manifestat surprinderea că-l mai vede în viață. Nimeni nu a suflă o vorbă, căci tuturor le era teamă ca Eichmann să nu dea ordin să fie executat. Dar în ziua aceea, *Obersturmbannführerul* SS era binevoitor. Numai în clipa cînd a părăsit lagărul, le-a spus cu amabilitate evreilor care îl înconjurau : „Dați-mi voie să vă spun ceva : listele cu numele evreilor decedați constituie lectura mea preferată înainte de a mă culca”. După care a luat de pe masă cîteva liste și a plecat.

Ancheta întreprinsă pentru regăsirea lui Eichmann n-a fost o „vinătoare”, așa cum s-a spus, ci un joc de răbdare, îndelungat și plin de deziluzii, un uriaș *puzzle*. El a fost capturat datorită concursului unui număr de oameni din diferite țări, dintre care cei mai mulți nu

știau nimic despre ceilalți. Fiecare dintre aceștia adăuga o piesă la jocul de *puzzle*, iar eu personal am contribuit cu câteva foarte importante.

Cam la patru săptămîni după eliberarea mea, pe cînd mă afluam la Linz, unde lucram la Comisia pentru cercetarea crimelor de război, l-am întîlnit pe căpitanul Chiter-Ischai din Brigada evreiască, venit să organizeze plecarea clandestină spre Palestina a unor foști deținuți din lagărele de concentrare. El m-a întrebat dacă auzisem vorbindu-se despre Adolf Eichmann. I-am răspuns că auzisem acest nume în lagărul de la Mauthausen, rostit de deținuții evrei aduși din Ungaria. De altfel, acest nume nu-mi spunea nimic. Mă interesam mai mult de criminalii pe care-i văzusem acționînd.

— Ar trebui să reții numele ăsta — mi-a spus căpitanul. — Din păcate, vine de la noi. E născut în Palestina.

Am controlat listele la biroul Comisiei pentru cercetarea crimelor de război și am descoperit numele lui Eichmann cu precizarea că își exercitase activitatea în Austria, Cehoslovacia, Franța, Grecia și Ungaria. Prenumele nu îi era indicat, ci doar gradul militar : *Obersturmbannführer SS*.

La 20 iulie 1945 l-am cunoscut la Viena pe Arthur Pier, un om zvelt și vioi, îmbrăcat într-o fantezistă uniformă „interaliată“, care părea că îmbină — și nu întrimplător — caracteristicile uniformei engleze, americane și franceze. El era pe atunci însărcinatul organizației BRICHA. Astăzi e cunoscut sub numele de Așer ben Nathan și este primul ambasador al Israelului în Republica Federală a Germaniei. El mi-a dat o copie de pe lista criminalilor de război alcătuită de secția politică a Agenției evreiești. Potrivit acestei liste, care purta data de 8 iunie 1945, Eichmann (fără prenume) era căsătorit și avea un copil. Era supranumit Eichie... Fusesse funcționar superior la Cartierul general al Ges-

tapoului, departamentul pentru problemele evreiești, și membru al partidului național-socialist. La rubrica „locul nașterii“ era scris : probabil Saron, colonia germană a templierilor în Palestina. La întrebarea „ce limbi cunoaște?“ răspundea : germana, ebraica și idiș. Mai mulți studenți de la Mauthausen mi-au confirmat acest lucru, spunându-mi că l-au auzit vorbind curent idiș și ebraica.

Alt crimpei de informație mi l-a furnizat căpitanul O'Meara, pe atunci șeful meu la O.S.S., unde am lucrat după plecarea din Linz a Comisiei pentru cercetarea crimelor de război. Pe căpitan îl interesa foarte mult Eichmann, pe care îl numea „șeful secției pentru evrei a Gestapoului“. Mi-a cerut să mă ocup de acest caz. Am trecut numele lui Eichmann într-un carnetel negru în care aveam lista mea personală de „oameni urmăriți“. Căpătasem obiceiul ca în cursul călătoriilor pe care le făceam să pun întrebări oamenilor pe care îi întâlneam despre criminalii ale căror nume le aveam însemnate.

O.S.S. își avea birourile la Linz, pe Landstrasse nr. 36. Eu locuiam pe aceeași stradă, la nr. 40. Într-o seară de iulie mă afluam în camera mea și îmi revedeam listele, când a intrat proprietăreasa. Frau Sturm arăta întotdeauna un viu interes pentru numele din listele mele. Nu știu dacă o făcea din pură curiozitate sau pentru a încerca să știe pe cine să avertizeze. Pretextind că vrea să facă patul, a aruncat o privire peste umărul meu.

— Eichmann ! — exclamă ea. — Trebuie să fie generalul SS Eichmann, care domnea (*kommandierte*) peste evrei. Știți că părinții lui locuiesc pe strada noastră, la numărul 32, la două case de aici ?

Mi s-a părut absurd ca Frau Sturm să știe mai mult decât anchetatorii secției politice a Agenției evreiești, dar ea avea dreptate. Avea, de asemenea, dreptate când spunea că Eichmann „domnise“ peste evrei.

A doua zi dimineata am luat legătura cu unul dintre

colaboratorii mei benevoli, originar din Linz, pe care îl voi indica aici sub numele de „Max“. El credea că Eichmann asta trebuie să facă parte din familia Eichmann din Linz, cunoscută sub numele de „Elektro-Eichmann“, care avea acum un magazin de articole electrice. Max ştia că unul din fiii lui Eichmann fusese în SS.

— După informațiile pe care le am — i-am răspuns eu —, Eichmann este german din Palestina, membru al comunității templierilor.

— Baliverne... — mi-a răspuns Max. — Îmi aduc foarte bine aminte de puşlamaua (*Spitzbube*) asta. Am să mă duc să văd dosarele la comisariatul de poliție.

La comisariat nu exista nici un dosar referitor la Adolf Eichmann. Era imediat după război și birocrăția austriacă nu se refăcuse încă.

În ziua următoare, cred că era 24 iulie, doi membri ai O.S.S.-ului au efectuat o percheziție la casa de pe Landstrasse nr. 32, unde locuia familia Eichmann. Percheziția n-a dat nici un rezultat. Tatăl lui Eichmann a recunoscut că fiul său Adolf făcuse parte din SS, dar altceva nu ştia. Adolf venise rareori acasă în permisie și nu discuta niciodată cu familia despre activitatea lui. Nu se întorsese din război. Ultimele vești de la el fuseseră primite din Praga „în urmă cu cîteva luni“. Adolf, povestea tatăl său, se născuse la Solingen, dar fusese adus la Linz încă din fragedă copilărie. Acum era tatăl a trei copii. N-avea domnul Eichmann vreo fotografie de-a lui Adolf? Răspunsul a fost negativ. Fiului său nu-i plăcuse niciodată să fie fotografiat. Cei de la O.S.S. nu l-au crezut, dar ulterior s-a dovedit că spusese adevărul.

Am corectat informațiile de pe lista Agenției evreiești și am trimis-o înapoi la Viena pe adresa lui Arthur Pier.

La 1 august, Max a venit să vorbească cu mine. Era foarte tulburat. Circula zvonul că Eichmann s-ar as-

cunde în Fischerdorff, un cartier din frumosul sat Altaussee. Adresa era : Fischerdorff nr. 8. Am telefonat imediat la biroul C.I.C. din localitatea învecinată, Bad-Aussee, cerindu-le să percheziționeze casa. C.I.C. a încredințat această misiune poliției austriece. Cineva a făcut o greșală — involuntar sau nu, nimeni n-are să știe vreodată — și jandarmii s-au dus la nr. 38 în loc de nr. 8. Nu l-au găsit pe Eichmann acolo, dar întîmplarea a făcut ca în acea casă să se ascundă un *Hauptsturmführer* SS cu numele de Anton Burger, care avea o frumoasă colecție de arme și de muniții. A fost arestat.

Am chemat din nou C.I.C.-ul. De data aceasta, un american s-a dus la nr. 8. Acolo a găsit-o pe Frau Veronika Liebl, care a recunoscut că a fost măritată cu Adolf Eichmann. Divorțase de el la Praga în martie 1945 și își reluasese numele de fată. De atunci nu-l mai văzuse și nu avea nici o fotografie de-a lui. Venise să locuiască la Altaussee în aprilie 1945. Locuise mai întîii la „Seehotel“, apoi la „Parkhotel“ și după aceea închiriasse un apartament la numărul 8 din Fischerdorff, care aparținea domnului Wimmer. Locuia împreună cu cei trei fii ai ei, Klauss, Dieter și Horst.

Între timp am descoperit că Eichmann trecuse în septembrie 1944 prin Linz pentru a se întîlni cu Amin-el-Hussein, marele muftiu al Ierusalimului, antisemit notoriu. Eichmann se mai întîlnise aici cu un mare prieten al familiei lui, Ernst Kaltenbrunner, șeful Gestapoului, care era originar din Linz.

M-am dus la Altaussee și am vorbit cu Frau Maria Pucher, proprietara „Parkhotel“-ului. A recunoscut că Eichmann locuise acolo „în jurul datei de 1 mai“. Într-o noapte, acesta forțase ușa unui dulap în care se aflau hainele soțului ei decedat și se îmbrăcase civil, dar nici prin gînd nu-i trecuse s-o despăgubească pentru asta, se plîngea ea. După aceea a fost interogată de C.I.C., dar se

părea că îi este teamă să vorbească. O altă persoană din Altaussee al cărei nume nu-l pot dezvălui mi-a confirmat că-l văzuse pe Eichmann în zilele de 2 și 3 mai și că Kaltenbrunner fusese „foarte furios“ aflând de prezența lui în țară, ordonându-i „să se ducă la dracu“. Pentru prima oară am remarcat că, o dată cu terminarea războiului, pină și prietenii lui Eichmann nu voiau să mai aibă de-a face cu el. Fostii lui colegi socoteau, pe bună dreptate, că era prea compromis.

Alte două sau trei persoane pretindeau, de asemenea, că-l zăriseră pe Eichmann în primele zile ale lunii mai. Oamenii de la C.I.C. s-au dus din nou la Frau Eichmann-Liebl pentru a verifica aceste mărturii. Ea și-a menținut vechea declarație, afirmând că nu-l mai întâlnise pe fostul ei soț de la divorțul lor pronunțat la Praga. De ce divorțase? — a fost întrebată ea. La această întrebare a refuzat să răspundă. E sigur că cineva mințea.

Pe vremea aceea nu aveam prea multă experiență în domeniul anchetelor, dar mi se părea că cheia misterului Eichmann trebuia să se găsească în jurul lui Altaussee. M-am întors acolo de mai multe ori și am stat de vorbă cu o mulțime de oameni. Era foarte greu să deosebești faptele reale de zvonurile care circulau. În scurt timp însă deveni cert că Eichmann sosise împreună cu mai mulți SS-iști în regiune la începutul lunii mai, o dată cu un convoi de camioane și de remorci. Convoiul străbătuse Altaussee, îndreptându-se spre Bla-Alm, refugiu aflat în munți, la mai mulți kilometri de sat. Un hotelier își amintea de acest convoi. El a spus C.I.C.-ului că naziștii descărcaseră 22 de lăzi în hambarul lui. Hotelierul nu asistase personal la descărcare, dar aflase că lăzile conțineau „documente“. Alți oameni afirmau că în ele erau și bijuterii și aur. Omul nu-și amintea nici un amănunt și a refuzat să semneze orice declarație. Părea că și lui, ca și altor persoane cu care vorbeam, îi era teamă de interogatorii.

Peste câteva zile am întâlnit pe un anume Stevens, un american care lucra în localitatea Bad Ischl, aflată în apropiere. Nu sînt sigur că acesta era numele lui adevărat pentru că aci stăteau cîțiva americani care lucrau sub nume de împrumut în acea regiune. Stevens întîlnise mai multe persoane care afirmau că-l văzuseră pe Eichmann la Altaussee la începutul lunii mai. Știa și despre convoaie și lăzi. Acestea conțineau aur „apartînînd“ R.S.H.A. Aurul, transformat în lingouri, provenea din topirea dinților de aur și a verighetelor luate de la cei uciși în lagărele de concentrare. Stevens mi-a spus că convoiul venea de la Praga și am ajuns amîndoi la concluzia că Eichmann știa, probabil, unde se afla ascuns acest aur. -

La începutul anului 1946, numele lui Adolf Eichmann a apărut pe lista austriacă a „persoanelor urmărite“ sub numărul 1654/46. Această listă cuprindea și numele membrilor statului său major: Guenther, Krumey, Abromeit, Burger, Novak etc. Unul din foștii membri ai statului-major al lui Eichmann, un oarecare Josef Weisel, făcuse un an de închisoare la Viena înainte ca poliția să-și fi dat seama că era criminal de război. Wiesel lucrase pentru Eichmann la Praga, apoi la Viena, unde birourile lui erau instalate în fostul palat Rothschild. El afirma că-l văzuse ultima oară pe Eichmann la Praga, „probabil în februarie 1945“, oraș în care el, Weisel, obținuse acte de identitate false. Toți membrii anturajului lui Eichmann primiseră ordinul ca „la sfîrșitul războiului“ să se ducă la Ebensee. La Ebensee, în apropiere de Bad Ischl, se afla un lagăr de concentrare german care a fost apoi transformat de aliați în lagăr de internare pentru SS-iști.

Încetul cu încetul am izbutit să reconstituim itinerarul exact al grupului lui Eichmann de la Praga pînă la Budejovice, în Boemia și de aici spre Austria, unde a

ajuns la sfârșitul lunii aprilie. La Viena circula zvonul că Eichmann încercase, probabil, să se dea drept evreu și să dispară într-unul din lagărele pentru „persoanele strămutate”. Acest zvon apăruse după arestarea unui membru al Gestapoului într-un lagăr de persoane strămutate de origine evreiască lângă Bremen și a unui SS-ist care trăia cu o evreică în alt lagăr. Mai multe persoane înapoiate din lagărul de la Theresienstadt povesteau că Eichmann studiasse ebraica cu un rabin. Ele erau sigure că el își și pregătise evadarea. În Austria și în Germania se aflau aproape două sute de mii de foști deținuți în cele 200 de lagăre pentru persoanele strămutate, astfel că nu era ușor să le triezi ca să-l descoperi pe Eichmann. N-aveam nici o fotografie de-a lui, iar el își schimbase cu siguranță numele. A fost întreprinsă o anchetă în lagăre și, cu toate că nu s-a soldat cu arestarea lui Eichmann, ea a dus la descoperirea multor foști SS-iști care se dădeau drept evrei. În 1943, prietenul meu Biezanski din Rezistența poloneză, care mă ajutase să-mi ascund soția făcînd-o să treacă drept poloneză, îmi spusese : „Într-o bună zi, naziștii vor fi cei care vor încerca să-și salveze pielea dîndu-se drept evrei”. Acum cercul istoriei se închidea.

În decembrie 1946 l-am întîlnit pe dr. Rezső Kastner, fost membru al Comitetului evreiesc din Budapesta, care în 1944 dusese tratative cu SS-iștii pentru a-i salva pe evreii unguri de deportare. Himmler credea că trăîndu-i cu mai multă omenie pe evreii unguri își asigura un alibi care să-l salveze după prăbușirea celui de-al treilea Reich. El i-a ordonat lui Eichmann să ducă la bun sfârșit negocierile, dar acesta din urmă, știînd bine că nimic nu-l putea salva, a sabotat ordinele șefului său. Doctorul Kastner mi l-a descris pe Eichmann. La Budapesta, Eichmann dăduse cele mai stricte ordine ca să nu-l fotografieze nimeni niciodată. Într-o zi a auzit că un SS-ist care îl admira călcase consemnul. Eichmann

l-a găsit și l-a pus să distrugă fotografiile și negativele. Kastner mi-a spus că Eichmann nu știa nici ebraica, nici idiș. „El cunoștea citeva cuvinte idiș, pe care le folosea așa cum fac neevreii când povestesc anecdote evreiești“. Într-o zi, primind o scrisoare în ebraică de la un rabin ungur, l-a apucat o furie nebună. A rupt scrisoarea urlînd și amenințînd că îl va pedepsi pe rabinul ăsta care încerca să-i verifice cunoștințele de ebraică. El născocise legenda originii lui palestinienne, spre a le dovedi evreilor că-i cunoaște bine și că-i mai șiret decît ei.

În februarie 1947 alcătuisem o listă aproape completă a membrilor statului-major al lui Eichmann. Îl interogasem pe Anton Burger, SS-istul arestat de jandarmii austrieci la Fischerdorff atunci cînd îl căutaseră pe Eichmann. Burger mi-a confirmat că Eichmann fusese văzut la Aussee în mai.

Cu prilejul proceselor de la Nürnberg am studiat mii de documente, printre care am descoperit o expunere a *Obersturmbannführerului* SS dr. Wilhelm Höttl, un membru al secției R.S.H.A. care îl cunoscuse foarte bine pe Eichmann. În primăvara anului 1945, Eichmann îi spusese lui Höttl la Budapesta: „Numărul evreilor morți se ridică la aproape șase milioane, dar acesta este un secret de stat“.

Dosarele de la Nürnberg conțineau o mulțime de ordine adresate de Eichmann membrilor statului său major din Franța, Olanda, Grecia, Croația și din alte părți. În numeroase țări ocupate de germani, ordinele lui erau trimise direct reprezentanților superiori ai Ministerului de Externe al Germaniei. Am văzut o scrisoare a ambadorului german în Croația, Herr Kasche, care trata cu guvernul croat „vînzarea evreilor“. Germanii ofereau 30 de mărci de persoană adusă la gară. Ambasadele germane din București, Sofia și Budapesta avuseseră și ele un schimb foarte viu de scrisori cu Eichmann în legătură cu exterminarea evreilor.

Am stat o săptămână la Nürnberg, citind zi și noapte. Apărea limpede că Eichmann fusese marele executor al mașinii de exterminare. El cerea fără încetare și obținerea fonduri considerabile pentru a construi tot mai multe camere de gazare și crematorii și finanța institute de cercetări speciale, însărcinate cu experimentarea gazelor asfixiante și a metodelor de execuție. Am vorbit cu mai mulți deținuți SS-iști care îl cunoscuseră. Unii credeau că se sinucisese, dar aceasta nu era decât o dorință pioasă. Eichmann, după câte îmi dădusem eu seama, aparținea tipului de om în stare să exterminare sute de mii de ființe omenești dintr-o trăsătură de condei, dar prea laș ca să se sinucidă.

La sfârșitul anului 1947 m-am înapoiat la Nürnberg. M. Ponger, una din personalitățile de frunte ale procesului, mi-a arătat consemnarea interogatoriului unui oarecare Rudolf Schaide, un german care fusese folosit în diferite lagăre de internare americane. Unul din paragrafe explica de ce nu-l descoperisem pe Eichmann după război în regiunea Aussee. El se ascunsese într-un loc mult mai sigur, și anume într-un lagăr american. Rudolf Schaide declarase la 6 noiembrie 1947 că „între 20 și 30 mai“ Eichmann se aflase în lagărul Berndorf, în apropiere de Rosenheim, în Bavaria, de unde apoi toți SS-iștii au fost transferați în lagărul special de la Kematen, iar la 5 iunie 1945 în cel de la Cham, un oraș foarte vechi din Pădurea Neagră. Schaide se ocupase de acest lagăr, unde fuseseră adunați aproape 3 000 de SS-iști. Iată ce mai spunea el :

„În perioada aceea (pe la mijlocul lunii iunie 1945), un conducător SS care se dădea drept *Obersturmbannführer* Eckmann a venit să-mi ceară să-l trec pe listele noastre cu acest nume. El a recunoscut că adevăratul lui nume era *Obersturmbannführer Eichmann*, dar în acel moment numele lui Eichmann nu-mi spunea nimic.

I-am declarat că ce face cu numele lui îl privește personal“.

În lagăr, Eichmann a făcut parte dintr-un grup care lucra în orașul cel mai apropiat la construcții. Grupul pleca în fiecare dimineață spre oraș sub pază americană și se întorcea seara în lagăr. La 30 iunie, Schaide a descoperit cu ce se ocupase Eichmann în timpul războiului și l-a informat despre aceasta pe reprezentantul C.I.C.-ului din lagăr. Când grupul de muncitori s-a întors în seara aceea, Eichmann lipsea de la apel. După părerea lui Schaide, „nu se putea evada decît cu ajutorul camarazilor“. Mărturia lui Schaide a provocat un mare scandal printre americani la Nürnberg. De fapt, evadările de felul acesta nu erau rare în primele luni de după război. Mulți deținuți reușeau să fugă după ce ajungeau în aceste grupuri de muncă. Aliații nu aveau suficiente trupe ca să păzească sute de mii de SS-iști. Șeful german al grupei de muncă a fost interogată, dar a declarat că nu cunoștea adevărata identitate a lui Eichmann. În orice caz, noi aveam acum dovada că la 30 iunie 1945 Eichmann trăia, fapt care ulterior s-a dovedit a fi de o importanță capitală.

Ancheta mea referitoare la Eichmann a început să fie cunoscută la Linz. Mi se spunea „Eichmann-Wiesenthal“ care-l caută pe fiul lui „Elektro-Eichmann“. Am primit multe vizite și scrisori. Mi se indicau tot felul de piste și le urmăream prosteste pe toate, chiar și pe cele pe care orice polițist începător le-ar fi înlăturat de la bun început. Nu aveam experiență. Pe de altă parte, speram de fiecare dată să pun mîna pe alți criminali naziști. Într-o zi, un medic din München mi-a telegrafiat să vin de urgență în orașul lui, căci „avea să-mi comunice o informație importantă despre Eichmann“. Medicul acesta era un om tare slab și nervos. Supraviețuise războiului, dar nu-și putuse reveni de pe urma șocului provocat de moartea părinților lui într-un lagăr

de concentrare. Una din pacientele sale, al cărei nume refuza să mi-l dea, coabita cu un bărbat care pretindea că se numește „Friedrich“. Friedrich, îi povestise ea doctorului, se speria de fiecare dată cînd bătea cineva la ușă, se plimba toată ziua de colo pînă colo prin cameră și se lamenta adesea că „au mai rămas încă atîția evrei în viață“. El îi mai spunea prietenei sale „că germanii pierduseră războiul din cauza evreilor și că ar fi trebuit să fie toți omoriți“. Nu ieșea din casă decît noaptea și o avertizase să nu vorbească nimănui despre el, căci avea prieteni „puternici“. Ancheta pe care am întreprins-o m-a dezamăgit. Cînd i-am obținut, în cele din urmă, adresa, Friedrich dispăruse. Aveam să aflu mult mai tîrziu că nu era decît un *führer* SS de nîna a doua. Cazul Friedrich fusese o pierdere de timp, dar el mi-a sugerat ideea că și în cazul Eichmann trebuia „căutată femeia“. Se putea foarte bine ca Eichmann, asemenea multor alți șefi nazisti, să fi avut încurcături cu femei și să putem căpăta, pe această cale, informații despre el. Un membru al statului său major, *führerul* SS Dieter Wisliceny, fusese condamnat la moarte la Bratislava, capitala Slovaciei, și încerca să-și salveze viața făcînd nenumărate declarații despre fostul său șef. Wisliceny pretindea că știe mai multe decît oricine despre el și ne-a dat adresele mai multor femei cu care avusese legături Eichmann. Mediul social al cuceririlor lui Eichmann era tot atît de variat ca și cel al femeilor lui Don Juan din opera lui Mozart : de la o baroană unguroaică pînă la țărance. Ar fi putut să se ascundă la una dintre acestea. Am încercat să dăm de unele din ele. Între timp îl rugasem pe Arthur Pier s-o țină sub observație pe soția lui Eichmann la Altaussee. Mai devreme sau mai tîrziu, socoteam eu, el avea să încerce să intre în legătură cu familia lui.

Mă gîndeam că nu era exclus ca vreuna din femeile cu care Eichmann avusese de-a face să ne poată da

ceea ce ne lipsea cel mai mult : o fotografie de-a lui. Arthur acceptă : tocmai avea la dispoziție un om dispus să facă acest lucru pentru noi. Manus Diamant era unul din supraviețuitorii lagărelor de concentrare, în care își pierduse întreaga familie. El voia să ne ajute și, din întâmplare, era un băiat frumos. Arthur hotărî ca Manus să devină „Heer van Diamant“, colaboraționist olandez și fost membru al diviziei olandeze SS „Nederland“, care nu îndrăznea să se înapoieze în țara lui. Nădăjduiam că va avea succes pe lângă văduvele singuraticale ale SS-iștilor aflați în închisoare sau fugiți. El a făgăduit că va încerca să intre în legătură cu soția lui Eichmann și cu alte femei care îl cunoscuseră.

„Van Diamant“ și-a jucat bine rolul. El s-a împrietenit cu mai multe doamne SS, dar nu și cu doamna Eichmann, care nu voia să vorbească cu nimeni. S-a împrietenit însă cu cei trei fii ai lui Eichmann, pe care îi lua deseori cu barca pe lacul din Altaussee.

În timp ce îmi povestea despre plimbările făcute cu copiii lui Eichmann, îmi dădeam seama că se afla într-o tragică dilemă. Manus văzuse în lagărele de concentrare mii de copii ca cei ai lui Eichmann care fuseseră uciși, înfomețați pînă ce ajunseseră să moară sau trimiși în camerele de gazare, iar acum se afla singur într-o barcă cu fiii celui care organizase masacrarea tuturor acestor copii.

Într-o după-amiază mă plimbam cu Manus pe malul lacului. Mi-a spus că a doua zi avea să-i ducă pe băieții lui Eichmann la o plimbare cu barca. Glasul lui trăda o încordare nefirească. Am considerat atunci că era absolut necesar să discut cu dînsul înainte de a fi prea tîrziu. L-am făcut să înțeleagă că îmi dădeam seama prin ce încercare trecea el, care pierduse pe toți ai săi, printre care și pe cei trei copii.

— Doi băieți și o fată, mi-a precizat el fără să mă privească.

— Înțeleg, Manus. Dar amintește-ți că nu sintem naziști. Noi nu vrem ca niște copii nevinovați să aibă de suferit de pe urma războiului. Și dacă crezi cumva că ai putea să-i pricinuiști o durere lui Eichmann printr-un... accident pe lac, greșești. Cu citva timp în urmă, doi oameni de-ai noștri au venit să-mi expună un pian de-al lor potrivit căruia urmau să-i răpească pe fiii lui Eichmann, ceea ce nu era greu de făcut, și să anunțe că, dacă tatăl lor nu se predă autorităților, copiii vor fi uciși. Dintre argumentele pe care le-am opus planului lor, unul i-a impresionat. I-am convins că un om care fusese în stare să ordone, fără cea mai mică strângere de inimă, uciderea unui milion de copii nu s-ar simți deosebit de mișcat nici de moartea propriilor lui copii. Și chiar dacă actul inițiatorilor planului l-ar îndurera profund, el tot nu s-ar preda ca să-și salveze fiii, pentru că nu este un asemenea om.

Diamant nu răspunse. Speram că reușisem să-l conving. Arthur, căruia i-am vorbit despre acest lucru, a fost și el de părerea mea, și anume ca să-l eliberăm cit mai repede pe Diamant de misiunea de la Altaussee. În schimb, i s-a cerut să intre în legătură cu mai multe foste prietene de-ale lui Eichmann și să încerce să obțină o fotografie a misteriosului lor amant. Baroana unguroaică plecase în America de Sud. Altă femeie fusese ucisă în timpul unui raid aerian asupra Dresdenui. Pe la sfârșitul anului 1947 am descoperit în Urfahr, o suburbie nordică a orașului Linz, situată pe malul celălalt al Dunării, o fată care îl cunoscuse bine pe Eichmann.

Manus a făcut cunoștință cu dînsa, a fost invitat la ea acasă și a găsit acolo un „album de familie“ în care se afla o fotografie a lui Adolf Eichmann făcută în 1934, adică cu treisprezece ani în urmă. La început fata a refuzat să-i dea fotografia lui Manus, dar, în cele din urmă, a cedat insistențelor lui. El mi-a adus radios foto-

grafia și a fost eliberat de sarcină, reluându-și viața obișnuită. Am dat imediat să se facă copii după fotografie, care a început să figureze pe afișele anunțând că este urmărit.

Într-o zi pe la sfârșitul anului 1947 am fost chemat la telefon din Bad Ischl. Prietenul meu american Stevens îmi cerea să viu imediat acolo.

La Bad Ischl, Stevens mi-a spus că Frau Veronika Liebl ceruse tribunalului districtual un certificat prin care să se ateste decesul (*Todeserklärung*) fostului ei soț Eichmann, în „interesul copiilor“. Pe atunci, tribunalele germane și austriece erau asaltate cu asemenea cereri. Ca să poată obține o pensie sau pentru a se putea recăsători, orice femeie rămasă văduvă trebuia să facă dovada că soțul ei murise sau fusese declarat decedat. Tribunalele satisfăceau asemenea cereri automat, fără cercetări amănunțite. Într-o bună zi, „defunctul“ putea să reapară în carne și oase după ani întregi petrecuți în închisorile sovietice sau în vreun loc de refugiu mai adăpostit.

Cînd am auzit vestea, am amuțit. Stevens și cu mine ne priveam în tăcere, conștienți de însemnătatea acestei informații. Din momentul în care Adolf Eichmann avea să fie declarat mort, numele lui avea să dispară *ipso facto* * de pe toate listele celor urmăriți.

În mod oficial, din acea clipă el înceta de a mai exista. Cazul lui avea să fie clasat. Ancheta care se desfășura în lumea întreagă avea să fie sistată, căci nu poate fi căutat un om declarat decedat. Ideea era perfectă și eram convins că Eichmann însuși pusese totul la cale cu ajutorul soției lui.

În voluminosul meu dosar referitor la Eichmann aveam mărturia *Sturmbannführerului* SS Höttl, care declarase la Nürnberg sub prestare de jurămint că-l vă-

zuse pe Eichmann la Aussee în ziua de 2 mai 1945. Alți martori îl zăriseră cu o zi înainte în fața lagărului Ebensee, lângă Bad Ischl. Atunci am luat următoarea hotărâre : Stevens se va duce să discute cu judecătorul, încercînd să obțină cîteva informații suplimentare în legătură cu cererea doamnei Eichmann. Judecătorul i-a spus lui Stevens că un anume Karl Lukas, domiciliat la Praga pe strada Molitscher 22, trimisese o declarație semnată în care afirma că asistase la moartea lui Eichmann, împușcat în ziua de 30 aprilie 1945, în timpul bătăliei purtate în orașul Praga. Stevens l-a informat atunci pe judecător că Eichmann era urmărit ca criminal nazist, că fusese văzut în Austria cit se poate de teafăr după data pretinsului lui deces la Praga. Uluit, judecătorul i-a promis imediat că va prelungi cu patru săptămîni termenul de cincisprezece zile obișnuit în asemenea cazuri pentru ca Stevens să aibă posibilitatea de a-și dovedi afirmațiile.

Am trimis pe unul din colaboratorii mei la Praga. Peste nouă zile am căpătat următoarea informație : Karl Lukas era soțul Mariei Lukas, născută Liebl. Această femeie nu era altcineva decît sora soției lui Eichmann. Lukas, pe atunci funcționar la Ministerul cehoslovac al Agriculturii, era chiar cumnatul lui Eichmann. Am mai descoperit că acest Lukas avea legături cu o anumită doamnă Kals, care locuia tot la Altaussee și care era o altă soră a soției lui Eichmann. Poliția a pus mina pe corespondența lor, din care reieșea că întreaga familie conspira pentru a dovedi moartea lui Eichmann. După capturarea lui Eichmann am înștiințat autoritățile cehoslovace despre declarația lui Lukas și el a fost imediat concediat de la Ministerul Agriculturii.

Înapoiat la Bad Ischl, am comunicat toate aceste informații lui Stevens, care s-a dus din nou la judecător. Acesta din urmă l-a asigurat că va respinge cererea doamnei Eichmann-Liebl. Mai mult decît atît, el a con-

vocat-o și i-a arătat cât se poate de clar că, dacă va mai face asemenea tentative, va sesiza justiția. Ea a plecat consternată.

În momentul de față cred că cea mai importantă contribuție pe care am putut-o aduce la soluționarea cazului Eichmann este aceea că am putut să distrug legenda morții sale. Mulți criminali SS-ști nu vor fi găsiți niciodată pentru că și-au oficializat chiar ei moartea și trăiesc de atunci, foarte fericiți, sub un nume de împrumut. Unii dintre ei s-au recăsătorit, probabil, cu propriile lor „văduve“. Așa s-a întâmplat, de pildă, cu profesorul Werner Heyde, expertul nr. 1 al lui Hitler în probleme de eutanasiu. Mai târziu el a fost arestat și s-a sinucis în închisoare.

La începutul anului 1948 mă aflam la Nürnberg și am fost prevenit de americani că fusese regăsită fotocopia dosarului personal al lui Eichmann. Dosarul conținea două fotografii de-ale lui. Într-una era îmbrăcat civil, în cealaltă în uniformă. Ultima era datată din 1936. Superiorii lui făcuseră rapoarte foarte laudative despre el. După părerea lor, Eichmann dovedea „considerabile cunoștințe de specialitate în domeniul său“ (*grosse Fachkenntnisse auf seine Sachgebiet*). Nu se preciza însă nicăieri că acest „domeniu“ era genocidul. Când israelienii l-au capturat pe Eichmann în Argentina, ei nu aveau decît trei fotografii ale lui : pe cele două din dosar și cea pe care i-o dăduse fosta sa amantă lui Manus Diamant.

Documentul care mi s-a părut cel mai interesant din acest dosar era o scurtă autobiografie redactată de însuși Eichmann și purtînd data „Berlin, 19 iulie 1937“. Iat-o :

„Sînt născut la Solingen, în Renania, la 19 martie 1906. Am venit de mic copil la Linz, unde tatăl meu era pe atunci directorul Companiei de electricitate și

tramvaie. Am urmat școala comunală și apoi timp de patru ani liceul real. După aceea am frecventat timp de doi ani cursurile școlii federale de ingineri electricieni. Din 1925 pînă în 1927 am lucrat ca vânzător la o companie de construcții electrice din Austria de Sus. Am părăsit acest serviciu din propria mea voință, spre a mă angaja ca reprezentant al lui «Vacuum Oil Company», la Viena. În 1933, cînd s-a descoperit că aderasem în secret la partidul național-socialist, am fost concediat. Consulul german din Linz, Dirk von Langen, a confirmat acest fapt printr-o scrisoare către S.D. *Hauptamt* anexată la acest dosar.

„Timp de cinci ani am făcut parte din *Frontkämpfvereinigugul* austro-german (o organizație politică antimarxistă). La 1 aprilie 1932 m-am înscris în partidul național-socialist și în organizația SS. Cu prilejul unei inspecții a *Reichsführerului* SS (Himmler) în Austria de Sus, am depus jurămîntul de credință.

La 1 august 1933 am primit din partea gauleiterului Austriei de Sus, camaradul Bolleck, ordinul să-mi încep instrucția militară în tabăra Lechfeld. La 29 septembrie 1933 am fost repartizat la biroul de legătură SS din Passau. La 29 ianuarie 1934 am primit ordin să mă alătur SS-iștilor austrieci din lagărul de la Dachau. La 1 octombrie 1934 am fost transferat la S.D. *Hauptamt* din Berlin, unde funcționez în prezent.

(Semnat) Adolf Eichmann
Hauptscharführer SS“

Este biografia remarcabilă a unui individ care a făcut carieră în cadrul coloanei a cincea. În timpul întregii perioade la care se referă autobiografia lui Eichmann, organizațiile naziste din Austria erau ilegale. Aceasta nu i-a împiedicat pe naziști să pună la punct o organizație militară prevăzută cu propriile ei tabere

și centre de instruire și onorată cu regularitate de inspecțiile lui Himmler.

Toată lumea era la curent cu activitatea lui Adolf Eichmann, dar eu voiam să pătrund rosturile ei mai profunde. Am stat de vorbă cu foștii lui colegi de clasă, care mi-au istorisit tradiționalele povești caraghioase despre profesori și despre farsele pe care le făceau elevii, dar, cum îi întrebam despre fostul lor coleg, amuțeau. Știind că-l urmăream pe Eichmann, ei nu recunoșteau cu plăcere că-l cunoscuseră și părea că le este teamă să vorbească. Unul dintre ei mi-a spus că urmărirea criminalilor de război este de competența „autorităților care poartă răspunderea pentru aceasta“. Ce drept legal aveam eu, simplu cetățean, cine mă autorizase să-l urmăresc pe Eichmann ? Nu mi-am dat osteneala să răspund. Omul acesta aparținea acelei categorii de austrieci care, la sfârșitul războiului, se consolau cu următorul raționament : „Dacă câștigăm, sîntem germani, dacă pierdem, sîntem austrieci. Orice s-ar întîmpla, noi nu putem pierde“.

Am încercat să găsesc oameni care-l cunoscuseră pe Eichmann la începutul deceniului al 4-lea, cînd și-a făcut instruirea clandestină în SS. Nimeni nu voia să vorbească despre el. Am făcut cunoștință cu un prieten al familiei Eichmann care nu fusese membru al partidului nazist. Acesta citise în ziare articolele despre crimele lui Eichmann și refuza pur și simplu să creadă. Fără îndoială că nu era vorba de același Adolf, întotdeauna calm, puțin cam morocănos, fără personalitate și cramponîndu-se prosteste de cîte o idee. Omul ăsta nu-și dădea seama cu cită exactitate descria caracterul lui Eichmann, cit de just îl intuise și, în același timp, cit de mult se înșela asupra lui.

Citisem lucrări despre psihologia crimei, despre motivările și copilăria criminalilor, dar în cazul de față mă

înşelam. Mi-l închipuiam pe Eichmann ca pe un criminal obișnuit, dar nu era așa. În cazul lui, copilăria, mediul înconjurător, problemele care, în general, îl împing pe un om la crimă, n-aveau importanță. În perioada cit fusese vânzător la „Vacuum Oil Company“ din Viena i se întâmplase să intre în relații de afaceri cu evrei, dar nu avusese niciodată vreo experiență neplăcută. În Austria de Sus nu trăiau decît 1 100 de evrei cînd Eichmann și prietenul său Ernst Kaltenbrunner, viitorul șef al Gestapoului, făceau parte din mișcarea ilegală a SS-iștilor din Linz. Eichmann n-a dat niciodată dovadă de agresivitate împotriva concetățenilor săi evrei. El nu era decît un *Hauptscharführer*, un sergent docil și fără multă personalitate. Centrala S.D. din Berlin chiar nu prea știa la ce să-l folosească.

I s-a dat sarcina să adune o documentație despre „conspirația mondială a francmasonilor“. El a început să studieze temeinic lucrări de specialitate, devenind un expert în această problemă. A scris ample expuneri despre mijloacele prin care se putea lupta împotriva „conspirației“. Mișcarea masonică i-a stimulat interesul pentru problema evreiască și a ajuns la convingerea că francmasonii erau un fel de sectă evreiască al cărei scop era să domine lumea.

Eichmann a întocmit mai întîi un fișier privitor la francmasonii mai importanți. Superiorii lui i-au apreciat temeinicia (*Gründlichkeit*) și Eichmann s-a adîncit și mai mult în cercetările sale. După un timp, problema evreiască a ajuns să-l intereseze atît de mult, încît, părăsindu-i pe francmasoni, și-a consacrat toate eforturile studierii evreilor. A devorat un număr infinit de cărți, uimindu-și superiorii prin cunoștințele enciclopedice despre iudaism și sionism. Eichmann a devenit observatorul Gestapoului în adunările evreiești și a început să fie trimis în cartierele evreiești din diferite orașe

pentru a le studia. Am avut posibilitatea să discut cu evrei care l-au cunoscut pe Eichmann în acea perioadă și toți mi-au spus că era foarte deosebit de obișnuitele lichele SS-iste. Avea o atitudine inflexibilă și era de o politețe glacială. Printre documentele pe care le-am găsit la Nürnberg figura și o cerere a lui Eichmann care solicita „fonduri speciale” pentru a studia ebraica cu un rabin. Deși în cerere se arăta limpede că lecțiile nu ar costa decît 3 mărci, ceea ce era un adevărat chilipir, șeful lui a refuzat să o satisfacă. Eichmann era însă considerat la Centrala S.D. ca „principalul expert în problemele evreiești”.

Pe vremea aceea, adică prin 1935, partidul nazist nu-și formulase încă soluția pentru „problema evreiască”. Șefii naziști, deși erau de părere că evreii trebuiau să părăscască țara, nu considerau lagărele de concentrare drept o soluție. Convinși de puterea universală și omniprezentă a evreimii mondiale (*Weltjudentum*), Hitler și acoliții lui au hotărît că cea mai bună metodă pentru a-i combate pe evrei era să-i cunoască bine, pentru a putea lupta împotriva lor cu propriile lor arme. Nu erau oare evreii eminențele ecnușii ale regilor, nu conduceau ei guvernele? Eichmann luă hotărîrea să-i cunoască în țara lor de baștină. În 1937 a plecat în Palestina în tovărășia unui oarecare *Obersturmbannführer* Hagen. Am găsit nenumărate documente referitoare la această călătorie fatală. Eichmann a intrat în Palestina cu o legitimație falsă de presă, din care reieșea că ar fi unul din conducătorii lui „Berliner Tageblatt”.

Înainte de plecarea lui, numeroși evrei fură luați ostatici pentru a asigura securitatea lui Eichmann, despre care nu auziseră însă vorbindu-se niciodată. Expertul nostru a stat exact două zile în Palestina. S-a dus la colonia templierilor germani din Saron, lângă Tel-Aviv, și a vizitat un mic sat evreiesc. Apoi a plecat la

Cairo, spre a se întâlni cu Amin-el-Hussein, muftiul Ierusalimului, care nutrea o vie simpatie pentru naști. După ce și-a încheiat vizita la acesta, Eichmann a vrut să se reîntoarcă în Israel, dar Anglia, care deținea pe atunci mandatul asupra Palestinei, i-a refuzat intrarea în țară, astfel că s-a înapoiat la Berlin.

La Linz, unul din prietenii mei a aflat din gura fratelui lui Eichmann că într-o vreme chiar familia lui l-a socotit pe Adolf „sionist“, pentru că discuta adeseori posibilitatea unei emigrări evreiești, pe scară mare, din Germania în Palestina. Cele patruzeci și opt de ore petrecute pe pământul palestinian i-au sugerat ideea de a răspîndi legenda originii lui palestinien, care trebuia să explice cunoștințele sale profunde despre evrei și iudaism. El a reușit atît de bine să implanteze acest mit, încît în 1944 unii evrei din Budapesta erau convinși că făcuse studii rabinice.

Am încercat să stabilesc la ce dată a început Eichmann să traducă în practică funcțiile sale de expert teoretic al problemei evreiești. Poate că la această aplicare a trecut treptat. Cînd a venit la Viena, către sfîrșitul anului 1938, el mai vorbea încă politicos despre emigrarea forțată, dar în noiembrie totul se schimbase : naștii ordonaseră distrugerea magazinelor evreiești și a sinagogilor, pentru a răzbuna moartea unui diplomat nazist asasinat la Paris de un evreu *. Eichmann fusese însărcinat cu organizarea acestei acțiuni la Viena din

* La 7 noiembrie 1938, secretarul de legăție Ernst von Rath de la Ambasada germană din Paris a fost ucis de Herschel Grynszpan, un evreu polonez. Ca represalii, Rheinhard Heydrich a dat ordin ca în noaptea de 9 noiembrie 1938 să fie incendiate și distruse toate sinagogile din Germania și din Austria. Magazinele evreiești au fost devastate. Acesta a fost începutul exterminării evreilor în țările respective. Naștii au numit acea noapte *Kristallnacht* (noaptea de cristal), pentru că străzile erau pline de cioburile de sticlă provenite de la vitrinele sparte ale magazinelor evreiești.

ordinul lui Rheinhard Heydrich, pe atunci șeful Gestapoului. Eichmann își descoperise vocația. O serie de martori oculari au relatat mai tirziu că fusese văzut mergînd de la o sinagogă la alta, pentru a verifica personal dacă fuseseră distruse pînă în temelii. Se spunea că a contribuit la aceasta „cu propriile lui miini” și că „jubila”.

Peste cîteva zile, conducătorii comunității evreiești din Viena au remarcat că, atunci cînd Eichmann îi chema să se prezinte la dînsul, nu-i mai invita să ia loc. Ei trebuiau să stea în picioare, la distanță de trei pași, în poziție de drepți. În 1939 Eichmann a sosit la Praga, l-a convocat pe președintele comunității evreiești din oraș și i-a spus : „Evreii trebuie să plece. Și repede !” Președintele i-a răspuns că evreii din Praga trăiau acolo de 1 100 de ani și că erau elemente autohtone. Atunci Eichmann a urlat : „Autohtoni ? O să vedeți voi !” A doua zi, primul convoi de evrei pleca spre un lagăr de concentrare.

În 1941, în lumea lui Hitler nu mai era loc pentru evrei. După Conferința de la Wannsee * care a avut loc la începutul anului 1942 și în cursul căreia șefii naziști au adoptat „soluția finală a problemei evreiești” prin executarea în masă, Eichmann a fost însărcinat cu îndeplinirea ordinelor lui Hitler și Himmler. În primăvara anului 1945, el a spus unui membru al statului său major din Budapesta :

* *Conferința de la Wannsee*. La 20 ianuarie 1942, Rheinhard Heydrich a convocat 15 funcționari superiori naziști la Wannsee, o suburbie a Berlinului. În cadrul conferinței care a avut loc acolo a fost adoptată „Soluția finală a problemei evreiești”, constînd în deportarea spre Răsărit, muncă forțată și execuții colective. Cu acel prilej i-a fost încredințată lui Eichmann, deși între naziștii prezenți la conferință era printre cei mai mici ca rang, sarcina de a supraveghea desfășurarea eficientă și în bune condiții a soluționării problemei.

— Pot să mor fericit, pentru că știu că am ucid aproape șase milioane de evrei.

Mă înșelasem căutînd să găsesc în anii tinereții o justificare a purtării lui. Nu exista nici un motiv, nici un fel de ură. Eichmann nu era decît un produs perfect al regimului. Ori de cîte ori vreun subaltern manifesta o slăbiciune în aplicarea exterminării colective, Eichmann îi spunea: „Trădezi voința fűhrerului“. Dacă Hitler i-ar fi ordonat să ucidă pe toți oamenii al căror nume începea cu litera P ori cu Br, sau pe toți cei care aveau părul roșu, ar fi acționat la fel cum a procedat cu evreii. Fűhrerul avea totdeauna dreptate și Eichmann avea sarcina să vegheze ca ordinele acestuia să fie executate.

În primăvara anului 1948 am putut reconstitui, în sfîrșit, itinerarul complet al deplasărilor lui Eichmann de după terminarea războiului. El a sosit în ziua de 20 aprilie la lagărul de la Theresienstadt, unde a rămas pînă în 27. La 28 se afla la Praga, la 29 la Budejovice, la 1 mai în lagărul de la Ebensee, în apropiere de Bad Ischl, iar la 2 la Altaussee, unde a rămas pînă în 9. După aceea s-a lăsat dinadins internat în lagărele americane pînă la sfîrșitul lunii iunie, cînd a evadat din lagărul de la Cham. A stat ascuns cîtva timp în Germania de nord. Doi SS-iști cu grade importante au confirmat acest lucru; unul dintre ei, Hoess, fostul comandant al Auschwitzului, a menținut legătura cu el în acea perioadă. După aceea, Eichmann s-a refugiat la Solingen, la unchiul său. Autoritățile britanice au făcut cercetări la acea rudă tocmai cînd fugarul se afla ascuns acolo. Unchiul său nu l-a trădat, dar Eichmann a preferat să se întoarcă în regiunea Aussee, unde se simțea în mai mare siguranță decît oriunde.

În decursul acelor luni, unul dintre cei mai apropiați colaboratori ai mei a fost un fost comandant din cadrul Wehrmachtului. El șovăise să mă ajute, temîndu-se că

putea „să-și păteze uniforma și să trădeze spiritul de camaraderie“. I-am arătat că această camaraderie în-ceta exact acolo unde începea crima și că nici eu nu mi-aș fi salvat camarazii dacă ar fi avut o purtare cri-minală în lagărele de concentrare. Comandantul și-a vizitat mai mulți camarazi din Germania și a stat de vorbă cu mulți SS-iști. Cînd s-a întors la Linz, mi-a spus că „Eichmann era omul cel mai urît printre SS-iști, pentru că lui îi datorau proasta lor reputație“. Părerea generală a tuturor SS-iștilor și a foștilor camarazi ai lui Eichmann era că el se ascundea, probabil, undeva în regiunea Aussee. Organizația clandestină nazistă „Spinne“, de pildă, își stabilise cartierul general la Gmunden, localitate aflată în apropiere.

Nu m-am îndoit niciodată că soția și tatăl lui Eich-mann au știut întotdeauna unde se află, cu toate că n-au primit niciodată vreo scrisoare de la el. După război, cenzura poștală era foarte strictă și C.I.C. inter-cepă corespondența doamnei Eichmann, la Altaussee, și a tatălui lui Eichmann, la Linz. Ei nu primeau nici mesaje suspecte, nici scrisori redactate cu folosirea vre-unui cod. În 1947, cînd toți foștii naziști au primit or-dinul să se declare, trei membri ai familiei Eichmann au recunoscut că făcuseră parte din partidul nazist. Tatăl se înscrisese în mai 1938, la două luni după An-schluss. Unul dintre frați, Otto, intrase în partid și în S.A. în același an, iar celălalt, Friedrich, se înscrisese în partid și în S.A. în 1939. Americanii le-au cercetat activitatea, dar n-au descoperit nici un motiv pentru a-i pune sub urmărire. Nu fuseseră decît „*Mitläufer*“, sub-alterni lipsiți de importanță.

Familia doamnei Eichmann făcea parte din altă ca-tegorie. Rudele ei apropiate din Cehoslovacia se îmbogățiseră sub regimul nazist. În fiecare lună, doamna Eichmann primea un cec poștal de o mie de șilingi (adică 40 de dolari) de la socrul ei, dar se crede că

primea bani și din alte surse, poate de la propria ei familie.

La 20 decembrie 1949, un funcționar superior al poliției austriece a venit să mă viziteze la Centrul de documentare din Linz și mi-a sugerat ideea să ne comparăm dosarele referitoare la Eichmann. Austriecii credeau că el se afla ascuns lângă satul Grundlsee, la aproximativ trei kilometri de Altaussee. Grundlsee are câteva căsuțe izolate, căci satul este situat pe malul lacului cu același nume, lung de cinci kilometri.

I-am comunicat acestui funcționar că, în urmă cu câteva luni, unul din oamenii mei din Altaussee observase un „Mercedes“ negru cu număr din Austria de Sus care venise dinspre Grundlsee și se oprise câteva clipe în fața casei doamnei Eichmann din Fischerdorff nr. 8. Un om în impermeabil „avînd aspectul unui evreu“, preciza observatorul meu, stătuse câteva minute în casă și pe urmă plecase cu mașina. Era posibil să fi fost Eichmann.

Polițistul a fost de aceeași părere. Organele polițienești erau sigure că Eichmann păstrase o strînsă legătură cu celula clandestină nazistă din Stiria. Anton Burger, fost membru în statul lui major, descoperit atunci cînd poliția se înșelase asupra casei în timpul anchetei referitoare la Eichmann, evadase în 1947 din lagărul de la Glasenbach și îndeplinea acum rolul de curier între Eichmann și rețea. O celulă era alcătuită din cinci oameni, fiecare dintre aceștia necunoscînd decît alți cinci membri. Acești oameni se aflau în legătură cu altă organizație neonazistă, cunoscută sub numele de *Sechsgestirn*, Șase stele. Poliția austriacă spera că arestarea lui Eichmann va determina căderea întregii rețele.

A doua zi, funcționarul veni din nou. Poliția descoperise că Eichmann se pregătea să-și petreacă revelionul împreună cu familia sa la Altaussee. Se prevăzuse

o descindere în casă în clipa când el avea să se afle acolo și mi s-a cerut să-i însoțesc și eu pe polițiști. Acest plan trebuia să rămână absolut secret. Revelionul coincidea cu ziua mea de naștere și n-aș fi putut visa un dar care să-mi producă mai multă mulțumire decît arestarea lui Eichmann.

Pe vremea aceea, noi primeam deseori la centru vizita unui tînăr israelian. De origine germană, el emigrase în Palestina cu părinții cînd era încă copil. Fusesse luptător în armata israeliană în timpul războiului de independență, iar acum se afla într-o călătorie de studii în Europa. Tînărul vibra de entuziasmul specific cetățenilor unei națiuni tinere și părea fascinat de munca noastră. Mai ales de afacerea Eichmann. I-am spus în mod imprudent — după cum îmi dau astăzi seama — că s-ar putea ca în curînd Eichmann să fie prins. Cînd a aflat că urma să plec la Altaussee, unde locuia doamna Eichmann, mi-a cerut să-l iau cu mine. „O să aveți totdeauna nevoie de două brațe solide“, mi-a spus el.

Am plecat la 28 decembrie și ne-am stabilit la hotelul „Ershersog Johann“ din Bad Aussee, la 3 kilometri de Altaussee. Poliția austriacă postase șase detectivi în diferite hoteluri. L-am avertizat pe tînărul israelian să nu se plimbe și să nu vorbească cu nimeni. Nu puteam să prevăd că se va duce chiar în seara aceea într-un local de noapte, unde s-a distrat foarte bine și le-a destăinuit fetelor de acolo că era israelian. Ele au fost foarte impresionate: nimeni nu văzuse încă la Bad Aussee un cetățean al statului israelian, care luase de curînd ființă.

În dimineța zilei de 31 decembrie m-am întîlnit cu ofițerul de poliție care răspundea de întreaga operație. Oamenii lui trebuiau să fie la posturile respective începînd de la ora 9 seara. Ei stăteau de pe acum de gardă pe șoseaua ce ducea de la Grundlsee la Altaussee și în fața casei doamnei Eichmann. Înapoiat la hotel, i-am spus tînărului israelian să nu părăsească odaia înainte

de miezul nopții și că aveam să iau legătura cu el la momentul oportun. La ora nouă m-am întâlnit cu ofițerul de poliție și cu unul din oamenii lui. Noul an era împințat cu veselie în hanuri, hoteluri, în case. Pretutindeni se auzau răsunind glasuri, muzică, risete zgomotoase. Doar noi așteptam propria noastră sărbătoare. Detectivul s-a dus la telefon, a cerut casa din Fischerdorff nr. 8 și a întrebat de doamna Liebl. După o clipă i-a răspuns un glas de femeie :

— Tu ești ? Vii sigur diseară ? Detectivul a închis liniștit telefonul. Așadar, Frau Eichmann aștepta pe cineva. Foarte bine, o să-i facem o primire frumoasă.

La ora zece l-am însoțit pe ofițerul de poliție în rondul lui. După ce a cercetat unde stau toți detectivii și a aruncat o privire în toate hanurile de pe șosea, ne-am înapoiat, clănțănind din dinți, la hotel ca să bem o ceașcă de ceai, căci era îngrozitor de frig. Când am deschis ușa barului de la hotel, am rămas împietrit. Tînărul israelian ședea la o masă mare și bea în tovărășia unor localnici, cărora le povestea faptele eroice ale armatei israeliene.

Ofițerul de poliție era furios.

— Asta nu-mi place. Dacă începe să se vorbească despre prezența unui tînăr israelian în oraș, s-ar putea...

— E trecut de zece — am spus eu. — Acum nu se mai poate întîmpla nimic.

— Vreau să sper, a spus el cu asprime.

La ora zece și jumătate am ieșit. La hanul următor, detectivul ne-a raportat că oamenii vorbeau despre tînărul israelian care venise la Bad Aussee. Într-alt han se vorbea despre un grup de israelieni. Ofițerul de poliție m-a privit insistent, fără să spună nimic. Eu mă blestemam.

Ora unsprezece. Dacă Eichmann voia să se afle împreună cu familia la miezul nopții, trebuia să fie pe punctul de a părăsi Grundlsee. Am așteptat încă 20 de

minute, care mi s-au părut douăzeci de secole. Nimeni nu scotea o vorbă. La unsprezece și jumătate, un detectiv veni în goană de la Grundlsee și-i spuse câteva cuvinte ofițerului de poliție.

Acesta îmi aruncă o privire care însemna : „ți-am spus“.

— Mă tem că totul e compromis. Se pare că Eichmann a fost prevenit.

M-am uitat țintă la el, fără să fiu în stare să rostesc un cuvânt.

Ofițerul de poliție îi ceru detectivului să-și repete raportul.

— La unsprezece și jumătate, doi oameni au apărut pe șoseaua spre Grundlsee. Era întuneric beznă, dar puteau fi totuși văzuți datorită albului zăpezii. Erau la vreo sută cincizeci de metri de mine... M-am ascuns în spatele copacilor de pe marginea șoselii. Deodată apărut alt om, venind în fugă dinspre Grundlsee, și strigă ceva. Cei doi oameni se opriră și al treilea îi ajunse. Peste câteva clipe plecară în goană. Ofițerul își dădu seama că eram de desperat.

— Nu o lua așa în tragic — îmi spuse el. — Știm din ce case au ieșit. N-avem ordin de percheziție și nu pot face nimic în direcția asta fără ordin superior, dar Eichmann e încercuit. Am să las doi oameni aici și am să mă întorc la Linz ca să cer instrucțiuni. Ridică din umeri și adăugă :

— A fost, probabil, o greșeală că l-am adus aici pe tinărul acela israelian. Poate că Eichmann a fost avertizat din alt motiv. Nu știu.

La zece minute după miezul nopții ne-am întors la Bad Aussee. Străzile erau pline de o mulțime zgomoasă. Toți erau cu chef și strigau : La mulți ani ! Se auzea muzică și zăngănit de pahare sparte. N-aveam chef să văd pe nimeni. Am urcat în camera mea și m-am întins pe pat fără să mă dezbrac. Eram foarte amărit,

Darul pentru ziua mea fusese la o sută cincizeci de metri distanță de mine. Îl pierdusem și n-aveam să mai punem mîna pe el niciodată.

Peste o săptămînă, ofițerul de poliție austriac m-a informat că ancheta fusese închisă. Se primiseră rapoarte care arătau că Adolf Eichmann dispăruse din regiunea Aussec.

Anul 1950 a fost un an nefast pentru „urmărirea lui Eichmann“. Războiul rece ajunsese la apogeu. Foștii aliați erau imobilizați de o parte și de cealaltă a cortinei de fier. Americanii nu se ocupau decît de războiul din Coreea. Nimeni nu se mai interesa nici de Eichmann, nici de naziști. Pe vremea aceea, cînd doi naziști se întâlneau, se felicitau. Spuneau că se simte „un vînt proaspăt“ și se băteau pe spate. Ziarele de senzație publicau știri extravagante despre Eichmann. Fusese văzut la Cairo, la Damasc, se pregătea să organizeze o legiune germană pentru arabi și așa mai departe. Știam că toate astea erau pură ficțiune. Un om care nu putuse suferi niciodată să fie fotografiat nu se expunea așa dintr-o dată.

Voluminosul dosar al lui Eichmann se afla pe biroul meu și, de fiecare dată cînd dădeam cu ochii de el, mă simțeam cuprins de un sentiment insuportabil. Eram încredințat că Eichmann nu se mai află în Europa. Descinderea nereușită de la 1 ianuarie a poliției îl convinsese de primejdia ce-l pîdea. Organizația ODESSA avusese, probabil, grijă de el. Nu puteam face nimic. Cei mai mulți dintre colaboratorii mei benevoli mă părăsiseră, pentru a duce o viață normală. Americanii care erau trimiși pe atunci în Europa nu se interesau de Eichmann. Cînd începeam să le vorbesc despre el, toți îmi aruncau priviri plictisite și sceptice. Unul dintre ei insinuă că sufeream de mania persecuției.

— Nu poți alerga după o fantomă, Wiesenthal. De ce nu încerci să uiți toate astea ? — eram întrebant.

În ianuarie 1951 am întâlnit un fost membru al Abwehrului pe care îl voi numi aici Albert. Acesta avea câteva relații printre membrii organizației ODESSA și mi-a spus că spre sfârșitul verii anului 1950, la câteva luni după plecarea lui din Aussee, Eichmann fusese văzut la Roma. Probabil că luase „drumul mănăstirilor“. Albert pleca la Roma și avea să încerce să descopere ce se întâmplase. Îi așteptam cu nerăbdare întoarcerea. A revenit să mă vadă în februarie :

— Există diferite versiuni despre fuga lui Eichmann, dar toate menționează ca etapă Roma, unde a sosit cu ajutorul comitetului croat, condus de foștii adepți ai lui Ante Pavelici, șeful mișcării colaboraționiste croate. Se înțelege că n-a stat multă vreme la hotel. Noi credem că s-a refugiat într-o mănăstire, unde a primit din partea Vaticanului un document de identitate care îi era necesar spre a obține viza pentru America de Sud.

— Ești sigur că-i vorba de America de Sud ? Nu de Orientul Apropiat ?

Albert a clătinat din cap.

— Majoritatea naziștilor care au găsit azil la Roma au plecat după aceea în America de Sud. După părerea noastră, Eichmann s-a alăturat unui grup de mai multe persoane, sub un nume fals. Transporturile de acest fel erau îndreptate spre Brazilia și Argentina.

Nu dispuneam de nici un mijloc spre a pune să fie căutat în Brazilia sau în Argentina un om a cărui identitate actuală n-o cunoșteam și pe care nu-l puteam descrie cu exactitate, știind că fotografia lui cea mai recentă pe care o aveam era veche de paisprezece ani. Singura mea nădejde era familia Eichmann. Cu siguranță că, într-o bună zi, fugarul avea să încerce să intre în legătură cu soția și copiii săi, care continuau să lo-

cuiască la Altaussee. Poate că avea chiar să încerce să-i aducă în America de Sud.

În toamna anului 1951, după apariția, în mai multe reviste, a unei serii de articole despre aurul lui Eichmann și vînătorii de comori din Altaussee, am primit o vizită. Pe cartea de vizită pe care mi-o întindea secretara am citit următorul nume : Heinrich von Klimrod. Un om slab, bine îmbrăcat și cu înfățișare militărească intră în birou, mă salută corect și mă întreabă dacă putea să vorbească cu mine „deschis“. L-am poftit să ia loc.

— Am citit articolele dumneavoastră — mi-a spus el — și sîntem impresionati de informațiile dumneavoastră atît de bogate asupra subiectelor astea delicate. Noi vrem să vă propunem un tîrg.

L-am întrebat ce înseamnă „noi“.

— Mi-ați îngăduit să fiu sincer. Eu reprezint un grup vienez de foști SS-iști. Interesele noastre, ale dumneavoastră și ale noastre, converg într-un anumit punct. Știm că sinteți un idealist fanatic. Dumneavoastră vreți să-l regăsiți pe Eichmann pentru a-l da în judecată. Și noi vrem să-l regăsim, deși pentru alt motiv. Noi vrem aurul lui Eichmann. Mi se pare că am putea colabora cu folos.

Am simțit că-mi vine amețală. Omul ăsta îmi propunea să-l ajut să pună mîna pe aurul pe care Eichmann și acoliții lui îl scosese de pe degetele și din gurile a milioane de evrei uciși în camerele de gazare. Omul se înșela, desigur, asupra tăcerii mele, căci continuă :

— Noi nu vedem nici un motiv pentru ca ațiția oameni dubioși din regiunea Altaussee să se îmbogățească, în timp ce mulți dintre camarazii noștri din SS trăiesc în mizerie. O să încheiem cu dumneavoastră un acord cinstit. Noi știm multe lucruri despre fuga lui Eichmann : de pildă, că cei care l-au ajutat la Roma sînt

călugării Weber și Benedetti. Cunoaștem mănăstirea capucinilor în care s-a ascuns. Nu știm numele fals pe care îl poartă acum Eichmann, dar mulți dintre ai noștri sînt în America de Sud și ne vor ajuta să-l descoperim. Ei bine, vă convine învoiala asta ?

Am încercat să cîștig timp întrebîndu-l pe Klimrod care era situația lui actuală.

— Sînt asociat al unei societăți de import-export. Poate că ați auzit vorbindu-se despre Liga națională. Noi nu facem parte din Ligă, dar avem acces aproape peste tot. Ați face bine să acceptați propunerea noastră. Dumneavoastră, evreii, n-aveți nevoie de aurul lui Eichmann. Puteți pune mina pe Eichmann, iar noi pe aurul lui.

Am respins măgulitoarea propunere, dar mi-a fost destul de greu să-l fac să înțeleagă de ce. Nu ne aflam pe aceeași lungime de undă. I-am explicat că era cu neputință să ne asociem. Pe de altă parte, nu puteam să închei un tîrg a cărui miză era niște aur ce nu ne aparținea, tot așa cum, de altfel, nu-i aparținea nici lui Eichmann. O parte din acest aur provenea, fără îndoială, și de la cei 89 de membri ai familiei mele asasinați de oamenii lui Eichmann.

În 1952, după sărbătoarea Paștelui, un prieten mă cheamă din Altaussee. Frau Eichmann și băieții ei dispăruseră. Aceștia nu se întorseseră la școală după vacanță.

Am transmis numaidecît știrea americanilor și poliției austriece. Ne întrebam cu toții de ce *Frau* Eichmann își retrasese copiii de la școală înainte de sfîrșitul anului, cu atît mai mult cu cît nici o școală austriacă nu i-ar mai fi primit fără certificat în regulă.

Poliția austriacă a descoperit că terenul de lîngă casa cu nr. 8 din Fischerdorff fusese săpat și că se scosese ceva de acolo. De altfel, nimeni n-a știut vreodată dacă acolo se aflase aur, documente sau altceva. Am început

prin a cerceta cine procurase pașaport doamnei Eichmann, înregistrată la Altaussee drept „Veronica Liebl, de naționalitate germană“. Cu ajutorul organizației germane de binefacere „Deutsche Fürsorgestelle“ din Graz, Consulaatul german din oraș eliberase pașapoarte doamnei Liebl și celor trei copii ai ei.

Chiria casei era plătită cu regularitate în fiecare lună, mobilele nu fuseseră mutate, dar aceste precauții nu putuseră să-i inducă în eroare pe vecini. După unii, familia plecase în Brazilia, după alții, doamna Eichmann se dusesese să „trăiască lângă mama ei“ la Sindorfheim, în Bavaria. Dar, ca totdeauna, zvonurile care circulau la Altaussee erau lipsite de temeii. Nimeni n-o văzuse pe doamna Eichmann nici în Brazilia, nici la Sindorfheim, și lucrurile se opriă aici.

În 1948 sufeream de insomnie și medicul mă sfătuisese să găsesc ceva cu care să mă îndeletnicesc noaptea, pentru a nu mă lăsa copleșit de preocupările mele. Așa am început să colecționez timbre. Această ocupație plăcută m-a amuzat mult și mi-a dat posibilitatea să fac numeroase cunoștințe în alte țări. Ea mi-a oferit chiar prilejul să descopăr o altă pistă a afacerii Eichmann tocmai atunci când nu mai știam încotro s-o apuc.

La sfârșitul anului 1953 am cunoscut în Tirol un bătrîn baron austriac, care m-a invitat în vila lui, lângă Innsbruck. Eram amândoi filателиști pasionați și baronul voia să-mi arate colecția lui. După seara încintătoare pe care am petrecut-o admirîndu-i colecția, am băut o sticlă de vin, stînd de vorbă. Baronul era un bătrînel foarte onorabil, monarhist dintotdeauna și catolic sincer. A arătat un foarte mare interes față de activitatea mea și a fost scandalizat auzind că unii șefi naziști își aranjaseră în Tirol situații bune, „ca și cînd nimic nu s-ar fi schimbat“.

În cursul convorbirii, el s-a ridicat și a deschis un sertar plin de plicuri, pe care le păstra pentru raritatea timbrelor. În timp ce mă uitam la grămada aceea de plicuri, el mi-a povestit despre un prieten al lui, un fost locotenent-colonel german care nu putuse ajunge niciodată la posturi mai importante în Wehrmacht întrucât era cunoscut pentru opiniile sale antinaziste. Anul trecut plecase în Argentina, unde fusese numit instructor în armata peronistă.

— Tocmai am primit o scrisoare de la dînsul — îmi spuse baronul, întinzîndu-mi un plic. — Sînt minunate timbrele, nu-i așa ? L-am întrebat dacă a întîlnit în Argentina pe vreunul din foștii noștri camarazi. Iată ce îmi scrie : „Am regăsit aici cîteva cunoștințe comune. Poate că îți mai amintești de locotenentul Hoffmann, care făcea parte din regimentul meu, și de căpitanul Berger din Divizia 188. Am revăzut și alți camarazi, dar nu-i nici unul dintre cei pe care îi cunoști. Ghici însă pe cine am mai văzut și cu cine a trebuit chiar să vorbesc în două rînduri : *dieses elende Schwein Eichmann, der die Juden Kommandierte* (pe porcul acela ticălos de Eichmann, care domnea peste evrei). Locuiește lângă Buenos Aires și lucrează la o companie hidraulică“.

— Ce părere aveți despre asta ? — mă întrebă baronul. — Unii dintre cei mai îngrozitori criminali de război au reușit să scape.

N-am răspuns nimic, de teamă ca baronul să nu observe tulburarea pe care mi-o provocase scrisoarea. Aici nu mai era vorba de un zvon din Altaussee ; era un fapt. Am cerut, cu dezinvoltură, îngăduința să arunc o privire asupra scrisorii, ale cărei timbre mi se păreau într-adevăr interesante. Am profitat de ocazie ca să recitesc pasajul despre Eichmann și să-l învăț pe de rost. De cum m-am înapoiat în camera mea de la hotel, mi-am notat totul cuvînt cu cuvînt. Bucuria mea a fost însă de scurtă durată. Chiar dacă puneam mîna pe un om care semăna

cu Eichmann, trăia la Buenos Aires și lucra la o societate hidraulică, cum îl puteam scoate de acolo ? Și ce puteam face eu, un simplu cetățean, aflat la distanță de o emisferă de Argentina ? Germanii reprezentau acolo o puternică forță politică *. Instructorii germani antrenau armata peronistă, experții lor conduceau industria, capitaluri germane de milioane susțineau băncile argentinene.

Eichmann trebuia să se simtă în perfectă siguranță acolo, pentru că altfel nu și-ar fi adus familia, și conta, desigur, pe prieteni influenți. Numai așa se explică faptul că îndrăznea să trăiască de parcă nimic nu s-ar fi întâmplat într-un oraș unde locuiau peste 200 000 de evrei și unde se expunea tot timpul primejdiei de a fi recunoscut.

Am înțeles atunci că munca mea de anchetator particular se terminase. Din clipa aceea eram obligat să las locul unei organizații mai puternice. Arie Eschel, consulul Israelului la Viena, îmi ceruse să pregătesc pentru Congresul mondial evreiesc un raport complet despre afacerea Eichmann. M-am executat. Raportul meu începca din ziua când auzisem vorbindu-se pen-

* *Argentina*. După primul război mondial, Germania și Austria au fost cuprinse de o criză economică și politică, determinată de înfringere. În acea perioadă, mulți germani și austrieci au emigrat în Argentina. Cei mai mulți dintre noii emigranți erau naționaliști extremiști, care refuzau să trăiască într-o Germanie învinsă, încătușată de „lanțurile Versaillesului“.

Cu eficiența lor obișnuită, noii emigranți au construit școli, uzine, au întemeiat întreprinderi, au editat ziare și periodice, dobândind o considerabilă influență politică. Într-un răstimp foarte scurt, ei au ocupat o serie de poziții-cheie în țara lor adoptivă. Ei n-au întrerupt însă nici o clipă contactul spiritual și politic cu *Heimat*-ul (patria) lor. După ce în Germania a venit la putere Hitler, numeroși germani și austrieci au devenit adepți ai acestuia. Naziștii puneau mare preț pe *Auslandsdeutschen*, germani de peste hotare. N.S.D.A.P. era bine organizat în Argentina. La începutul războiului, partidul na-

tru prima oară despre Eichmann și se termina cu menționarea paragrafului referitor la el din scrisoarea pe care mi-o arătase baronul. Am adăugat fotografiile lui Eichmann, copiile de pe scrisorile lui, texte scrise de mîna lui. Apoi am trimis un exemplar din acest raport Congresului mondial evreiesc din New York și altul Consulatului israelian din Viena.

Din Israel n-am primit nici cel mai mic răspuns, dar din New York, la două luni după expedierea raportului meu, un rabin pe nume Kalmanovici îmi scria că primise raportul și că „ar fi fericit să cunoască adresa exactă a lui Eichmann de la Buenos Aires“. I-am comunicat că aş trimite bucuros un anchetator la Buenos Aires dacă Congresul mondial evreiesc și-ar asuma cheltuielile călătoriei și i-ar pune la dispoziție suma de 500 de dolari. Rabinul mi-a răspuns că congresul n-avea bani.

Sosise timpul să renunț la această anchetă. Era evident că nimeni nu se mai sinchisea de Eichmann. În martie 1954 am închis Centrul de documentare. Am împachetat toate dosarele, le-am pus în lăzi care cîntăreau nu mai puțin de 532 de kilograme și le-am expedit Arhivelor istorice Yad Vaschem din Ierusalim.

zist număra acolo 60 000 de membri. Gauleiterul Bohle, responsabilul de la Berlin al tuturor germanilor de peste hotare, era reprezentat la Buenos Aires de adjunctul său, Heinrich Korn. Germanii din Argentina o duceau foarte bine. Aveau companii maritime, instituții culturale, un program de schimburi de studenți, un serviciu special de informații, *Transocean* (pentru a rivaliza cu Reuter și agențiile de presă americane), ziare și periodice susținute de Ministerul Propagandei al lui Goebbels. Atașatul militar al Ambasadei Argentinei la Roma învăța germana, ca să poată citi „Mein Kampf“ în original. Numele acestui atașat era Juan D. Peron. La 17 octombrie 1943, imitînd strategia lui Mussolini, Peron a întreprins, în fruntea *Descaminados*-ilor (fără cămăși), un marș asupra Buenos Airesului. În 1946, cînd a fost ales președinte, l-a

Singurul pe care l-am reținut a fost dosarul voluminos al lui Eichmann.

Au trecut cinci ani. În dimineața zilei de 22 aprilie 1959, răsfoind ziarul local „Oberösterreichische Nachrichten“, am văzut pe ultima pagină anunțul de înmormintare al doamnei Maria Eichmann, mama vitregă a celui fugit. Anunțul cuprindea, firește, numele membrilor familiei. Numele lui Adolf nu figura, dar ultimul dintre numele menționate era cel al Verei Eichmann. De obicei, oamenii nu mint când dau asemenea anunțuri. Vera Eichmann ! Evident, doamna Eichmann nu divorțase niciodată și nu se recăsătorise niciodată. Am tăiat anunțul și l-am pus la loc vizibil în dosarul meu.

La sfârșitul lunii august, în timp ce mă aflam cu familia în concediu la Murten, în Elveția, am primit un telefon din Linz, prin care mi se aducea la cunoștință că mai multe persoane îl zăriseră pe Adolf Eichmann la Altaussee. Orice greșeală era exclusă. Cu câteva săptămîni în urmă, revista germană „Der Stern“ organizase o operație de cercetare în lacul Töplitz, trezind astfel interesul public pentru „comorile naziste“ scufundate în lacurile din această regiune. L-am informat despre toate acestea pe ambasadorul israelian

copiat pe führer și în alte domenii. Avea *kommandouri* volante, organizate după exemplul *Rollkommandos*-urilor SS. Secretarul lui particular era fiul unui nazist german. După război, naziștii au trimis experți și bani în Argentina. Peron însuși, așa cum a stabilit o anchetă făcută la Buenos Aires după căderea lui, a primit aproximativ 100 de milioane de dolari. Buenos Aires devenise punctul terminus al mării organizații clandestine ODESSA. Germanii au acaparat hoteluri și pensuni, au furnizat acte de identitate noilor emigranți, au stabilit relații excelente cu funcționarii superiori guvernamentali. La un moment dat, un grup de germani din Argentina plănuiau să plece cu avionul în Germania, spre a-i elibera pe criminalii naziști deținuți în închisoarea Landsberg.

de la Viena și m-am întors numaidecît. Soția mea era foarte nemulțumită. Îmi atrase atenția, pe drept cuvînt, că mai aveam încă douăsprezece zile de concediu plătit. De ce să plecăm? „Este o datorie — i-am spus eu. — N-aș fi în stare să rămîn în Elveția asta îndepărtată și liniștită și nu m-aș putea bucura de restul concediului“.

Situația se schimbase din nou. De cîteva săptămîni, ziarele israeliene începuseră să publice articole despre Eichmann și crimele sale; ele făceau presupuneri despre locurile unde se putea ascunde. Pe de altă parte, în ultima vreme, în Austria și în Germania fuseseră judecați mulți naziști. Scrisoarea pe care o adresasem ambasadorului israelian la Viena sosise la timp. El a trimis-o la Ierusalim și, în copie, Federației comunităților evreiești din Austria, care s-a adresat imediat ministrului de interne austriac. Acesta a cerut autorităților să se pună în legătură cu mine. Eichmann mai figura pe lista austriacă a persoanelor „urmărite“.

Înapoiat la Linz, am aflat de la prietenii mei că persoana văzută la Altaussee nu fusese, firește, Adolf Eichmann, ci unul din frații lui. Mereu aceeași zarvă lipsită de temei... Dar lucrurile începeau să se miște. Doi tineri israelieni, pe care îi voi numi aici Mihail și Meir, au venit să discute cu mine. În Israel lumea se interesa mult de afacerea Eichmann și ei mi-au cerut să-mi reiau activitatea pe care o părăsisem în 1954. La Frankfurt pe Main, procurorul însărcinat cu pregătirea procesului SS-iștilor de la Auschwitz m-a informat că Eichmann figura pe lista criminalilor de război naziști și m-a invitat să colaborez cu el. Așadar, nici nu apucasem să-mi dau bine seama ce se întîmplă și iată-mă din nou cufundat în afacerea Eichmann.

Am recitit întreg dosarul. Întrebarea care se punea era de a ști dacă Eichmann continua să trăiască la Buenos Aires. Am plecat deci în Tirol, sperînd să obțin

de la baron adresa prietenului său care îi scrisese cu şase ani în urmă din Buenos Aires. Dar baronul murise şi colecţia lui de timbre fusese vîndută.

Am trimis apoi pe unul din oamenii mei la mama doamnei Eichmann. Frau Maria Liebl nu l-a primit cu prea multă amabilitate, dar i-a spus că fiica ei se remăritase în America de Sud cu un oarecare „Klems“ sau „Klemt“. Pretindea că nu-i ştie adresa şi că n-a primit niciodată vreo scrisoare de la dînsa, după care l-a poftit pe trimisul meu să plece.

Această mică informaţie a fost comunicată prin grija mea în Israel. La 10 octombrie 1959, israelienii m-au înştiinţat că făcuseră cercetări în America de Sud şi descoperiseră adresa doamnei Eichmann.

După cîte se spunea, ea era măritată cu un german pe nume Ricardo Klement, dar de fapt doar trăia cu el. Eu eram însă sigur că această căsătorie este reală şi că Frau Eichmann se afla acolo împreună cu soţul ei. Dacă n-ar fi fost aşa, familia Eichmann din Linz n-ar fi menţionat-o cu numele de Vera Eichmann în anunţul mortuar. Băieţii lui Eichmann trăiau la Buenos Aires cu părinţii lor. Mi-a trecut prin minte că ei trebuie să fie înregistraţi la Ambasada germană, pentru că se apropiau de vîrsta recrutării. Am rugat imediat pe unul din prietenii mei să facă o anchetă minuţioasă. Mi-a comunicat că băieţii erau într-adevăr înregistraţi sub numele lor reale. (Mai tîrziu, un funcţionar a pretins, foarte stingherit, că „n-a ştiut că erau fiii lui Adolf Eichmann“.)

La 6 februarie 1960, ziarul „Oberösterreichische Nachrichten“ din Linz publica anunţul mortuar pentru tatăl lui Eichmann, al cărui prenume era tot Adolf. Murise cu o zi înainte. Printre nurori era din nou menţionată Vera Eichmann. Am trimis în Israel un extras cu anunţul din ziar. Adolf Eichmann îşi adorase tatăl. Eram sigur că fraţii lui aveau să-l anunţe despre deces.

Exista chiar o anumită șansă ca el să încerce să asiste la înmormîntare. Mi s-a spus că funeraliile urmau să aibă loc peste cinci zile, întrucît „familia aștepta rude din străinătate“, dar știam că unul din frații lui Adolf, Emil Rudolf, locuia la Frankfurt pe Main. Mihail și Meir nu mi-au spus ce intenționau israelienii să întreprindă la Buenos Aires, dar era neapărat necesar să se asigure de identitatea lui Eichmann și le trebuia de urgență o fotografie recentă de-a lui. Noi nu aveam, dar am încercat să ne procurăm un document aproape tot atît de util. Cu două zile înainte de ceremonie m-am dus la cimitir ca să văd amplasamentul locului de veci al lui Eichmann. Și ideea pe care o aveam în cap mi s-a părut realizabilă, mai ales într-o zi posomorită de iarnă. Am plecat cu trenul la Viena și m-am dus la doi prieteni de-ai mei, fotografi experți la *Presseklub* (Clubul presei). Puteau să vină la Linz și să fotografieze întreaga familie Eichmann, grupată în jurul mormîntului, în timpul ceremoniei funebre? Esențial, le-am precizat eu, era să nu fie observați.

Prietenii mei au făcut o treabă minunată. Ascunși în spatele unor monumente funerare înalte, cam la vreo trei sute de metri de locul ceremoniei, au luat o serie de fotografii clare ale membrilor cortegiului, cu toate că lumina era departe de a fi perfectă. În aceeași seară aveam fotografiile mărite ale celor patru frați ai lui Adolf Eichmann: Emil Rudolf, Otto, Friedrich și Robert. Pe ultimii trei îi cunoșteam. Acum vedeam și fotografia lui Emil Rudolf, fratele de la Frankfurt, pe care nu-l zărisem niciodată. Adolf nu venise la înmormîntare.

După plecarea prietenilor mei, am rămas singur cu fotografiile, privindu-le și comparîndu-le. Am scos din dosar vechea fotografie a lui Adolf, făcută în 1936, adică cu douăzeci și patru de ani în urmă. Pe lângă frații săi, Adolf părea a fi cel mai mic. Am luat o lupă

și am studiat trăsăturile celor patru frați. Auzisem adesea că Adolf seamănă surprinzător de bine cu Otto. Cercetînd cu lupa fotografiile, am înțeles de ce atîția oameni jurau că-l văzuseră în cursul ultimilor ani pe Adolf Eichmann la Altaussee. De fapt, fusese unul din frații lui. În familia asta, asemănarea era într-adevăr extraordinară. M-am gîndit la problemele israelienilor care acționau în Argentina. Fotografiile lui Eichmann pe care le aveau ei erau făcute cu douăzeci și patru de ani în urmă. Nu aveau nici amprentele lui digitale. Cu cîțiva ani înainte auzisem unele zvonuri, provenind, desigur, de la SS-iștii care trăiau în clandestinitate, că Eichmann își făcuse o operație estetică care îi schimbase fața. Se pretindea că, în urma unui accident de motocicletă, avea o cicatrice pe frunte exact sub linia de unde începe părul. Această cicatrice fusese menționată în descrierea înfățișării lui Eichmann făcută de subordonatul său Wisliceny. În depoziția făcută la Nürnberg, Krumey, alt adjunct al lui Eichmann, confirmase și el acest amănunt. Uitîndu-mă însă la fotografiile etalate în fața mea, m-am convins că nici o operație estetică n-ar fi putut schimba fundamental chipul fugarului.

Dacă „Ricardo Klement“ din Buenos Aires era într-adevăr Adolf Eichmann, fața lui trebuia să fi îmbătrînit la fel ca cele ale fraților săi. Am decupat din fotografii fețele celor patru frați prezenți la înmormîntarea tatălui lor și fața lui Adolf din fotografia cea veche. Am „amestecat“ cele cinci fețe ca pe niște cărți de joc și le-am aruncat pe masă. Rezultanta era un fel de figură ciudată, poate cea a lui Adolf Eichmann.

Cînd Mihail și Meir s-au întors, le-am arătat acest „joc de cărți“. „Cam așa trebuie să arate Eichmann. Probabil că seamănă mai mult cu Otto. Cei cinci frați au aceeași expresie : uitați-vă la gură, la colțurile bu-

zilor, la bărbie, la forma craniului. Mihail dădu din cap, cu ochii țintă la fotografii :

— Fantastic ! — exclamă el.

Meir luă fotografiile în mână. „Putem să le luăm ?“ Deodată deveniseră grăbiți. Nu voiam să-i mai rețin nici o clipă. Apoi n-am mai auzit vorbindu-se despre dinșii. Mi-am închipuit că nu mai aveau nevoie de ajutorul meu. De altfel, nu mai puteam întreprinde nimic.

La 23 mai 1960, primul ministru al Israelului, David ben Gurion, a anunțat în *Knesseth* (Parlament) capturarea lui Eichmann, care se afla într-o închisoare israeliană. Cîteva ore mai tîrziu am primit o telegramă de felicitare de la Yad Vashem din Israel.

La puțin timp după capturarea lui Adolf Eichmann, m-am întilnit cu unul din foștii mei „clienți“. Făcuse parte pe vremuri din elita SS-ului și acum venea destul de des să mă viziteze pentru a sta liniștit de vorbă despre vremurile urite de altădată... În ziua aceea veni la mine, pocni din călcîie, îmi strînse mîna și spuse :

— Felicitări, domnule Wiesenthal. *Saubere Arbeit*. Ați făcut o treabă bună.

Și era convins de ce spunea.

Alex

În ghetoul din Lvov am avut pentru prima oară prilejul să întâlnesc evrei colaboraționiști. Ulterior am dat peste asemenea specimene în diferite lagăre de concentrare și, cînd după război vorbeam despre ei, mulți dintre coreligionarii noștri se simțeau jigniți. Poate își închipuiau că evreii sînt incoruptibili. Or, ca toate celelalte neamuri, avem și noi sfinții și păcătoșii noștri, lașii și eroii noștri. Cînd mi-am început activitatea de anchetator în cadrul unor organe americane, am observat imediat că dosarele anumitor membri ai diferitelor organizații evreiești erau, în ceea ce privea perioada războiului, eufemistic vorbind, dubioase. Unii dintre ei făcuseră parte din acele așa-numite Judenrat, consilii evreiești pe care germanii le organizaseră în fiecare ghetou și în fiecare lagăr de concentrare.

Sarcina cea mai anevoioasă a acelor consilii evreiești din ghetouri era să hotărască ce persoane urmau să figureze pe „listele de convoaie” destinate lagărelor morții. Naziștii fixaseră anumite norme (în funcție de starea sănătății, vîrstă etc.), dar perversitatea lor mergea pînă acolo, încît descori îi puneau chiar pe evrei să efectueze selecția finală. Date fiind împrejurările, 141

unii membri ai acestor consilii au acționat în singurul fel posibil, adică respectînd întocmai regulile naziste. Alții s-au lăsat corupți, au acceptat diverse favoruri și au escamotat nume, în speranța deznădăjduită că vor izbuti astfel să-și salveze propria lor viață. Cine știe, transportul următor avea să fie poate ultimul și, dacă se putea face în așa fel încît să nu fie trecuți pe listă, poate că aveau să scape de soarta care îi aștepta. Au fost și evrei care au colaborat cu organele naziste, sacrificînd viețile altora pentru a-și scăpa propria lor piele. În lagărele de concentrare au existat *kapo* evrei; unii dintre ei și-au ajutat tovarășii de deportare, alții nu.

Ar fi fost mai bine pentru acești oameni ca după război să rămînă în anonimat, să încerce să treacă neobservați. Dar, în loc să procedeze așa, mulți dintre ei au aderat la organizațiile alcătuite după terminarea războiului de evreii din Germania și Austria, fie mînați de o remușcare tîrzie, fie pentru că aveau impresia că, acționînd așa, se puteau pune la „adăpost“. Dar firește că, mai devreme sau mai tîrziu, adevărul a ieșit la iveală. Ei au fost recunoscuți de supraviețuitori care nu-i uitaseră, a trebuit să-i predăm autorităților și au izbucnit scandaluri.

Membrii Comitetului central evreiesc din zona americană a Austriei m-au ales vicepreședinte și m-au însărcinat cu conducerea secției juridice și politice. Simțîndu-mă răspunzător pentru tovarășii mei de lucru, am pretins oameni cu un trecut ireproșabil. Am stabilit regula că nici un evreu care deținuse vreo funcție importantă sub regimul nazist n-avea dreptul să adere la o organizație evreiască alcătuită după război, indiferent dacă a fost sau nu acuzat de a se fi comportat în mod nedemn. Autoritățile americane au fost de acord cu această regulă, care, sub numele de „legea Wiesenthal“, a devenit repede cunoscută și puțin popu-

lară printre cei care aveau ceva pe conștiință și nu le plăcea prea mult să le-o reamintesc.

Cînd am discutat această problemă cu unele grupări evreiești, le-am istorisit o poveste care mă impresionase puternic în copilărie, povestea evreului care își blestemase soția și de aceea fusese osîndit, după moartea ei, să nu mai rostească niciodată un cuvînt, petrecîndu-și restul vieții în casa rabinului din Czortkov. I se spunea „Tăcutul“. Orice evreu, am explicat eu, prin gura căruia s-a transmis vreodată un ordin nazist privind persecuția evreiască nu va mai avea voie vreodată să se adreseze celorlalți evrei.

Americanii au acceptat propunerea mea de a alcătui un comitet evreiesc care să îndeplinească funcțiile unei comisii disciplinare. Acest comitet urma să cerceteze cazurile de colaboraționism. Treizeci de evrei au fost declarați vinovați de colaborare cu naziștii. Acest comitet nu avea, firește, autoritate oficială. Sentințele pe care le dădea aveau mai curînd un caracter simbolic și, dacă „osîndiții“ n-ar fi recunoscut judecata noastră, ar fi avut dreptul să protesteze în fața unui tribunal oficial austriac. Nici unul dintre cei vinovați n-a făcut vreodată acest lucru. În Israel, colaboraționiștii au fost anchetați de autoritățile oficiale și judecați de tribunale.

Încă de pe atunci eram întotdeauna bănuitor față de evreii care pretindeau că salvaseră pe cineva. Un om investit cu puterea de a salva viața cuiva avea și pe aceea de a o suprima. SS-ul și Gestapoul nu erau organizații de binefacere. Ele cereau o listă cu atitea și atitea nume, nici unul mai puțin, pentru trenul de a doua zi. Nici vorbă nu putea fi să te tirgăiești. Condamnații trebuiau să se prezinte, de pildă, marți la ora 12,30, și nu la 12,40. Odată, cînd un acuzat a compărut în fața comitetului nostru, un martor a depus în favoarea lui, arătînd că-l ștersese de pe lista unui convoi.

— Fiți îngăduitor cu el — a spus acest martor. — Mi-a salvat viața.

— Pe cine a trecut în locul dumatăle ? — am întrebat eu.

Martorul nu a răspuns. Acuzatul a fost declarat vinovat.

Am aplicat aceeași regulă strictă tuturor celor care s-au oferit să lucreze cu mine. Dosarul lor trebuia să fie fără pată. Unii mi-au cerut chiar ei să le verific trecutul. Alex a fost unul dintre aceștia.

Era foarte nervos în ziua aceea a anului 1958 cînd a intrat în biroul meu. Purta ochelari fumurii, fără să fi fost necesar pe cît se părea, pentru că ziua era întunecată și noroasă. Era evident că îl apăsă ceva, poate o taină. Înalt, cu părul blond-roșcat, se apropia de patruzeci de ani. În picioare, în fața mea, ridică nepuțin din umeri. Nu știa cum să înceapă.

— Mă tem că e o poveste cam ciudată, spuse el.

L-am poftit să ia loc, am închis ușa și i-am oferit o țigară. Mulți dintre vizitatorii mei considerau povestea lor ciudată. Din punctul lor de vedere era întotdeauna, și adeseori și dintr-al meu. În urmă cu cîțiva ani veneau la mine tineri austrieci din diferite părți ale țării, crezînd că eram reprezentantul Israelului. Nu erau evrei, dar voiau să-și ofere serviciile armatei israeliene. Ce anume vă determină să faceți acest lucru ? — întrebam eu. Speram ca vreunul să-mi răspundă că o făcea dintr-un sentiment de vinovăție, sau că voia ca în felul acesta să ofere un fel de „reparație” morală. Dar vai, mă înșelam ! Acești tineri nu erau animați de nici un ideal. Unii dintre ei fuseseră mai mulți ani în Wehrmacht și nu se puteau deprinde din nou cu ritmul plicticos al vieții civile. Alții mă întrebau direct : „Cum aș fi plătit ?” Nu erau decît niște condotieri moderni, gata să lupte pentru oricine era

dispus să plătească. Le răspundeam că nu reprezentam pe nimeni și că, de altfel, israelienii păreau foarte capabili să-și asigure singuri apărarea.

Alți vizitatori veneau cu tot felul de povești încilcite ...de pildă, mătușa lor Martha ajutase pe niște vecini evrei „înainte de a fi ridicați“. Acești vecini îi făgăduiseră mătușii Martha argintăria sau două sfeșnice, dar Gestapoul trecuse pe acolo și luase tot. Ei cereau acum bani de la „organizațiile evreiești, care trebuiau să aibă fonduri pentru cei ce îi ajutaseră pe evrei“.

Odată s-a prezentat la mine un croitor, om mai în vîrstă, cu o mustăcioară ca a lui Hitler. Venise să mă întrebe cum putea obține „o despăgubire pentru evrei“, așa cum scria pe formular. După părerea lui, această frază însemna „despăgubire pentru pagubele pricinuite de evrei“. Cazul lui era limpede, afirma el. În 1938 îi lucrase un costum domnului Kahn, un vechi client evreu, care își lucra hainele la el de ani de zile. Dar domnul Kahn fusese arestat pe neașteptate și deportat și uitase să-i plătească costumul înainte de a fi deportat, ceea ce era de neiertat.

— Ar fi trebuit să mi-l plătească — spuse croitorul. — La urma urmei, mi-l comandase, nu-i așa? Nu-i vina mea dacă nu l-a putut purta.

A trebuit să-i explic croitorului că nimeni nu purta costume noi în lagăr.

Era însă un om încăpățînat.

— Există o lege privitoare la despăgubiri, nu-i așa?

— Nici o lege nu-i perfectă — i-am răspuns eu. — Se pare că legiuitorii n-au întrevăzut niciodată o asemenea eventualitate. Mi-a fost însă cu neputință să-l conving și m-a părăsit bombănind că se va duce să se plîngă autorităților (*Behörden*).

Dar omul cu ochelari negri care ședea pe scaun în fața mea nu părea să aparțină nici uneia din aceste categorii. Îmi dădeam seama că-i era foarte neplăcut

că venise la mine. M-am făcut că nu observ și el și-a scos ochelarii.

— Nimeni nu știe că am venit — spuse el, ca și când ar fi fost foarte important să nu fie văzut în biroul meu. — Doar unchiul meu știe și el n-are să spună nimănui. Adică omul pe care-l numesc „unchiul meu“. Mi-a spus că aș face bine să vin să stau de vorbă cu dumneavoastră. El e foarte bolnav... Pot s-o iau de la început? Tata era inginer. Cred că înainte de primul război mondial familia mea a fost foarte înstărită. Abia îmi aduc aminte de bunicul, care era industriaș. Tata vorbea adesea de bunicul lui, a cărui fotografie era, într-o ramă ovală, în bibliotecă. Mă uitam la ea pentru că înfățișa un bărbat foarte demn, cu barbă albă, cu un lanț de ceas peste vestă și o tichie pe cap. Tata îmi spunea că bunicul lui fusese un erudit foarte cunoscut. Omul făcu o pauză: „Era rabin“.

Admit că l-am privit o clipă cu uimire pe interlocutorul meu. Orice *Rassenforscher* nazist, orice expert nazist în domeniul rasei demn de acest nume l-ar fi calificat, fără șovăială, drept arian pur. Avea „craniul nordic tipic, lungăreț“ (dolicocefal), ochii albaștri cenușii și un nas drept, nasul acela pe care naziștii îl considerau caracteristic arienilor. După părerea mea, avea o înfățișare mult mai ariană decât a multora dintre acei arieni profesioniști pe care am avut ghinionul să-i întâlnesc.

— Da, bunicul și bunica mea erau evrei. Mama era creștină și de la ea am moștenit părul blond și ochii albaștri. Am fost crescut în credința catolică, deși mama nu s-ar fi opus să fiu crescut în cea iudaică. Părinții mei credeau că puteam să am o viață mai ușoară dacă nu eram evreu. M-am născut în 1922. În martie 1938, când Hitler a invadat Austria, aveam 16 ani.

Acum vorbea mai potolit.

— Am devenit pe neașteptate semievreu, un *Halb-*

jude. Nu prea înțelegeam ce însemna asta, dar părinții mei știau. Ei știau ce li se întâmplase în ultimii patru ani semievreilor și celor care erau doar pe un sfert evrei în Germania. Tata studiase legile de la Nürnberg. Eram singurul lor copil și mă iubeau mult. Tata își petrecea aproape tot timpul liber cu mine. Orice făceau părinții mei, întotdeauna se gîndeau mai întîi la mine.

A urmat o tăcere mai îndelungată, după care a continuat :

— Părinții mei au discutat despre situația mea de semievreu (*Halbjudentum*) cu cel mai bun prieten al lor, cel căruia îi spun „unchiul“. Era un medic foarte cunoscut la Viena și prieten intim al tatei încă din universitate. Unchiul nu-i evreu. În ziua cînd a venit la noi, am înțeles că el și tata dezbatuseră în bibliotecă o problemă de cea mai mare însemnătate. M-au chemat la dinșii. Cei doi bărbați erau surescitați, iar mama plîngea.

Tata era foarte palid. M-a întrebat dacă cunoșteam legile naziste potrivit cărora eram semievreu. Am răspuns că da, fără să mă simt într-adevăr vizat. Aveam 16 ani și mă preocupa mai mult lecția la latină de a doua zi. Tata mă lămuri că fiind *Halbjude* trebuia să părăsesc liceul. A fost o lovitură. Ai să fii poate silit să muncești într-o uzină, îmi spuse el. I-am răspuns că nimeni nu mă putea sili.

Mi-a aruncat o privire tristă : „O, ba da, vor putea. Ei pot face mult mai mult... pot să-ți facă viața imposibilă“. Știam, bineînțeles, pe cine înțelegea tata prin „ei“. Aveam cîțiva în clasă. Naziști.

Tata continuă : „Trebuie să găsim un mijloc să te punem la adăpost. Mama și cu mine ne-am trăit viața, dar tu ai tot viitorul înaintea ta. Asta merită un sacrificiu. Am discutat despre toate astea cu unchiul Franz și uite ce o să facem. Mama o să se ducă să declare în fața autorităților că tu nu ești... băiatul meu. În sfîrșit,

că ea și unchiul Franz..." și se opri o clipă, nefiind în stare să continue. Apoi reluă : „Ea va spune că tu ești copilul lor și unchiul Franz va confirma“.

Vizitatorul meu privea drept înaintea lui.

— Eram tulburat. Mama se opri din plîns și spuse liniștită : „Se înțelege că tata e tatăl tău adevărat. O să-i mințim. Trebuie să facem asta pentru tine, pentru viitorul tău..."

— Bine, mamă, dar nu înțeleg ce trebuie să fac eu ?

Unchiul Franz, cu lacrimi în ochi, spuse atunci :

— Singurul lucru pe care îl ai de făcut acum e să asculți sfaturile părinților tăi. Nu te neliniști... totul o să meargă bine.

Tînărul privea mereu drept înainte. Retrăia poate scena din biblioteca tatălui său.

— În felul acesta am devenit arian. Nu știu cum au procedat. Mama a făcut, probabil, o declarație, pe care unchiul Franz a contrasemnat-o. Eu îmi puteam păstra numele. Dacă unchiul Franz ar fi vrut să mă adopte în mod oficial, ar fi avut nevoie de consimțămîntul soției lui, or, această afacere trebuia să rămînă secretă. Unchiul Franz avea copii și ar fi putut să apară unele probleme dacă i-ar fi vorbit despre această hotărîre soției sale.

Mă întrebam de ce venise acest tînăr să-și istorisească povestea lui. Pe atunci, acest soi de „arianizare“ fusese foarte răspîndit. Și alți părinți evrei, deznădăjduiți, încercaseră să-și salveze copiii. Povestea era mișcătoare, dar nu extraordinară.

Vizitatorul adăugă liniștit :

— În 1940 m-am angajat în... *Waffen SS*.

Am tresărit : în SS !

— A fost o idee a unchiului Franz și eu am fost de acord. Circulau tot felul de zvonuri despre atrocitățile săvîrșite împotriva evreilor. Nu se știa nimic sigur, dar se șopteau o sumedenie de lucruri. Credeam că na-

ziștii nu vor face nici un rău unui evreu al cărui băiat se angajase în SS, chiar dacă în mod oficial nu mai eram băiatul tatălui meu. Mi-am făcut antrenamentul într-o divizie SS, în Germania. În primăvara anului 1941 am fost trimiși pe frontul de răsărit. În iunie s-a produs atacul prin surprindere împotriva Uniunii Sovietice. Divizia noastră a trecut prima granița sovietică.

Eram departe în Rusia, când am primit o scurtă scrisoare de la mama. Divorțase. Era tot ce-mi seria. Știa, firește, că toată corespondența noastră era cenzurată. Peste câteva luni am plecat acasă în permisie. Mama mi-a povestit ce se întâmplase. Fusese chemată la Gestapo, unde i se spusese cuvinte insultătoare : nu știa că mama unui SS-ist n-avea dreptul să rămână căsătorită cu un evreu ? Ea a răspuns că nu va accepta niciodată să divorțeze, dar comisarul i-a spus că ar fi mai bine să se gîndească la asta de două ori, pentru că mi-ar putea pricinui mie greutăți. Și chiar să facă din nou din mine un evreu, dacă înțelegea ce însemna *asta*. Desigur că înțelegea. Era cel mai mirșav șantaj.

El se ridică și începu să se plimbe de colo pînă colo prin biroul meu.

— Tata a acceptat numaidecît. El își și trecuse toate bunurile pe numele mamei. Plîngeam toți. Tata nu mai putuse rămîne acasă și locuia în apropiere, într-o cameră mobilată mică și prăfuită. A doua zi trebuia să mă întorc pe front. Peste câteva săptămîni au venit să-l caute. Nu-l salvase nici faptul că mama divorțase, nici că eu făceam parte din SS. A fost deportat împreună cu alți evrei. E tot ce am putut afla. Noi eram atunci în regiunea Leningradului, unde circula zvonul că mulți civili, dintre care numeroși evrei, fuseseră executați. N-am crezut, pentru că nu voiam să cred. Așa cum mi se spusese de fiecare dată, oamenii aceia nu puteau fi decît spioni, sabotori și partizani. Și era firesc să se afle și cîțiva evrei printre ei. Desigur însă

că aceștia nu fuseseră executați *pentru că erau evrei*. Asta era versiunea oficială, în care credeam. Știți cum se întâmplă, domnule Wiesenthal. Dacă nu voiai să crezi în astfel de povești, încercai întotdeauna să găsești o explicație plauzibilă.

Se așază.

— Poate că aș mai crede și astăzi dacă n-aș fi fost rănit și îngrijit, de altfel foarte bine, în cel mai apropiat spital SS. În fiecare salon nu erau decât trei oameni. Ceilalți doi pacienți erau SS-iști foști gardieni într-un lagăr de concentrare. Ei mi-au povestit despre soarta rezervată evreilor din lagăre, și chiar dacă nu mi-au spus totul, a fost destul pentru a-mi provoca nopți de insomnie. De acolo am fost transferat la Riga, în Letonia, într-un mare spital de bază. Am fost repartizat într-un salon împreună cu un SS-ist care se restabilea după o depresiune nervoasă. Mi-a mărturisit că i se zdruncinaseră nervii după ce omorise timp de câteva săptămâni femei și copii. Nu mai putea face treaba asta. Fusesse prevenit că avea să fie omorît și el dacă vorbea despre toate acestea, dar... trebuia să se destăinuiească cuiva.

În felul acesta am aflat tot adevărul. Nu mai puteam scăpa de el. Întins pe pat, mă gîndeam la tata, pe care îl iubisem dintotdeauna. Îmi aduceam aminte de cele mai mici amănunte. Lucruri neînsemnate: cum mă ducea la plimbare duminică dimineață și-mi cumpăra bomboane de la o cofetărie, prevenindu-mă să nu-i spun nimic mamei, care s-ar fi supărat dacă n-aș fi avut poftă de mîncare la masă. Eram niște adevărați conspiratori. Nu exista ceva ce n-ar fi făcut tata pentru mine. Și acum eram aici, făceam parte din forțele SS, trupele de elită ale fûhrerului, și nu puteam face nimic ca să-l ajut. Nu știam nici măcar unde îl duseseră, dacă era bolnav... Nu-mi puteam duce gîndurile pînă la capăt. Știam că era într-unul din acele lagăre, dar nu

voiam să știu în care. Îl rugam pe Dumnezeu să nu mă lase niciodată să aflu.

Tînărul se sculă, se îndreptă spre fereastră și se uită pe geam. Simțea nevoia să facă ceva, orice, numai să nu mă privească pe mine sau pe altcineva.

— Cum m-am vindecat, am plecat voluntar pe front. Toți mă socoteau nebun, pentru că aveam dreptul să cer un loc liniștit, în spatele frontului. Am refuzat, pretinzînd că voiam să mă întorc la unitatea mea. M-am oferit voluntar pentru o patrulă și am folosit primul prilej ca să mă las prins de ruși. Îmi era cu neputință să mai continuu să lupt alături de acei oameni.

Se întoarce și mă privi :

— Cred că mulți mă vor disprețui pentru că am acționat astfel... Poate că n-am făcut bine.

Aștepta, sperînd că o să-i spun ceva. Era un evreu care devenise SS-ist și purtase pe gulerul uniformei simbolul asasinilor propriului său popor. Ce puteam să-i spun ? Ce i s-ar fi putut spune ?

El clătină din cap, ca și cînd n-ar fi fost surprins de tăcerea mea.

— Am stat șase ani în diferite lagăre de prizonieri din Rusia, fără să destăinui nimănui secretul meu. În sfîrșit, în 1955, m-am întors în Austria. Mama murise, tata dispăruse „unde va în răsărit“, o dată cu milioane de alți evrei. La Viena nu mai rămăsese decît unchiul meu.

Glasul i se înăspri.

— Unchiul voia să mă ajute. Mi-a spus să vin pentru un timp să stau la el, împreună cu toată familia lui. N-aveam chef. Nu voiam să stau de vorbă cu el. Totul murise în mine, se uscase. Încercă să-mi explice că noi, eu și cu el, am acționat cum crezusem că-i mai bine. Nu l-am putut salva pe tatăl meu, dar nu era vina noastră. Eu cel puțin mă salvasem. Dacă n-aș fi fost „arianizat“, aș fi fost și eu mort acum.

— Poate că ar fi fost mai bine — i-am răspuns cu unchiului. — Ce sens mai are viața mea acum? Nu învățasem nimic, nu mai aveam nici o speranță... Pot să vă cer o țigară?

A aprins-o cu mâinile tremurînde. I-am spus secretei să nu ne deranjeze sub nici un motiv, m-am ridicat și l-am rugat să se așeze lângă mine, pe divan.

— Știți de ce am venit la dumneavoastră? — m-a întrebat el. — Eu nu aparțin nimănui. Sînt un SS-ist? Sînt un evreu? Sînt un semievreu? Un *Halbjud*? Sînt de partea călăilor sau a victimelor?

— Dacă povestea dumitale este adevărată — și n-am nici un motiv să mă îndoiesc —, ești de partea victimelor. Ca atîția alții dintre noi, ți-ai pierdut părinții, ai încercat să-ți salvezi tatăl...

El clătină din cap.

— Nimic nu e cum trebuie. Pentru evrei o să fiu totdeauna un SS-ist mîrșav, pentru ceilalți o să rămîn un evreu. Dacă spun adevărul, o să rămîn veșnicul dușman, individul josnic.

Sări în picioare :

— Am să vă spun de ce am venit la dumneavoastră, domnule Wiesenthal. Mă simt evreu. În ochii mei, în ai dumneavoastră sînt evreu. Dar ca înfățișare exterioară aș putea să rămîn SS-ist și să vă ajut în muncă. Nu... nu mă întrerupeți. Am discutat cu unchiul Franz. I-am vorbit despre ceea ce am citit referitor la activitatea dumneavoastră și i-am spus că vreau să vă ofer colaborarea mea. El m-a înțeles și a acceptat imediat. Îmi dau seama că-i singurul lucru pe care îl pot face, prin care aș putea fi de oarecare folos.

Am tăcut.

— Nu mă credeți? Știu că-i greu să acorzi credit unei povești atît de puțin obișnuite. În sfîrșit, v-am notat aici toate datele în legătură cu mine. E însemnat totul, începînd cu numele bunicului meu evreu și ter-

minind cu deportarea tatei și întoarcerea mea din Uniunea Sovietică.

Spunînd aceasta, el mi-a întins două pagini dactilografiate.

— Verificați toate amănuntele. Să se intereseze colaboratorii dumneavoastră la poliție... oriunde. Plătesc bucuros spezele anchetei dumneavoastră. După ce vă veți convinge că v-am spus adevărul, scrieți-mi. Iată adresa mea. Vreau să lucrez pentru dumneavoastră. E ca și cînd aș restitui o părticică din dobînda la o datorie enormă, o restituire simbolică, totuși...

L-am întrebat cu ce se ocupa.

— Sînt voiajor comercial. Această muncă îmi dă posibilitatea să călătoresc prin Austria și Germania și mai tîrziu și în alte țări ale Europei. Nu sînt căsătorit. Vedeți, prin urmare, că v-aș putea fi de folos.

Peste două săptămîni ședea din nou alături de mine. I-am spus că verificasem toate datele pe care mi le dăduse.

— Așa cum mă așteptam, mi-ați spus adevărul. De altfel, nimeni n-ar folosi moartea părinților săi ca să mă inducă în eroare.

— Nici chiar un SS-ist ? — mă întrebă el ironic.

— Să sperăm că nu. Pot să-ți dau și o veste. M-am informat despre deportarea tatălui dumitale. A făcut parte dintr-un transport care a fost îndreptat spre Riga... Da, e foarte posibil să se fi aflat acolo, nu de parte de dumneata, cînd erai în spital.

Părea doborît. Cred că se revedea în salonul spitalului din Riga, lîngă SS-istul pe care-l părăsiseră nervii ucigînd.

Înghiți cu greutate și spuse :

— Domnule Wiesenthal, să începem. Cu cit mai curînd, cu atît mai bine. E absolut necesar să lucrez pentru dumneavoastră, pentru că altfel înnebunesc.

I-am arătat câteva dosare, l-am informat despre anchetele noastre. Fiind membru al unei SS *Kameradschaft* (asociație a foștilor combatanți SS), n-avea nevoie să se prefacă. Munca lui avea să constea pur și simplu în a-și juca ceva mai mult timp rolul pe care îl avusese în timpul războiului. Scrisorile de recomandare către asociație erau perfecte, așa că a fost primit cu ușurință de „camarazi“, care îl respectau pentru vederile lui „radicale“. Devenit unul dintre ai lor fu socotit drept un „bun german“, ceea ce însemna, potrivit eticii „camarazilor“ că trebuia să fi rămas un om tot așa de rău ca înaintea prăbușirii Reichului.

Alex nu s-a întilnit niciodată cu mine în public. Nu ne vedeam decît atunci cînd eram siguri că nu puteam fi observați de nimeni. În notele sale, el mă numea Felix. Alex citea cu nesaț toate lucrările despre cel de-al doilea război mondial și despre nazism care îi cădeau în mînă. I se întîmpla adesea să privească faptele cu ochii celui care a aparținut celeilalte tabere și din discuțiile noastre ocazionale despre un caz sau altul, privit dintr-un dublu punct de vedere, adevărul ieșea la lumină.

Într-o zi mi-a mărturisit :

— Aș vrea să fiu din nou evreu. Oficial, în ochii lumii întregi.

Această declarație a lui nu m-a surprins. I-am spus-o. Dar i-am spus, de asemenea, că deocamdată ne făcea mari servicii rămînînd „unul de-ai lor“.

— Aș vrea să trăiesc în Israel. Acolo poate că aș putea să uit cu adevărat trecutul.

— Dar te-ai gîndit, Alex, la toți cei care nu sînt în stare să uite trecutul ? Într-o zi ai putea să comiți vreo greșeală și să spui cine ai fost. S-ar putea ca cineva să înțeleagă. N-aș vrea să înduri noi lovituri... și de

Ne-am înțeles să aminăm luarea hotărîrii pentru o dată ulterioară. Alex este și acum unul dintre asistenții mei cei mai activi. De curînd am descoperit cît de bine își joacă rolul. Fusesem informat că mai mulți foști SS-iști din capitala unei provincii austriece spusese că vor să mă ucidă. Am înștiințat numaidecît poliția statului austriac, care a delegat noi inspectori să se ocupe de această chestiune. La rîndul meu, l-am rugat și pe Alex să facă o anchetă.

Peste două săptămîni, șeful poliției mi-a arătat raportul oamenilor săi. Se infiltraseră într-un grup local de *Kameradschaft* și asistaseră la numeroase ședințe. Raportul preciza că SS-istul cel mai primejdios era un voiajor comercial, X, un bărbat înalt, cu ochi albaștri-cenușii, cu părul blond-roșcat, fost membru al forțelor SS... „unul dintre acei indivizi incorigibili și încăpățînați care trebuie supraveghiați“.

Era, bineînțeles, Alex.

Trenul urma să plece peste trei minute

Alex a jucat un rol important în soluționarea afacerii Wiese, care s-a declanșat pe neașteptate, într-o seară la începutul lunii iulie 1964. Ascultasem radio-jurnalul de seară, când, la sfârșitul emisiunii, după o scurtă pauză, crainicul anunță :

„Doamnelor și domnilor, un anunț important al poliției din Köln. Kurt Wiese, acuzat de crime de război, a dispărut din apartamentul său din Köln, unde locuia de doi ani. El a fost arestat și apoi eliberat pe cautiune în timpul procesului. Kurt Wiese avea obligația să se prezinte o dată la trei zile la biroul procurorului. Neîndeplinind această formalitate timp de o săptămână, detectivii au pornit în căutarea lui. Potrivit spuselor vecinilor, el n-a mai fost văzut în ultimele zile“.

Vocea crainicului, cu acea răceală tipic profesională, nu trăda nici cel mai mic interes când a cerut ascultătorilor să „comunice orice informație utilă“ la biroul procurorului din Köln sau la cel mai apropiat comisar de poliție.

Am închis radioul. Încă un criminal de război nazist care fugise. Cui îi păsa ? În ultimele luni se petrecu-

mulți dintre ascultători uitau numele celor urmăriți de cum închideau aparatul. Nu auziseră vorbindu-se niciodată de Kurt Wiese, un muncitor metalurgist puțin cunoscut de la Uzina locală „Ford“.

Întilnisem adesea numele acestui om în rapoartele Centrului nostru de documentare. Știam că era acuzat de a fi ucis, în 1942 și 1943, cel puțin două sute de persoane, la Grodno și Bialystok, în Polonia, printre care 80 de copii evrei. Fusesse arestat în 1963 la Köln și eliberat, în mod inexplicabil, peste câteva luni în schimbul unei cauțiuni de 4 000 de mărci germane. Un ziar german făcuse observația că această sumă echivala cu „o cauțiune de douăzeci de mărci de fiecare crimă“.

La 13 iulie 1964 m-am adresat ziarului „Frankfurter Allgemeine Zeitung“ spre a protesta împotriva repetatelor puneri în libertate pe cauțiune a criminalilor de război de această categorie și a deplinge ușurința cu care scăpaseră un mare număr dintre ei.

După perioada în care Wiese își săvîrșise crimele, la Grodno și Bialystok s-au instaurat autoritățile sovietice. Cu prilejul unei conferințe de presă care a avut loc la Viena, am vorbit cu Vladimir Gavrilevski, șeful biroului agenției Tass. El mi-a făgăduit că va scrie în Uniunea Sovietică pentru a cere informații despre Wiese. Mai târziu, incredintîndu-mi dosarele primite, mi-a spus: „Știu că dumneata le vei folosi. Dacă le dau germanilor din vest, au să le îngroape în hîrtoșăria lor“. Pînă la urmă am predat aceste dosare autorităților germane. După cîte știu, acesta a fost primul caz de cooperare a sovieticilor cu Occidentul în vederea urmăririi unui criminal de război.

Dosarele sovietice conțineau o listă a crimelor lui Wiese cu indicarea numelui martorilor și depozițiile lor. Pe scurt, în cursul verii anului 1942, Wiese ucisese un bărbat cu numele de Slep, care încercase să iasă

din ghetou fără permis, și o femeie, Adassa Kletzel, care „încercase să strecoare o bucată de piine în ghetou“. În luna noiembrie a aceluiași an, el „spînzurase cu propriile lui mîini o femeie numită Prenski și doi bărbați, Schindler și Drukker“. De asemenea, arată raportul, Wiese împușcase o tinără, al cărei nume nu e cunoscut, pe motiv că făptuise crima, oribilă în ochii lui, de „a se fi jucat cu o pisică“.

În februarie 1943, cînd a fost lichidat ghetoul nr. 1 din Grodno, Wiese și ceilalți membri ai Gestapoului au împușcat întreg personalul spitalului evreiesc din ghetou, format cam din 40 de persoane. Procurorul general al Republicii Bieloruse îmi aducea la cunoștință că principalii martori, doi bărbați pe nume Jukovski și Klovski, vor fi autorizați să vină în Germania spre a depune mărturie împotriva lui Wiese.

După informațiile pe care le aveau, Wiese era, de asemenea, vinovat de împușcarea, în decembrie 1942, a 20 de evrei în fața ghetoului nr. 1. Comandantul ghetoului nr. 2, un SS-ist pe nume Streblow, asistase la masacru. În cursul acestei execuții, Wiese a rănit pe unul din gardienii evrei ai ghetoului. Acesta a încercat să fugă, dar a căzut, pierzîndu-și cunoștința în curtea unei case vecine. Wiese a alergat după el și, văzîndu-l trîntit la pămînt, l-a omorît trăgîndu-i un glonte în cap.

În ianuarie 1943, Wiese a oprit lîngă intrarea în ghetou un grup de bărbați care veneau de la munca obligatorie și i-a percheziționat. Unul dintre ei avea o bucată de piine albă. Wiese l-a împușcat pe loc. Peste trei zile l-a percheziționat pe un oarecare Kimche și, găsind într-unul din buzunarele lui o bucată de carne, l-a dus imediat în camera gardienilor, unde l-a împușcat. În februarie 1943, Wiese a luat parte activă la expulzarea forțată a ultimilor supraviețuitori evrei din Grodno.

Lista nu este completă. Activitatea lui Wiese de după 1943 mai este cercetată încă.

N-aș putea să explic de ce-mi închipuiam că Wiese fugise în Austria. Chestiune de pură intuiție. Or, eu am învățat să mă încred în intuiție, care s-a dovedit tot atît de folositoare ca și cercetarea cu răbdare a diferitelor indicii, căutarea înverșunată după douăzeci de ani a martorilor sau un meticulos spirit de deducție. Numeroase unități SS care operaseră în regiunea Grodno fuseseră alcătuite din nemți sau austrieci. Am presupus deci că Wiese încercase să vină în Austria, spre a lua legătura cu unii foști camarazi. Aceștia puteau să-l ajute, să-l ascundă și mai tîrziu să-l trimită spre o țară „sigură“.

L-am chemat la telefon pe Alex. *Kameradschaftul* SS își crease filiale în toate orașele mari și în multe orașele din Austria și din Germania. Membrii ei se adună prin hanuri discrete sau berării modeste. (Avem o bogată listă a acestor locuri din Austria.) Foștilor SS-iști le place să dea acestor reuniuni caracterul unui ritual secret, așa cum fac copiii prin ascunzătorile lor. Ei se întîlnesc de multe ori într-o *Extrazimmer* (încăpere din spate) a unui tripou obscur, sub protecția binevoitoare a proprietarului, care-i îndepărtează pe clienții inoportuni. Cîteodată, un piccolo stă de pază. De altfel, nu se știe de ce, numeroși simpatizanți înflăcărați ai nazismului provin din rîndurile acestora. În unele localuri, cîte un pianist îi distrează pe clienți, fermecîndu-i cu un inocent potpuriu de valsuri. Dacă vreun „străin“ se apropie de zona periculoasă, pianistul își avertizează camarazii începînd să execute o melodie dinainte stabilită. Aceste trucuri de societate secretă sînt, în general, de prisos, deoarece de cele mai multe ori camarazii nu fac nimic altceva decît să evoce împreună „frumosul“ lor trecut, apus pentru totdeauna, să citească noutăți reconfortante din ziarele ilegale ti-

părite în Austria și în Germania și să nădăjduiască într-un strălucit viitor nazist. Cei mai mulți sînt oameni jalnici, îmbătrîniți înainte de vreme, care consumă cantități industriale de bere și se exprimă într-o limbă tot atît de demodată ca și emfaticul limbaj al lui Hitler. Sînt însă bine organizați și rețeaua lor e întotdeauna gata să ascundă fugari și să-i conducă spre zări mai îndurătoare. Această rețea are membri în lumea întreagă, care, pe cît se pare, folosesc un fel de cod secret. În sfîrșit, ei se consideră pregătiți pentru „ziua cea mare“, *der Tag*, atunci cînd va sosi.

Alex mi-a telefonat într-o seară din Innsbruck, dîndu-mi să înțeleg, cu multe precauții — nimeni nu putea ști niciodată cine era pe fir —, că obținuse vești despre „mărfurile“ noastre și că pleca la Graz, capitala Stiriei. La Innsbruck, Graz și Salzburg, escale favorite ale transfugilor naziști în Austria, există rețele de întrajutorare bine organizate. Salzburg era escula cea mai apreciată, pentru că este situată la numai cîțiva kilometri de granița germană. În timpul verii, coloane lungi de mașini trec frontiera în ambele sensuri prin punctul Walseberg. Controlul vamal este superficial. Cetățenii germani n-au nevoie de pașaport, fiind suficient permisul de conducere sau o simplă legitimație.

În seara următoare, Alex mi-a telefonat din Graz cu o voce care-i trăda încordarea.

— Unul din camarazii de aici mi-a spus că în oraș a sosit un om care pretinde că a fugit din zona sovietică în Germania. Mă întreb dacă omul ăsta nu-i chiar individul pe care îl căutăm ?

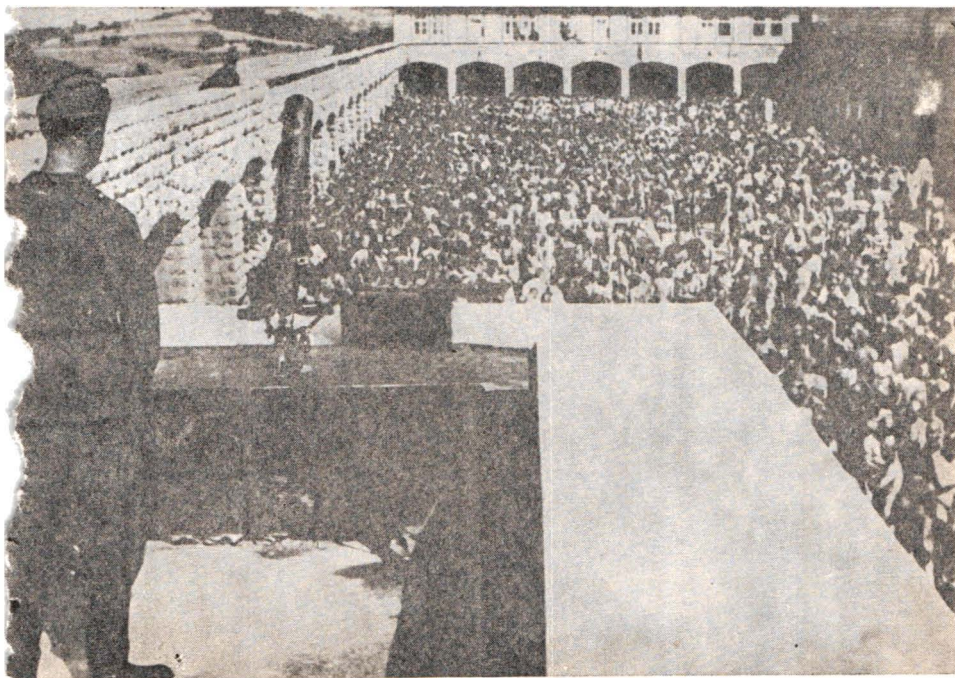
— Cum a ajuns la Graz ? — am întrebat eu.

— Se pare că vine din Cehoslovacia. Își așteaptă soția, care trebuie să vină și ea, și speră să plece apoi împreună în Germania federală, unde își au familia.

Simon Wiesenthal cu soția,
în 1936

Lagărul de concentrare de la Mauthausen, unde au sosit în februarie 1945 Simon Wiesenthal și tovarășii săi de deportare cu un convoi de la Buchenwald. Adunare la sosirea unui convoi

Inspectarea șantierelor de muncă forțată de către comandantul lagărului. Fotografii făcute de SS-iști și subtilizate de un deportat spaniol care lucra în laboratorul fotografic al lagărului, spre a fi folosite ca dovezi după eliberare (Asociația foștilor deținuți de la Mauthausen)

5 mai 1945. — Trupele americane pătrund în Mauthausen. Ținând ridicată în sus o lozincă scrisă în spaniolă, a cărei prezență amintește martiriul republicanilor spanioli deportați la Mauthausen, supraviețuitorii aclamă pe primii soldați americani care intră cu tancurile

Grupurile de acțiune, care au pus mîna pe lagărul părăsit la apropierea americanilor, se grăbesc să distrugă însemnele naziste (Usis)

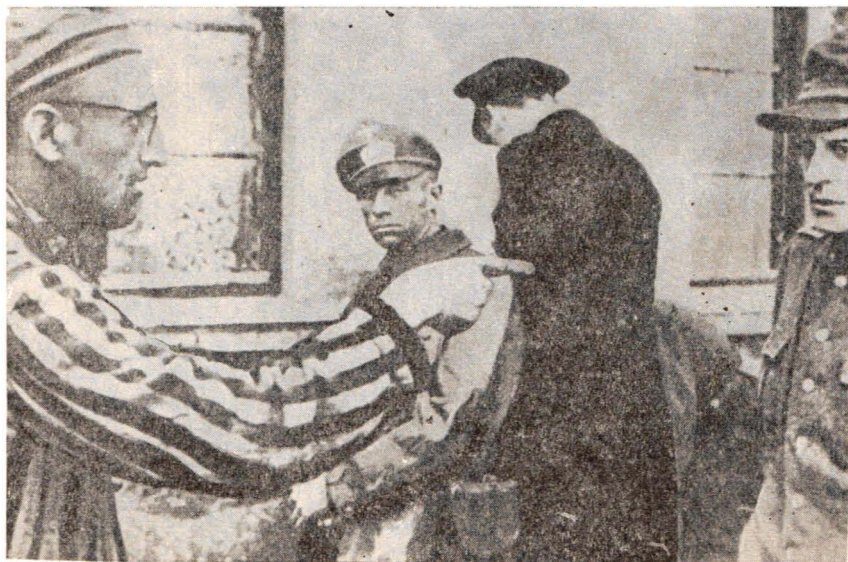
Unitățile aliate care au intrat primele în lagăre pornesc imediat la vînătoarea de gardieni SS-iști care fugiseră (Usis)

Cîțiva SS-iști din lagărul de la Dachau rămași pe loc în ariergardă au fost uciși într-o scurtă încăierare la sosirea americanilor. Unul dintre ei, descoperit într-un șanț, este pescuit sub ochii deportaților, închiși încă îndărătul rețelei de sîrmă ghimpată (*Ustls*)

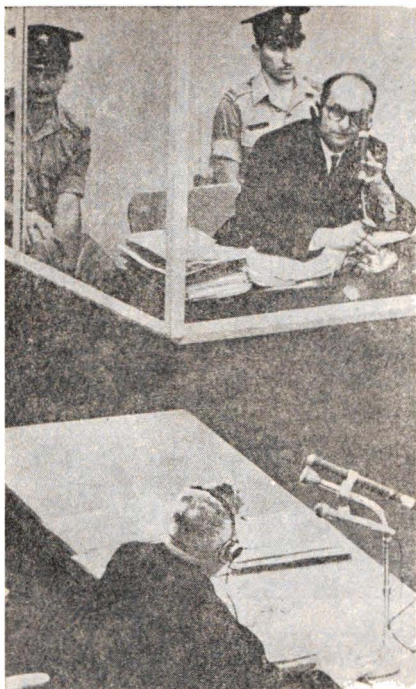
Un deportat eliberat recunoaște și acuză pe unul din foștii gardieni. Ca majoritatea SS-iștilor, la apropierea aliaților acesta își smulsese de pe guler și de la chiplu însemnele SS distinctive (*Keystone*)

La 11 mai 1960, după cincisprezece ani de căutări, fostul Obersturmbannführer SS Adolf Eichmann a fost capturat de un kommando israelian la ieșirea din uzina „Mercedes-Benz“, unde lucra sub un nume de împrumut, la periferia Buenos Aires-ului. Transportat cu un avion nouă zile mai târziu, el a ajuns la Ierusalim la 22 mai. Începe interogatoriul lui în fața judecătorului de instrucție (*Keystone*). În închisoare, unde e supus unei stricte supravegheri medicale și polițienești, Eichmann are la dispoziție aproape un an ca să-și pregătească apărarea (A. P.)

La 11 aprilie 1961, Eichmann compare în fața tribunalului din Ierusalim (Keystone)

În cursul celor o sută patruzeci și patru de ședințe ale procesului, o sută de martori ai acuzării, majoritatea supraviețuitori din lagăre, au fost chemați din toate țările să-și spună încă o dată îngrozitoarea lor poveste, așa ca scriitorul de origine poloneză scăpat de la Auschwitz care și-a pierdut cunoștința în timpul depoziției, când s-a aflat față în față cu acuzatul (A. P.)

La 15 decembrie 1961, Eichmann, considerat vinovat de genocid și crime împotriva omenirii, a fost condamnat la moarte. La 1 iunie 1962 se anunță executarea sentinței: Eichmann a fost spânzurat în ajun, puțin înainte de miezul nopții (A. P.)

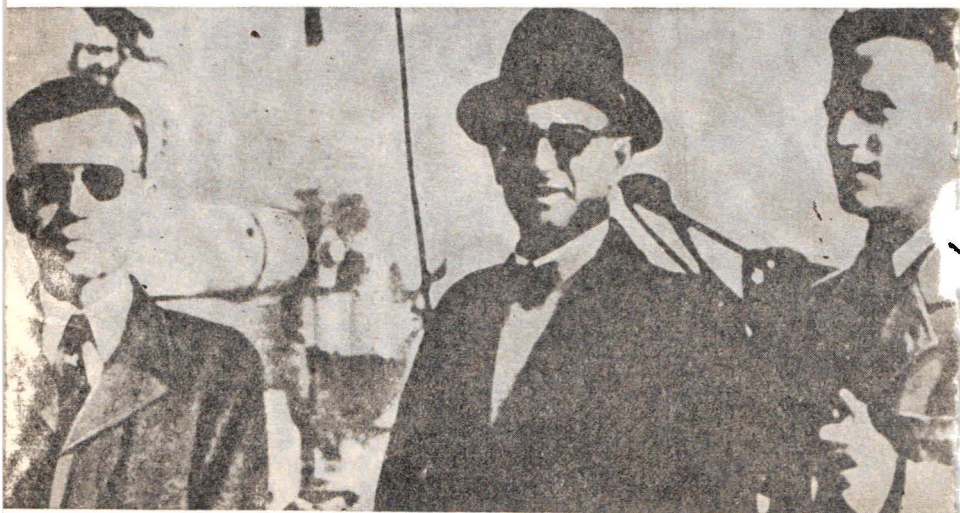

În timp ce conducătorii naziști încearcă să fugă în străinătate, gardienii din lagăre se ascund pe loc, amestecându-se cu populația. „Nu era nevoie să te duci prea departe, te împiedicai de ei aproape la fiecare pas”, spunea **Simon Wiesenthal**. O scenă fotografiată în acea perioadă la Bonn vedește acest lucru: în plină stradă, un deportat rus eliberat recunoaște și se răfuiește cu unul dintre foștii gardieni, reintegrat recent în poliția locală (*Keystenc*)

În zona de ocupație americană, toți SS-iștii, membri ai Gestapoului, cadre ale partidului nazist, colaboratori activi ai celui de-al treilea Reich sînt sistematic arestați și trimiși în lagăre speciale, unde, după anchetă, criminalii sînt separați de subalternii inofensivi (*Usis* și *Associated Press*). Dintr-unul din aceste lagăre *Eichmann*, arestat ca SS-ist sub o identitate falsă, a evadat în iunie 1945. După ce s-a ascuns în Germania, unde a lucrat ca muncitor forestier timp de patru ani, apoi în Austria și în Italia, *Eichmann* a reușit să plece în 1950 în Argentina, grație organizației secrete *ODESSA* (*Jos Adolf Eichmann în drum spre Argentina, însoțit de doi agenți din rețeaua nazistă clandestină*)

Anna Frank, moartă la Bergen-Belsen în 1945 (Keystone)

La dreapta, fotografi făcute de germani în cursul unei razi în ghetoul din Amsterdam (C.D.E.C.)

Karl Silberbauer, răspunzător de arestarea Annei Frank și a familiei sale, pe care Simon Wiesenthal l-a regăsit în 1963 ca inspector de poliție la Viena

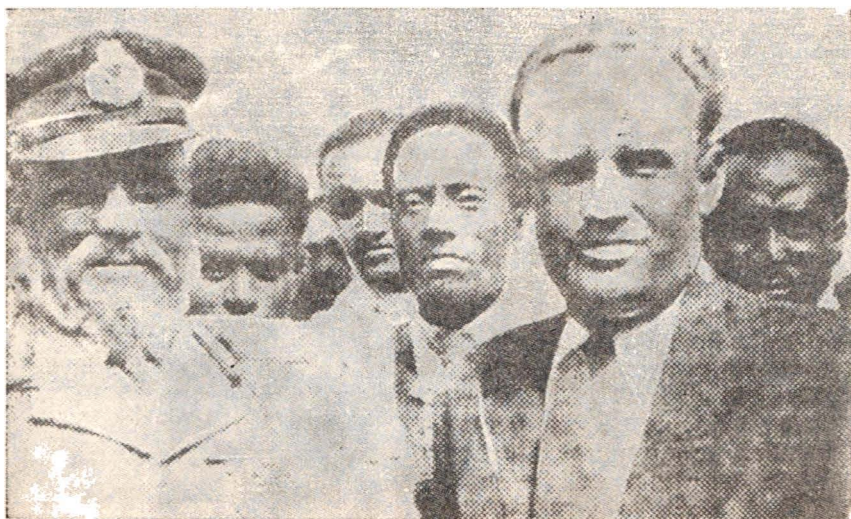

Sus, stînga, Josef Mengele, medicul-şef răspunzător de experienţele făcute pe deţinuţii de la Auschwitz (*Keystone*). După ce a stat ascuns în oraşul său natal din Germania, Mengele a fugit în 1950. Actualmente trăieşte în Paraguay, într-o zonă interzisă, apărat de poliţie şi de propriii săi gardieni împotriva oricărei tentative de răpire

Sus, dreapta, castelul Hartheim, lângă Mauthausen, în Austria, unul din cele patru centre de eutanasiere ale Reichului, care serveau drept şcoli de exterminare.

Jos, printre ofiţeri şi funcţionari etiopici, dr. Babor, care-i ucidea pe deţinuţii din lagărul de la Grossrosen făcîndu-le injecţii cu otravă. Regăsit la Addis-Abeba şi invitat să se prezinte în faţa justiţiei, Babor a preferat să se sinucidă

O scenă de omor, fotografiată, ca atâtea altele, chiar de asasini, cu prilejul masacrării populației evreiești din Vinița, în Ucraina, de către ucigașii dintr-o unitate SS (Keystone). După cum relatează Simon Wiesenthal în capitolul „Dincolo de orice rațiune”, în această fotografie, publicată în 1951 de o revistă germană, o femeie din Frankfurt a recunoscut în ucigașul gata să tragă sub privirile pasive ale unui grup de soldați pe soțul ei, dispărut în mod misterios cu puțină vreme înainte, cu prilejul apariției în presa locală a unei prime anchete referitoare la masacrele din Răsărit

Dreapta, sus, Simon Wiesenthal în timpul unei ședințe la procesul unui criminal de război desfășurat în fața tribunalului din Viena

Alăturat, Obersturmführerul SS Rajakowitsch, fostul adjunct al lui Eichmann, în 1943, iar **sus**, în 1965, în fața judecătorilor săi, la Viena (*Keystone*). În 1943, 110 000 de evrei olandezi fuseseră deportați prin grija lui. La terminarea procesului, în cursul căruia s-a arătat cinic și arogant, a fost condamnat la doi ani și jumătate închisoare

Jos, alături de avocatul său triumfător, Verbelen, criminal de război belgian, naturalizat austriac, a cărui achitare la Viena, în 1963, a provocat indignare în Belgia și în Austria (*A. P.*)

Înainte a unei execuții colective. În rîsetele trupei, victimele își sapă propria groapă. În cursul celor patru ani de domnie SS în Galiția, cruzimea și brutalitatea naziștilor au atins culmea (Arhivele C.D.E.C.)

La stînga, Martin Weiss, actualmente în închisoare, condamnat pentru omor la Vilna, a cărui mărturie a contribuit la scandalasa achitare a lui Murer (C.D.E.C.)

Cu craniul ras, Franz Murer, călăul din ghetoul de la Vilna, împreună cu acolitul său Hingst, în 1942, pe vremea cînd răspundea de buna desfășurare a lichidării celor 82 000 de evrei de acolo. Murer este acuzatul pe care un deținut scăpat de la Vilna, venit special din America, voia să-l înjunghie cu un cuțit la procesul său din Austria, în 1963.

Alăturat, unul din ucigașii din Galiția, Scharführerul SS Schönbach, membru al kommando-ului special de execuție din lagărul de la Ianowska

Intr-un ghetou din Polonia, un șef nazist asemenea lui Murer veghează la buna desfășurare a plecării într-un lagăr de concentrare (C.D.E.C.)

Alăturat, Anton Schmidt.

Aghiotant într-o unitate a Wehrmachtului în garnizoană la Vilna, Schmidt a îmbrățișat trup și suflet cauza evreilor martirizați. După ce a ajutat pe numeroși evrei să fugă și a furat chiar arme pe care le-a dat evreilor din rezistență, Schmidt a fost descoperit de Gestapo și împușcat la Viena, unde se află și astăzi mormântul lui.

— Aici e ceva dubios, Alex. Dacă ar veni într-adevăr din Cehoslovacia, nu s-ar fi dus la Graz, ci la Viena sau la Linz, ori măcar la Salzburg.

— Sînt de aceeași părere. Poate că ar fi mai bine să mă interesez ce-i cu individul ăsta.

— S-ar putea să nu fie cel pe care îl căutăm — spusei eu —, ci altcineva, dar tot atît de interesant.

— Unul din camarazii noștri are grijă de el la noapte. Azi-dimineață, omul a stat un ceas de vorbă cu Herbert Berghe von Trips.

— Trips ! În cazul ăsta, trebuie să fie omul pe care îl căutăm. Mi-era cu neputință să-i explic lui Alex la telefon că piesele *puzzle*-ului începeau să se potrivească. În timpul războiului, Trips fusese *Kommissar* al Gestapoului și ultimul comandant al închisorii Pawiak din Varșovia. Scriitorul polonez Leon Wanat, autorul cărții „În spatele zidurilor din Pawiak“, mărturie a atrocităților săvîrșite în această închisoare, vorbește despre el în chip nu prea măgulitor. La Centrul de documentare aveam un dosar Trips. Există, de asemenea, unul la Ministerul de Interne al Austriei.

— Unde-i omul nostru în clipa asta ? — l-am întrebat pe Alex.

— Acum vreun ceas, un oarecare Hubert Zimmermann, care șchiopătează foarte rău de piciorul drept, a părăsit Grazul ! Dar știu unde...

Se auzi un păcănit. Probabil că Alex închisese telefonul. Am așteptat o clipă, dar telefonul a rămas mut. Mi-era imposibil să-l chem eu pentru că nu știam unde era.

Alex m-a chemat din nou a doua zi dimineață.

— Scuzați-mă, dar ieri n-am putut să-mi termin raportul. Vă telefonam de la un hotel din Graz și tocmai atunci a intrat un camarad. Acum vă vorbesc de la un telefon public de pe șoseaua din Semmering.

— Ce faci la Semmering ?

Semmeringul e o renumită stațiune de munte, aflată la 70 km de Viena și frecventată de mulți vienezi și numeroși străini. Are hoteluri de toate categoriile, drumuri de pădure frumoase, teleferice pentru urcarea skiorilor și diferite distracții.

— Hubert Zimmermann s-a înregistrat la un mare hotel din Semmering, unde un vechi prieten de-al său, Eberhard Gabriel, are grijă de el. Am auzit spunându-se că Zimmermann se duce miine nu știu pentru ce la Viena.

Aceste informații erau foarte interesante. *Standartenführerul* SS Herbert Zimmermann fusese, în timpul războiului, comandantul lui Wiese și al lui Trips. Aveam să descopăr că-l rugase pe Wiese să-i mulțumească lui Trips, citat ca martor la procesul fostului lui superior, pentru că nu-l încriminase, rămânând, în felul acesta, fidel devizei SS „Onoarea mea este lealitatea”. (Afiind că fusese pus sub acuzare în Germania, *Standartenführerul* SS Zimmermann s-a sinucis în ianuarie 1966).

E ușor de schimbat „Herbert” în „Hubert”. Primul meu gând a fost că Zimmermann îi dăduse lui Wiese propria lui legitimație, dar ulterior un procuror german mi-a spus ce se întâmplase :

— Naziștii comit uneori greșeli, dar în acest caz a fost o pură coincidență că Wiese avea o legitimație pe numele de Zimmermann. Nu era cea a lui Herbert Zimmermann. Poate că îi plăcea, pur și simplu, acest nume.

Totuși, Wiese nu se dusese întâmplător la hotelul din Semmering al cărui portar era tocmai fostul SS-ist Eberhard Gabriel. Acesta cunoștea tot soiul de oameni. El era, de asemenea, în termeni buni cu clienții evrei.

A doua zi Alex mi-a telefonat din Semmering. Trips îl luase pe Zimmermann cu mașina sa, îndreptându-se spre Viena. Am telefonat imediat la Ministerul de Interne doctorului Josef Wiesinger, ca să mă informez

mărească pe Wiese. Wiesinger nu primise nici un fel de reclamație. La Viena nu sosise nici o cerere de arestare referitoare la Wiese. I-am comunicat doctorului Wiesinger descrierea lui Zimmermann așa cum mi-o făcuse Alex. Wiese era înalt, avea cincizeci de ani, purta un costum gri închis și ochelari. Schiopăta de piciorul drept din cauza unei răni din război, așa că nu era greu de recunoscut.

În zilele următoare, Zimmermann a continuat să rămână la Semmering, dar s-a deplasat de mai multe ori la Viena, unde făcea de fiecare dată în așa fel încît dispărea. Bănuiesc că se întâlnea cu diferiți camarazi, încercînd, probabil, să-și procure bani și o viză pentru a ajunge într-o țară mai sigură.

Marti, 21 iulie, zi care se anunța caldă și umedă, Alex mi-a telefonat dis-de-dimineată din Semmering. Voia să mă vadă de urgență. Am plecat acolo cu mașina și, cînd am ajuns, el mă aștepta nerăbdător :

— Trebuie să acționăm repede, pentru că altfel Wiese dispare pentru totdeauna. A fost de două ori la Ambasada Egiptului din Viena. Se pare că se află în posesiunea unui pașaport furat. Wiese vrea să plece din Semmering azi după-amiază cu expresul de 16,05 pînă la Graz. De acolo îi este ușor să ajungă la Belgrad.

Era trecut de zece, așa că aveam mai puțin de șase ore la dispoziție ca să-l arestăm pe Wiese.

I-am spus lui Alex să se întoarcă la Semmering și să-l supravegheze pe Wiese, iar eu am plecat cu mașina la Viena, unde l-am chemat la telefon pe doctorul Wiesinger la Ministerul de Interne. I-am spus că într-un hotel din Semmering se află Kurt Wiese, înscris sub numele de Hubert Zimmermann, că are un pașaport fals, că i s-a promis o viză pentru Egipt și că se pregătește să plece chiar azi după-amiază cu expresul la Graz.

Wiesinger era prudent.

— Înainte de a întreprinde ceva, trebuie să obținem o descriere a fugarului de la o sursă oficială germană, pentru a o putea compara cu a dumatile. Încearcă să-mi procuri cît mai rapid această informație.

Am cerut de urgență Serviciului criminal federal (*Bundeskriminalamt*) din Wiesbaden, rugînd să fiu pus în legătură cu funcționarul însărcinat cu această chestiune. I-am relatat faptele și l-am rugat să-mi comunice descrierea oficială a lui Wiese.

El șovăia. N-avea dosarul lui Wiese la îndemînă. Pe de altă parte, n-avea dreptul să comunice informații oficiale „nici particularilor, nici organizațiilor particulare”. Mă izbeam din nou de acest gen de obstacole pentru că nu aveam o calitate oficială.

— Acum e douăsprezece și jumătate. Dacă mai așteptăm trei ore, nu-l veți aresta niciodată pe Wiese. Ați lansat un mandat de arestare împotriva lui, nu-i așa ? Nu-mi puteți citi semnalmentele înscrise în acest mîndat ?

— Nu-i permis, domnule Wiesenthal. Am să încerc să trimit această descriere Interpolului austriac.

— Dar...

— Sînt dezolat, dar e singurul lucru care îl pot face.

L-am chemat din nou pe Wiesinger și l-am rugat să telefoneze la Köln. El putea, desigur, să obțină o descriere oficială. După o lungă așteptare, i s-a răspuns că procurorul nu era la birou. Atunci funcționarii lui l-au căutat la telefon pe procuror în regiunea Dortmundului, dar nu l-au găsit. Wiese avea toți sortii de izbîndă. Era aproape trei. Nu ne mai rămînea decît o oră.

L-am sunat iarăși pe doctorul Wiesinger :

— Dacă nu trimiteți imediat pe cineva la Semmering, va fi prea tîrziu. Un om acuzat de exterminare colectivă va dispărea pentru totdeauna.

164 — Știu — spuse el —, dar îmi este cu reputință să

arestez un om care are un buletin german de identitate în regulă, pe numele de Zimmermann, doar fiindcă dumneavoastră pretindeți că de fapt se numește Wiese. N-a săvârșit nici un delict față de legile austriece. Doi dintre oamenii mei așteaptă gata pregătiți. Imediat ce vom primi vești din Germania vom acționa dacă informațiile de acolo coincid cu ale dumneavoastră.

Nu puteam face nimic altceva. Nimic decât să aștept. Chiar dacă polițiștii ar fi plecat din Viena în clipa aceea, eră cu neputință să mai ajungă la timp la Semmering.

La ora 15,18 sună telefonul de pe biroul meu. Când am auzit glasul lui Wiesinger, aproape că am sărit de pe scaun.

— Imediat după telefonul dumneavoastră m-a chemat Interpolul. Informațiile dumneavoastră erau exacte. Persoana respectivă este într-adevăr Wiese. I-am trimis pe cei doi inspectori ai mei la Semmering. Au plecat cu o mașină a poliției prevăzută cu sirenă și mai au șanse să ajungă la timp.

M-am uitat la ceas : era 15,20.

— Le-am spus să se urce în tren fără să fie observați. Nu vrem să se producă un incident prea bătător la ochi în gara Semmering... Am să vă chem când o să am vești noi.

Ceasul care a trecut mi s-a părut un veac. La 16,25 Wiesinger m-a sunat din nou. Oamenii lui îl arestară pe Wiese. Alex a venit la Viena chiar în după-amiaza aceea și mi-a povestit cum se petrecuseră lucrurile. Nu părăsise nici o clipă holul hotelului, iar apoi îi urmărise pe Wiese și pe Gabriel pînă la gara din Semmering.

— Trenul de Viena a intrat în gară. Puteți să vă închipuiți ce am simțit cînd l-am văzut pe Wiese strîngîndu-i mîna lui Gabriel și urcîndu-se în vagon. Știam că trenul avea oprire trei minute și m-am gîndit o

clipă să urc și eu și să încerc să fac ceva. În clipa aceea au sosit doi inspectori. Trenul pornise, dar ei întârziaseră intenționat, în așa fel încît să se urce în ultimul vagon. Am auzit un șuierat și am văzut trenul dispărînd în tunelul din Semmering.

Restul mi-a fost relatat de cei doi inspectori. Ei au așteptat ca trenul să iasă din tunel și să se apropie de gara următoare, Mürzzuschlag. Pe urmă au trecut din vagon în vagon, pînă au ajuns în dreptul unui compartiment în care se afla un om singur. Își ținea piciorul drept întins. S-au uitat la el liniștiți. Omul s-a ridicat să-și ia un ziar din plasă și atunci au văzut că șchioapăta de piciorul drept.

Trenul își încetinise mersul apropiindu-se de Mürzzuschlag. Ei intrară în compartiment și înaintară spre el.

— Domnul Wiese, spuse unul dintre detectivi.

Îl luaseră la sigur. El uitase și dăduse afirmativ din cap... Dar, în timp ce înclina capul, o licărire de teamă i se ivi în ochi.

— Numele meu este..., bilbii el.

— Știm totul, domnule Wiese. Călătoriți sub numele de Hubert Zimmermann. Arătați-ne buletinul de identitate.

Wiese întinse buletinul. Era foarte palid. Trenul se opri.

— Sînteți sub stare de arest, domnule Wiese — spuse unul dintre inspectori. — Vă rog să coborîți cu noi.

L-au dus cu mașina la Viena, unde Wiese mărturisii totul. Cele declarate de el coincideau întru totul cu informațiile pe care le obținuse Alex la Graz, unde Wiese le povestise camarazilor săi cum reușise să fugă.

Venise de la Köln cu mașina pînă la Lindau, un orașel situat la granița cu Austria. La volan era o femeie de naționalitate germană. Wiese, ca un adevărat cavalier, nu a spus numele ei poliției și a avut grijă să-i pre-

gătească un alibi. Cu o sută de metri înainte de graniță, Wiese coborise din mașină cu o valijoară în mână.

Acolo era un chioșc la care o tină ră vindea ziare, tutun și bomboane. Alex i-a făcut mai târziu o vizită și ea și-a amintit foarte bine scena.

„Părea nervos cînd a intrat în chioșc — spuse ea. — Era un bărbat înalt, cu părul blond închis, cam de cincizeci de ani. Șchiopăta rău de piciorul drept. Purta ochelari și un pardesiu de culoare închisă. Omul mi-a cerut un ziar. Mi s-a părut că îi tremurau mîinile cînd a pus valiza jos. O fi grea și o fi dus-o mult timp, m-am gîndit eu... Ori poate că-i nervos pentru că încearcă să treacă țigări de contrabandă. Pe cei de soiul ăsta îi cunoști după față că au ceva pe conștiință“.

Alex incuviință. Nu-i spuse fetei că omul acela avea într-adevăr conștiința încărcată, însă nu pentru că încerca să treacă prin fraudă țigări !

„Cînd mi-a plătit ziarul, am remarcat mîinile lui... Avea mîini mari și puternice — adăugă fata —. Mi-a spus că vrea să se ducă la Bregens, de cealaltă parte a frontierei, și m-a întrebat dacă trec multe mașini pe aici. M-am gîndit că-i lefter și i-am răspuns că se poate ivi prilejul să plece cu autostopul dacă așteaptă puțin. După părerea mea, era mai bine să aștepte decît să meargă pînă la graniță cu valiza în mână. Acolo puteau să-i pună diferite întrebări sau chiar să-i ceară să deschidă valiza. Într-o mașină însă, nimeni n-avea să-l plictisească. Circulația era intensă și vameșii n-aveau timp să controleze toate mașinile.

În timp ce vorbeam, am văzut o mașină germană și l-am sfătuit să încerce. El mi-a mulțumit, și-a luat valiza și a oprit mașina. La volan era o femeie. A schimbat cîteva cuvinte cu ea, cerîndu-i, probabil, să-l ia, și am văzut că ea a acceptat. Omul a înconjurat automobilul, mi-a făcut semn cu mîna și s-a urcat în mașină, care a pornit în direcția frontierei austriece“.

Alibiul era bine ticluit. Tinăra virzătoare de la chioșc avea să depună mărturie că Wiese oprise o mașină și fusese luat de o femeie pe care n-o cunoștea dinainte. Chiar Wiese le istorisise toate acestea camarazilor din Graz, și aceștia fuseseră foarte impresionați de curajoasa germană care își asumase un risc atât de mare.

— Mai există în Germania câteva femei adevărate care acceptă să-și ajute camarazii la nevoie — exclamă un vechi *führer* SS. — Nu sînt ca tîrfele astea, ca toate celelalte... Vă spun, camarazi, că putem spera într-un viitor mai bun... Să mai bem o bere.

S-a comandat încă un rînd de bere și toți camarazii au băut solemn pentru un viitor mai bun.

Wiese nu a dezvăluit numele nemțoaicei, dar n-a fost tot atât de cavaler și cu camarazii din Graz. El a comunicat poliției austriece numele tuturor celor care îl ajutaseră. Acum sînt toți inculpați, toți se întrebă cine l-a denunțat pe Wiese și fiecare *Kamerad* îi bănuie pe toți ceilalți.

Omul care colecționa ochi albaștri

Regimul nazist a izbutit să corupă în Germania pe membrii tuturor profesiunilor. Din nefericire, această corupție s-a extins și asupra medicilor, oameni care depuseseră jurământul lui Hipocrat de a salva orice viață omenească. Regimul lui Hitler își crease propria sa știință medicală. Medicii care lucrau în lagărele de concentrare nu încercau să aline suferințele bolnavilor, ci porneau de la ideea că remediul cel mai eficace împotriva durerii de cap era să taie capul celui suferind. Invalizii și toți cei care nu erau în stare să muncască erau expediați în camerele de gazare; deținuții care prezentau simptome de boli contagioase, ca și toți cei care avuseseră contact cu ei erau omoriți cu un glonte. Medicii injectau adeseori otravă sau aer în venele victimelor. Când sosea un convoi de deportați într-un lagăr, un medic asista la debarcare, despărțindu-i în mod arbitrar pe cei cu aspect de oameni sănătoși, cruțați temporar, de ceilalți, care erau îndreptați spre crematoriu. Lucrul cel mai rău era că lagărele deveniseră laboratoare de experimentare, în care savanți dezechilibrați mintal foloseau ființe omenești în locul șoarecilor și cobailor. S-a scris mult despre experiențele pe

care le făceau, cu o cruzime de neînchipuit, nu numai medicii, dar și chimiștii și experții a numeroase companii farmaceutice germane. La Auschwitz exista un „bloc experimental” special, unde deținuții erau supuși unor experiențe care se efectuează numai pe animale.

După război am văzut un tânăr evreu al cărui braț stîng semăna cu o tablă multicoloră de șah. Medicii de la Auschwitz îi injectaseră sub piele un drog pe o suprafață de cîteva centimetri pătrați. După cîteva zile de suferință îngrozitoare, pielea lui a devenit albastră. Doctorul i-a scos bucata de piele respectivă și i-a injectat un alt drog, în altă parte a brațului. De data aceasta, reacția a produs o culoare gălbuie, iar durerea era și mai groaznică. Experiența a durat luni de zile. Cînd se plîngea că suferă mult, doctorii îi spuneau tînrului că trebuie să se considere un om norocos :

— Atîta timp cît o să facem experiențe cu tine ai să rămîi în viață, i-a spus rîzînd un medic.

Am mai întîlnit un alt tînăr folosit de medicii de la Auschwitz pentru experiențele lor. Ei izbutiseră, după mai multe operații, să-l transforme în femeie. Pe atunci avea treisprezece ani. După război i s-a făcut o operație complicată într-o clinică din Germania apuseană, reușindu-se să i se redea virilitatea, dar nu și echilibrul mintal. El a început să bea, să manifeste tendințe criminale, a fost arestat... ceea ce n-a surprins pe nici unul din cei care-i cunoșteau povestea. Are peste un metru optzeci, pare sănătos, dăr sufletește e zdruncinat. După părerea medicilor, el nu va mai fi niciodată normal. Tot la Auschwitz, un grup de medici și chimiști au încercat să pună la punct o metodă simplificată de sterilizare. Ei volau să găsească o „metodă chirurgicală” atît de simplă, încît să fie la îndemîna oricărui șarlatan sau bărbier. Această nouă metodă urma să fie folosită pentru sterilizarea slavilor și a altor popoare care, po-

trivit concepției naziștilor, nu trebuiau să se mai înmulțească.

Nu este un secret că unii dintre acești medici practică și astăzi în Austria, în Germania, în Egipt, în Africa și în America de Sud. Avem un dosar cu numele lor și câteva adrese. Poate că cel mai odios dintre toți este doctorul Josef Mengele, fostul medic-șef de la Auschwitz, specializat în ceea ce el numea „știința gemenilor” și care încerca să obțină pe cale artificială copii cu ochi albaștri și trăsături ariene.

Numele doctorului Mengele era cunoscut de toți deținuții din lagărele de concentrare, chiar și de cei care nu fuseseră niciodată la Auschwitz. Mengele are pe conștiință moartea a mii de copii și adulți. El a fost cel care a hotărît în 1944 cine dintre miile de unguri aflați la Auschwitz urma să moară sau să trăiască. Mengele îi ura în special pe țigani — poate tocmai pentru că avea înfățișare de țigan —, pe care i-a masacrat cu miile. Am consemnat mărturia unui om care l-a văzut pe Mengele aruncînd un copil viu în flăcări. Alt martor mi-a povestit că într-o zi Mengele a ucis o fetiță de paisprezece ani străpungînd-o cu baioneta.

În 1959 l-am întrebat pe prietenul meu Herman Langbein, secretarul general al Comitetului internațional al foștilor deținuți de la Auschwitz, cu care am lucrat în diferite probleme, dacă n-avea cumva adresa lui Mengele.

— În 1954 — mi-a răspuns el — Mengele a cerut divorțul de soția sa, la Friburg, în Brisgau, ultima localitate unde domiciliaseră împreună, și a corespondat îndelung cu avocatul său, Hans Laternser. Pe vremea aceea am obținut — nu mă întrebați pe ce cale — adresa lui din Argentina. -

Am aflat din diferite surse că în ultimii ani Mengele a folosit următoarele nume false: Helmuth Gregor-

Gregory, Fausto Rindon, José Aspiazi, Ernst Sebastian Alvez, Friedrich Edler von Breitenbach, Walter Hasek, Heinz Stobert, Karl' Geusze, Fritz Fischer, Lars Ballstroem.

În perioada divorțului său, Mengele practica medicina la Buenos Aires sub numele de Helmuth Gregor-Gregory. După aceea s-a căsătorit cu soția fratelui său mai mare, Karl, mort pe front. L-am întrebat pe Langbein dacă autoritățile germane din vest încercaseră vredodată să-l aresteze.

— La 5 iulie 1959, procurorul din Friburg-în-Brisgau, a lansat un mandat de arestare împotriva lui Mengele. Pe urmă Ministerul de Externe de la Bonn a cerut extrădarea lui din Argentina, dar argentinienii au pretins că nu l-au putut găsi la adresa indicată și că ar trebui aflată adresa lui actuală.

Langbein îl cunoscuse pe Mengele în deportare și mi l-a descris : un om scund, oacheș, cu părul negru, cu un ușor strabism al ochiului stîng și cu o strungăreață triunghiulară între dinții de sus. Avea înălțimea de 1,61 m.

— Astăzi are cincizeci și trei de ani, a cam chelit, dar se îmbracă îngrijit — adăugă Langbein. — La Auschwitz, uniforma pe care o purta era întotdeauna impecabil călcată, cizmele lustruite, mănuși albe.

Langbein mi-a povestit că într-o zi Mengele s-a dus la blocul copiilor din Auschwitz ca să-i măsoare.

Văzînd că mulți dintre ei erau prea mici pentru vîrsta lor s-a infuriat și i-a pus să treacă pe rînd printr-o ușă care avea o creștătură pentru fiecare grup de vîrstă. Cînd capul unui copil nu ajungea pînă la creștătura corespunzătoare vîrstei lui, Mengele făcea un semn cu cravașa. Copilul era dus în camera de gazare. Cu acel prilej au fost asasinați peste o mie de copii.

Mengele este doctor în filozofie al Universității din München. El a studiat „Critica rațiunii pure“ a lui Kant

și, în același timp, clucubrațiile rasiale ale filozofului hitlerist Alfred Rosenberg. Doctor în medicină al Universității din Frankfurt, Mengele a sacrificat mii de gemeni din toată Europa, făcându-le injecții durceroase cu scopul de a le schimba culoarea ochilor din căprui în albastru. De altfel, cele două universități au anulat titlurile universitare ale lui Mengele.

Mengele avea o „teorie” potrivit căreia ființele ome-nești aveau pedigree-uri asemenea ciinilor. El era con-vins că avea „misiunea” de a crea o rasă superioară de oameni nordici, blonzi și cu ochi albaștri, și „datoria” de a „ucide” speciemenle „inferioare” din punct de vedere biologic. La Auschwitz, cabinetul său medical era de o curățenie perfectă, seringile lui sterilizate. De multe ori le folosea pentru injecții cu acid fenic, benzină sau aer, cu care își ucidea pacienții în câteva clipe. Mengele era un SS-ist desăvârșit; le zim-bea fetelor drăguțe în timp ce le trimitea la moarte. În fața cuptorului crematoriului din lagăr, el a exclamat într-o zi: „Aici evreii intră pe ușă și ies pe coș!”

Aveam convingerea, ca și autoritățile din Germania apuseană, că prinderea lui Mengele avea să aibă un efect impresionant asupra a milioane de oameni atunci cînd amănuntele crimelor lui aveau să devină cunos-cute în totalitatea lor, în fața unui tribunal. Guvernul german a instituit un premiu de 60 000 de mărci pen-tru prinderea lui. Împreună cu prietenul său Martin Borman (100 000 de mărci germane), Mengele era fu-garul nazist pentru a cărui prindere se oferea cel mai mare premiu.

După ce am vorbit cu Langbein, am luat legătură cu un prieten din Buenos Aires, căruia i-am comunicat ultimele două adrese cunoscute ale lui Mengele. La 30 decembrie 1959, informatorul meu a înștiințat, așa cum îi cerusem, Ambasada germană din Buenos Aires că Mengele locuia sub adevăratul lui nume la Vertiz 968, 173

Olivos, F.C.N.G.M.B. Pe cît se părea, el nu mai socotea necesar să-și ascundă identitatea.

Am comunicat această informație și lui Langbein, care l-a anunțat pe procurorul din Friburg. A urmat un schimb de dosare între diferite ambasade, ministere de externe, ministere de justiție și birouri ale procurorilor. La începutul lunii ianuarie 1960 a fost adresată Argentinei o a doua cerere oficială, de data aceasta urgentă, în vederea extrădării lui Mengele. Peste cîteva săptămîni, Ambasada germană a fost informată că *Procurador de la Nación* * putea să obiecteze că infracțiunile comise de Mengele sînt mai degrabă „delicte politice” decît „crime”. Cele mai multe țări, și în special cele din America Latină, nu practică extrădarea pentru motive politice. Autoritățile argentinienne admiteau gravitatea acuzațiilor împotriva lui Mengele, dar nu puteau renunța la concepția care face aproape imposibilă extrădarea din țările Americii de Sud.

Cele mai multe din aceste țări au, prin tradiție, o concepție foarte strictă despre dreptul de azil politic. Aici situațiile cunosc cîteodată schimbări foarte bruște, și atunci șefii politici trebuie să fugă pentru a-și salva viața. De cele mai multe ori, ei cer azil politic la vreuna din ambasadele altei țări de pe continent. Cei mai mulți dintre conducători credeau că, acceptînd extrădarea criminalilor naziști, riscuiau să creeze un precedent periculos. Delincvenții, chiar atunci cînd e vorba de ucigași, sînt rareori extrădați. În unele state, „oaspețele” este întotdeauna ocrotit; e de ajuns să rămîi acolo chiar două zile ca să nu mai fii extrădat. Cazul lui Mengele nu înseamnă că în America de Sud există o simpatie generală pentru naziști, ci că există o antipatie generală față de extrădare.

* — procurorul general (în original în limba spaniolă). — *Nota*

Între timp, familia sa din Germania îl informase pe Mengele că la Freiburg fusese emis un mandat de arestare împotriva lui. În mai 1959, cu opt săptămîni înainte ca punerea sub urmărire a lui Mengele să fie făcută publică, acesta a plecat în Paraguay, unde își făcuse prieteni cu prilejul unei vizite anterioare. Printre aceștia se număra baronul balt Alexander von Eckstein, care se pare că era rudă apropiată cu președintele Paraguayului, generalul Alfredo Stroessner, de origine germană. Eckstein și-a asumat sarcina de garant al lui Mengele, care a obținut astfel naționalitatea paraguayana. Eckstein l-a declarat împreună cu un alt martor — omul de afaceri german Werner Jung —, mințind amindoi, că Mengele locuise efectiv în ultimii cinci ani în Paraguay, așa cum cere legea pentru a obține cetățenia. Acest fapt a fost confirmat sub prestare de jurămint de Werner Jung cînd s-a întors în 1961 în Germania și a fost anchetat de procurorul Hans Kügler la Frankfurt. Așadar, pe baza unei mărturii false, „José Mengele“ a fost declarat la 27 noiembrie 1959, prin decretul guvernamental numărul 809, cetățean al Paraguayului.

La cîteva zile după ce i s-a acordat cetățenia paraguayana, Mengele s-a întors în Argentina, unde a aflat că guvernul vest-german ceruse pentru a doua oară extrădarea lui, de data aceasta urgentă. La Buenos Aires, de această problemă se ocupa procurorul general, care nu a mișcat un deget. În cursul următoarelor șase luni, el nu a arătat prin nimic că ar intenționa să ia vreo măsură. După toate aparențele, Argentina rămînea tot așa de pasivă ca și în cazul lui Eichmann. În realitate, pot să arăt aici că, dacă Argentina l-ar fi extrădat pe Mengele la începutul anului 1960, n-ar mai fi avut loc răpirea lui Eichmann în luna mai a aceluiași an.

Totuși, Mengele nu era sigur că pașaportul lui para- 175

guayan nou-nouț putea să-i ofere o protecție eficace. El a socotit că ar fi mai sănătos să părăsească Buenos Airesul și să se refugieze la Bariloche, un frumos centru balneoclimateric din regiunea lacurilor din Anzi, unde mulți foști naziști au vile elegante și moșii întinse. Bariloche are avantajul de a fi situat lângă frontiera chiliană, alt loc de adăpost îndrăgit de foștii naziști.

Bariloche a fost teatrul unui incident ciudat. Nu pot să dezvălui aici sursele mele, dar pot afirma că ele sînt sigure. Printre turiști se afla o anumită Nora Eldoc, venită din Israel ca să-și vadă mama în Paraguay. Nora Eldoc și mama ei fuseseră la Auschwitz, unde tinăra fată fusese sterilizată de doctorul Mengele. A fost o simplă coincidență că ea s-a dus la Bariloche tocmai cînd Mengele se afla acolo. Acum avea patruzeci și opt de ani, încă mult farmec și numeroși prieteni în oraș. Într-o seară, în sala de dans a unui hotel din localitate, ea s-a trezit pe neașteptate față în față cu doctorul Mengele. Raportul poliției nu precizează dacă el a recunoscut-o. Mengele „tratase“ mii de femei la Auschwitz, dar el a observat numărul tatuat pe antebrațul stîng al Norei Eldoc. Timp de cîteva clipe, victima și călăul s-au privit în tăcere. Martorii acestei scene au povestit că n-au schimbat nici un cuvînt. Nora Eldoc s-a întors și a ieșit din sală.

Peste cîteva zile a plecat într-o excursie în munți și nu s-a mai întors. A fost înștiințată poliția. După cîteva săptămîni s-a descoperit într-o prăpastie trupul zdrobit al Norei Eldoc. Poliția a făcut o anchetă de formă și a clasat cazul drept accident survenit în munți.

După răpirea lui Eichmann, guvernul argentinian, iritat, a început să se plîngă, pretinzînd că l-ar fi extrădat fără vreo altă intervenție specială. Această afir-

mație părea cel puțin îndoielnică. Am informat atunci agențiile de presă și ziarele cele mai importante de pe glob ce se întâmpla cu Mengele. Poate că aceste dezvăluiri au convins anumite persoane din Buenos Aires că era timpul să acționeze în privința lui Mengele. În orice caz, în iunie 1960, autoritățile argentinienne au emis un mandat de arestare. Era însă prea târziu. Chiar în ziua capturării lui Eichmann, Mengele se strecurase de cealaltă parte a frontierei braziliene și dispăruse din nou. Dar nu pentru multă vreme. În aprilie 1961 am primit vizita unui bărbat pe care-l voi numi aici Johann T.

Johann este un german mai în vîrstă, care a fost o bucată de vreme membru al partidului nazist. El a păstrat legătura cu foștii săi *Kameraden*. Dar, în ciuda acestui fapt, Johann, pe care l-am cunoscut după război, mi-a furnizat în mai multe rînduri informații care s-au dovedit exacte și folositoare. Știu că nu mă ajută datorită vreunui sentiment de vinovăție, sau cu intenția de a îndrepta crimele făptuite de regimul nazist. De asemenea, el nu are o atracție specială pentru evrei, dar e un om de caracter și, cu toate că-i un naționalist german înfocat, are un motiv foarte personal de a-i urî pe naziști. În 1942, nepoata lui, Linda, o tînără drăguță, blondă și cu ochi albaștri, a fost tirită cu forța într-un castel numit *Lebensborn*, loc oficial de prăsilă nazistă pentru producția superarienilor, un loc dintre acelea pe care le-ar fi putut născoci doctorul Mengele. Linda a dat naștere unui copil, dar nu știa cine era tatăl acestuia, deoarece putea să fie oricare din cei doisprezece tineri SS-iști care avuseseră raporturi cu ea, așa cum cerea programul. Johann n-a putut trece niciodată peste această jignire adusă demnității omenești. Odată mi-a spus că nu va înceta nici o clipă să-i urască pe naziști pentru teoriile lor rasiale demente. Când a venit la mine în 1961, nu-l văzusem de ani de zile. Al-

bise complet, dar sentimentele lui rămăseseră aceleași.

— Am vești bune pentru dumneata — mi-a spus el. — Știu unde se află Mengele. Nădăjduiesc că-l vei prinde. Procesul lui are să deschidă ochii multor oameni.

Se uita la mine.

— Săptămîna trecută m-am întîlnit cu doi germani, dintre care unul e o veche cunoștință. Se întorceau din Egipt, unde cu cîteva săptămîni în urmă îl întîlniseră pe Mengele.

— Johann — am răspuns eu —, după cîte știm, Mengele continuă să se afle undeva în America de Sud.

— A fost acolo, dar a plecat luna trecută. Se pare că începuse să aibă neplăceri. Avea impresia că-i urmărit de agenți israelieni.

Johann îmi aruncă o privire.

— Poate că era, ori poate că nu era decît efectul conștiinței lui încărcate. Nu m-aș mira să-i fi slăbit nervii după arestarea lui Eichmann. Oricum, i s-a părut că la Cairo ar fi mai în siguranță.

— Și ce părere au egiptenii ?

— Manifestă răceală față de dînsul. În tot cazul, egiptenii i-au cerut să părăsească țara cît mai curînd posibil. Grupul german din Egipt, condus de fostul *Obersturmbannführer* Schwarz din Alexandria, se ocupă de aceste operații delicate. El a închiriat un iaht cu care Mengele a plecat împreună cu soția lui pe mica insulă grecească Kythnos. Este o insuliță nu departe de Creta, care are o poziție ideală, pentru că în acea zonă e foarte greu de asigurat un serviciu regulat de vapoare.

— Și Mengele o să rămînă acolo ?

— Germanii au făgăduit că imediat ce va fi posibil vor veni să-l ia. N-ai mult timp la dispoziție, Wiesen-thal, dar dacă te grăbești, îl poți aresta pe Mengele la

Eu eram tocmai pe punctul de a pleca la Ierusalim, unde se desfășura procesul lui Eichmann. Dacă aş fi anunţat autorităţile greceşti pe căi diplomatice normale, am fi pierdut mai multe săptămîni. M-am hotărît deci să acţionez într-un fel mai puţin reglementar, așa cum mai făcusem şi altă dată. Am telefonat în Germania, redactorului-şef al unei mari reviste ilustrate cu care mai colaborasem. El voia să relateze întîmplarea, eu voiam omul. Prin intermediul lui Langbein, am chemat la telefon Atena, pentru a-l găsi pe doctorul Cuenca, om de ştiinţă ilustru, care în timpul războiului fusese constrîns să lucreze la Auschwitz sub ordinele lui Mengele în calitate de „asistent medical“. I-am explicat că trebuia să acţionăm repede şi în taină. Cuenca ne-a informat că vapoarele de turism care făceau curse regulate nu se opreau decît de două ori pe săptămîină la Kythnos. S-a hotărît ca un reporter al revistei germane să se ducă la Kythnos, trecînd mai întîi prin Atena. Dacă avea să-l găsească pe Mengele pe insulă, urma să-i telefoneze lui Cuenca şi acesta avea să vină imediat ca să-l identifice pe doctor. Dacă omul era cel pe care-l căutam, Cuenca trebuia să înştiinţeze poliţia greacă. În felul acesta, întreaga operaţie era perfect legală. Autorităţile greceşti aveau să-l extrădeze cu siguranţă pe Mengele.

Peste patruzeci şi opt de ore, reporterul debarca la Kythnos. Insula nu avea decît două clădiri mari : o mănăstire şi un mic han, lângă port. Ziaristul a intrat în local şi l-a întrebat pe proprietar dacă avusese recent clienţi.

— Un neamţ cu nevastă-sa. Au plecat ieri.

— Cum au plecat ? Doar ieri n-a fost cursă !

— A venit în port un iaht alb. Germanul şi soţia lui s-au îmbarcat şi iahtul a plecat, îndreptîndu-se spre vest.

Așadar, reporterul sosise cu douăsprezece ore prea târziu.

— Mai sînt alți nemți pe insulă ? — întrebă el.

— Nu — răspunse hangiuul, clătîinînd din cap. — Erau primii clienți din anul ăsta. E încă prea devreme pentru turiști. Ei încep să vină de obicei în mai.

Reporterul îi arătă hangiuului un teanc de fotografii. Fără să șovăie, acesta a ales fotografia lui Mengele. Doi călugări care veniseră între timp la han au confirmat că omul din fotografie se aflase încă în ajun pe insulă.

Pierdusem o nouă repriză.

Cînd l-am văzut mai târziu pe Johann, l-am întrebât dacă, după părerea lui, Mengele putuse să fie înștiințat de sosirea reporterului german la Kythnos.

— Nu cred, a spus el.

— Cine a venit să-l ia pe Mengele ?

— Niște prieteni spanioli. Omul ăsta are prieteni pretutindeni. E de necrezut ce pot face oamenii cînd sînt minăți de un simț pervertit al solidarității. Nu știu cine sînt prietenii ăștia, dar am aflat că l-au dus pe Mengele și pe soția lui la Barcelona. Știți că odată a îndrăznit chiar să se întoarcă în Germania ?

— În Germania ? Dar există un mandat de arestare pe numele lui !

— Mengele are foarte buni prieteni acolo. Știu că a fost la Günzburg în 1959, la înmormîntarea tatălui său. A stat mai multe zile în oraș. Firește, nu la un hotel, nici la familia lui. A locuit la English Convent School.

— Și nu s-a dus nimeni să-l denunțe ?

— La Günzburg, toată lumea depinde, într-un fel sau altul, de familia Mengele și sînt sigur că poliția ignora prezența lui în oraș.

Cînd s-a aflat oficial că Mengele fusese în 1959 la Günzburg, procurorul Rahn a declarat, în cadrul unei conferințe de presă ținute la Frankfurt, că orașul Günz-

burg a acționat în acea împrejurare „ca un grup de conspiratori pentru a ajuta familia Mengele“. Primarul din Günzburg, un oarecare doctor Seitz, a protestat. Dar un ziar a dezvăluit că acest Seitz era notarul familiei Mengele. Au urmat atunci o mulțime de acuzații și contraacuzații. Potrivit informațiilor presei, un funcționar juridic a spus că orașul adăpostise „un grup de foști naziști, care puneau cu grijă nisip“ în angrenajul mecanismului democrației. Un fost primar, Michel Zehetmeier, a declarat unui ziar elvețian : „În acest oraș, nimeni nu o să spună nimic, chiar dacă știe multe“. Acesta era Günzburgul, vechi oraș medieval bavarez. Situat pe malurile Dunării, cu o populație de 12 000 de locuitori, Günzburgul este mîndru de frumosul lui castel în stilul Renașterii, de bisericile lui baroce, de piața înconjurată de case vechi și de marea uzină de utilaj agricol, aparținînd lui Karl Mengele și fiul. Societatea, întemeiată pe la începutul secolului de tatăl lui Mengele, îmbogățise familia, care multă vreme a fost cea mai importantă din Günzburg. O parte însemnată a locuitorilor acestui oraș lucrează, direct sau indirect, pentru această societate. După război, Mengele și fiul au pus mina pe jumătate din acțiunile societății anonime „Fadro Farm K. G.“ din Buenos Aires, o întreprindere locală de asamblare a tractoarelor germane. Societatea argentiniană fusese întemeiată cu un capital de un milion de dolari.

În acest vechi și încîntător oraș s-a născut la 16 martie 1911 Joseph Mengele. Crescut asemenea prințului moștenitor al unei familii domnitoare, el și-a început în 1929 studiile de filozofie la München, oraș aflat în imediata apropiere a Günzburgului. Acolo l-a întîlnit pe Adolf Hitler, în epoca berăriilor, devenind unul din adepții lui fanatici. Mai mulți locuitori din Günzburg care își aminteau de tînărul Mengele mi-au spus că el suferea din cauza aspectului său fizic. El voia să aibă

înfățișare de arian..., ceea ce nu era cazul, oricât ai fi încercat să-ți pui imaginația la contribuție.

Mengele s-a angajat chiar de la începutul războiului, a intrat ca medic militar în forțele SS, fiind trimis în Franța și în U.R.S.S. Veteranii din *Waffen* SS se dezic de SS-iștii obișnuiți, pretinzând că nu au avut nimic de-a face cu lagărele de concentrare și cu crimele săvârșite sub regimul hitlerist. În orice caz, în 1943, Mengele era în mod oficial medic-șef la Auschwitz. Himmler și inspectorul general Glucks, care răspundea de personalul lagărelor, își aleseseră bine omul.

Experiențele lui Mengele în scopul purificării rasei îmi aminteau de depoziția făcută la Nürnberg de un asistent al lui Hitler, *Obergruppenführerul* SS von dem Bach-Zelewski. În vara anului 1941, când muftiul Ierusalimului a părăsit Irakul după eșecul puciului său de tip fascist și s-a refugiat în Germania, șeful musulmanilor antisemiți a vrut să se întâlnească cu omologul său neamț. Hitler a cerut să i se arate o fotografie a muftiului și... a refuzat să primească și să stea de vorbă cu un om „care avea înfățișare de evreu“.

— Dar, *mein führer* — a spus atunci von dem Bach-Zelewski —, dacă e să punem temei pe depoziția lui de la Nürnberg, „muftiul are ochi albaștri“.

Și muftiul a fost primit.

Am acum posibilitatea să reconstitui riguros exact tot ce a făcut Mengele de la sfârșitul războiului. La terminarea acestuia, el s-a întors la Günzburg. Familia și prietenii lui nu știau nimic despre ceea ce făcuse el la Auschwitz și l-au primit ca pe un bun soldat, care își făcuse datoria. Multă lume știa că lucrase „într-unul din lagărele acelea“, dar nu i-a pus nimeni nici o întrebare. Chiar după ce anumite zvonuri au început să capete consistență, n-a mișcat nimeni un deget. Günzburgul se afla în zona americană de ocupație, dar ame-

ricanii n-au lansat nici o acuzație împotriva lui Mengele pentru că nu-i cunoșteau crimele. Aceasta este, de altfel, o dovadă în plus a confuziei totale care domnea imediat după război în sinul diferitelor organizații civile și militare din Germania ocupată.

Timp de cinci ani, Mengele a dus o viață liniștită în orașul său natal, deplasându-se des la München sau în alte locuri. Nimeni nu l-a deranjat. Abia în 1950 a început să fie pomenit numele său în cursul diferitelor procese ale criminalilor de război naștiți. Cîțiva dintre foștii lui colegi și subordonați, printre care fostul lui șofer, au început să vorbească despre activitatea desfășurată de el la Auschwitz.

Atunci Mengele a considerat că a sosit momentul să dispară. Se bizuia pe cîțiva prieteni puternici din organizația ODESSA. În 1951, el a trecut prin defileul Reschen, la Merano, în Italia. De acolo a plecat în Spania și mai tîrziu în America Latină. În cursul anului 1952 a sosit la Buenos Aires înarmat cu tot felul de acte de identitate false și a început să practice medicina fără a avea însă autorizație. De altfel, puțin îi păsa, pentru că era în relațiile cele mai bune cu poliția dictatorului Juan Peron. Pe vremea aceea se numea Friedrich Edler von Breitenbach și avea numeroși prieteni printre naștii din Argentina.

La 16 septembrie 1955, regimul lui Peron s-a prăbușit și dictatorul a plecat în exil. Naștii au început să se teamă că nu se vor mai bucura de protecția oficialității. A urmat un exod general spre Paraguay. Mengele a plecat la Asuncion, capitala Paraguayului, dar nu peste mult timp s-a întors la Buenos Aires, unde viața era mai plăcută. Dat fiind că nu mai îndrăznea să practice clandestin medicina, a luat conducerea unei sucursale a întreprinderii familiei.

Trecuseră zece ani de cînd se întorsese din război. În Germania nu fusese deschisă nici o acțiune împo-

triva lui. Probabil că Mengele s-a gândit atunci că nu mai era necesar să trăiască sub un nume fals și s-a instalat la Buenos Aires sub adevăratul lui nume. În felul acesta l-am regăsit peste doi ani, în 1957, când numele lui a apărut ca cel al principalului acuzat în procesul care se pregătea în Germania împotriva criminalilor de la Auschwitz.

În 1962, după câteva luni de la escapada pe care o făcuse la Kythnos, am aflat că se întorsese în America de Sud. Soția și fiul lui rămăseseră în Europa. Doamna Mengele locuia la Kloten, lângă Zürich. Am luat legătura cu un avocat elvețian, care a descoperit că ea închiriasse o casuță foarte aproape de aeroport, pe strada Schwimmbad nr. 9. Nu era un loc prea liniștit cu toate avioanele ce treceau pe acolo, dar era practic pentru soțul ei, care putea să ajungă în câteva minute de la aeroport acasă, fără să riște să fie văzut de multă lume. Am vrut să mă duc acolo și să încerc să aflu ceva mai mult despre această pereche, dar poliției elvețiene nu-i prea plac străinii curioși pe teritoriul ei. De aceea, am rugat pe un prieten elvețian să-i facă o vizită doamnei Mengele. El mi-a relatat cum a decurs vizita. Casa era o vilă anonimă, cenușie, situată într-un cartier modern. Sunase la ușă. Îi deschisese o femeie mică de statură, de vreo cincizeci de ani, „destul de drăguță“. Văzînd un străin, ea se arătă bănuitoare.

— Ce doriți ? — întrebă ea.

— N-ați plătit rata la polița de asigurare pentru casă. Am venit s-o încasez, spuse el, dîndu-se drept reprezentantul unei societăți de asigurare.

— Am închiriat casa de puțin timp și nu știu nimic despre asta. Doamna Mengele a încercat să închidă ușa, dar prietenul meu și-a strecurat repede piciorul în deschizătura ușii.

— Scuzați-mă, sinteți doamna Vogelbauer, nu-i

— Nu ! Fosta locatară se numea așa. Ar fi mai bine să vă duceți la proprietar.

— Aș vrea să arunc o privire în casă să văd dacă nu sînt de făcut reparații. Trebuie să raportez despre asta la societate.

În doamna Mengele se trezi stăpîna casei, aceea *Hausfrau* nemțoaică. I-a spus prietenului meu că era o scurgere de apă în baie și l-a rugat să intre să se uite.

Apartamentul era modern și confortabil, curat și de o răceală cu totul elvețiană. Prietenul meu nu a văzut nimic care să indice prezența unui bărbat. Se pare că doamna Mengele trăiește singură. Ulterior am descoperit că fiul ei, Karl Heinz, își făcea studiile la Montreux.

În seara aceea ne-am întîlnit la Zürich cu un funcționar elvețian și i-am relatat despre ancheta noastră, solicitîndu-l să informeze poliția. Nu voiam să-i creez neplăceri soției lui Mengele ; am cerut doar ca locuința ei să fie supravegheată, spre a ști dacă bărbatul ei venea uneori acolo.

Peste cîteva săptămîni, în iulie 1962, probabil în urma intervenției mele, autoritățile federale elvețiene au expulzat-o pe doamna Mengele. Elvețienii nu voiau să fie puși în situația de a extrăda un criminal de război nazist și de a fi implicați într-un caz de felul acesta. Doamna Mengele s-a mutat la Merano, un orașel drăguț din sudul Tirolului italian. Ea locuiește și acum acolo, într-o casă retrasă, reconfortată de prezența a numeroși foști naziști.

Între timp, Mengele se întorsese la Asunción. Ar fi preferat să se instaleze la Buenos Aires, dar mandatul de arestare emis împotriva lui era încă valabil. Primea însă de la sucursala întreprinderii familiei lui subvenții care îi permiteau să ducă o viață lipsită de griji.

Mengele avea, într-adevăr, dreptate să se simtă în siguranță în Paraguay ; el avea un sprijin moral în in-

săși istoria acestei țări. Paraguayul și-a cîștigat independența în 1811. Între anii 1815 și 1840, țara a fost guvernată de o dictatură. Din 1865 pînă în 1870 a purtat războaie cu Brazilia, Argentina și Uruguay, după care a adoptat, în cele din urmă, o constituție democratică. În acea perioadă, populația Paraguayului număra 28 000 de bărbați, față de aproape 200 000 de femei; țara avea nevoie de emigranți care să-i cultive pămîntul. Atunci au venit aici greci, polonezi, italieni, japonezi și numeroși germani. După aceea, Paraguayul a atras mereu coloniști germani, mai ales după primul război mondial. Astăzi țara numără peste treizeci de mii de locuitori de origine germană. Populația se ridică la aproape două milioane, dar influența minorității germane este nemăsurată. Ea deține pozițiile-cheie în comerțul și industria Paraguayului, iar președintele statului, generalul Alfredo Stroessner, este nepotul unui ofițer de cavalerie bavarez. Stroessner s-a născut în Paraguay, dar pare legat de originea sa. Garda lui prezidențială este alcătuită din oameni foarte înalți, care defilează în pas de gîscă.

În Paraguay trăiesc actualmente aproape o mie de evrei. Am acolo un vechi prieten cu care am fost împreună în lagărul de la Mauthausen. A trecut și pe la Auschwitz și-l cunoaște pe Mengele. În 1964 ne-am întâlnit la Milano și am vorbit despre el. Părea că-i este frică.

— Te rog, nu lua măsuri prea aspre, Simon — mi-a spus el. — Conducătorii comunității evreiești din Asunción au primit o grămadă de scrisori anonime cu amenințarea că, dacă Mengele va fi răpit, „nici un evreu din Paraguay nu va rămîne în viață“. E poate o glumă proastă, dar mulți dintre coreligionarii noștri sînt îngrijorați și eu îi înțeleg.

— Și ce spune poliția? — am întrebat eu.

186 — Un străin care nu cunoaște situația din Para-

guay nu știe ce forță reprezintă influența germană în această țară. Ideologia nazistă, ca și vechiul principiu al discriminării rasiale (*Sippenhaftung*) sînt încă foarte înrădăcinate. Toți evreii din Paraguay ar fi făcuți răspunzători de soarta lui Mengele.

— E idiot — am spus eu. — Noi știm de ani de zile, totul despre a doua soție a lui Mengele, despre fiul lui Karl Heinz, care-î un băiat încîntător, serios. Știu unde trăiește, ce relații are, cu ce se ocupă, dar nu mi-ar trece niciodată prin cap să-l fac răspunzător de crimele tatălui său.

— Desigur că nu. Tu n-ai face-o. Noi nu facem asemenea lucruri. Dar asta nu înseamnă că ei n-ar fi în stare s-o facă.

Prietenul meu și-a luat rămas bun de la mine și a plecat neliniștit, adînc tulburat. M-am gîndit multă vreme la el. Trecuseră douăzeci de ani de la sfîrșitul războiului, dar mai existau oameni pentru care acest coșmar rămînea o realitate vie.

În iulie 1962, guvernul de la Bonn a cerut autorităților din Paraguay să-l aresteze pe doctorul José Mengele, domiciliat la Asunción, Fulgencio Morena 507. După cîteva luni, autoritățile din Paraguay au răspuns că Mengele era cetățean al Paraguayului și că nu se făcuse vinovat de „nici un act criminal”.

Mengele n-a mai rămas multă vreme la Asunción. Prietenii lui l-au sfătuit ca, pentru mai multă siguranță, să se instaleze într-una din coloniile germane de pe cursul superior al fluviului Parana, acolo unde Brazilia, Paraguayul și Argentina au graniță comună. Fluviul, care formează granița, nu este controlat prea sever de patrule. Mengele s-a stabilit pe o moșie de lîngă Encarnación, proprietatea unui foarte bogat fermier, Alban Krug, bărbat de vreo șaiszeci de ani, cunos-

cut prin temperamentul său violent și ideile lui politice extremiste. Cînd călătorește, el este escortat de o gardă personală formată din patru oameni înarmați pînă în dinți. Mengele a stat doi ani pe moșia lui Krug, l-a ajutat la strîngerea recoltei și a îngrijit bolnavii din Encarnación, sub numele de „doctor Fritz Fischer“. La sfîrșitul anului 1963, el s-a hotărît să-și schimbe din nou domiciliul.

Nu-mi făceam nici o iluzie; știam că nu este posibil să urmărești toate deplasările unui om care se bucura de protecții atît de numeroase în diferite părți ale lumii. De aceea, am schimbat tactica. În loc să-l urmăresc direct, am hotărît să supraveghez plecările și sosirile celor apropiați lui, adică ale soției și fiului său. Doamna Martha Mengele își părăsea rar locuința din Merano. În perioada aceea, Karl Heinz își făcea studiile la Montreux, în Elveția. În 1963, puțin înainte de Crăciun, o scrisoare trimisă din Montreux informa pe unul din prietenii mei din Austria că tînărul Karl Heinz Mengele plecase la Milano, unde avea să locuiască la un hotel. El le spusese colegilor că se ducea acolo spre a se întîlni cu unul din membrii familiei lui care trăia dincolo de Atlantic. Din cauza aglomerării poștei, provocată de sărbătorile Crăciunului, scrisoarea expediată la 22 decembrie din Montreux nu mi-a parvenit decît în dimineața zilei de 28. Am luat primul avion spre Milano. La hotelul indicat mi s-a spus că un bărbat, posesorul unui pașaport spaniol pe numele de Gregor-Gregory locuise acolo. Plecase de două zile.

A treia repriză s-a desfășurat peste cîteva luni, într-o noapte a anului 1964. Mengele își petrecea weekendul la hotelul „Tirol“ din apropiere de Hohenau, colonie germană prosperă din Paraguayul răsăritean. Acest hotel este locul preferat de întîlnire al societății bune de acolo. Se mănîncă bine, berea este bună și

orchestra plăcută. Generalul Stroessner vine din cînd în cînd acolo să-și petreacă week-endul. Tot așa și Mengele.

Noaptea era întunecată și caldă. Șase oameni îl urmăriseră pe doctorul Fritz Fischer pînă la camera nr. 26 a hotelului „Tirol“. Ulterior am avut prilejul să întîlnesc pe cîțiva dintre ei. Ei alcătuiseră un „comitet de 12“, căci erau 12 supraviețuitori foști deținuți în lagărul Auschwitz. Unii se îmbogățiseră și investiseră sume enorme pentru a-i aduce în fața tribunalului pe cîțiva din foștii lor călăi. Din nenorocire, metodele comitetului nu erau tot atît de bune ca intențiile lui.

Mi s-a povestit mai tirziu cum s-au întîmplat lucrurile. Șase membri ai comitetului au plecat, potrivit planului dinainte stabilit, în America de Sud pentru a pune mina pe Mengele și a-l aduce la Frankfurt pe Main, unde se pregătea procesul Auschwitz-ului. Cu puțin înainte de ora unu dimineața au intrat în holul hotelului „Tirol“, s-au năpustit pe scară și au forțat ușa camerei nr. 26. Odaia era goală. Proprietarul hotelului i-a informat că domnul doctor Fischer părăsise odaia foarte grăbit, cu zece minute înainte, după ce primise un telefon. Era chiar atît de grăbit, încît nu-și mai scosese pijamaua și-și îmbrăcase pe deasupra costumul, după care coborîse scările în fugă, dispărînd în noapte.

Mengele reușise și de data aceasta să scape.

În aprilie 1964, o femeie între două vîrste, pe care o voi numi aici Frau Măria, cu toate că nu acesta era numele ei, a venit să mă vadă la biroul meu din Viena. Frau Maria era divorțată și trăia singură la Lörrach, un orașel din Baden—Württemberg, lângă Rin, în locul unde acesta desparte Germania de Elveția. Venise la Viena în vizită la niște prieteni și-și folosea șederea în oraș pentru a încerca să se intereseze de unii

prieteni dispăruți în timpul războiului. Fusesse sfătuită să vină să mă vadă. Din nefericire, nu puteam face nimic, dar am stat un pic de vorbă. Ea mi-a spus că dispunea de mult timp liber. Pensia modestă pe care o primea nu-i îngăduia să facă mari cheltuieli, așa că nu-și permitea decît o călătorie, din cînd în cînd, la Basel sau Zürich, ca să cumpere cîte ceva sau să se ducă la teatru. Viața la Lörrach nu era prea distractivă și Frau Maria nu pretindea decît să poată munci un pic, „dar nimeni nu angajează o femeie de cincizeci și doi de ani”, spunea ea.

În timp ce stăteam de vorbă cu dînsa, mi-a venit o idee. Frau Maria era, poate, tocmai persoana pe care o căutam. Ajunsesem la concluzia că trebuia schimbată tactica în privința lui Mengele. Atacurile frontale directe se dovedeau zadarnice, dar primisem informații că sănătatea fugarului începuse să se șubrezească. Pe de altă parte, el era obsedat de urmărirea pentru crimele pe care le făptuise. Se spunea că regreta absența soției și fiului său și că simțea nevoie de cineva care să se ocupe de el. Mengele fusese foarte iubit de femei și foarte mîndru de succesele sale, dar acum dorea prezența unei femei care să-i gătască și să se îngrijească de casă, o adevărată *Hausfrau* germană, în care să poată avea încredere.

Știam că familia și prietenii lui se ocupaseră de această problemă la Günzburg și că voiau să găsească o femeie de încredere pe care s-o trimită în Paraguay.

Deodată mi-a trecut prin minte că, dacă aș introduce o asemenea femeie în casa lui Mengele, poate că, am ajunge la un rezultat, iar Frau Maria mi se părea foarte indicată pentru această slujbă. Era nemțoaică, era plăcută la înfățișare, bună gospodină, absolut singură și părea deșteaptă. După convorbirea avută am

făcut o anchetă minuțioasă despre ea. Toate informațiile au fost bune. Nu participase niciodată la mișcarea nazistă și era cunoscută ca o persoană de încredere. I-am scris deci, propunându-i să ne întâlnim peste câteva săptămîni la München. În holul unui mare hotel i-am expus planul meu. Frau Maria auzise vorbindu-se despre Mengele și citise articole despre Auschwitz. I-am cerut să se gîndească la propunerea mea. La ora patru în după-amiaza aceleiași zile urma să ne întâlnim din nou la o cafenea. Ea se hotărîse și a acceptat propunerea de a pleca în Paraguay. Totul era acum să fie pe placul lui Mengele și al familiei lui de la Günzburg.

După două săptămîni ne-am întâlnit la Salzburg, ca să punem la punct un plan de bătaie. I-am explicat exact doamnei Maria ce trebuia să facă. Însoțită de un bărbat pe care urma să-l recomande tuturor drept „soțul unei prietene foarte dragi”, Frau Maria, odată sosită la Günzburg, trebuia să tragă la hotelul „Hirsch”. Pe la ora patru după-amiază, cei doi călători aveau să se ducă la o cîrciumioară situată nu prea departe de hotel, unde unii dintre cei mai vechi funcționari ai societății „Mengele și fiul” veneau adesea să bea un pahar de vin sau de bere înainte de a se duce la masă. Dacă totul avea să meargă cum nădăjduiam, Frau Maria nu trebuia să rămînă prea mult în această cîrciumioară.

Actul următor s-a desfășurat în mai 1964, către sfîrșitul după-amiezii unei zile de vineri, într-o veche cîrciumioară din Günzburg, tipic bavareză, cu lambriurile ei de stejar, ferestre întunecoase și lămpi de fier forjat. La o masă, Frau Maria, încîntătoare la modul german, dichisită și cu maniere distinse, flecărea cu tovarășul ei. A băut cam prea mult vin se gîndeau, probabil, cei de față, căci glasul ei se auzea în întreaga sală.

— Escrocii ăştia de evrei ! — spunea ea. — Au rămas acciaşi, tot aşa de răi ca şi înainte. Streicher avea dreptate. Te fură dacă nu bagi de seamă !

Persoana cu care stătea la masă o privea neliniştită pe Frau Maria.

— N-ar trebui să vorbeşti aşa de tare, Maria, vremurile s-au schimbat. Nu mai poţi spune asemenea lucruri într-un local unde te aude lumea.

— Nu-mi pasă. N-are decît să audă. Ce, nu-i aşa ? Crede-mă, au rămas încă prea mulţi evrei.

Un om mai în vîrstă se ridică de la o masă vecină şi se îndreptă spre patronul care stătea îndărătul teighelei. Îl întrebă ceva. Patronul clătină din cap. Nu, nu-i cunoştea. Erau străini. Omul în vîrstă se apropie atunci de masa doamnei Maria şi ceru voie să se așeze. Se recomandă. O să-l numim aici Herr Ludwig.

Spuse că fără să vrea auzise vorbele pe care le rostise doamna...

— Vă rog să nu vă faceţi nici o grijă. Nu sînt un *Spitzel* (turnător) şi de fapt împărtăşesc întru totul ideile dumneavoastră. „Indivizii ăia“ — spuse el privind-o cu un aer de complicitate pe Frau Maria — nu o să înţeleagă niciodată că trebuie să-şi vadă de treburile lor şi să-i lase pe oamenii cinstiţi în pace. Cunosoc pe cineva care a suferit enorm din pricina lor. Şi de ce, mă întreb ? Doar pentru că a fost un bun soldat german, că a ştiut să execute ordinele primite. Pot să vă ofer un pahar de vin ?

Maria se recomandă la rîndul ei şi prezentă persoana care o însoţea drept „soţul unei foarte dragi prietene“.

— Spuneţi că aţi avut neplăceri — continuă Ludwig. — Dacă neplăcerile astea le-aţi avut la Günzburg, vă pot ajuta. Noi cunoaştem pe toată lumea din oraş.

Cînd Herr Ludwig vorbea de firma Mengele spunea totdeauna „noi“. Maria, recunoscătoare, îi mulţumi

foarte mult pentru bunăvoință și-i înșiră o poveste pe care o combinasem, cu câteva zile înainte, la Salzburg. Ea încerca să-și dobîndească partea ei de moștenire de la un unchi și fusese înșelată de „unul din evreii aceia murdari“.

Herr Ludwig își spuse părerea, plin de simpatie. Comandă încă un rînd de vin și începu să vorbească despre război, subiectul lui preferat. Maria îl asculta cu interes. Îi recomandasem să învețe să asculte. Herr Ludwig era avocat? — întrebă ea. Părea să cunoască atîția oameni în oraș.

— Nu, spuse el — sînt funcționar la „Mengele și fiul“.

— Mengele nu-i numele omului aceuia urmărit de evrei?

El îi aruncă o privire grăbită înainte de a încuviința.

— Nădăjduiesc că n-au să-l găsească niciodată pe Herr Mengele. Nu cred un cuvînt din tot ce se spune despre el.

Herr Ludwig părea mulțumit.

— Herr Mengele duce o viață foarte puțin fericită. Nu știe niciodată de unde se poate ivi primejdia.

Herr Ludwig o întrebă pe Frau Maria de unde venea și cu ce se ocupa.

— Ei, nu fac mare lucru! — spuse ea. — Mi-ar fi plăcut să călătoresc și să fac înconjurul lumii, dar probabil că economiile mele n-au să-mi ajungă pentru asta decît atunci cînd am să fiu prea bătrînă și prea bolnavă ca să mă mai pot deplasa.

Toată lumea rîse și Herr Ludwig comandă încă un rînd de vin. Cînd Frau Maria și tovarășul ei părăsiră cîrciumioara, Ludwig îi însoți pînă la hotelul lor și, înainte de a-și lua rămas bun, o invită pe Maria să ia masa cu el a doua zi.

Herr Ludwig a venit s-o ia la prînz și, după o masă

minunată, i-a spus că reflectase la convorbirea lor. Poate că era în măsură să-i procure o situație avantajoasă. El trebuia să plece în curînd la Lörrach și-i ceru permisiunea să-i facă o vizită.

— Bineînțeles — i-a răspuns ea — dar înștiințază-mă din vreme, ca să fiu acasă.

Au trecut patru săptămîni, în cursul cărora Herr Ludwig a cules, probabil, toate informațiile despre Frau Maria. Nu știu care au fost rezultatele anchetei lui, dar, indiferent de ce aflate, el s-a anunțat și a sosit a doua zi, încărcat cu flori și bomboane.

Herr Ludwig a examinat satisfăcut apartamentul doamnei Maria. Nu încăpea nici o îndoială, i-a spus el, era o gospodină excelentă, o adevărată *Hausfrau*. Ludwig părea acum foarte la largul lui și a vorbit despre Mengele, pe care îl cunoștea de pe vremea cînd purta pantaloni scurți și care acum era urmărit ca un criminal ordinar de drept comun. Printre cei care căutau să-l prindă era un oarecare Wiesenthal de la Viena... unul din „ăia“...

Maria l-a întrebat pe Ludwig dacă-l văzuse recent pe Mengele.

— După terminarea războiului — răspunse el — am fost de mai multe ori în America de Sud, căci am avut mult de lucru acolo. Atunci l-am întîlnit. Herr Ludwig zîmbi.

— Ghici unde ne-am văzut? În cel mai extraordinar loc: în sala de așteptare a Ambasadei germane din Asunción. Firește, am căutat să nu fim observați de funcționari. De altfel, sala era plină de lume și doi oameni care vorbeau nemțește nu atrăgeau atenția.

Herr Ludwig părea foarte încîntat de această ispravă.

— Motivul pentru care am venit aici — spuse el — e următorul. Am să-ți pun o întrebare: te interesează să pleci peste Atlantic pentru un an ca să conduci gospodăria lui Joseph Mengele?

La început, Maria n-a răspuns nimic.

— Știu la ce te gîndești, Frau Maria — se grăbi să adauge Herr Ludwig. — Joseph Mengele este veșnic în primejdie, așa că ar trebui să fii tot timpul foarte atentă.

— Propunerea dumitale — spuse Maria — este atît de neașteptată, că nu știu... De fapt, nu atît situația materială o interesa, spuse ea, ci regiunea tropicelor, care o atrăsese dintotdeauna.

— Gîndește-te cîteva zile la toate astea — i-a propus Herr Ludwig. — Eu mă întorc peste o săptămînă și, dacă răspunsul dumitale este afirmativ, am să te invit să vii la Günzburg să faci cunoștință cu cîțiva membri ai familiei. Pe urmă o să ne ducem la doamna Mengele, care are să-ți explice ce o să ai de făcut ca menajeră a soțului ei.

Maria mă ținea la curent cu desfășurarea operațiilor prin intermediul unor cărți poștale al căror text, în aparență anodin, avea la bază un cod, pe care-l stabilisem împreună cu ea. Ea nu-și expedia cărțile poștale din Lörrach și nu mi le adresa mie. Peste o săptămînă m-a înștiințat că Herr Ludwig venise din nou s-o vadă și că era foarte stăruitor. Ea s-a declarat de acord cu proiectul, manifestînd, totuși, o anumită rețineră. Frau Maria procedă în felul acesta urmînd întocmai dispozițiile mele și mi se părea că își îndeplinise perfect rolul.

Au mai trecut două săptămîni și Herr Ludwig a rugat-o să vină la Günzburg. Acolo s-au întîlnit din nou în vechea cîrciumioară. Maria i-a spus lui Herr Ludwig că-și adusese pașaportul.

— O să am, probabil, nevoie de vize, adăugă ea. Herr Ludwig păru că șovăie.

— Chestiunea noastră suferă o mică amîinare — spuse el. — În orice caz, îți trebuie timp ca să te

aranjezi cu vecinii de la Lörrach ca să aibă grijă de apartamentul dumitale și să închei o convenție cu banca dumitale ca să primești pensia lunară...

Apoi schimbă brusc subiectul :

— Fiindcă veni vorba, aş vrea să te duci la Viena și să încerci să intri în legătură cu omul acela, cu Wiesenthal. Ar fi foarte bine să știm cu ce se ocupă în ultima vreme și mai ales dacă are de gînd să întreprindă ceva împotriva lui Joseph.

Dacă aceasta era o capcană, Maria nu se lăsă prinsă în ea.

— Ascultă, domnule Ludwig, mi-ai cerut să plec în Paraguay să am grijă de gospodăria lui Herr Mengele — i-a răspuns ea. — Mi-ai făgăduit că mă trimiți acolo și mi-ai explicat care au să fie atribuțiile mele. Am primit propunerea dumitale. Să știi însă că eu nu sînt o spioană. Nu pot să plec la Viena. De altfel, ar fi o prostie. De ce și-ar destăinui Wiesenthal planurile cuiva pe care nu-l cunoaște ?

Herr Ludwig păru că-i de aceeași părere cu ea.

— Poate că ai dreptate — spuse el. — Bine, atunci întoarce-te la Lörrach și am să te înștiințez cînd o să fie totul gata.

Frau Maria nu a mai auzit nimic despre Herr Ludwig. Nici prin scrisoare, nici la telefon. Poate că era mai deștept decît noi. Sau poate că făcusem vreo greșală tactică.

Procesul criminalilor de la Auschwitz trebuia să înceapă în 1964, la Frankfurt pe Main. Procurorul general, Fritz Bauer, a declarat presei că „José Mengele“, despre care se presupunea că se află undeva în Paraguay, nu era altul decît fostul medic din lagărele naziste. Guvernul de la Bonn a făcut un ultim efort pentru a obține extrădarea acestui acuzat principal. La 16 iulie 1964, Eckhard Briest, ambasadorul german

la Asunción, a prezentat din nou, în cursul unei audiențe, președintelui Stroessner o cerere oficială de extrădare a lui Mengele. Înfuriat la culme, Stroessner a bătut cu pumnul în birou :

— Dacă nu încetați cu povestea asta — a strigat el —, am să rup relațiile diplomatice cu Republica Federală a Germaniei !

Briest a explicat că primise instrucțiuni speciale de la Bonn în privința lui Mengele.

— Nu vreau să mai aud nici un cuvânt, domnule ambasador ! N-am să mai tolerez mult timp acest lucru.

Peste câteva săptămîni, revista „Der Spiegel“ a publicat relatarea acestei convorbiri. Stroessner, aflînd despre acest lucru dintr-un exemplar al revistei care îi fusese trimis cu avionul, a înțeles că mersese, poate, prea departe și a cerut părerea consilierilor săi.

Ministrul de externe, Raoul Pastor, a stăruit pe lingă președinte să se descotorosească de Mengele, invocînd faptul că Paraguayul obținuse un împrumut de 3 000 000 de dolari pentru dezvoltarea țării și că putea să obțină și mai mult. Era, prin urmare, mai bine să nu se opună guvernului vest-german.

Timp de o săptămîină, soarta lui Mengele a fost în cumpănă. La puțin timp după sosirea lui la Asunción pe unul din pereții Ambasadei germane a apărut o inscripție cu litere negre : „Ambasadă evreiască ! Lăsați-l în pace pe Mengele ! E un ordin !“

Poate că era într-adevăr un ordin. Generalul Stroessner a hotărît să nu-și mai asume răspunderea cazului Mengele și să-l trimită în Paraguayul răsăritean. Se pare că el trăiește într-o regiune strașnic păzită, unde nu poate pătrunde nici un străin. Afacerea Mengele a fost discutată mai tîrziu la Caracas, în Venezuela, în cadrul unei conferințe a Interpolului. Doctorul Frederico Nicholas Fernandez, directorului Interpolului din

Rio de Janciro, a spus că, după cite știa, Mengele se ascunde în junglă, lângă frontiera Paraguayului. Dar Paraguayul nu face parte din Interpol, așa că nu există posibilitatea unei intervenții directe, a precizat el. Doctorul Fernandez avea dreptate. Mengele trăiește ca un adevărat deținut, într-o zonă militară izolată, între Puerto San Vincente și fortăreța Carlos-Antonio-Lopez, situată la graniță, pe marca șosea Asunción — Sao Paolo, lângă fluviul Parana. Locuiește într-o cabană mică, în zona de junglă defrișată de emigranți germani. Numai două drumuri duc spre această casă izolată. Amîndouă sînt patrulate de soldați și polițiști paraguayeni, care au ordin să oprească toate mașinile și să împuște pe oricine ar încălca dispozițiile primite. Și, pentru cazul în care poliția ar da greș, Mengele are patru paznici personali, înarmați pînă în dinți și echipați cu aparate portative de radio emisie-recepție. El îi plătește din buzunarul său. Guvernul de la Bonn continuă să-l urmărească pe Mengele, oferind o recompensă de 15 000 de dolari pentru prinderea lui.

Epilog la „Jurnalul Annei Frank“

La 1 august 1944, o fetiță de cincisprezece ani pe nume Anna Frank, care stătea de doi ani ascunsă cu familia ei și cu câțiva prieteni într-un pod din Amsterdam pentru a scăpa de Gestapo, scria :

„...Dacă sînt dădăcită în felul acesta, devin obraznică, apoi tristă și, ca de obicei, dau drumul răutăților să iasă la suprafață și îmi închid bunătatea adînc în mine, iar apoi caut iarăși și iarăși un mijloc ca să fiu cum aș vrea și cum aș putea fi dacă... dacă n-ar exista alți oameni pe lume“.

Acestea sînt ultimele cuvinte pe care le-a scris Anna Frank în „Jurnalul“ său. Peste trei zile a răsunit la ușa lovitura brutală de care se temeau locatarii podului. Ușa a fost spartă și cinci oameni în uniforme germane, conduși de un *Unterscharführer* SS, s-au năpustit înăuntru. Era rezultatul denunțului unui delator olandez. Toți cei ce erau ascunși acolo — Anna Frank, tatăl, mama și sora ei, o altă pereche împreună cu fiul lor și un dentist — au fost arestați și deportați. O singură persoană dintre toți aceștia avea să supraviețuiască : Otto Frank, tatăl Annei, care trăiește astăzi lângă Basel. Mai tîrziu, el avea să pove-

tească lumii întregi ce se întâmplase în dimineața aceea.

„SS-istul a pus mîna pe o servietă și m-a întrebat dacă aveam în ea bijuterii. Nu, numai hîrtii, i-am răspuns. El a aruncat pe jos hîrțiile și jurnalul Annei și a pus în servietă argintăria pe care o aveam acolo și un sfeșnic de Hanuka. Dacă ar fi luat jurnalul, nimeni n-ar mai fi auzit vorbindu-se vreodată despre fetița mea“.

Anna Frank a murit în lagărul de concentrare de la Bergen-Belsen în martie 1945. Peste un an, tatăl ei s-a întors la Amsterdam și a urcat în podul casei. Jurnalul mai era încă pe podea, unde îl aruncase SS-istul.

„Jurnalul Annei Frank“ a trezit conștiința lumii civilizate. El reprezenta povestea unei fetițe obișnuite, de un nivel mediu, care își făcea însemnări despre micile ei probleme („Uneori mama mă tratează ca pe un copil mic, ceea ce nu pot să sufăr“) pe fundalul unei existențe de neîntreruptă teroare („Mi-e tare teamă să nu fim descoperiți și uciși“).

„Jurnalul“ a fost tradus în 32 de limbi, transpus pe scenă și pe ecran. În fiecare an, numeroși tineri germani se duc la Bergen-Belsen ca să se roage pentru Anna Frank.

Octombrie 1958. Într-o seară pe la ora 9,30, un prieten mi-a telefonat, foarte tulburat, acasă la Linz. Mă întreba dacă puteam să vin imediat la Landestheater.

Reprezentăția cu piesa „Jurnalul Annei Frank“ fusese întreruptă prin manifestații antisemite. Bande de tineri, majoritatea între 15 și 17 ani, strigaseră : Trădători ! Lingăi ! Escroci ! Alții zbierau și fluierau. Luminile se stinseseră. De la galerie, tinerii manifestanți inundaseră parterul cu manifeste care glăsuiau astfel :

„Această piesă este o nemaipomenită escrocherie,

Anna Frank n-a existat niciodată. Evreii au înscenat toată această poveste ca să stoarcă cât mai mulți bani ca despăgubiri. Nu credeți nici un cuvânt din toate astea. E o mistificare !“

Poliția notase numele mai multor tineri, studenți din Linz, iar reprezentarea fusese reluată. Cînd am ajuns la Landestheater, piesa tocmai se terminase, dar era mare agitație. Două mașini ale poliției staționau în fața teatrului, iar tinerii în grupuri comentau evenimentul. Am ascultat ce spuneau. După părerea generală, manifestanții avuseseră dreptate. Toată această poveste a Annei Frank era o șarlatanie și era foarte bine că avuseseră îndrăzneala să le arate evreilor ce gîndeau despre ei.

Mulți dintre acești băieți nici nu se născuseră cînd fusese ucisă Anna Frank. Și acum, aici, la Linz, în orașul unde Hitler își făcuse școala și unde crescuse Eichmann, tineretul era învățat să creadă în minciuni, în ură, în prejudecăți, în nihilism.

A doua zi dimineața m-am dus la poliție și m-am uitat la lista cu numele studenților identificați în ajun. N-a fost ușor... Aveau prieteni influenți și părinții lor păreau că vor să înăbușe întreaga afacere. La urma urmei, nu era ceva prea serios, spuneau ei... Cîteva scandalagii care s-au distrat !

Mi s-a spus că numele acestora vor fi comunicate școlilor, spre a li se aplica o pedeapsă disciplinară. Nici unul dintre manifestanți nu a fost pedepsit. De altfel, băieții din Linz nu prezentau prea mare însemnătate pentru mine... Există altceva mai important.

Cu cîteva zile mai înainte, un profesor de liceu din Lübeck, *Studienrat* Lothar Stielau, declarase în public că „Jurnalul Annei Frank“ era un fals. Tatăl fetei îl dăduse în judecată pentru defăimare, iar autenticitatea jurnalului fusese confirmată de trei experți. Potrivit relatării ziarului „Frankfurter Allgemeine

Zen...", Stielau „făcuse timp de șase ore tot felul de elucubrații în legătură cu afirmațiile sale... Tineretul german ar trebui să fie protejat de un astfel de «educator»“.

Dezordinile de la Linz mi se păreau mai serioase pentru că erau simptomatice. Acești tineri huligani nu erau vinovați, dar părinții și profesorii lor erau. Oamenii mai în vîrstă încercau să otrăvească mințile tinerei generații pentru a justifica lucrurile dubioase din trecutul lor. Mulți dintre ei erau prizonierii moștenirii lor de ignoranță, ură, bigotism. Istoria nu-i învățase nimic. Experiența mea din ultimii douăzeci de ani mi-a arătat că populația Germaniei și Austriei se împarte în trei grupe. În primul rînd, sînt vinovați cei care au săvîrșit crime împotriva umanității, cu toate că uneori aceste crime n-au putut fi dovedite. Apoi vin complicii lor, cei care n-au făptuit crime, dar știau de existența acestora și n-au făcut nimic ca să le prevină. După aceea sînt oamenii nevinovați. Cred că este absolut necesar să nu-i confundăm cu ceilalți. Tînăra generație este nevinovată. Am întîlnit mulți tineri care voiau să apuce pe calea toleranței și a împăcării. Drumul e lung, greu și numai o clarificare cinstită și hotărîtă le poate îngădui să regăsească, de cealaltă parte, pe ceilalți tineri care își amintesc, din experiența personală sau din povestirile părinților lor, de grozăviile trecutului. Nici un fel de justificare nu poate înăbuși glasurile a 11 milioane de morți. Tinerii germani care se duc să se roage la mormîntul Annei Frank au înțeles acest lucru de multă vreme. Împăcarea nu este posibilă decît pe baza cunoașterii faptelor. Tinerii din Germania și Austria trebuie să fie temeinic informați despre tot ce s-a petrecut.

La cîteva zile după manifestațiile de la Linz am ținut o conferință despre neonazism la arhiepiscopia din Viena. A urmat o discuție care a durat pînă la

orele două dimineața. Un profesor ne-a povestit ce i se întâmplase unuia din prietenii săi, preot la *Gymnasium*-ul din Wels, localitate aflată în Austria de Sus, nu departe de Linz. Preotul le vorbea copiilor despre atrocitățile comise de naziști la Mauthausen. Unul dintre elevi s-a ridicat și a spus :

— Părinte, nu vă mai osteniți să ne spuneți asemenea povești. Noi știm că la Mauthausen camerele de gazare nu serveau decît pentru dezinfectarea hainelor.

Preotul era scandalizat :

— Dar ați văzut jurnalele de actualități, filme documentare, fotografii. Ați văzut cadavrele.

— Trucaje — a spus băiatul. — Nimic altceva decît o propagandă inteligentă, ca să-i facă pe naziști să apară vinovați.

— Cine ți-a spus asta ?

— Toată lumea știe. Tata ar putea să vă spună mai multe despre aceste povești.

Preotul a relatat incidentul directorului liceului. S-a făcut o anchetă și s-a studiat puțin starea de spirit a regiunii. Mai bine de cinci la sută dintre părinții elevilor din acea clasă fuseseră înscrși în partidul nazist. Părinților le plăcea să le povestească copiilor lor despre eroismul și gloria acelei perioade apuse, cum intraseră în partid la începutul anului 1930, cînd acesta era ilegal, cum își aduseseră contribuția la aruncarea în aer a trenurilor și podurilor, cum tipăriseră și distribuiseră manifeste clandestine împotriva guvernului lui Dolfuss *. Acești părinți deveniseră apoi membri ai SS-ului. Nu este ușor pentru niște copii să tră-

* Engelbert Dolfuss (1892—1934) — om politic austriac, unul dintre liderii Partidului social-creștin, cancelar al Austriei (1932—1934). A fost asasinat în timpul puciului organizat de național-socialiștii austrieci, agenți ai Germaniei hitleriste.

— Nota trad.

iască într-un astfel de anturaj fără să fie contaminați. Foștilor naziști le fusese frică și stătuseră liniștiți în primii ani de după război, dar de la sfârșitul anului 1950 au început să vorbească cu nostalgie despre trecutul lor glorios. Copiii ascultau ațîțați. Profesorii lor, printre care erau mulți foști naziști, nu au luat nici o atitudine împotriva poveștilor eroice istorisite de părinții elevilor lor.

La două zile după scandalul de la Landestheater, mă afluam cu un prieten într-o cafenea din Linz. Toată lumea vorbea despre manifestație. Puteau fi oare condamnați copiii pentru păcatele părinților? Firește că nu!

Un grup de elevi de la *Gymnasium* ședea la o masă alături de noi. Prietenul meu cheamă pe unul din băieți pe ai cărui părinți îi cunoștea bine.

— Fritz, ai fost ieri seară la teatru?

— Din păcate nu, dar au fost cîțiva băieți din clasa mea. Doi au fost chiar arestați, spuse cu mîndrie Fritz.

— Și ce părere ai despre asta?

— Dar e foarte simplu. Nu are nimeni nici o dovadă că Anna Frank a existat.

— Dar „Jurnalul”? — l-am întrebat eu.

— Jurnalul poate fi un fals bine plăsmuit. Nu-i o dovadă despre existența Annei Frank.

— Ea este înmormîntată într-o groapă comună la Bergen-Belsen.

— Asta nu-i o dovadă, răspunse el, ridicînd din umeri.

Dovadă! Trebuia adusă o dovadă, o dovadă indiscutabilă, pentru a-i convinge pe acești tineri sceptici. Dacă s-ar fi putut clinti o singură cărămidă din edificiul de minciuni care fusese construit, totul avea să se prăbușească. Dar pentru a descoperi această cărămidă...

Mi-a venit o idee.

— Tinere — i-am spus eu —, dacă vă dovedim că Anna Frank a existat, o să credeți în autenticitatea jurnalului ei ?

— Cum puteți să dovediți ?

— Tatăl ei trăiește.

— Asta nu dovedește nimic.

— O clipă. El a depus mărturie în fața autorităților că el și familia lui au fost arestați de Gestapo.

— Da, asta se știe, spuse tinărul nerăbdător.

— Și dacă am descoperi ofițerul de la Gestapo care a arestat-o pe Anna Frank ? Asta ar fi o dovadă ?

Păru impresionat. Un astfel de gând nu-i trecuse prin minte niciodată.

— Da — spuse el șovăind. — Dacă ar recunoaște chiar el.

Era simplu : trebuia să-l gădesc pe acela care o arestatea cu paisprezece ani în urmă pe Anna Frank. Zeci de mii de persoane fuseseră arestate în toată Europa de către oameni neînsemnați, fără identitate, furnizori anonimi ai morții. Chiar în lagărele de concentrare nu cunoșteam totdeauna numele călăilor noștri, care, știind că lucrurile puteau să se schimbe, căutau să-și ascundă adevărata lor identitate.

Nu exista aproape nici o bază pentru cercetări. Arestarea fetei pusese brusc capăt „Jurnalului”. Tatăl ei, Otto Frank, avusese un birou de export purtând firma „Kolen & Co”. Când naștiții au sechestrat toate bunurile evreiești din Olanda, un funcționar olandez de la „Kolen”, Paul Kraler, a luat societatea în curatelă. El fusese acela care instalase familia Frank în podul imobilului unde se aflau birourile, pe Prinsengracht, în Amsterdam.

În postfața „Jurnalului”, Kraler își amintește că după arestarea familiei Frank încercase să intervină pentru ea la cartierul general al Gestapoului din Amsterdam. Ofițerul care îl primise era tocmai cel care

o arestase, un SS-ist vienez pe care îl chema Silvernagl. Intervenția nu servise însă la nimic.

Relatarea lui Kraler provocase comentarii ironice în rîndurile naziștilor austrieci. Știau cu toții, firește, că numele de Silvernagl nu există în Austria, ceea ce constituia o dovadă în plus că povestea Annei Frank nu era nimic altceva decît un fals.

Aveam prea puține elemente ca să-mi încep ancheta. Știam că SS-istul fusese un vienez sau un austriac. În afara țării lor, mulți austrieci se consideră vienezi. În plus, probabil că fusese vorba de un subaltern, dat fiind că avusese sarcina să aresteze. Nu putea fi vorba decît de un *Schutze* SS, un *Rottenführer* SS, sau cel mult un *Unterscharführer* SS. Aceasta îngusta cîmpul cercetărilor. Litera „v” din numele Silvernagl era, probabil, o greșeală a lui Kraler; adevăratul nume putea fi „Silbernagel”, care se întilnește în mod curent în Austria. În cartea de telefon a Vienei erau șapte. Și existau aproape o sută în alte orașe. Silbernagel era, de asemenea, un nume frecvent în provinciile din Carintia și Burgenland. Dacă aș fi știut măcar prenumele acestui om !

Mi-am continuat ancheta. Printre toți acești Silbernagel trebuie să fi existat unul care să fi lucrat în timpul războiului ca gradat la Gestapoul din Olanda. Au fost cercetate o serie de nume, dar au fost eliminate. Diferitele relatări au fost trecute prin sită, faptele verificate. Era o anchetă lungă și plictisitoare, în cursul căreia trebuia să fii foarte atent. Dacă aș fi acuzat un om nevinovat, aș fi putut fi dat în judecată pentru calomnie.

Cînd poliția vrea să pună mina pe un infractor la regulile de circulație, ea are dreptul să oprească toate mașinile și să le ceară tuturor celor aflați la volan permisul de conducere fără ca vreunul să poată protesta.

Eu nu puteam face acest lucru. Am descoperit opt inși cu numele de Silbernagel, toți foști membri ai partidului nazist sau foști SS-iști și avind toți vîrsta corespunzătoare. Unul dintre ei, fost *Obersturmführer* (grad superior, fapt care îl excludea automat de pe lista mea), este azi funcționar superior în Burgenland. În orice caz, acesta nu fusese niciodată în Olanda.

Am rugat pe un prieten să se adreseze unor detectivi particulari sau agenții de informații. El pretexta că un anume Silbernagel îi ceruse credit, indicînd, desigur, de fiecare dată un alt Silbernagel și cerînd informații despre activitatea respectivului în perioada nazistă. Am obținut, în felul acesta, numeroase date, dar nici una nu părea să-l indice pe omul pe care îl căutam. Într-o zi m-am informat despre situația creditului bancar al unui oarecare Silbernagel. Băncile își fac bine treaba, dar și de data aceasta rezultatul a fost negativ. Am descoperit încă doi foști naziști, însă această descoperire nu reprezenta nimic extraordinar!

Eram pe punctul de a renunța la orice cercetare, cînd mi-am adus iar aminte de expresia arogantă a tinerilor din Linz. Voiam să se ducă la părinții lor și să le spună: Ne-ați mințit. Anna Frank a existat. Ce alte minciuni ne-ați mai spus?

În 1963, cu prilejul unei călătorii la Amsterdam, unde fusesem invitat să particip la o emisiune a televiziunii olandeze, am vizitat casa Annei Frank, transformată în monument comemorativ. Am atins pereții pe care îi atinsese și fetița. Paznicul mi-a spus că-și pusese adesea întrebarea cine o arestase pe Anna și pe familia ei. Nu știa nimeni nimic despre identitatea celui om. Paznicul întrebasese pe multă lume, dar toți ridicaseră pur și simplu din umeri.

— Nouăsprezece ani e multă vreme — spuse el —, aproape că-ți vine să lași la o parte orice nădejde.

— Niciodată nu trebuie să-ți pierzi nădejdea. În-

chipuie-ți că-l descoperi pe SS-istul ăla și că el recunoaște că a arestat-o pe Anna Frank.

Omul mă privi îndelung.

— În cazul ăsta veți scrie epilogul care lipsește la „Jurnalul Annei Frank“.

O clipă m-am gândit să mă duc să vorbesc cu Otto Frank. Poate că și-ar aminti de omul acela din ziua de 4 august 1944. Poate că ar putea să mi-l descrie. Orice indicație ar fi prețioasă. În anii care au trecut de atunci, SS-istul trebuie să se fi schimbat, dar poate că mai avea vreo trăsătură care ar fi făcut posibilă recunoașterea lui.

N-am luat legătura cu domnul Frank. Recunosc, de altfel, că am procedat așa nu numai pentru că-mi repugna să tulbur un om care suferise atât de mult, si-lindu-l să-și răscolească amintirile. Altceva mă reținea. Dacă domnul Frank îmi cerea să nu fac nimic în legătură cu acest caz, îi puteam eu făgădui că-i voi respecta dorința? Mai întâlnisem oameni care mă rugaseră să nu-i caut pe cei ce le ucisese rății, mamele, copiii. Ei spuneau că n-ar mai putea îndura răscolirea trecutului.

— Și apoi la ce bun, domnule Wiesenthal? Morții nu mai pot fi reînviați. Nu poți decît să-i faci să sufere pe cei rămași în viață.

Nu luasem încă nici o hotărîre, cînd am aflat din presă că domnul Frank se pronunțase cu prilejul unui miting ținut în Germania în favoarea iertării și împăcării. Ziarele germane îi laudau mărinimia, toleranța. Respect atitudinea lui Otto Frank. Ea exprimă etica unui om care nu se mulțumește să predice iertarea, ci o și practică. Conștiința domnului Frank îi îngăduie să ierte. Conștiința mea mă obligă să-i aduc pe cei vinovați în fața tribunalului. Noi operăm la niveluri etice deosebite și urmăm căi diferite. Aceste căi se întîlnesc

într-un punct oarecare și, în felul acesta, se completează.

Îmi amintesc de o discuție pe care am avut-o după război cu un preot catolic.

— Trebuie să-i iertăm — îmi spunea el. — Ei se vor înfățișa în fața judecății lui Dumnezeu.

— De ce, părinte, criminalii înrăiți, care nu cred în Dumnezeu, încearcă întotdeauna să scape de judecata oamenilor și preferă să aștepte pedeapsa divină?

El n-a putut răspunde la această întrebare.

În Olanda, niște prieteni mi-au spus că SS-istul pe care îl căutam putea tot așa de bine să se numească Silbertaler, și nu Silbernagel. La Viena existaseră înainte de război mai mulți Silbertaler, dar erau evrei și dispăruseră. Cu toate acestea, am mai găsit trei la Viena și în alte locuri din Austria. Dar erau nevinovați. Atunci am început să-mi dau seama că era foarte probabil să nu descopăr niciodată martorul de care aveam nevoie și m-am întrebat chiar dacă mai trăia.

În cursul ultimei mele vizite la Amsterdam am avut prilejul să întâlnesc doi prieteni care cunoșteau amândoi cazul Annei Frank. Unul era Ben Sijes de la Institutul național pentru documentarea referitoare la război, celălalt — M. Taconis, funcționar superior al poliției. În cursul convorbirii noastre am pomenit o mulțime de nume, printre care pe cele ale șefilor SS Wilhelm Harster, Alfons Werner, Willy Zoepft, Gertrud Slottke, ca și pe cele ale altor colaboratori ai lui Eichmann. S-au menționat și numele unor vedete noi, pe care nu le cunoșteam. În momentul plecării, Taconis mi-a spus, zimbând, că avea o „lectură de călătorie” pentru mine și mi-a dat o fotocopie de pe cartea de telefon din 1943 a Gestapoului din Olanda. Cuprindea aproximativ 300 de nume.

— Citește-le în avion. O să te țină treaz !

— Dimpotrivă, cărțile de telefon au efect adormitor asupra mea. Cînd sînt la hotel într-un loc pe care nu-l cunosc, citesc cartea locală de telefon. Asta mă adoarme întotdeauna.

Zborul pînă la Viena a durat aproximativ două ore. M-am afundat în fotoliu și am început să răsfoiesc cartea de telefon a Gestapoului. Adormisem aproape cînd am dat peste o pagină intitulată „Sonderkommando IV“; la mențiunea „IV B 4 Joden“ (evrei) am citit :

Kempin

Buschmann

Scherf

Silberbauer

Brusc, m-am trezit de-a binelea ! IV B 4 se ocupase de organizarea raziilor și de transportarea evreilor în lagărele morții. Dacă cineva denunța la Gestapo evrei ascunși în vreun loc din Olanda, raportul era în mod inevitabil transmis secției IV B 4 din Amsterdam. Deodată mi s-a părut că avionul zboară prea încet. Nu mai aveam răbdare pînă la sosirea la Viena. Știam că majoritatea funcționarilor din secția respectivă a Gestapoului fuseseră recrutați din rîndurile forțelor de poliție din Germania și Austria, și mai ales ale poliției criminale.

Cum am ajuns acasă, nici nu mi-am scos pardesiul și m-am și repezit la cartea de telefon. Dar parcă mi-a sărit inima din piept : erau aproape o duzină de Silberbauer și... probabil că erau și mai mulți în cărțile de telefon din celelalte orașe ale Austriei. Dacă urma să fac cîte o anchetă pentru fiecare dintre aceștia, cum făcusem pentru toți Silbernagelii și Silbertalerii, mi-ar fi trebuit ani de zile. Ajunsesem la un stadiu cînd se impunea o idee, cînd trebuia să recurg la deducție. Am luat deci hotărîrea să încep să caut un Silberbauer care lucrase sau mai lucra încă la poliția din Viena. Acest demers însemna rezolvarea unei ecuații ai cărei

termeni erau în bună parte necunoscuți. Mă bizuiam pe singurul termen cunoscut, însă era necesar să-mi stabilesc un punct de plecare precis dacă voiam să ajung la ceva.

L-am chemat la telefon pe *Polizeiratul* (consilierul de poliție) dr. Josef Wiesinger, directorul secției II c din Ministerul de Interne, specializată în crimele naziste. Wiesinger mă ajutase de multe ori în anchetele mele. I-am spus, nu fără să mă laud puțin, trebuie s-o mărturisesc, că-l descoperisem pe omul care o arestase pe Anna Frank.

— E vorba de un polițist din Viena pe care îl cheamă Silberbauer.

Wiesinger nu și-a dat seama că blufez.

— Silberbauer și mai cum ?

— Nu știu.

— Trebuie să fie cel puțin șase Silberbauer în poliția din Viena, — spuse el. — Care din ăștia te interesează ?

— Cred că o să fie destul de ușor să-l identificăm. E de ajuns să cercetați statele de serviciu ale tuturor celor cu numele de Silberbauer. Cel pe care îl caut era în august 1944 la secția IV B 4 din Amsterdam.

— Sînt nouăsprezece ani de atunci, remarcă Wiesinger sceptic.

— Aveți arhive din perioada aceea, nu ?

— Bine... — spuse el —, fă o cerere scrisă către biroul meu.

La 2 iunie 1963 am trimis prin poștă o informare amănunțită. Au trecut cîteva săptămîni. M-am dus apoi la Wiesinger spre a vedea ce se aude cu cazul Silberbauer. Dosarele tuturor polițiștilor cu numele de Silberbauer erau încă „în studiu”. În septembrie, cînd m-am întors din concediu, i-am telefonat din nou,

— Pînă acum n-am descoperit nimic concret, mi s-a răspuns.

La 15 octombrie au venit de la Amsterdam Sijes și Taconis spre a discuta cu mine mai multe chestiuni referitoare la crimele de război comise în Olanda. Ne-am dus împreună la doctorul Wiesinger. L-am întrebat din nou :

— Și Silberbauer ? Prietenii mei olandezi ard de nerăbdare să afle dacă s-a descoperit ceva.

— Sînt dezolat — răspunse el —, cercetările noastre nu s-au terminat încă.

Am observat o anumită nervozitate în glasul lui, dar am pus-o pe seama plictiselii sau surmenajului. Mă înșelam.

În dimineața zilei de 11 noiembrie, ziarul „Volksstimme“, organul oficial al Partidului Comunist din Austria, publica o știre seînzatională. Inspectorul Karl Silberbauer din cadrul forțelor de poliție ale orașului Viena fusese suspendat din funcție „în așteptarea anchetei și a unei eventuale puneri sub urmărire“ pentru rolul pe care-l avusese în cazul Annei Frank. Radio Moscova a anunțat că cel vinovat de arestarea Annei Frank fusese demascat datorită vigilentei luptătorilor din Rezistența austriacă și a elementelor progresiste din țară. „Izvestia“ îi felicita pe tovarășii austrieci pentru munca îndeplinită.

I-am telefonat lui Wiesinger. Era foarte stinjenit.

— Am fi preferat, firește, ca toată povestea să fie dată în vileag de dîmneata. Dar de unde să știm că Silberbauer va vorbi ? Eram siguri că o să-și țină pliscul.

Am hotărît să nu-mi pun nici eu lacăt la gură. Am telefonat directorului unui ziar din Amsterdam și i-am spus toată povestea. Ea a apărut în pagina întii a ziarelor din lumea întreagă. Am primit mai multe telegrame și scrisori decît după capturarea lui Eichmann.

Radioul și televiziunea mi-au luat interviuri. Paul Kraler, care locuiește acum în Canada, a povestit cum se desfășura viața familiei Frank în podul casei sale. În Elveția, domnul Frank a declarat că știa dintotdeauna că numele SS-istului care îi arestase era Silberbauer.

Agitația era generală. Excepție făceau autoritățile austriece, care declarau că nu înțeleg de ce „se face atîta zarvă” (așa mi-a spus textual un funcționar superior). Ziaristii voiau să-i ia un interviu lui Silberbauer, dar ministrul de interne n-a permis să fie fotografiat și a încercat să interzică orice contact cu el. Eu nu m-am dat bătut și am comunicat unui ziarist olandez adresa personală a lui Silberbauer. După părerea mea, olandezii aveau cel puțin dreptul la un interviu exclusiv. Cînd ziaristul s-a dus să-l vadă pe Silberbauer, l-a găsit foarte prost dispus. Inspectorul (al doilea grad subaltern pe scara ierarhică) era supărat că-l găsiseră tocmai pe el țap ispășitor.

— De ce se leagă de mine după atîția ani? Nu mi-am făcut decît datoria. Tocmai am cumpărat mobilă nouă pe credit și ei mă suspendă. Cum am să plătesc ratele?

— Nu regreti ce-ai făcut? — întrebă reporterul.

— Ba da! Uneori mă simt îngrozitor de umilit. Acuma, cînd iau tramvaiul, trebuie să cumpăr bilet ca toată lumea. Nu mai pot arăta legitimația.

— Dar Anna Frank? I-ai citit jurnalul?

Silberbauer ridică din umeri.

— ...Am cumpărat cărțulia săptămîna trecută ca să văd dacă se vorbește despre mine. Nu se pomenește nimic.

— Milioane de oameni au citit jurnalul înaintea dumitale, dar dumneata ai fi putut fi primul.

Silberbauer îl privi mirat.

— Așa e, domnule ! Nu m-am gîndit niciodată la asta. L-aș fi putut lua de jos...

Dacă Silberbauer ar fi luat caietul de pe podea, nimeni n-ar mai fi auzit vorbindu-se despre el... și nici despre Ana Frank.

Cînd doctorul Wiesinger îmi spusese la 15 octombrie că „cercetările nu sînt încă terminate“, el știa că inspectorul Karl Silberbauer de la comisariatul circumscriptiei I de poliție a orașului Viena recunoscuse că fusese șeful detașamentului respectiv al Gestapoului și că arestase personal pe Anna Frank și pe familia ei în podul casei din Amsterdam în dimineața zilei de 4 august 1944. De ce îmi ascunsese Wiesinger acest lucru ? El mi-a spus că „primise ordin de sus“ să păstreze această chestiune secretă.

După capitulare, Silberbauer fugise din Olanda, întorcîndu-se la Viena. Întrucît în 1943 părăsise poliția vieneză spre a intra în SS, în 1952 a trebuit să treacă prin fața unui birou de „denazificare“. Declarat nevinovat, el a fost reîncadrat în poliție cu gradul de inspector.

După ce Silberbauer a mărturisit, superiorii săi n-au luat timp de o lună nici o măsură. La 4 octombrie fusese suspendat, dîndu-i-se ordin ca, în așteptarea anchetei, să nu vorbească nimic. Peste o lună însă s-a plîns unui coleg că „avea neplăceri din cauza Annei Frank“. Respectivul coleg, membru al Partidului Comunist din Austria, a relatat cele aflate organizației comuniste a foștilor deținuți din lagărele de concentrare. La 10 noiembrie, cu prilejul unui miting, povestea a fost relatăată din nou, de data aceasta de către altcineva. A doua zi, ziarul „Volksstimme“ își publica știrea de senzație.

Autoritățile austriece nu au găsit dovezi din care să reiasă vina personală a lui Silberbauer în deportarea familiei Frank. Un reprezentant al Ministerului de In-

terne a declarat că arestarea Annei Frank „nu justifica nici arestarea lui Silberbauer, nici punerea lui sub acuizare pentru crimă de război“. El nu făcuse nimic altceva decît să se supună ordinelor primite. S-au luat doar măsuri disciplinare pentru că Silberbauer ascunsese biroului de denazificare faptul că făcuse parte, în Olanda, din secția pentru problemele evreiești a Gestapoului.

Otto Frank, rugat să depună mărturie, a declarat că Silberbauer „n-a făcut decît să-și îndeplinească datoria și s-a purtat corect“.

— Singurul lucru pe care îl cer este să nu fiu obligat să-l revăd pe acest om, a spus tatăl Annei Frank.

O comisie disciplinară a poliției l-a absolvit pe Silberbauer de orice vină oficială. El a fost reintegrat în aparatul poliției și repartizat la *Erkennungsamt* (biroul de identificare).

În treacăt fie spus, Silberbauer lucrase la respectivul comisariat de poliție în toți anii cît l-am căutat. Comisariatul se află la zece minute de biroul meu. Probabil că ne-am întîlnit pe stradă. În afară de asta, în fața Centrului de documentare se află un mare magazin de textile, pe a cărui firmă se află numele de *Silberbauer*. Un al doilea magazin de textile pe a cărui firmă figurează tot numele de *Silberbauer* se află lîngă intrarea imobilului nostru. Se înțelege că numele de Silberbauer nu prezintă nici cea mai mică importanță. În comparație cu alte nume din dosarele mele, acesta nu reprezintă nimic, e un adevărat zero. Dar în spatele acestui zero se profilează silueta Annei Frank.

Dincolo de orice rațiune

La scurtă vreme după terminarea războiului, am fost înștiințat la Linz că mii și mii de cărți evreiești de rugăciune fuseseră găsite în pivnița unui castel din secolul al XVI-lea, în provincia austriacă Stiria. O comisie formată din cinci persoane aparținând serviciilor noastre s-a dus acolo spre a efectua o anchetă. Castelul, situat într-o regiune izolată și împădurită, era rebarbativ, întunecat, cenușiu și dărăpănat. Un paznic bătrîn ne-a dus într-o pivniță umedă, unde a aprins un bec chior. După ce ni s-au obișnuit ochii cu lumina aceea slabă, am văzut maldăre enorme de biblîi negre, cărți de rugăciune și talmuduri. Erau mii și mii de cărți, asemenea unor stive de cărbuni. Fuseseră depozitate acolo după confiscarea lor din casele și sinagogile evreilor din toată Europa. Stăpînii celui de-al treilea Reich plănuiseră să le împartă mai tîrziu bibliotecilor, universităților și instituțiilor științifice ca pe relicvele unei rase stinse. Poate că într-o zi, socoteau ei, valoarea lor avea să fie tot atît de mare ca a sulurilor de papyrus sau a statuetelor cretane.

Am rămas multă vreme în acea pivniță, incapabili să rostim un cuvînt. Fiecare dintre noi evoca nenumăra-

tele tragedii simbolizate de cărțile aflate acolo, tragediile acelor bărbați și femei, ale acelor oameni credincioși cărora le fuseseră smulse aceste cărți.

Cel mai tânăr membru al comisiei noastre era originar din Ucraina subcarpatică. Îmi povestise că-și pierduse toată familia. Mergea de-a lungul maldărelor de cărți, luînd una, apoi alta și iarăși alta, atingîndu-le cu buzele, după care le punea la loc încetișor. Deodată auzii un hohot de plîns. M-am întors. Tînărul ținea în mîini o carte de rugăciuni, uitîndu-se țintă la prima pagină. Se îngălbeni la față, se clătină și leșină, prăbușindu-se la pămînt.

Ne-am repezit cu toții la el. Unul dintre noi avea o sticlă cu rachiu. Tînărul deschise ochii și luă o înghițitură. Mîinile îi tremurau. Am ridicat cartea de rugăciuni și am deschis-o. Pe prima pagină erau așternute cîteva cuvinte scrise, după cîte mi s-a părut, de o femeie. Părea să le fi scris într-o stare de mare zbucium.

„Au intrat în oraș. Peste cîteva clipe vor intra în casă. Dacă găsește cineva această carte, îl rog să-i spună fratelui meu...”

Urma un mic spațiu alb. Sub acest text mai erau cîteva cuvinte ce păreau a fi un post-scriptum de ultimă clipă, formulat în grabă și aproape imposibil de citit :

„Nu ne uitați ! Nu-i uitați pe ucigașii noștri ! Ei...”

Aici inscripția se întrerupea. Am închis cartea, uitîndu-mă la tînăr. Era încă palid, dar își recăpătase calmul. „Dacă n-aveți nimic împotriva — spuse el —, aș vrea să păstrez această carte. Era a surorii mele. A murit la Treblinka”.

Scrisoarea fusese dictată în sala unui spital din Frankfurt pe Main. Infiriera care o bătuse la mașină arăta că bolnava, pe care o voi numi aici doamna Keller, era pe cale de a se reface, dar nu putea încă să scrie. Doamna Keller încercase să se sinucidă tăindu-și venele de la mîini și aproape că izbutise.

Doamna Keller dorea cu ardoare să intre în legătură cu mine de când îmi văzuse numele în ziare. Ea ceruse infirmierei, care nu auzise niciodată de acest domn, s-o ajute. Dar cum, după părerea ei, „toți evreii se cunosc între dinșii“, infirmiera trimise scrisoarea unui prieten din Israel, rugându-l s-o expedieze domnului Wiesen-thal, pe care, desigur, îl cunoștea. De fapt, acest prieten al infirmierei nu mă cunoștea, totuși scrisoarea mi-a parvenit.

Doamna Keller mă implora să o vizitez la Frankfurt dacă aveam vreodată prilejul să vin în acest oraș. Scrisoarea vădea o nevoie urgentă de a mă vedea, deși semnătura ei nu preciza despre ce era vorba.

M-am întâlnit cu doamna Keller într-o grădină liniștită de la marginea orașului, într-o după-amiază de octombrie a anului 1961. Aerul era foarte plăcut. În depărtare se auzeau risete de copii. Atmosfera era agreabilă și liniștită, dar bandajele albe de la încheieturile miinilor doamnei Keller și obrazul ei de o paloare anormală creau o notă de neliniște. Era o femeie cam de 45 de ani, cu părul blond închis și cu o înfățișare atrăgătoare de mic-burgheză. În ochii ei se mai putea citi efectul șocului pe care îl suferise. Doamna Keller se exprima într-un dialect german cu care nu prea eram obișnuit. Mai târziu mi-a spus că era originară din Germania răsăriteană, de unde plecase în 1948.

— Vă mulțumesc că ați venit să mă vedeți. Trebuie să vorbesc cu cineva în stare să înțeleagă problemele mele. Oamenii de aici mă ascultă, dar nu pot înțelege. Dimpotrivă...

Glasul i se frânse. Timp de o clipă am rămas amândoi tăcuți. Oamenii au nevoie uneori de un anumit timp ca să se exprime. E atât de greu să spui unele lucruri unui străin. Fotografia pe care o văzusem deja se afla pe o mică masă între noi.

Doamna Keller venise să se instaleze la Frankfurt în 1948. Găsise repede de lucru și după câteva săptămîni îl întîlnise pe el. Părea un om liniștit, amabil și cinstit și avea o slujbă bună într-o uzină, unde era iubit de camarazi.

— Nu bea și nici nu umbla după femei — spuse doamna Keller. — Cînd mi-a cerut să mă mărit cu el, am acceptat imediat. Nu era marea pasiune nici pentru el, nici pentru mine, dar eram singuri și unul și celălalt, nu prea tineri și, cu răbdare și înțelegere, socoteam că puteam duce o viață plăcută împreună. Nu știam nimic despre el, dar știți cum era imediat după război. Nimeni nu punea prea multe întrebări. Ne-am căsătorit în 1952 și am cumpărat această casă, dînd un aconto, iar restul în rate anuale. Bărbatul meu meșterea tot ce era de făcut în casă. Era grozav de priceput. Ne plăcea la amîndoi să ne ocupăm de grădină și nu ne vedeam cu multă lume. Soțului meu nu-i plăceau cunoștințele noi, iar mie mi-era tot una. Totuși, am observat ceva : nu vorbea niciodată despre război. Cînd l-am întrebat, mi-a spus că a făcut războiul ca toată lumea și a ridicat din umeri cu un aer obosit, ca și cînd n-ar fi vrut să se mai gîndească niciodată la el.

Într-o dimineată de ianuarie a anului 1961, la mai bine de șase luni de la capturarea lui Eichmann și tocmai după publicarea într-un ziar local a unui articol despre „campania de exterminare“ din Răsărit, domnul Keller i-a spus, ca de obicei, la revedere soției sale. Cu plasa în care avea un sandviș, un măr și un ziar plecase la lucru. În seara aceea nu s-a mai întors acasă.

Doamna Keller n-a dormit toată noaptea. Dimineata a telefonat la uzină și i s-a spus că tocmai voiau să cheme și ei. Soțul ei era bolnav ? În ajun nu venise la lucru. Uzina și doamna Keller cercetară listele de internare în spitale și înștiințară poliția. Se credea că domnul Keller fusese victima unui accident, dar cerce-

tările întreprinse la spitale au rămas zadarnice. Poliția a întrebat-o pe doamna Keller dacă soțul ei avea „dușmani“. Ea a răspuns că aveau relații cu foarte puțină lume. La uzină, nimeni nu-și explica plecarea lui. Tovarășii lui de lucru spuseră că era foarte puțin comunicativ, destul de singuratic, dar așa fusese totdeauna. Poliția a înscris numele lui pe lista „persoanelor dispărute“ și oficial totul s-a oprit aici.

Vecinii, după cum era și firesc, continuară să birfească. După părerea generală, „Keller plecase cu o altă femeie“. Doamna Keller nu credea, totuși, că era așa ; instinctul îi spunea că soțul ei n-o înșelase, pentru că, dacă ar fi fost așa, ar fi simțit. Oare unde putea fi ? Poate că scăpase vreo vorbă al cărei tîlc ea nu-l înțelesese. Dar nu, nimic. Ea nu găsisese scrisori ascunse, nimeni nu venise să-l vadă. Nu era nervos, dormea bine, vorbea puțin.

La biroul persoanelor dispărute, unde se dusesese să se intereseze, nu exista nici o informație. Un ofițer de poliție i-a spus fără prea mult tact :

„Nu-i săptămînă în care o mulțime de bărbați să nu-și părăsească soțiile, dar nu putem face nimic în direcția asta“.

Din clipa aceea, doamna Keller încetă să se mai informeze și-și ocoli vecinii. Nu suporta să fie compătimită, nici ridiculizată și știa exact ce gîndesc oamenii. În plus, avea prea puțină vreme să asculte ce se birfea, pentru că trebuise să-și reia lucrul ca să achite datoriile soțului ei. Uzina îi refuzase orice ajutor și nu putea spera să capete vreo pensie de la stat atîta vreme cît n-avea nici o dovadă a morții soțului ei. În cursul acestor luni, doamna Keller își dăduse seama că în societatea bunăstării viața putea fi foarte aspră.

Trecuseră luni de zile și doamna Keller ajunsese să se gîndească la soțul ei ca la un mort. Munca o obosea mult și știa că nu-și va putea păstra casa și grădina.

Costa prea mult. La 17 aprilie 1961, zi pe care n-avea s-o uite niciodată, doamna Keller s-a dus la un coafor în cartierul ei. Stînd sub casca de uscat părul, răsfoia distrată paginile unei reviste. Ea dădu peste un articol ilustrat despre execuțiile colective ale evreilor de la Vinnița, în Ucraina. O fotografie înfățișa o groapă plină de cadavre și citeva trupuri care, dacă ar fi fost să dai crezare subtitlurilor, erau ale unor oameni încă vii. Sub această fotografie era o alta care înfățișa o execuție. Victima stătea în picioare la marginea gropii. În spatele ei se afla un soldat german pe care obiectivul îl surprinsese în clipa cînd trăgea. Era un bărbat cam greoi în uniformă lui *feldgrau* *. Alți șase soldați îl priveau zimbînd.

Doamna Keller nu putea să-și ia ochii de la chipul soldatului care tocmai trăgea. Șocul pe care-l simțise fusese asemenea loviturii unui glonte. Nu, nu putea exista nici o îndoială.

— Era... domnule Wiesenthal... bărbatul cu care mă căsătorisem.

Ea scosese un țipăt și revista îi căzuse de pe genunchi. Mai multe persoane se repeziseră spre ea. Credeau că i se făcuse rău din pricina căștii. Doamna Keller nu spuse nimic. Ce le-ar fi putut explica ?

— Revista aceea ilustrată era veche de mai multe luni — îmi spuse ea. — Fusese luată de la o bibliotecă de împrumut. Dacă nu m-aș fi dus în săptămîna aceea la coafor, n-aș fi știut nimic. Nu întîmplător am dat peste revistă în ziua aceea, domnule Wiesenthal. Numai că... nu pot să-mi explic... e dincolo de orice rațiune...

Încuviințai.

— Sinteți absolut sigură că nu faceți nici o greșală ?

— Absolut. Am privit de atîtea ori fotografia cu o

* — cenușiu de campanie (culoarea uniformei în armata germană). — *Nota trad.*

lupă care mărea foarte mult... Era cu douăzeci de ani mai tânăr, dar îl puteai recunoaște perfect. Nu numai fața, dar și felul lui de a-și ține capul, de a întinde mîna.

Doamna Keller clătină din cap cu hotărîre.

— Nu, nu poate să fie decît el.

Își frînse mîinile.

— Cînd m-am întors acasă, m-am prăbușit. Voiam să mor. Cum să continui să trăiesc cînd știam că am conviețuit nouă ani cu un asasin ? Mă uitam la fața lui cu lupa, la obrazul care nu trăda nici un fel de emoție în timp ce trăgea în omul acela. Poate că împușcase cu sînge rece sute sau mii de oameni. Azi știu că nu era *obligat* să-i ucidă. Era tânăr în 1941, prea tânăr spre a fi constrîns s-o facă. Poate că se angajase voluntar ? Am întors pagina revistei și am privit mormanul de cadavre. Și mă gîndeam : poate că i-a omorît el pe toți. Apoi mi-am amintit de mîinile lui, care m-au atins, care m-au îmbrățișat. Mi se părea că-l ajutasem eu să facă toate acele lucruri îngrozitoare.

Doamna Keller privea în gol.

— Fac parte dintr-o familie creștină foarte credincioasă. Toată viața am încercat să nu fac rău nimănui, nici măcar unui animal. Îmi dau acum seama că toate strădaniile mele au fost zadarnice. Tot ce am făcut n-are nici un sens. Mi-am pierdut nădejdea. Înainte de a citi articolele despre procesul lui Eichmann, nu știam mare lucru despre cele întimplate. Acum știu. Iar soțul meu a fost unul dintre aceia.

Doamna Keller telefonase unui polițist de la comisarîatul local pe care îl cunoștea de ani de zile, rugîndu-l să vină pînă la ea. Îi arătase fotografia și-i spusese că intenționa să prevină poliția.

Polițistul o privise impasibil.

— Trebuie să înțeleg că vreți să vă denunțați soțul ?

Doamna Keller a amuțit. Nu se așteptase la o astfel de replică. Încercă să-i explice polițistului ce simțea.

Desigur, era vorba de soțul ei, dar soțul ăsta era un asasin. Doamna Keller se zbătuse îndelung, luptînd din greu cu conștiința ei. Nu putea păstra această taină îngrozitoare.

— Doamnă Keller, trebuie să fiți nebună ! — replicase atunci polițistul.

— Dar nu înțelegi ? — îi spuse ea desperată. — În ziua cînd nu s-a mai întors acasă apăruse în ziar reportajul acela despre atrocități. Trebuie să fi fost ceva acolo care să-l fi înfricoșat. Știa că Eichmann fusese prins. Voia să dispară fără să-mi spună un cuvînt. Pentru că făptuise crime îngrozitoare.

— Continuu să cred că sinteți nebună, doamnă Keller. Vreți să vă trimiteți bărbatul la închisoare ? Nu înțelegeți că, dacă păstrați tăcere un timp oarecare, toate astea vor dispărea pentru totdeauna ? Nu peste multă vreme, toate poveștile astea vor cădea sub acțiunea prescripției *. Nimeni nu se va mai putea atunci lega de el.

* *Termen de prescripție.* Nici Biblia, nici dreptul roman, nici dreptul canonic nu au prevăzut o dată limită de prescripție a crimelor. Dreptul anglo-saxon, aplicat azi în Anglia și în Statele Unite, se bazează pe principiul „*tempus non occurrît regi*“, formulă latină care înseamnă că scurgerea timpului nu are nici o influență asupra urmăririi crimei ! În Anglia și în Statele Unite nu există prescripție pentru crime. Austriecii au rezolvat dilema reintroducînd o veche lege a țării lor care nu recunoștea nici ea prescripția.

În Germania, marea dezbatere în legătură cu aceasta a avut loc în 1964, cînd guvernul părea că intenționează să respecte termenul de prescripție. Sub presiunea opiniei publice mondiale, s-a ridicat întrebarea dacă termenul de prescripție de 20 de ani trebuia respectat sau nu. Pînă acum au fost închiși aproape 70 000 de criminali de război naziști, dar se mai află anchete în curs împotriva a încă 13 000 de suspecți.

Aceste anchete ar fi fost suspendate dacă termenul de prescripție n-ar fi fost modificat. Trei din patru scrisori adresate 223

Stind mai departe lângă mine, doamna Keller continua să privească în gol, ciudată, absentă...

— Domnule Wiesenthal — spuse ea fără să-mi arunce nici o privire —, ofițerul de poliție nu se gîdea decît la soțul meu. Mi-a trecut prin cap că poate fusese și el nazist... și că mai era încă. Toți acești oameni se ajută reciproc. Cînd s-a ridicat să plece, mi-a spus :

— Știți, o să trebuiască într-adevăr să semnez acest caz biroului meu, dar din felul cum a rostit această frază am înțeles că n-avea să spună nimic. A ieșit fără să-mi spună la revedere.

Atitudinea mea îi părea o trădare. Nu pot să vă spun cît eram de nenorocită. M-am dus aproape ca un automat în baie și acolo..., în sfîrșit, am făcut ceea ce știți.

Doamna Keller își datora viața poștaşului care sosise peste cîteva clipe. El auzise zgomotul unei căderi în

Bundestagului în această problemă cereau să nu fie prelungit termenul. Se scria : „Toate acestea trebuie să aibă un sfîrșit... O națiune nu poate fi tratată ca un delincvent minor...”

Doctorul Ewal Bucher, ministrul justiției al R. F. a Germaniei, s-a opus prelungirii termenului. El susținea că toți naștii importanți fuseseră găsiți și pedepsiți. Bucher fusese membru al organizației tineretului hitlerist și al Partidului nazist. Fiind după război membru al Partidului liber democrat (F.D.P.), aflat în momentul dezbaterii în coaliție cu partidul Uniunea creștin-democrată al lui Ludwig Erhard, Bucher era supus unei puternice presiuni din partea colegilor săi de partid. F.D.P. căuta să-și atragă voturile germanilor de dreapta și ale neonaziștilor.

Majoritatea ziarelor germane și aproape întreaga elită intelectuală și politică din Germania apuseană erau în de acord cu Bucher. I-am prezentat lui Bucher un număr de 300 de scrisori ale unor oameni politici, savanți, artiști, juriști și scriitori germani și austrieci care se pronunțau în favoarea prelungirii termenului de prescripție. Printre altele merită amintite scrisorile cardinalului Bea, episcopului protestant Hans Lilje, bancherului Herman J. Abs, profesorului Carl J. Burckhardt, laureaților Premiului Nobel Max Born și Wer-

baie și o găsisse întinsă pe mozaic. O ambulanță chemată imediat a dus-o fără întârziere la spital.

— Nici asta nu-i o coincidență, i-am spus eu.

— Nu e, știu. O să trebuiască să trăiesc așa, dar e greu să fii atât de singură. M-am întors la poliție. S-a descoperit că toate actele lui fuseseră întocmite pe alt nume. Nu-i cunoșteam nici măcar numele adevărat.

Doamna Keller îmi luă brusc mâna.

— Spuneți-mi... am făcut ceva rău ? Ar fi trebuit să tac, așa cum îmi sugerase polițistul acela ?

— Ați acționat foarte bine, doamnă Keller. Mai tirziu veți înțelege că n-ați fi putut proceda altfel.

Pentru prima oară am observat o licărire în ochii ei.

— Ați încercat să-i descoperiți adevăratul nume ?

— Speram că poliția are să mă ajute. Dar n-a fost așa. Am fost întrebată cine eram eu, ca și când eu aș fi

ner Heisenberg. După o dezbatere penibilă, Bundestagul a hotărât cu o majoritate de un vot ca data de 21 septembrie 1949 să fie considerată drept începutul termenului de 20 de ani prevăzut pentru prescripție. Aceasta înseamnă că prescripția va intra în vigoare la 21 septembrie 1969.

Chiar dacă această dată ar fi prelungită la infinit, ar fi cu neputință să se urmărească toate crimele naziste. Să luăm ca exemplu Auschwitzul : cel puțin 6 000 de oameni au servit în acest lagăr în perioade diferite ca gardieni, tehnicieni la camerele de gazare, la cuptoarele crematoriilor, medici, funcționari... Or, sînt cunoscute numai numele a 900. Dintre aceștia, 300 au fost predați Poloniei, iar în privința celorlalți 600 nu cunoaștem decît jumătate din adrese. Dar nici așa nu există martori care să depună la tribunal pentru toate crimele. În lagărele de concentrare, victimele nu cunoșteau numele călăilor lor, ci doar pe cele ale unor criminali notorii, ca Mengele sau Stangl..., dar anonimii mașinii de exterminare, subalternii care omorau sporadic, deschideau robinetele de gaz, injectau doze mortale de acid fenic..., unde sînt în momentul de față ? În libertate. Sînt, probabil, mai sănătoși decît victimele lor care au supraviețuit, iar somnul le este poate mai liniștit.

fost vinovată de ceva ! S-au purtat cu mine de parcă aş fi inventat eu toată povestea asta. Vă daţi, poate, seama de ce aveam nevoie să vorbesc cu cineva care să mă creadă.

— Vă înţeleg.

De fapt, nu puteam face mare lucru. L-am înştiinţat pe procuror şi i-am dat numele ofiţerului de poliţie care o sfătuisese pe doamna Keller să nu facă nici o mişcare. Dar mi-era cu neputinţă să găsesc un soldat al cărui nume nu-l cunoşteam şi care făcuse parte dintr-o unitate militară ce participase la executarea evreilor din Vinniţa la sfârşitul anului 1941. Acolo fuseseră mai multe unităţi SS şi ale Wehrmachtului. Nu se cunoaşte numele celor care s-au oferit voluntari pentru execuţii. Nu se cunoaşte nici măcar numele soţului doamnei Keller. *El rămîne unul dintre asasinii care se află printre noi.*

Practica arianizării

În ultimii ani am petrecut multă vreme în Olanda, unde am stabilit relații foarte strinse cu Centrul olandez de documentare de la Amsterdam în timpul anchetelor mele referitoare la Silberbauer și la Erich Rajakowitsch. Triumviratul care a guvernat Olanda în timpul ocupației hitleriste a fost alcătuit din următorii naziști austrieci notorii : doctorul Arthur Seyss-Inquart, *Reichskommissar*ul lui Hitler ; doctorul Hans Fischböck, *Generalkommissar* pentru finanțe și comerț, și *Gruppenführer*ul SS Walter Rauter, *Generalkommissar* pentru probleme de securitate.

Acești trei oameni alcătuiau nucleul lui *Donau-Club* (Clubul Dunării), ai cărui membri erau naziști austrieci cu posturi importante în Olanda. În perioada postbelică, numeroși criminali de război au declarat în cursul diverselor procese, sub prestare de jurământ, că membrii acestui club fuseseră cei ce luaseră toate hotărârile importante în timpul ocupației germane. Ei se întruneau în fiecare vineri pentru a ratifica hotărârile în problemele de viață sau de moarte. Moartea figura cel mai des în program. Seyss-Inquart a fost executat la Nürnberg, iar Rauter în Olanda.

Ce s-a întâmplat cu Fischboek ? Prietenii mei olandezi credeau că e mort. Eu refuzam să cred, pentru că nu aveam nici o dovadă despre aceasta, și am început să-i cercetez dosarele. Prima informație despre Fischboek data din februarie 1938, perioadă în care Hitler adresase primele sale somații lui Schuschnigg, cancelarul Austriei *. Printre aceste documente exista unul în care se cerea numirea doctorului Hans Fischboek ca ministru al comerțului în cadrul unui nou guvern pro-nazist. Potrivit datelor aflate în arhive, Fischboek intrase în partidul nazist clandestin din Austria în 1937, primind legitimația nr. 6 133 529. Schuschnigg a refuzat să i se supună lui Hitler și peste câteva săptămîni a urmat Anschlussul. În guvernul pe care l-a format atunci Seyss-Inquart, Hans Fischboek a devenit ministrul economiei și comerțului. În timpul persecuțiilor împotriva evreilor, care s-au dezlănțuit după aceea, Fischboek a dovedit un mare talent în furtul și jefuirea pe scară mare. El a fost acela care a redactat decretul pentru „arianizarea“ tuturor bunurilor evreiești din Austria, așa cum a reieșit din documentele cărora li s-a dat citire la 29 noiembrie 1945 la Nürnberg, în prezența lui Göring.

În timpul interogatoriului acestuia din urmă, procurorul a citit cu glas tare documentul nr. 1 816-PS, act doveditor U.S.A. 261. El demonstra eficacitatea vădită de administrația Seyss-Inquart în jefuirea bunurilor evreiești. Politica jafului fusese elaborată în cursul unei ședințe ținute la 12 noiembrie 1938 la Berlin, sub președinția lui Göring, la Ministerul Aviației. Erau prezenți, potrivit mărturiei ulterioare a lui Göring, Heydrich, șeful poliției secrete naziste, doctorul Frick, mi-

* Kurt von Schuschnigg — cancelar federal al Austriei între anii 1934 și 1938. În 1938 a capitulat în fața hitleriștilor, care au ocupat Austria. — *Nota trad.*

nistrul de interne, Goebbels, Funk, ministrul economiei, contele Schkwerin von Krosigk, ministrul finanțelor, și „Fischboek din Austria“.

După asasinarea lui Ernst von Rath de către Gryns-pan, la 7 noiembrie 1938, Fischboek l-a sfătuit pe Göring ca, drept represalii, să-i supună pe evreii din Germania și Olanda la plata unei amenzi de un miliard de mărci. Potrivit documentelor prezentate la Nürnberg, Fischboek propusese următorul program pentru jefuirea evreilor :

„Excelență,

În această problemă (chestiunea evreiască) am și întocmit un plan complet pentru Austria. Viena numără 12 000 de meseriași și 5 000 de comercianți detașiți evrei. Noi avem de pe acum, înainte de sechestrarea forțată, un plan precis în privința celor aproximativ 17 000 de magazine. Din cele 12 000 de ateliere ale meseriașilor, circa 10 000 vor fi închise definitiv, urmînd să rămînă deschise 2 000 ; 4 000 din cele 5 000 de magazine de detaliu vor fi închise, rămînînd să funcționeze, adică să fie arianizate, 1 000. Potrivit planului nostru, 3 000 pînă la 3 500 de magazine din totalul de 17 000 ar rămîne deschise, toate celelalte urmînd să fie închise. Această hotărîre a fost luată în urma unei anchete făcute în fiecare ramură în parte și în funcție de nevoile locale, de acord cu toate autoritățile competente. Acest plan este gata pentru a fi publicat imediat ce va apărea legea pe care am cerut-o în septembrie. Această lege ne va da dreptul să retragem autorizațiile meseriașilor, independent de chestiunea evreiască“.

Göring răspunsese :

„Decretul va fi publicat astăzi“. Au urmat comentarii pline de entuziasm : „Trebuie spus că planul e perfect. În felul acesta, toată problema va fi rezolvată la

Viena, una din capitalele evreiești, în ajunul Crăciunului sau către sfârșitul anului“.

Atunci, ministrul economiei, Funk, a spus :

— Am putea face același lucru și aici.

— Cu alte cuvinte — a precizat procurorul la Nürnberg —, soluția Seyss-Inquart a fost atât de apreciată, încît a fost considerat drept un model pentru tot restul Reichului.

Or, soluția Seyss-Inquart era, în realitate, soluția Fischboek.

Mai tirziu, el avea să devină unul dintre cei mai sinistra călăi naziști care au activat în Olanda. La 8 aprilie 1942, Fischboek a vizitat un lagăr de muncă obligatorie în care erau deținuți 2 000 de evrei. În raportul către Seyss-Inquart, el scria :

„Evreii sînt inexplicabil de bine cazați și hrăniți“. Și propunea schimbări radicale. Fischboek a luat parte împreună cu Seyss-Inquart și alții la așa-numita „Conferință pentru evrei“ din 16 octombrie 1942, în cursul căreia a fost discutată deportarea evreilor din Olanda. Sîntem în posesiunea scrisorilor schimbate între Seyss-Inquart, Rauter și Fischboek în 1941, în care cei trei conducători ai *Donau-Clubului* vorbesc pentru prima oară de *Aussiedlung* (stabilirea în altă țară) a evreilor în loc de *Auswanderung* (emigrare). În timpul acesta, Fischboek ruina economia olandeză. El a „lichidat“ 13 000 de întreprinderi evreiești, „a arianizat“ două mii de magazine și a transferat în Germania mai multe miliarde de fiorini.

Deportarea evreilor din Olanda s-a făcut cu o lipsă totală de omenie. Am scrisoarea adresată de evreul olandez G. A. van der Hall generalului Christiansen, comandantul armatei germane din Olanda. Van der Hall arăta că-și pierduse ambele picioare pe front în mai 1940 și cerea să fie scutit de deportare. El a fost însă deportat și a murit în lagăr. Dar scrisoarea lui a fost gă-

sită. Ea poartă următoarea rezoluție oficială: „Cu sau fără picioare, evreii rămân evrei“.

Fischboek aparținea unui mic grup de oameni din ierarhia nazistă care știau totul despre planurile și aparatul de execuție destinat „soluției finale a problemei evreiești“. Era un om inteligent, plin de posibilități, crud. După eliberarea unei mari părți a Olandei de către aliați, Fischboek și statul lui major s-au retras în nord-vestul țării, continuându-și activitatea de „lichidare“ a bunurilor evreiești și transferurile în Germania.

După terminarea războiului, Fischboek a figurat pe listele austriece și olandeze de „persoane căutate“, dar n-a putut fi găsit. Pe vremea aceea, în Austria, naziștii de calibrul lui Fischboek erau condamnați la moarte pentru mult mai puțin decât ceea ce făcuse el. A fost judecat în contumacie pentru înaltă trădare și toate bunurile lui din Austria au fost confiscate. În Olanda, procesul s-ar fi terminat prin condamnarea la pedeapsa capitală. Dar el n-a putut fi prins. În Austria a continuat să figureze pe lista „persoanelor dispărute“, iar în Olanda era considerat mort.

Nimeni n-a mai dat de urma lui pînă la sfîrșitul lunii septembrie 1965, cînd am primit la birou vizita unei femei mai în vîrstă, evreică din Ungaria. Era disperată. În timpul războiului, cînd ea și soțul ei erau pe punctul de a fi deportați, un prieten de-al lor care nu era evreu le făgăduise să se ocupe de magazinul pe care trebuiau să-l părăsească pînă cînd aveau să se întoarcă.

— Acum este directorul general al unei societăți aici, la Viena — spuse bătrîna doamnă. — M-am dus la el, dar tăgăduiește totul. Nu-și amintește să se fi ocupat vreodată de întreprinderea noastră. M-a poftit să nu-l mai deranjez și m-a dat afară.

Veșnic aceeași veche poveste. Cei doi bătrîni făcuseră prostia să supraviețuiască, să se reîntoarcă și să-și reclame dreptul lor.

— N-ați încheiat nici o înțelegere scrisă ? — am întrebat eu.

— N-am îndrăznit. Aveam încredere în el.

— Ați putea să vă dovediți drepturile ? Ați avut martori ?

— Da. Soțul meu poate da numele mai multor persoane care erau la curent cu transferul societății. Printre acestea era și doctorul Hans Fischboek, care se ocupa de arianizarea bunurilor evreiești.

— Fischboek n-are să vă ajute. A murit.

Femeia mă privi stăruiitor.

— Acum patru săptămîni mai trăia. Cunosce o austriacă care mi-a spus că a vorbit cu el de curînd. Se pare că-i inginer consilier într-un mare oraș din Germania.

— Mi-ați putea face rost de adresa lui ?

— Austriaca n-are să mi-o dea. Îi simpatizează prea mult pe naziști, spuse bătrîna doamnă.

După plecarea ei am rămas multă vreme pe gînduri. Încă un criminal care scăpase și prosperase, în timp ce toată lumea îl credea mort. Începui să culeg informații. Imediat după terminarea războiului, Fischboek plecase în Italia și pe urmă, cu ajutorul organizației ODESSA, în America de Sud, stabilindu-se în Argentina. În 1957, după abrogarea legii privitoare la criminalii de război în Austria, numele doctorului Fischboek a dispărut de pe lista criminalilor de război. Sosise, după părerea lui, timpul să se întoarcă în Europa.

Din cele spuse de vizitatoarea mea reieșea că acum era inginer consilier în Germania și trăia, probabil, într-un mare oraș. Am trimis mai multe scrisori unor prieteni din Germania, rugîndu-i să verifice dacă numele lui figura în anuarele diferitelor orașe. Toate răspunsurile au fost negative. Atunci am trecut la studierea *Kompass*-ului, un fel de *Who is Who* al industriei, comerțului și finanțelor germane, și am descoperit

numele lui *Juan Fischböck*, cetățean argentinian, consilier financiar. Adresa : strada Alfred nr. 150, Essen.

Era într-adevăr el, acum membru respectat al lumii de afaceri din Essen. Între acest oraș și frontiera olandeză e cale de mai puțin de un ceas. Am putut afla că pașaportul lui argentinian cu nr. 4 507 366 fusese eliberat la Buenos Aires la 25 septembrie 1957. Am informat Centrul de documentare din Amsterdam, care, la rîndul lui, a prevenit autoritățile judiciare olandeze. Ambasada Olandei la Bonn a încunoștințat oficial despre acest caz autoritățile germane. A fost, de asemenea, informat procurorul din München însărcinat cu anchetarea crimelor de război comise în Olanda.

Dar fărădelegile pentru care autoritățile olandeze puteau să dispună de dovezi directe și imediate beneficiază de prescripție în Germania.

Germanii n-au primit deocamdată nici o cerere de extrădare a lui Fischboek. În Olanda însă, crimele comise de el nu beneficiază de nici o prescripție. Permisul de ședere în Germania al lui Fischboek a expirat la 6 aprilie 1966 și vameșii de la granița austriacă au fost informați că el n-are dreptul să se întoarcă în țara lui natală. Olandezii sînt pe cale ca prin martori și documente să adune dovezi că Fischboek s-a făcut vinovat de complicitate la omoruri..., ceea ce nu beneficiază de prescripție nici în Germania. Poate că va veni și ziua doctorului Hans Fischboek, fost maestru al arianizării.

Afacerile în primul rînd

Într-o seară de decembrie a anului 1946, așteptam cu nerăbdare un curier special de la Bratislava. Începusem încă de pe atunci să adun dovezi împotriva lui Eichmann și a membrilor statului său major. Or, tocmai atunci, la Bratislava, capitala Slovaciei, Dieter Wisliceny, unul dintre cei mai apropiați colaboratori ai lui Eichmann, fusese condamnat la moarte. În celula lui, Wisliceny alcătuiuse o listă a membrilor statului-major al lui Eichmann și notase unele amănunte despre fostul lui șef. El pretindea că știe unde se ascundea Eichmann în momentul acela. În sfîrșit, sosi și curierul cu lista. Fiecare dintre principalii adjuncți ai lui Eichmann avuseseră pentru un timp reședința într-unul din orașele mari ale țărilor ocupate de Germania. Lîngă denumirea fiecărui oraș am trecut pe o hartă a Europei și numele respectivilor. Rolf și Hans Guenther fuseseră la Praga, Dannecker la Paris, Alois Brunner la Atena, Seidl și Burger la Theresienstadt, Hunsche la Budapesta, Anton Brunner la Viena, Erick Rajakowitsch la Haga, Wisliceny la Bratislava.

Am tras cîteva linii între orașe și pe hartă a apărut corpul unui păianjen uriaș. Eichmann era capul. Pînza

fusese distrusă, dar cei mai mulți dintre oamenii care alcătuiseră picioarele păianjenului erau încă fugari. Adjunctul lui Eichmann, Rolf Guenther, era probabil mort, iar fratele lui, Hans, dispăruse. Seidl, Dannecker și Anton Brunner muriseră și ei. Alois Brunner trăia la Damasc. Anton Burger se ascundea undeva în Germania. Un singur nume îmi era necunoscut: Erich Rajakowitsch. Nu am acordat prea mare atenție acestui lucru, pentru că trebuia să găsească alți criminali mai importanți. În cursul lunilor următoare, numele lui Rajakowitsch a reapărut în diferite documente. Atribuțiile lui exacte în organizația lui Eichmann nu erau clare. La origine fusese avocat la Viena și bogata lui clientelă evreiască, din fericire pentru el, nu se întorsese. Asta a fost tot ce am știut despre el la început. Pe urmă am descoperit că intrase în SS, făcuse unele treburi pentru Eichmann, servise în Răsărit și apoi dispăruse. Din mai multe locuri mi s-a spus că era mort. Alții mă asigurau că Rajakowitsch era un șmecher și că se ascunsese sub un nume fals într-un loc sigur, probabil într-un lagăr de internare aliat. Alții, în sfârșit, declarau foarte zoriți că nu auziseră niciodată despre el. Dacă pe vremea aceea aș fi avut mai multă experiență, aș fi știut că oamenii accia știau exact unde se afla.

Am început să adun cu răbdare fapte. Erich Rajakowitsch era născut în 1905, la Triest, când orașul făcea încă parte din Imperiul austro-ungar. Tatăl lui fusese profesor de liceu. La vârsta de 18 ani se înscrișese la Facultatea de drept din Graz, oraș care a dat un mare număr de naziști. În 1934 se căsătorise cu Anna-Maria Rintelen, fiica lui Anton Rintelen, fost ambasador al Austriei la Roma în timpul cancelarului Dolfuss și unul dintre cei mai cunoscuți membri ai mișcării naziste clandestine din Austria. Mai târziu, Rajakowitsch a găsit un teren propice la Viena, unde și-a deschis un birou de avocatură. După Anschluss s-a înscris în partidul

nazist. Carnetul lui de partid purta numărul 6 330 373, ceea ce dovedea că nu fusese printre primii înscriși. Dar domnul doctor Rajakowitsch a compensat foarte repede prin zel faptul că a intrat mai târziu în partid. În dosarul său se afla o fișă din 1939 :

Candidatul SS Rajakowitsch lucrează în prezent în calitate de consilier juridic la Biroul central pentru emigrația evreiască din Viena, ca și la cele din Praga și Berlin. În această funcție, el își îndeplinește toate atribuțiile, dovedindu-se chibzuit, expeditiv și eficient. În cursul unei operații (Einsatz) de patru săptămîni în Polonia a demonstrat reale calități și prezență de spirit în toate situațiile. Are o concepție clară despre existență, o înfățișare energetică și dă dovadă de o incontestabilă atitudine național-socialistă. Caracterul lui îl desemnează pentru promovarea la gradul de *führer* SS.

Semnat : Eichmann SS.

Sub conducerea lui Eichmann, Biroul pentru emigrația evreiască din Viena a devenit modelul multor agenții similare în toată Europa. Acest birou era instalat în palatul Rotschild, pe strada Prințul Eugen. Eichmann și Rajakowitsch se întâlneau adesea în această clădire, în care duminică 3 martie 1938 baronul Louis de Rotschild fusese arestat de șase oameni cu câști de oțel. Înainte de aceasta însă, ei fuseseră rugați să aștepte ca baronul să-și termine în liniște masa. Și au așteptat. Protocolul nazist nu prevăzuse o asemenea eventualitate. Baronul a fost condus la închisoarea din Viena și închis într-o celulă, apoi internat la hotelul „Monopol“, unde își avea sediul Gestapoul. Naziștii i-au cerut 20 de milioane de dolari, cea mai mare răscum-părare cunoscută în istorie, dar i-au dat drumul pentru mai puțin.

În octombrie 1939, Rajakowitsch s-a angajat în SS

și a fost trimis la Nisko, în Polonia, unde, potrivit ideii lui Eichmann, a fost amenajat primul lagăr de concentrare. Reinhard Heydrich încuraja planul de a-i strânge laolaltă pe evrei înainte de a-i expedia în lagărele de exterminare. Potrivit actului de acuzare :

„Evreilor li se spunea că fűhrerul le garanta alte locuințe. La Nisko nu existau case, dar evreilor avea să li se permită să-și construiască. Se spunea că fűntinile regiunii erau contaminate. Dar, dacă evreii își dădeau osteneala, aveau să găsească apă. Un sfert din evreii care au sosit la Nisko cu primul transport au primit ordin să-și continue călătoria pe jos, spre Răsărit. Cei care au încercat să se întoarcă au fost împușcați“.

În 1940, Rajakowitsch era unul din elementele de bază ale organizației lui Eichmann. Tot el a fost unul din instigatorii așa-numitului „Plan Madagascar“, potrivit căruia toți evreii din Europa urmau să fie deportați în insula Madagascar, pe care germanii sperau s-o obțină de la Franța învinsă după încheierea tratatului de pace cu aceasta. În „Planul Madagascar“ figura pentru prima oară sinistru expresie „soluția finală a problemei evreiești“.

O bucată de vreme, Eichmann a arătat un interes deosebit pentru acest proiect. La biroul IV B 4, Rajakowitsch a devenit în mod oficial expertul în problema „Madagascarului“. El l-a însoțit pe Eichmann la Institutul tropical din Hamburg pentru a studia acolo împreună cu el clima și condițiile de viață din insulă, dar au trebuit să renunțe la proiect când s-a văzut că nu se va încheia nici un tratat de pace cu Franța.

În aprilie 1941, Rajakowitsch a fost înaintat la gradul de *Obersturmfűhrer* SS și trimis, din ordinul lui Reinhard Heydrich, în Olanda cu scopul de a înființa o nouă „Agenție pentru emigrarea evreilor“, destinată să devină prototipul soluționării problemei evreiești în toate țările Europei. Potrivit rechizitoriului procurorului, 237

această soluție nu reprezenta nimic altceva decât jefuirea, prost camuflată, a bunurilor evreiești din Olanda. A fost înființată o „*Vermögensverwaltung und Rentenanstalt*“, adică o administrație a bunurilor și veniturilor, iar Herr Doktor a devenit unul din conducătorii ei. În 1943, după evacuarea tuturor evreilor din Olanda, Rajakowitsch s-a angajat în *Waffen SS*, a urmat un curs pentru ofițeri la Bad Tölz, în Bavaria, și apoi a plecat pe frontul de răsărit.

Numele lui Rajakowitsch a reapărut în cursul procesului lui Eichmann. Vorbind despre activitatea sa în Olanda, Eichmann a spus :

„Cînd am vorbit cu Rajakowitsch acum 5 ani, în 1955..., el a reconstituit anumite amănunte ale operației“.

Așadar, în 1955 Rajakowitsch trăia. Fusesse și poate mai era încă în Argentina. În cursul procesului s-a precizat încetul cu încetul rolul acestui colaborator apropiat al lui Eichmann în organizația creată de acesta din urmă.

Documentele privind exterminarea evreilor din Olanda m-au determinat să-l plasez pe Rajakowitsch în fruntea listei mele. Actul de acuzare împotriva acestuia, emis, în cele din urmă, la Viena în iulie 1964, explică de ce.

— La 1 octombrie 1941, numărul evreilor recenzați în Olanda ocupată se ridica la 140 000. Cîteva sute dintre aceștia s-au sinucis, alții au murit în lagărele de concentrare din Olanda. Începînd din iulie 1942, aproximativ 110 000 de persoane au fost deportate în Polonia, unde au fost exterminate. După eliberare, în Olanda nu s-au întors decît 5 000 de evrei.

În 1941, *Standartenführer*-ul SS Wilhelm Harster a fost numit subcomisar pentru problema evreiască. De la biroul lui din Haga plecau ordinele de deportare, care a început să se desfășoare cu brutalitate (*schlag-*

artig) în iulie 1942. Între statul-major al biroului IV B 4 din Berlin și filiala acestuia de la Haga aveau loc numeroase contacte personale. Însuși Eichmann a venit în Olanda spre a discuta toate problemele importante. La 28 iulie 1941, Harster a semnat un decret secret prin care se înființa „*Sonder-Referat-Juden*“ (S.R.J.) — „Serviciul special al evreilor“, cu scopul de a găsi „soluția finală a problemei evreiești“. Șeful S.R.J.-ului era Erich Rajakowitsch.

Potrivit paragrafelor 5, 134, 135 și 136 din Codul criminal austriac, doctorul Rajakowitsch era vinovat de complicitate la crime. Pedepsa corespunzătoare paragrafului 136 este închisoarea pe viață.

La 1 octombrie 1961, la câteva luni după procesul lui Eichmann, mi-am reluat activitatea la Centrul de documentare din Viena. Primul meu caz a fost acela al lui Erich Rajakowitsch. Am pus la dispoziție procurorului din Viena toate datele care apăruseră în cursul procesului Eichmann și toate documentele privitoare la activitatea lui Rajakowitsch în Olanda. Procurorul a cercetat actele și le-a considerat suficient de importante pentru a dispune deschiderea unei anchete preliminare. Pe numele lui Erich Rajakowitsch, „cu domiciliul necunoscut“, a fost emis un nou mandat de arestare.

Unde se putea el ascunde oare ? Mă gîndeam fără să vreau la America de Sud. Și Eichmann fusese acolo și se mai aflau și alții, dar se putea tot așa de bine să fi stat un timp acolo și apoi să se fi întors în Spania, în Italia, în Germania sau în Austria.

Mi-am început ancheta culegînd informații amănunțite de la persoanele cu care Rajakowitsch avusese relații de ordin profesional. Ca și alți avocați din Viena, el administrase bunurile mai multor clienți evrei, care însă nu se mai întorseseră. După război, cîțiva avocați încercaseră să-i găsească pe moștenitorii clienților lor.

Alții nu. Se părea că Rajakowitsch făcea parte din această ultimă categorie.

În iarna anului 1961 eram în măsură ca, pe baza informațiilor ce se strinseseră pe biroul meu, să reconstitui activitatea desfășurată de temutul avocat după terminarea războiului. După capitulare stătuse un timp destul de scurt într-un lagăr american de prizonieri de război, apoi evadase și se ascunsese în Stiria la fosta lui soție, de care divorțase în 1944 *.

Englezii îl căutaseră pe Rajakowitsch, dar fără succes, cu toate că se aflase la Graz, adică chiar în inima zonei de ocupație britanică. În 1947, el se instalase la Triest, orașul său natal, investind fonduri considerabile în societatea „Enneri & Co.” (Import, export, reprezentanță, comision). Adresa telegrafică : „*Rajarico*”.

În 1951 și 1952, Rajakowitsch fusese în America de Sud, unde vizitase mai multe țări cu intenția de a se fixa pe acel continent, dar, în cele din urmă, se întorsese în Europa. Am descoperit că în 1952, în Austria, se emisese un mandat de arestare împotriva lui din cauza activității pe care o desfășurase în domeniul „arianizării”, dar el venise în țară în acea perioadă de mai multe ori, fără să-i pese că putea fi arestat. Și avea dreptate, pentru că tribunalul din Graz abandonase cazul din „lipsă de dovezi”. Din punct de vedere legal, el era din nou un om liber. La 22 august 1953, Rajakowitsch și-a schimbat numele în Raja. Apoi a luat conducerea firmei „Enneri & Co.”, mutându-i sediul social la Milano, capitala financiară și comercială a Italiei, unde a instalat-o pe strada Bianca Maria nr. 31. Biroul din Triest a devenit o filială a societății. Raja s-a instalat la Milano, într-un apartament elegant

* Recăsătorită după aceea cu fostul *Gauhauptmann* SS al Stiriilor, profesorul Arnim Dadieu, actualul director al Institutului german de cercetări în domeniul fizicii propulsiei prin reacție (*Forschungsinstitut für Physik der Strahlantriebe*.)

de pe Corso Concordia nr. 8, păstrindu-și însă naționalitatea austriacă. Chiar în acea perioadă, cînd mandatul de arestare împotriva lui mai era în vigoare, Consulatul general austriac din Triest i-a eliberat un pașaport pe numele de Raja. Poate că acest tur de forță a fost posibil datorită schimbării numelui.

„Enneri & Co.“ se dovedi o întreprindere foarte prosperă. Una dintre secretarele societății, Giuliana Tenedella, a devenit, în 1957, a doua soție a lui Raja.

Se pare că Raja a strîns o avere frumoasă din comerț. „Enneri & Co.“ importa în Italia fier, lignit, plumb, lemn și sticlărie și exporta material pentru construcții navale.

Cu prilejul arestării lui Raja, s-a constatat că era milionar în dolari. Avea o proprietate frumoasă în Elveția : vila Anita, la Melida, lângă Lugano.

I-am scris doctorului Louis de Jong, directorul Institutului național pentru documentarea referitoare la război de la Amsterdam, comunicîndu-i că acum cunoșteam adresa lui Rajakowitsch și cerîndu-i să-mi trimită documente privitoare la activitatea desfășurată de avocat în Olanda în timpul războiului. Domnul de Jong a încredințat unuia dintre cei mai buni colaboratori ai săi, istoricul B. A. Sijes, sarcina de a alcătui un dosar referitor la participarea lui Rajakowitch la soluționarea finală a problemei evreiești în Olanda. În martie 1962 am predat procurorului din Viena un dosar complet asupra activității lui din perioada 1938—1944.

O mare parte din informațiile privitoare la Rajakowitsch, cu excepția celor din perioada olandeză, ne-au fost procurate, în treacăt fie spus, de o bancă din Viena. Treaba nu fusese greu de realizat. Mă prezentasem drept un om de afaceri care vrea să cu-

noască capacitatea de credit a societății „Enneri & Co.“ Banca s-a achitat cît se poate de bine. Mi s-a comunicat pînă și numărul de înmatriculare a mașinii lui, numărul funcționarilor care lucrau în cadrul societății și acela al servitorilor lui Rajakowitsch, societățile cu care era în relații de afaceri și o serie de alte amănunte. Băncile sînt uneori foarte utile.

Am găsit dovada că Rajakowitsch venise de multe ori la Viena pînă în 1961, cînd se lansase cel de-al doilea mandat de arestare împotriva lui. Începînd cu această dată, el a stat numai în străinătate. În martie 1962 am plecat la Milano ca să discut întregul caz cu autoritățile italiene. Am comunicat informațiile pe care le dețineam colonelului Marnaro de la palatul de justiție. Acesta a rămas uluit.

— Cum ați descoperit toate astea? Cîți agenți lucrează pentru dumneavoastră în Italia?

— Domnule colonel — i-am răspuns eu cu prefăcută surprindere —, cred că nu vreți să vă destăinui secrete profesionale?

M-am dus apoi la generalul comandant al jandarmeriei din Milano.

— Așadar, dumneata ești omul amestecat în afacerea Eichmann!

Am incuviințat.

— Domnule Wiesenthal — mă întrebă el foarte liniștit — unde e ancorat vaporul duminale? Unde-i avionul duminale particular?

L-am liniștit: N-aveam de gînd să-l răpesc pe Rajakowitsch.

Italienii manifestară un interes plin de simpatie pentru activitatea mea, dar pretindeau că nu sînt în măsură să-l aresteze pe doctor. El nu era cetățean italian și nu făcuse nici un rău nimănui în Italia. Teatrul lui de operații fusese în altă parte. O delegație formată din reprezentanți ai diferitelor organizații evreiești

încercă să intervină pe lângă ministrul de justiție, la Roma. Ministrul studie cazul Rajakowitsch și declară că se putea emite un mandat de arestare împotriva criminalului valabil 60 de zile dacă ambasadorul Austriei i-ar cere în mod oficial acest lucru. Aceasta însemna că ambasadorul austriac trebuia să aștepte instrucțiunile Ministerului de Externe din Viena, care, la rîndul lui, trebuia să intervină pe lângă Ministerul Justiției.

Pătrunzînd în labirinturile întunecoase ale birocrației austriece, m-am dus la Ministerul de Justiție din Viena cu scopul de a încerca să aflu cine era însărcinat cu cazul Rajakowitsch — ceea ce nu era de loc ușor — și dacă Viena era de acord să ceară Ministerului de Justiție al Italiei extrădarea lui Erich Raja.

Dar, pe cit de directă era întrebarea mea, pe atît de ocolite fură răspunsurile pe care le-am obținut. Mi s-a spus că ancheta era „încă pendinte” și că „nu se ajunsese încă la concluzii definitive”. În locul unei acțiuni care să treacă peste obstacolele birocratice, era vorba de tot felul de tergiversări administrative. Morile justiției austriece, care nu macină niciodată destul de repede, păreau de data aceasta de o încetineală extraordinară. Cît despre procurorul general, acesta mi-a spus că era foarte ocupat în acea perioadă și că, de altfel, urma să plece neîntirziat în concediu de Paști.

— *Herr Generalanwalt* — i-am spus eu —, vă urez sărbători fericite ; cît despre doctorul Raja, am să fac în așa fel încît și sărbătorile lui să fie cît se poate de fericite !

Nu exista decît o singură cale pentru a ieși din acest impas legal : să dau întregului caz cel mai larg răsunset cu putință. În după-amiaza zilei de 8 aprilie 1963 l-am chemat pe Dino Frescobaldi, corresponsen-

tul la Viena al ziarului „Corriere della Sera“, și i-am spus toată povestea.

Peste două ore, redactorul-șef al lui „Corriere della Sera“ din Milano trimitea în grabă un ziarist la domiciliul lui Erich Raja. Ziaristul a fost primit de fiul lui, care l-a întrebat despre ce era vorba. Ziarul voia să publice un lung reportaj despre Erich Raja și dorea să obțină o declarație din partea celui interesat, dacă nu vedea nici un inconvenient în aceasta. Ziaristul a fost rugat să aștepte o clipă. Tinărul a schimbat câteva cuvinte cu tatăl lui și s-a întors :

— Tatăl meu va veni miine dimineată la biroul dumneavoastră, spuse el și ziaristul plecă.

Redactorul-șef al ziarului a trebuit să admită mai târziu că săvîrșise o greșeală alarmîndu-l pe Raja. La miezul nopții, amănuntele cazului Raja fuseseră difuzate de toate agențiile de presă și răspîndite în toată Italia. A doua zi dimineată, Erich Raja era la banca sa la ora deschiderii. După unele zvonuri, retrăsese aproximativ o sută de milioane de lire în numerar, adică 150 000 de dolari, se urcase în „Fiatul“ lui 2 000 de culoare roșie... și dispăruse.

Între timp, el devenise eroul primei pagini a tuturor ziarelor din Europa. Unele îi publicaseră chiar fotografia : un bărbat cu părul blond închis, cu obrazul blind și prelung, cu fruntea înaltă și ochi luminoși, care păreau a-l privi insistent pe cititor, cu o expresie puțin ironică. Un reporter de la „Corriere“ îmi telefonă : Raja trecuse frontiera italo-elvețiană la Chiasso. L-am înștiințat imediat pe agentul lui United Press (U. P.) la Zürich, rugîndu-l să informeze poliția locală despre sosirea lui Raja în Elveția. Elvețienii îi cercetară vila, dar nu-l găsiră acolo. A doua zi dimineată, poliția din Lugano fu chemată la telefon de îngrijitoarea unui hotel local care văzuse fotografia

lui Erich Raja în „Corriere della Sera“ și era sigură că locuia la hotelul unde lucra ea.

Poliția elvețiană i-a pus atunci în vedere lui Raja că era considerat indezirabil, rugîndu-l să părăsească imediat țara. Raja a pornit din nou cu mașina în direcția orașului Chiasso, dar vameșii de la frontiera italiană au lăsat bariera închisă la sosirea „Fiatului“ roșu, anunțîndu-l pe „dottore“ că și acolo era indezirabil. În cursul zilelor următoare, trei din țările vecine cu Elveția — Italia, Franța, Germania — i-au refuzat lui Raja intrarea pe teritoriul lor, iar a patra, Austria, îl aștepta cu un mandat de arestare. O perspectivă foarte neplăcută pentru un avocat bogat !

Citva timp am fost preveniți din diverse locuri că fugarul Erich Raja fusese zărit, dar, de fiecare dată cînd ne interesam de el, plecase din nou. El executa, așa cum scrisese un ziar italian, o versiune modernă a ariei din „Bărbierul din Sevilla“ : „Figaro-sus, Figaro-jos“. La Lugano a declarat poliției elvețiene că se ducea la Viena spre „a intenta un proces lui Wienthal“. În cele din urmă s-a dus să-și consulte avocatul la Zürich. Împreună cu acesta a telefonat avocatului său de la Viena, un anume Dostal, care l-a sfătuit pe fugar să revină în Austria și să facă față evenimentelor. Prin teleimprimatorul U.P.-ului, Zürichul a înștiințat Viena că Raja se pregătea să ia primul avion de pe aeroportul Kloten cu destinația Viena.

Reporterii de ziare, televiziunea, radioul, autoritățile, toată lumea se năpusti la aeroportul Schwechat. Cazul lui Raja devenise un fapt senzațional, pe scară europeană. Se puneau rămașaguri : venea la Viena să se predea, sau avea să încerce să fugă spre America de Sud ? M-am alăturat și eu „comitetului de recepție“ de pe aeroportul din Viena în clipa cînd „Caravella“ companiei „Swissair“ lua contact cu pămîntul. Avionul

ateriză, dar Erich Raja nu se afla printre pasageri. Se dezlănțui o avalanșă de convorbiri telefonice. Raja se urcase într-adevăr în avion la Zurich, dar dispăruse în timpul scurtei escale făcute la München.

M-am întors la birou, unde am primit un telefon urgent din partea unui funcționar superior al poliției din München.

— Avem nevoie de ajutorul dumneavoastră, domnule Wiesenthal. Unde-i Raja ? Toate forțele poliției au fost puse în mișcare. Ministrul de interne e furios. Trebuie neapărat să-l găsim pentru că, în caz contrar, presa n-are să ne cruțe !

L-am sfătuit să ordone supravegherea tuturor punctelor de frontieră dintre Austria și Bavaria și să cerceteze cu atenție trecutul fostului șef al lui Raja în Olanda, fostul *Brigadeführer* SS Wilhelm Harster.

— Mă tem că asta îl va înfuria și mai mult pe ministru, căci Harster e în momentul de față *Oberregierungsrat* * la Ministerul de Interne al Bavariei.

Am comunicat imediat tot ce știam despre Harster corespondentului din Viena al agenției D.P.A. (*Deutsche Presse Agentur*). La douăzeci și patru de ore după apariția respectivelor relatări în presă, fostul *Brigadeführer* Harster era suspendat din funcțiile sale. A fost arestat în ianuarie 1966.

Afacerea Harster a provocat un scandal politic la München. La 25 iunie 1943, Wilhelm Harster, general-maior în poliția germană, șeful siguranței germane și al S.D.-ului din Olanda, îi declarase lui Seyss-Inquart, comisarul Reichului hitlerist : „Din cei 140 000 de evrei recenzați în Olanda, unul dintr-o sută de mii a fost scos afară din țară... Duminică 20 iunie, în cursul

unei acțiuni speciale care a avut loc la Amsterdam, au fost arestați 5 500 de evrei în 24 de ore“.

După arestarea lui Harster a ieșit la iveală că la Ministerul de Interne, unde deținea din 1956 o funcție importantă, printre superiorii lui se aflau membri ai tuturor principalelor partide politice din Bavaria (social-creștini, social-democrați, liberali și susținători ai partidului bavarez). Harster declarase în mod public :

— Superiorii mei îmi cunosc trecutul.

Cel puțin cinci funcționari superiori din acest minister propusese să i se încredințeze funcții de răspundere fostului conducător SS și, din această cauză, ministrul semnase mandatul.

— Cred că cineva a încercat să „uneltească“ ceva dându-mi informații eronate, avea să declare mai târziu ministrul.

Unii dintre funcționarii în cauză susțineau că nu-și mai aminteau cum se petrecuseră lucrurile. Procesul împotriva fostului șef al lui Raja este acum în curs de pregătire.

În timp ce poliția bavareză își continua cercetările cu febrilitate, m-am dus la Ministerul de Justiție al Austriei pentru a vorbi cu procurorul general. Se întorsese din vacanța de Paști. L-am întrebat dacă intenționa să-l aresteze pe Raja.

Răspunsul lui a fost foarte evaziv. Totul depindea de faptul dacă existau „suficiente“ elemente de culpabilitate. Exista un mandat de arestare împotriva lui, dar deocamdată nu se prevăzuse decât „o anchetă preliminară“, ale cărei rezultate trebuiau așteptate.

— *Herr Hofrat* — am spus cu —, din întimplare, azi e Paștele evreiesc. Iată **cartea mea** de rugăciuni. Voiam să mă duc la sinagogă și să spun o rugăciune pentru cei morți. Cu permisiunea dumneavoastră, aș vrea s-o spun aici, în biroul dumneavoastră, în amin-

tirea celor 110 000 de evrei olandezi omoriți de na-
ziști.

Procurorul general era foarte plictisit.

— Ce vreți să fac ?

— Vreau dreptate. Ați luat cunoștință de materia-
lele adunate împotriva lui Raja. Știți bine că merită
să fie arestat .

— Și dacă se va constata că-i nevinovat ?

— Lumea întreagă își are ochii ațintiți asupra dum-
neavoastră și așteaptă să luați măsuri. Pentru presti-
giul Austriei, cred în mod sincer că ar fi mai bine ca
Raja să fie arestat și eventual să i se dea drumul mai
tîrziu decît să-i îngăduiți să se plimbe în libertate și
să sfideze justiția austriacă.

— L-am salutat pe *Herr Hofrat* și am ieșit. A doua
zi, Raja veni cu mașina de la München. Nu fusese
arestat la frontieră, cu toate că figura pe lista persoa-
nelor „căutate“, iar polițiile germană și austriacă erau
pe urmele lui. El se îndreptă pe jos spre palatul de
justiție, unde îl aștepta un judecător de instrucție. Se
afla încă în libertate.

Puțin mai tîrziu, în cursul dimineții, stăteam din nou
de vorbă cu procurorul general. El mi-a spus că Raja
se afla la interogatoriu.

— Și ?... — am întrebat eu.

— Cred că sînt gata să-l ia în primire. Duceți-vă și
uitați-vă chiar dumneavoastră.

Pe unul din coridoarele palatului de justiție am
văzut doi detectivi în fața ușii biroului judecătorului
de instrucție. Așteptau ca să-l aresteze pe Raja în
clipa cînd avea să iasă de acolo.

În aprilie 1965 a avut loc la Viena procesul lui Raja-
kowitsch. Acuzatul atrase atenția printr-o vădită aro-
ganță (acea „aparență de energie“ care-i plăcuse atît
de mult prietenului său Eichmann). Era impertinent,
refuza să răspundă la întrebările puse și de cîteva ori

i-a pus într-o situație neplăcută pe avocații apărării. De pildă, a spus juriului că venitul lui lunar era cam de zece ori mai mare decît cel al unui jurat obișnuit. Cu alt prilej, l-a ridiculizat pe procuror și l-a jignit pe judecător. Juriul l-a declarat „vinovat”. Curtea l-a condamnat la doi ani și jumătate închisoare.

În octombrie 1965, doctorul Raja a fost eliberat în mod discret. Acum trăiește în Austria și e destul de prudent ca să rămînă în țară. Olandezii au emis un mandat de arestare împotriva lui. Dacă Raja ar încerca vreodată să părăsească Austria, guvernul olandez ar adresa o cerere de extrădare și l-ar aduce în fața justiției olandeze. Deocamdată, el pare fericit cu existența lui de avocat și om de afaceri retras și prosper. În concepția lui, „businessul” a ocupat întotdeauna primul loc și a fost răsplătit cu vîrf și îndesat. Fiul lui, Klaus, conduce societatea „Enneri & Co.”.

* După arestarea lui Erich Raja am fost invitat să țin o conferință cu prilejul unei întruniri a foștilor membri ai Rezistenței olandeze. Raja era foarte cunoscut în Olanda și procesul lui suscitase nenumărate comentarii.

A doua zi dimineată, după conferință, am fost chemat la telefon. O doamnă olandeză se afla la intrarea hotelului și întreba dacă voiam s-o primesc pentru cîteva minute. Am coborît și m-am trezit în fața unei femei mai în vîrstă, cu părul cărunț și ochii gri-bleu, plini de blindețe. Ea luase parte la întrunire. În timp ce mă asculta, își adusese aminte de trecut. După o noapte de insomnie îi vorbise soțului ei ; de aceea se afla acum aici. Soțul ei, contramaistru într-o mare uzină, și cu dînsa erau, după cum spunea ea, „oameni simpli”. Patru din cei cinci copii ai lor erau în viață ; toți aveau situații bune și o scoteau bine la capăt.

— N-am avut niciodată mulți bani, dar ne-a plăcut 249

întotdeauna să ajutăm pe cei care aveau mai puțin decît noi. În 1920, cînd a luat ființă în Olanda un comitet avînd drept scop să primească, timp de cîteva luni, copii austriece aflați în suferință, noi ne-am înscris imediat. Soțul meu spunea că în casă la noi e totdeauna destulă mîncare. N-o să simțim dacă o să avem un copil mai mult de hrănit. Peste cîteva săptămîni eram la gară. Sosi un tren lung și copiii coborîră. Fiecare avea în jurul gîtului o plăcuță cu numele lui. Părea că le este frică și foame. „Al nostru“, un băiețel delicat, foarte palid, cu ochii mari, se numea Hansi. Nu știa ce este o masă adevărată. Avea șase ani, era sfios, dar s-a împrietenit foarte repede cu copiii noștri. Învăță să și mănince. În prima zi se mulțumi doar să deschidă ochii mari în fața abundenței de lapte, unt, ouă, carne și legume. Spunea că nu mai văzuse niciodată atîta mîncare.

Hansi se înzdrăveni repede. Peste două luni, cînd părăsi Amsterdamul, avea înfățișarea unui băiețel frumos pentru vîrsta lui. În anii următori a revenit adesea în familia noastră, unde era tratat ca al șaselea copil. Hansi ne spunea „părinții mei olandezi“. De Crăciun și de ziua lui, copilul căpăta daruri din Amsterdam. Într-o zi, prietenii lui au primit o invitație de nuntă, și asta a fost totul. După aceea, nici o știre, nici o scrisoare. Peste un an a izbucnit războiul. Familia olandeză se întreba ce s-o fi făcut cu Hansi. Tînăr, frumos, în plină vigoare, trebuie să fi fost mobilizat.

În 1942, într-o dimineată de aprilie, eram singură acasă, cînd a bătut cineva la ușă. Am deschis. Înaintea mea se afla un bărbat în uniforma neagră de SS-ist. Am scos un țipăt. Într-adevăr, abia cu cîteva zile înainte, mai mulți SS-iști veniseră pe strada noastră drăguță, curată și liniștită, și-i ridicaseră pe vecinii noștri... evrei. Era îngrozitor și mai eram încă foarte tulburată.

— Ce doriți ? — îl întrebase ea pe SS-ist.

— Mătușico, nu mă recunoști ? Eu sînt Hansi ! — răspunse el rîzînd.

Hansi ! În uniformă neagră cu insigna aceea îngrozitoare la guler. Făcea parte din detașamentul SS care îi arestase pe vecinii lor ? Ei făcuseră zilele trecute razii în tot orașul Amsterdam.

— Ce ai, mătușico ? — întreabă el. — Lasă-mă să intru.

Ea îi bară ușa. Era complet zdruncinată.

— Nu puteam face nimic, domnule Wiesenthal, nimic... I-am spus : nu mai sînt mătușa ta, n-o să mai intri la mine... nu în uniformă asta. Pleacă. Și i-am trîntit ușa în nas... Inima îmi bătea gata să-mi spargă pieptul. Nădăjduseseam adesea să-l revăd pe Hansi, dar nu-mi trecuse niciodată prin gînd că s-ar fi putut întoarce în uniformă SS. M-am uitat pe fereastră. Stătea înfipt în fața ușii casei noastre, după care, ridicînd din umeri, a plecat bocănind cu cizmele lui negre. Mai aud și acum zgomotul acela, pe care noi, la Amsterdam, îl confundam cu cel al morții...

Peste cîteva săptămîni mi-a scris. O scrisoare foarte scurtă, în care nu-l mai recunoșteam pe Hansi cel de altădată. Era regretabil, scria el, că noi, olandezii, nu înțelegeam vremurile noi, ideile glorioase ale fîhrecului... Și apoi, la ce bun ! Soțul meu rupse scrisoarea.

Printr-un acord tacit, nici el, nici eu n-am mai pomenit niciodată numele lui Hansi. În 1946 am primit pe neașteptate o scrisoare de la o femeie al cărei scris nu-l cunoșteam. Era de la văduva lui Hansi. Murise pe frontul de răsărit. Ea rămăsese singură cu doi copii. Situația era proastă la Viena, nu se găsea de mîncare. Copiilor le era foame.

Reîncepea vechea poveste... I-am arătat scrisoarea soțului meu. Nu poți rămîne nepăsător cînd unor copii le e foame. Ne-am hotărît deci să le trimitem cîteva

pachete cu alimente, dar nu i-am fi primit niciodată la noi. Se întâmplaseră prea multe lucruri. Nici unul dintre vecinii noștri evrei nu se întorsese. Și auzisem vorbindu-se de atîția alți morți... Îi hrănisem pe copiii aceia austrieci, încercasem să le redăm forța, sănătatea. Și ei s-au întors ca asasini, în uniforme SS...

Interlocutoarea mea tăcu o clipă, apoi adăugă :

— Vreau să vă mai spun ceva. Unul dintre băieții mei a fost în Rezistența olandeză. Nici el nu s-a mai întors.

Ea se ridică :

— Aș vrea să știu... ăsta-i scopul vizitei mele. Poate că aveți o listă... a acestor oameni. Aș vrea să știu ce a făcut Hansi.

Doamna mi-a lăsat adresa ei și a plecat. Și eu mă întrebam ce făcuse Hansi. „I-am hrănit pe copiii aceia și ei s-au întors în uniforme SS...”

A trecut un an. Într-o zi am descoperit numele lui pe o anumită listă despre care tot ce se poate spune e că nu era de loc măgulitoare. Nu i-am mai scris „mătușicii” din Amsterdam.

Bătrînul Baron nu putea să uite

În mod cronologic, povestea baronului Evert von Freytag Loringhoven a început într-o zi din vara anului 1963, în trenul de Berlin. În realitate, această poveste datează mai de mult... din dimineața aceea de început de primăvară a anului 1943 când doi partizani din rezistența poloneză aduseseră pe furiș un băiat evreu de cincisprezece ani pe care l-au ascuns în magazia de lemne de pe lângă atelierul de reparații din gara Lvov.

Mi-l amintesc încă foarte bine pe Olek. Părea că-i era grozav de frică. Ochii lui albaștri erau măriți de teamă. Avea părul roșu, buzele subțiri, obrazul cada-veric. Polonezii mi-au povestit că Olek zăcuse mai multe săptămîni în bezna unei pivnițe. Era prima zi cînd revedea soarele. Olek era singurul supraviețuitor al populației evreiești a orașelului galițian Hodorov, pe care naziștii îl șterseseră de pe fața pămîntului. Din cei trei mii de bărbați, femei și copii Olek era singurul care se mai afla în viață. Un vecin îl salvase ascunzîndu-l în spatele unei grămezi de cărbuni din pivnița lui.

Dar Gestapoul percheziționase din nou casa. Vecinul îl încredințase pe Olek partizanilor. Aceștia îi dăduseră

copilului acte false care certificau că este creștin, dar nu puteau face altceva pentru el. L-am ascuns pe Olek în magazia mea câteva zile și am vorbit despre el cu directorul unei societăți de construcție care venea adeseori la atelierul de reparații. L-am prezentat ca pe un copil polonez ai cărui părinți muriseră. Directorul acceptă să-l ia ca ucenic. Băiatul putea, în felul acesta, să mănince la cantină și să aibă și un loc de dormit. Înainte de a-l scoate pe Olek din ascunzătoare, am căutat să-l fac să înțeleagă cât mai bine că trebuie să fie cât se poate de atent dacă voia să rămână în viață.

— Nu trebuie să spui *nimănui* că ești evreu, i-am spus eu.

— Nici măcar altui evreu ?

— Nu ! Nici măcar altui evreu. Și nici o prietenie cu deținuții evrei care lucrează la gară. Îmi promiți ? Copilul mi-a promis.

Olek a supraviețuit. În 1946 l-am regăsit la Linz. Venea din Polonia și aștepta să poată obține un loc într-un transport clandestin spre Palestina. Peste trei ani, când am făcut prima vizită în Israel, am aflat că Olek se stabilise în Kibuțul foștilor luptători din ghetoul Varșoviei, la vreo treizeci de kilometri la nord de Haifa. M-am dus să-l văd.

Am devenit prieteni și de câte ori mă duc în Israel petrec câteva ceasuri sau o zi în kibuț. Olek și-a reluat vechiul nume de Jitzhak Sternberg și a fost ales secretarul kibuțului.

Căsătorit și tată a doi copii frumoși, nu mai seamănă cu băiatul înspăimântat pe care-l adăpostisem în magazia mea în 1943.

În aprilie 1964, Jitzhak m-a invitat în kibuțul lui ca să spun câteva cuvinte despre activitatea mea. După ce mi-am terminat conferința, am fost chemat la te-

telefon. Interlocutorul meu era un anume Heinz Jacob, care trăia într-un kibuț vecin. Aflase de sosirea mea și voia să-mi vorbească într-o chestiune foarte importantă. Putea să vină imediat ?

Heinz Jacob îmi istorisi povestea lui. Se născuse în Germania și în 1933 emigrase în Palestina împreună cu părinții. Blond, cu ochii albaștri, avea un aspect caracteristic german. Fața bronzată, miinile puternice și mișcările încete îl trădau pe fermier. La sfârșitul anului 1963, Heinz Jacob plecase în Germania. Era prima călătorie în țara lui natală. Venise să se intereseze de despăgubirile cerute de familia lui pentru bunurile jefuite de naziști. În trenul care îl ducea la Berlin călătorise în același compartiment cu un bărbat înalt și distins de vreo 70 de ani. Părea german. Cei doi călători începură să vorbească :

— De unde veniți ? — întreabă bătrînul. Cînd Jacob spusese că venea din Israel, bătrînul păru surprins, mulțumit.

— N-ai înfățișare de evreu, domnule Jacob.

Bătrînul se prezintă : baronul Evert von Freytag Loringhoven.

Jacob începu să ridă.

— Sînt mulți israelieni care n-au înfățișare de evrei, dacă asta vreți să spuneți. Cei mai mulți copii din kibuțurile noastre au părul blond și ochii albaștri... asemenea copiilor scandinavi sau celor din Texas. Dar ei se *sînt* evrei și asta contează...

Baronul fu de aceeași părere. Nu întîlnise niciodată un israelian. Trăise mulți ani izolat la țară. Crescuse în Letonia, pe moșia familiei sale. Desigur, înainte de venirea bolșevicilor, în 1919, și a exproprierii marilor moșieri. Baronul spunea că cunoscuse mulți evrei la Riga. După părerea lui, erau oamenii cei mai cultivați din oraș, care apreciau arhitectura, muzica, artele.

În 1919, baronul plecase în Germania, unde mai

tirziu moștenise două proprietăți în Prusia orientală. Până în 1945 condusesese exploatarea domeniilor sale din Grodno și Merakovo. Apoi a trebuit să fugă din nou.

Cei doi oameni vorbeau, își povesteau cum au trebuit, și unul și altul, să fugă... Baronul îi spuse lui Jacob că fratele lui fusese ofițer în armata kaiserului și apoi în Wehrmacht.

— În familia noastră există de veacuri tradiția ca băiatul cel mare să se ocupe de moșii, iar ceilalți să intre în armată. Fratele meu era un nazist înfocat înainte de preluarea puterii de către Hitler. Ca mulți ofițeri, el simțise umilința înfringerii după primul război mondial. Se gândea că partidul nazist avea să reclădească Germania mare...

Baronul ridică din umeri resemnat.

— Bietul meu frate a fost în scurtă vreme dezamăgit. Atitudinea SS-iștilor în timpul războiului l-a transformat într-un adversar activ al regimului. S-a alăturat patrioților în complotul de la 20 iulie 1944. Ați auzit vorbindu-se de această tentativă eșuată!

Heinz Jacob încuviință. Se întreba, cam intrigat, ce-l determina pe acest bătrîn aristocrat, om vădit puțin comunicativ, să povestească toate acestea unui străin întilnit intimplător în tren.

— Fratele meu a procurat explozibilul pentru bomba contelui Stauffenberg *... Știți ce s-a întâmplat. Fratele meu s-a sinucis. Poate că a fost mai bine așa... pentru că altfel l-ar fi spînzurat și pe el în închisoarea Ploetzensee din Berlin. Eu am fost arestat de Gestapo la Berlin și deținut cîteva luni în închisoarea din Alexanderplatz, dar un prieten nazist sus-pus a intervenit pentru mine și am fost eliberat. După război am fost

* În ziua de 20 iulie 1944 a avut loc un atentat împotriva lui Hitler. Colonelul von Stauffenberg a pus o bombă sub masa la care Hitler urma să discute cu generalii săi, invitați în ziua aceea în „Birlogul lupului”. — *Nota trad.*

nevoit să mă ascund din nou. Un ofițer polonez care fusese în lagărul de concentrare de la Struthof, lângă Danzig, mi-a salvat viața. Toate astea sînt ciudate, nu-i așa ? În septembrie 1945 mi-am făcut rost de acte false și, în cele din urmă, am putut să mă duc în sătulețul din Hesse unde trăiește sora mea, astăzi văduvă. Conduc acolo o mică fermă. Nu-i prea mare, dar cultura pămîntului e singurul lucru la care mă pricep.

Baronul se aplecă spre Jacob.

— Domnule Jacob, eu nu cred în coincidențe. Nici dumneata n-ai crede dacă ai fi trecut prin cîte am trecut eu. Poate că nu-i o simplă coincidență că ne-am întîlnit așa în tren. În ultima vreme îmi părăsesc rareori ferma. Dumneata ești primul evreu pe care-l întîlnesc după ani de zile. Cunosoc soarta cumplită pe care germanii au rezervat-o celor din rasa căreia îi aparții pentru că am văzut cu ochii mei. I-am văzut ucigînd femei nevinovate... Pînă azi n-am vorbit despre asta niciodată, nimănui, dar faptele acelea îngrozitoare îmi reapar noaptea în coșmarurile mele. Nu pot uita taina mea și nu vreau să mor fără să ți-o fi dezvăluit.

Baronul își acoperi ochii cu mîinile.

— Mai revăd și acum o evreică. Lucra la ferma mea din Merakovo. Era din Praga și era o femeie foarte cultă... Și-mi amintesc de o tînără din Budapesta. Terminase medicina și improvizase un spital în mica școală din Grodno. N-avea mai mult de treizeci de ani. Era foarte drăguță. I-am propus să încerc s-o ascund. Poate că, în felul acesta, avea norocul ca mai tîrziu să reușească să fugă. Mi-a mulțumit, dar a preferat să rămînă cu bolnavii săi. A fost omorîită împreună cu ei. Îmi place să cred că unele din aceste femei au reușit să scape și, dacă aș ști adresele lor, le-aș ajuta bucuros.

Baronul îl privi pe Jacob în față și adăugă :

— Dați-mi adresa dumneavoastră. Azi nu pot să vorbesc despre asta. Dar am să vă scriu.

Stăteam împreună cu Sternberg și cu Heinz Jacob printre lămâii din mica grădină a kibutului.

Jacob îmi întinse scrisorile baronului von Freytag Loringhoven :

— E scris totul aici, tot ce s-a întâmplat. Ne scriem foarte des. Când a început să vorbească despre „lucrurile acelea îngrozitoare“, cum spunea el, m-am gândit în mod automat la dumneata și i-am spus baronului : toate astea pot avea o anumită însemnătate pentru Simon Wiesenthal. I-am vorbit despre activitatea dumitale și baronul mi-a spus tresărind :

— Acum sînt sigur că nu-i o coincidență. Unul din lagărele unde au fost săvîrșite cele mai înfiorătoare atrocități se numea Wiesenthal, într-un mic sat de lîngă Thorn. Vă rog să intrați în legătură cu acest domn Wiesenthal și să-i înmînați documentele.

În noaptea aceea n-am dormit de loc. Era multă liniște în jurul meu, iar prin fereastra deschisă a odăiței primitive în care fusesem găzduit pătrundeau mirezmele Israelului... un amestec de flori de portocal și de alte flori pe care l-aș recunoaște și cu ochii închiși.

Toată noaptea am citit scrisorile în care bătrînul aristocrat german relata ceea ce el numea „teribilul lui secret“. Desigur că n-ar fi povestit nimănui partea cea mai înspăimîntătoare a acestei taine dacă n-ar fi întîlnit un tînăr evreu care îi fusese simpatic. Mă întreb adesea cîte secrete din acestea au rămas încă nedescoperite.

În noiembrie 1944 a sosit în gara Merakovo, lîngă Thorn, în Polonia, un transport de 2 800 de evreice în vagoane de vite. Șeful gării, pe nume Zacharek, trăiește încă la Merakovo și își amintește bine de acest transport, despre care i-a pomenit mai tîrziu baronului von Freytag Loringhoven. Femeile erau slabe și

foarte scofilcitate. Unele erau pe jumătate moarte. Călătoria fusese lungă, îngrozitoare. Cele mai multe erau din Ungaria, altele din Polonia, Cehoslovăcia, Austria și Franța. Fuseseră internate în diferite lagăre din Letonia și Lituania, de acolo transportate în vagoane de marfă spre Danzig, dincolo de Marea Baltică, și apoi în lagărul de la Struthof. Etapa următoare a fost Mera-kovo. De la gară, femeile au fost îndreptate spre o mare moșie care aparținea baronului și era situată la un kilometru de Grodno. Baronul i-a spus unuia din colaboratorii mei :

„De la Grodno, femeile au fost duse în patru lagăre : la Malven, lângă Strassberg, la Grodno, lângă Thorn, Schirokopas, lângă Kulm, și Wiesenthal, lângă Thorn. Șeful acestor transporturi era *Obersturmführerul* SS Ehle. La Grodno, femeile au fost puse să sape tranșee antitanc. Fuseseră cazate în corturile lăsate de tinerii din *Hitlerjugend* (Tineretul hitlerist), care săpaseră și ei tranșee în regiune. Cîteva femei au fost trimise să muncească la fermele din vecinătate. Pe domeniile mele am primit cam 135. Ele au fost puse să muncească în grajduri sau la strînsul cartofilor.

Cînd au sosit, cea mai mare parte dintre ele erau aproape goale : umblau acoperite cu două pături militare, una pe umeri și alta înfășurată în jurul șoldurilor, ca o fustă. Erau atît de infometate, încît au dat buzna pe ogoare să mănince frunze dulci de sfeclă. Acelea care erau prea slabe ca să poată lucra au fost ucise de SS-iști cu lovituri de măciucă în ceafă. Mai tîrziu, comandantul SS-iștilor, Ehle, avea să-mi laude această metodă, pe care o considera foarte practică, întrucît nici un examen post-mortem nu putea stabili cauza exactă a decesului.

Femeile au fost asasinate pe o mică peninsulă de pe lacul Grodno și aruncate într-o groapă comună de alte femei, care au fost apoi ucise și ele.

Ehle dădea zilnic ordin să fie executate 8 pînă la 20 de femei. În ziua de 16 sau 17 ianuarie au fost executate 118 femei... exact înaintea sosirii rușilor. Pe vremea aceea, o femeie a dat naștere unui băiat. Am încercat să salvez copilul cu ajutorul a doi muncitori polonezi, dar Ehle a descoperit totul și l-am văzut cu propriii mei ochi cum a omorît și mama și copilul“.

Și povestirea continua. Cronica atrocităților comise acolo. O femeie fusese silită să stea îngenunchată timp de două ceasuri pe rîul înghețat, „pînă ce genunchii i-au fost prinși de gheață“.

Paznicii erau germani și ucraineni. Cea mai „înfloritoare pleavă care există pe lume“, spunea baronul. Loveau femeile cu țeava puștii. Dacă o femeie întirzia cîteva minute de la lucru născociau „tot soiul de pedepse sadice“. Ca întotdeauna, acolo unde domnește oroarea, înflorește și eroismul. Un exemplu : doctorița aceea care a refuzat propunerea baronului.

Von Freytag Loringhoven a ascuns alte două femei în casa lui : o croitoreasă din Budapesta și soția unui blănar din Praga. Agronomul lui polonez a adăpostit o tînără evreică din Lodz în vîrstă de nouăsprezece ani. Zece femei lucrau la grajduri, unde aveau grijă de vitele tinere. Baronul le dădea lapte și cartofi, cu toată interdicția formală a lui Ehle. O deținută, soția unui morar din împrejurimile orașului Praga, i-a dat lui Freytag Loringhoven o listă cu numele a 500 de deținute. Mai tîrziu, cînd baronul a trebuit să trăiască sub nume fals în Polonia, a fost percheziționat într-o zi de un soldat, care i-a luat lista și a distrus-o. Baronul continua :

„La 18 ianuarie 1945, deținutele care mai rămăseseră au fost trimise spre altă destinație. După unele zvonuri,

ele au fost îndreptate spre Danzig și aruncate în mare... Au existat alte numeroase fapte pe care le-am văzut și aș vrea să le confirm. *Acesta-i adevărul*. Aș vrea să pot afla dacă unele din aceste femei au putut supraviețui și le doresc toată fericirea posibilă“.

Am pus deoparte scrisorile baronului. Venisem în Israel în vizită la un tânăr prieten, să-i văd copiii și plantațiile kibuzului. Nici aici nu puteam scăpa de trecut.

Se puneau două întrebări. Prima : mai era Ehle în viață și putea fi regăsit ? A doua : baronul von Freytag Loringhoven avea să-și mențină mărturiile în fața unui tribunal ? Văzusem de nenumărate ori martori care refuzau să vorbească în fața unui judecător sau a unui procuror. De asemenea, de multe ori se întâmpla ca o singură mărturie să nu fie suficientă pentru a aduce pe cineva în fața tribunalului. Dar baronul von Freytag Loringhoven era un martor influent. El nu era mînat de nici un motiv personal, ci numai de acela de a servi justiția, nu era evreu și nu cunoscuse dinainte pe omul pe care îl acuza. Aici nu era vorba de a acuza pe un om pentru a apăra un altul. Vechiul principiu latin *in dubio pro reo*, „îndoiala hotărăște în favoarea acuzatului“, nu poate fi aplicat în acest caz.

Ehle fusese *Obersturmführer* SS într-un lagăr de concentrare și oricine știe că un asemenea om nu-și petrecea timpul scriind poeme sau jucînd șah. Bătrînul aristocrat german nu putea fi bănuït de vreo pre-judecată în privința acuzatului. Crimele fuseseră să-vîrșite pe moșile lui. El fusese martor ocular.

Am pus scrisorile în mapă. Dacă puteam pune mîna pe Ehle, realizam un lucru important.

După ce m-am întors din Israel, l-am rugat pe colegul și camaradul meu din Viena, Michael Lingens, să

ia legătura cu baronul. Mama lui Lingens, nora directorului poliției din Köln, fusese deportată la Auschwitz pentru că ajutase evrei. Actualmente este președinta comitetului pentru deținuții de la Auschwitz.

Lingens a avut o convorbire cu baronul von Freytag Loringhoven, după care și mama lui i-a făcut bătrînului o vizită. El a acceptat imediat să depună mărturie la tribunal. Socotea că era de datoria lui să o facă. Ne-am adresat atunci Institutului evreiesc de istorie din Varșovia, solicitîndu-i documente sau nume de martori, dar nu ne-a putut ajuta cu nimic. O cerere identică adresată poliției israeliene s-a soldat cu același rezultat negativ. Nici experții israelieni nu auziseră vorbindu-se vreodată despre executarea a 1 500 de femei la Grodno. Am redactat atunci un raport pe care l-am trimis biroului central de justiție din Ludwigsburg.

Cazul i-a fost încredințat procurorului Rückerl. Cum femeile fuseseră aduse la Grodno din lagărul Struthof, el a început prin a cerceta numele foștilor gardieni ai acestui lagăr. Pe listă figura și numele *Obersturmführerului* Paul Ehle. S-a dovedit că Ehle locuia acum la Kiel, unde era mecanic și unde nimeni nu avea nici cea mai mică idee despre trecutul lui.

— În tot acest caz, cel mai mult mă preocupă faptul că nu știam nimic despre cele întîmplate — a spus Rückerl. — Dacă nu ne-ați fi sesizat, probabil că baronul ar fi dus cu el secretul în mormint.

I-am spus că nici în dosarele israeliene și poloneze referitoare la atrocitățile naziste nu existau informații despre acest masacru.

— Voi lua legătura cu baronul von Freytag Loringhoven — a spus Rückerl. — Cele relatate în scrisorile adresate lui Jacob riscă să nu fie considerate de tribunal

decît ca un „denunț“. Pentru a bloca prescripția, avem nevoie de mărturia lui sub prestare de jurămint. Am să încerc să găsesc o fotografie a lui Paul Ehle. Dacă baronul îl poate identifica, va avea loc un proces foarte important.

Peste cîteva săptămîni, baronul a depus mărturie, confirmînd toate cele arătate în scrisorile sale. Dosarul a fost înaintat procurorului general din Kiel și fostul *Obersturmführer* a fost arestat. El n-a încercat să-și nege crimele. Dacă n-ar fi murit în închisoare în septembrie 1965, ar fi fost judecat și sînt sigur că ar fi fost condamnat.

În noiembrie 1965, la douăzeci de ani după ce crimele știute fuseseră comise în Prusia orientală, autoritățile poloneze au anunțat că au descoperit „rămășițele cadavrelor pe mica peninsulă de pe lacul Grodno“, descrisă de baronul von Freytag Loringhoven.

Doctorul Babor caută o logodnică

Din cînd în cînd vin la mine diferite persoane și-mi relatează tot felul de probleme legate de regimul nazist. Ele mă socotesc un fel de medic înzestrat cu puterea de a le cui toate bolile rămase din anii negri de care nimănui nu-i place să-și mai aducă aminte. De altfel, de cele mai multe ori n-au decît o idee vagă despre adevăratul caracter al muncii mele. Au citit un articol într-un ziar, își amintesc de numele meu și speră că-i voi ajuta, că le voi da un sfat și-i voi proteja. Aceste persoane știu, de asemenea, că nu voi istorisi nimănui povestea lor. Cazul doctorului Babor este un exemplu tipic de astfel de reacție. Aș fi putut să n-aud niciodată vorbindu-se despre el dacă într-un oraș din Austria o femeie pe care n-o cunoșteam n-ar fi citit într-un ziar cîteva cuvinte despre Wiesenthal și n-ar fi sfătuit-o pe fiica ei să mi se adreseze mie.

Ceea ce mi-a povestit această tînră se petrecuse cu cîteva luni înainte de a veni la mine. O voi numi aici Ruth, cu toate că nu acesta îi este numele. Ea se află încă în Austria. Cînd a venit la mine, într-o zi pe la sfîrșitul anului 1963, Ruth mi s-a înfățișat ca o fată de vreo 25 de ani, drăguță și plină de viață, cu părul

negru, ochi visători și o siluetă căreia austrieicii îi spun „*vollschlank*“ (durdulie). Mi-a spus că este o „romantică incorigibilă“ și că, după părerea ei, viața ar trebui să fie o aventură palpitantă. De altfel, avea să admită mai târziu cu sinceritate că toată pățania ei se datora dorinței de a avea un pic de diversitate în viață, lucru care îi lipsea cumplit în micul orașel austriac unde trăia împreună cu mama ei. Munca de la birou o plictisea foarte mult, ca și, adăuga ea, tinerii pe care îi întâlnea la rarele reuniuni dansante. Cu doi ani în urmă îl vizitase pe fratele ei, inginer în Kenya. El o dusesese la o vânătoare în junglă și ea se îndrăgostise de tot ce era acolo... de animale, de zgomotele ciudate, de atmosfera și de misterul junglei. Când s-a întors în orașul ei natal, după trei luni, viața i s-a părut insuportabil de monotonă, iar rutina biroului mai dezgustătoare ca oricând. Atunci când bătea la mașină 24 sau 25 de scrisori, începînd fiecare cu „Stimate domnule, avem plăcerea să...“, se simțea aproape bolnavă în fața mașinii de scris. Aceasta era starea ei de spirit cînd privirea îi căzu pe un anunț matrimonial din ziarul vienez „*Kurier*“.

Ruth îmi povesti că aceasta se petrecea într-o duminică după-amiază. Ploua și n-avea nimic de făcut. Anunțul suna astfel :

„*Medic*, 42 de ani, situație excelentă țară de peste mări, doresc corespondență cu tinără drăguță în vederea căsătoriei. Răspundeți căsuța poștală nr...”

— Citind anunțul, mi-a venit pe loc ideea că expresia „țară de peste mări“ însemna Africa — mi-a spus Ruth. — N-aș putea să explic de ce. Era mai mult decît o presimțire, era o certitudine. I-am spus mamei că am să răspund la anunț. Ea a început să rîdă. Doar mă cunoștea bine ! Dar n-a văzut nimic rău în faptul că voiam să scriu acea scrisoare, „la care însă nu cred că sperî să capeți răspuns“.

Mama nu-i o persoană optimistă. În orice caz, eu am răspuns la anunț și am pus scrisoarea la cutie luni dimineța, în drum spre birou. M-am gândit la asta citeva zile, dar, neprimind nici un răspuns, așa cum îmi prezisese mama, mica aventură mi-a ieșit din minte.

Peste trei săptămîni am primit o scrisoare. Cel care îmi scria era un inginer pe nume Babor din Viena.

Inginerul Babor se exprima într-un stil politicos, puțin demodat. Scria că citise cu multă atenție scrisoarea mea și că dorește să aibă prilejul să mă poată întîlni și să-mi vorbească despre fiul său, Karl, medic binecunoscut la Addis-Abeba, capitala Etiopiei. Karl avea o situație frumoasă, printre pacienții săi numărîndu-se mai mulți membri ai familiei împăratului Haile Selassie.

I-am povestit mamei despre această scrisoare — mi-a spus Ruth — și am ajuns împreună la concluzia că nu exista nici un motiv ca să nu am o convorbire cu acest bătrîn curtenitor. Nu că m-aș fi gândit la el ca la un viitor socru. Totul nu era încă decît o glumă. Colegele mele de birou spuneau : „Bagă de seamă, Ruth ! Peste un an ai să fii măritată, o să ai o casă mare la Addis-Abeba, o duzină de servitori, mașini. Ai să fii invitată la masa împăratului ! Ce noroc ai !...” Toată lumea făcea haz. Colegele mele rideau pentru că știau că n-aveam noroc. Mai fusesem îndrăgostită, dar de fiecare dată de oameni care nu erau potriviți pentru mine. Ori erau îndrăgostiți de altcineva, ori erau căsătoriți. La birou mi se spunea ghinionista.

Săptămîna următoare, *Herr Ingenieur* Babor i-a făcut o vizită. Era un bărbat în vîrstă, cu ținută impunătoare, potolit. Arăta întocmai așa cum se putea presupune, citind scrisoarea lui.

Părea încîntat de întîlnirea cu Ruth și-i făcu chiar un compliment drăguț. Primise un teanc de scrisori „așa de înalt“, spunea el, arătînd cu mîna o înălțime imaginară deasupra mesei, dar „o preferase pe a ei“.

Apoi, cu o galanterie specific vieneză, preciză : „De altfel, îngăduiți-mi să vă spun că-mi plăceți mai mult decît m-ar fi lăsat scrisoarea dumneavoastră să-mi închipui“.

Inginerul Babor i-a povestit fetei că ducea, împreună cu soția sa, o viață liniștită la Viena. Singurul lor fiu, Karl, plecase în Etiopia cu soția lui, născută baroana Babo — curioasă, nu-i așa, asemenea asta de nume ? —, care murise în 1960, într-un accident de automobil. Unica lor fiică, Dagmar, avea cam douăzeci de ani și-și făcea studiile la Paris. Doctorul Karl Babor era ginecolog, după părerea tatălui său, cel mai bun din Addis-Abeba, și lucra la spitalul Menelik, dăruit de sovietici Etiopiei, ca și la o clinică particulară, modernă, înzestrată cu echipament radiologic și un laborator. Din cînd în cînd era invitat la palatul imperial.

— De la moartea soției lui, fiul nostru este foarte singur — a spus inginerul Babor. — Nu vrea să-și părăsească bolnavii și să se întoarcă în Europa și atunci i-am sugerat ideea să dea un anunț într-un jurnal din Viena, în speranța că, în felul acesta, putea să cunoască pe cineva.

Bătrînul îi zîmbi lui Ruth și adăugă :

— N-aș fi prea surprins să fi găsit într-adevăr pe cineva.

— *Herr Ingenieur* — spuse cu promptitudine Ruth —, trebuie să vă repet ce am arătat și în scrisoare. Eu sînt evreică...

— Dar dragă domnișoară, asta n-are nici cea mai mică importanță. Noi sîntem catolici și am avut întotdeauna vederi liberale. Vă rog să mă credeți că noi nu știm ce este antisemitismul. — O privi pe Ruth și adăugă : — Nu credeți că ar trebui să-i scrieți direct ?

A fost începutul unui lung și intens schimb de scrisori. În fiecare luni dimineata, poștașul îi aducea lui Ruth un plic lung „par avion“ cu timbre exotice...,

spunându-i de fiecare dată : „Dacă n-aveți nevoie de timbre...” Erau scrisorile doctorului Karl Babor, căsuța poștală 1761, Addis-Abeba.

Peste câteva săptămîni, Karl Babor a adăugat la scrisoare și o fotografie. Înfățișa un bărbat cu părul blond închis, cu ochi triști și cu o siluetă destul de zveltă și tinerească.

Scria că se simte foarte singur. Fata lui își petrecea mai tot timpul la Paris. Brusa era aproape și îi plăcea să vină, dar nu era distractiv să vină singur.

După două luni își încheia scrisorile „sărutînd mîinile” „dragii sale Ruth”. La rîndu-i, ea își începea scrisorile cu „dragă Karl”. Credea acum că-l cunoaște destul de bine. La birou, nimeni nu mai lua în ris plecarea ei în Africa.

Tatăl lui Karl a poftit-o să petreacă o zi la Viena, a dus-o la teatru și apoi la un pahar de vin, unde au vorbit despre Karl. Ruth era mirată că inginerul Babor nu o prezentase soției lui.

— Cînd i-am vorbit despre ea, a fost evaziv... — mi-a spus Ruth. — Am crezut că poate nu fusese de acord cu ideea anunțului matrimonial. În timpul acesta, Karl și cu mine continuam să corespondăm. Scrisorile erau drăguțe și afectuoase.

După un an de la primele scrisori, doctorul Babor a invitat-o pe Ruth la Addis-Abeba. Îi cumpărase bilet de avion dus și întors. „Pentru cazul cînd n-o să-ți placă aici, ceea ce sper că nu se va întîmpla”. El îi ceruse fiicei lui, Dagmar, să se întîlnească cu Ruth la Viena, „ca să călătoriți împreună”.

Peste câteva zile a sosit Dagmar și i-a făcut o vizită lui Ruth. Cele două fete s-au plăcut imediat. Dagmar era drăguță, dar avea ochii triști.

— Presupun că nu fusese înconjurată de prea multă dragoste acasă, îmi zise Ruth.

Peste o săptămână am plecat amîndouă la Addis-Abeba.

Doctorul Babor era la aeroport. A fost politicos, i-a sărutat mîna lui Ruth și a îmbrățișat-o pe Dagmar, dar era foarte deosebit de omul pe care și-l închipuise Ruth. Avea ceva ciudat, puțin înfricoșător.

— Ciudat, închis, aproape sinistru — mi-a spus ea. — Conducea foarte prost mașina. Pe drumul de la aeroport spre oraș, circulînd greșit, era să se ciocnească de două ori la rînd cu niște mașini care veneau în sens contrar. Ruth l-a întrebat, pe jumătate în glumă, dacă voia să se sinucidă. El i-a răspuns foarte serios că încerca de ani de zile. Ea s-a gîndit atunci că doctorul era probabil surmenat și momentan deprimat. Știa că albi din Africa sînt cuprinși adesea de o stare de plictiseală, dar a tresărit cînd l-a auzit spunînd, cu un zîmbet satisfăcut, că în ultimii cinci ani avusese cinci accidente de mașină. Ruth i-a aruncat atunci o privire, întrebîndu-l cum de-și putuse păstra permisul de conducere ?

— Draga mea, sînt foarte cunoscut la palat. Sînt cel mai bun medic din Addis-Abeba.

În cele din urmă, mașina s-a oprit în fața unei case sumbre, care părea pustie. Înăuntru era frig și Ruth simțea nevoia să se odihnească. Drumul fusește lung și obositor.

— Dacă am merge pentru o oră în brusă ? — propuse Babor.

— Acum ? — am exclamat eu uimită.

— De ce nu ? Nu-i decît o scurtă plimbare. Schimbă-ți doar pantofii. Mă duc să-mi iau pușca.

Brusa era la cîțiva kilometri. Ruth regăsea cu plăcere magia africană. Dar era neliniștită. Însoțitorul ei conducea ca un nebun. Îi era pur și simplu teamă și l-a amenințat că va coborî din mașină dacă nu încetinește.

— El a izbucnit în rîs — îmi spuse ea. — Rîdea de

parcă aş fi spus ceva caraghios. Începuse să-mi fie frică de el.

— Nu spune prostii — îmi zise el. — Aici nu sîntem la Viena, unde cum ieşi, te poţi urca în primul tramvai.

Se porni din nou pe ris. O ducea spre riul lui preferat, i-a explicat el. „Mişună de crocodili“. Ruth a crezut că era o glumă. Dar el opri maşina, o rugă să-l urmeze şi coborî pe o potecă îngustă. De pe ţărm se vedeau crocodili în apa întunecoasă şi plină de nămol.

— Nu-i aşa că sînt incintători ? — o întrebă Babor. Ruth se dădu îndărăt.

— Acum să ne întoarcem. Vreau să-ţi fac cunoştinţă cu cel mai bun prieten al meu din Etiopia.

De data asta, el opri maşina în faţa barăcilor poliţiei locale. Am intrat. Sub un pom stătea culcat un leu bătrîn. Eram îngrozită, dar Karl încercă să mă liniştească : leul era un animal aproape domestic şi era bun prieten cu el. Şi, înaintînd spre animal, îşi vîri braţul în gura leului. Cînd Karl se întoarse spre mine, sîngele i se prelingea de-a lungul braţului.

— Dumnezeuule ! Te-a muşcat...

Karl rise uşor :

— N-are nici o importanţă. E cel mai bun prieten al meu... Să ne întoarcem acasă.

Living-room-ul doctorului Babor era umed şi rece. Nu era nimic de mîncat şi frigiderul era gol. Dagmar deschise o cutie de conserve de carne. Pretextînd că este obosit, doctorul se urcă în camera lui, fără să se scuze. Domnea o tăcere apăsătoare. Dagmar observă că stările de depresiune ale tatălui ei se înrăutăţiseră.

— Trebuie să fi trecut prin nişte întîmplări îngrozitoare în timpul războiului. Nu vorbeşte niciodată, dar asta îl consumă. Cit a trăit mama, era mult mai calm. Uneori era chiar fericit, dar de atunci... Făcu un gest de resemnare. Avea extrem de mare nevoie de mama.

Apoi s-a întâmplat accidentul acela. Și acum... l-ai văzut. Mi-e teamă.

Ruth se interesă cu prudență de cauzele accidentului. Doamna Babor conducea mașina într-o noapte întunecoasă, fără lună, când s-a ciocnit de o mașină care staționa. Soțul ei era lângă dinsa. Cauzele accidentului n-au fost lămurite niciodată. Se pare că doamna Babor nu încercase să vireze, să evite ciocnirea și nici măcar nu frinase. Totul s-a petrecut de parcă s-ar fi ciocnit dinadins cu cealaltă mașină. Ea a murit pe loc, iar soțul ei a fost grav rănit.

Ruth n-a închis ochii toată noaptea. Se gîndea la scrisorile calde, afectuoase ale lui Karl și la privirea lui brutală. Și la felul în care își virise brațul în gura leului.

A doua zi dimineata a fost fericită că nu-l întâlnește la micul dejun. Plecase la clinică. Ruth și Dagmar au ieșit împreună. Când s-au întors spre seară acasă, l-au găsit stînd în living-room. Privea drept înaintea lui și nu s-a ridicat cînd au intrat în odaie. Ruth a urcat în cameră. Între fiică și tată a început o discuție. Dagmar se plîngea că îi este foame și că în casă nu era nimic de mîncare. Doctorul Babor a ridicat tonul, urlînd ceva ce Ruth nu a înțeles. A ridicat și Dagmar vocea, după care nu s-a mai auzit nimic. Peste cîteva minute, Ruth l-a văzut pe doctor îndreptîndu-se spre mașină. S-a întors peste jumătate de ceas, aducînd ceva de mîncare, dar nu a venit să ia masa cu fetele. După părerea lui Dagmar, el nu mîncea aproape nimic.

În noaptea următoare, soția unui funcționar local a venit cu copilul ei bolnav ca să-l vadă doctorul. Dagmar a deschis ușa. Femeia a explicat că copilul avea febră și că nu „putuse găsi un medic pediatru“. Doctorul Babor ar accepta să-l examineze?

Dagmar se duse să-l cheme pe tatăl ei. Acesta se minie !

— Ochii îi erau injectați, iar fața îi era aproape desfigurată de ură — îmi spunea Ruth. — Era groaznic. A țipat la Dagmar, spunându-i că nu se va atinge de acest copil, că ura copiii și mai degrabă l-ar lăsa să moară. „N-am tratat niciodată copii și n-am s-o fac nici acum. Dă-i afară...” Uluită, Dagmar nu făcea nici o mișcare și mă implora cu privirea.

— Karl — i-am spus —, ești medic, nu-i așa? Copilul ăsta e bolnav. Îngrijește-l, te rog.

Atunci s-a întors spre mine, spunându-mi să tac din gură. N-avea nevoie de sfaturile unei evreice împuțite și grase. Am amuțit. El zbieră: „Nu te uita așa la mine! Urăsc copiii! Îi urăsc pe toți oamenii! Ar trebui să fie toți gazați, să fie uciși cât mai repede cu putință. Nu avem nevoie de oameni. Animalele sînt mai bune decît oamenii. Numai animalele trebuie cruțate”.

După aceea, Karl a ieșit în fugă, pierzîndu-se în întuneric. Femeia și-a luat copilul și a plecat. Bătrînul servitor i-a spus lui Ruth că doctorul Babor se dușese, probabil, la grădina zoologică. Uimită, tînăra l-a întrebat ce putea face acolo. „Cînd doctorul Babor este bolnav sau preocupat, îi place să se ducă și să se joace cu leopardul de la grădina zoologică”. Îl bătea și-și vîra brațul în gura fiarei. A doua zi dimineata, Ruth a observat că mîna stîngă a doctorului era bandajată.

— Îmi dădusem seama că era bolnav — spuse Ruth. — L-am anunțat liniștită că mă întorc la Viena. A fost cuprins de o furie îngrozitoare. Mi-a spus, urlînd, că n-aveam nici un drept să-i vorbesc pe tonul ăsta. Nimeni n-avea acest drept. El era un om mare, important, eminent, cel mai bun doctor din Addis-Abeba.

I-am răspuns zîbind: „Karl, cred că ești cel mai mare trăsnet din toată Addis-Abeba” și m-am îndepărtat. L-am auzit gîfîind și am întors capul. Karl se ridicase și avea ochii injectați. Mi-am dat seama că

era în stare să mă strângă de gît. Ceva m-a îndemnat atunci să strig : „Ieși afară, brută ! Ieși imediat și să nu încerci să pui mîna pe mine !“

S-a întîmplat atunci ceva ciudat. Cum am început să strig, el s-a dat îndărăt, cu umerii lăsați, gata să se prăbușească. Parcă era o păpușă de cauciuc, gata să se dezumfle. Apoi a șters-o fără să spună un cuvînt. Bătrînul servitor a așteptat ca doctorul să plece. După care a venit spre mine, înclinîndu-se adînc. Țipasem mai tare decît stăpînul lui, așa că eram mai tare decît el. El mi-a spus că soția doctorului îl pălmuia întotdeauna cînd era cuprins de „astfel de crize“ și că atunci devenea tăcut și „foarte drăguț“. Bătrînul făcu o strîmbătură. Am chemat aeroportul și am reținut un loc pentru prima cursă spre Austria, chiar a doua zi.

Avionul trebuia să decoleze la ora 10 dimineața. Cînd Ruth a coborît cu bagajele, Dagmar i-a spus că era invitată împreună cu tatăl ei la palatul imperial pentru micul dejun și că, prin urmare, nu mă puteau conduce la aeroport.

— La Addis-Abeba, o albă nu poate să se urce singură într-un taxi — mi-a explicat Ruth. — Dumnezeu știe unde m-ar putea duce indigenii, i-am spus lui Dagmar. Sint dezolată, dar mai întîi trebuie să mă conduceți, dumneata și tatăl dumitale, la aeroport. O să vă duceți după aceea la împărat.

Am auzit atunci un zgomot lîngă ușa de intrare. Era Karl, care stătea acolo în picioare, nemișcat. Cînd s-a îndreptat spre mine, am avut certitudinea că o să mă omoare. Am acționat atunci în mod reflex și i-am tras cu putere două sau trei palme peste obraz. S-a lăsat lovit. Cred că i-a plăcut, ceea ce era cel mai înfiorător. Mi-a spus că aveam tot dreptul să-l bat, că nu merita altceva, că era rău și că voia să moară. Era singura lui dorință de cînd murise soția lui.

Ruth închise ochii.

— Era îngrozitor. Și toată această scenă se petrecea în prezența fiicei lui... După aceea m-au dus la aeroport fără nici un fel de discuție. Dagmar plîngea și mă implora să rămîn. El nu și-a luat rămas bun de la mine, ceea ce a făcut să nu mă simt mai ușurată. Apoi ei s-au îndreptat spre palatul împăratului, iar eu spre avion. După ce m-am instalat în fotoliu, am chemat stewardesa și i-am cerut ceva de mîncare.

Cum a sosit la Viena, Ruth s-a dus direct la tatăl lui Karl Babor, ca să-i povestească ce se întîmplase. I-a deschis ușa o femeie în vîrstă, fără îndoială mama lui Karl, care, imediat ce a dat cu ochii de tînăra vizitatoare, s-a grăbit să-l cheme pe soțul ei și s-a retras.

Eram foarte enervată și i-am spus că n-ar fi trebuit să mă lase să plec. Nu știa că fiul lui era foarte bolnav și că locul lui era într-un spital de nebuni? Cum putea Karl să fie medic cînd refuza să îngrijească copiii și afirma că-i urăște pe oameni? După părerea lui, toți oamenii trebuiau să fie gazați. El nu iubea decît animalele sălbatice... I-am spus tot. Bătrînul mi-a cerut scuze, mi-a povestit că fiul lui avusese o depresiune nervoasă în timpul războiului și că el și soția sa speraseră că-i merge mai bine acum. Avea atîta nevoie de cineva puternic, energic, care să se ocupe de el.

— Desigur — a răspuns Ruth. — De o evreică împuțită și grasă care să fie de acord să-l bată.

— Sînt dezolat, copila mea. Nădăjduiesc că o să uiți în curînd toate astea, i-a spus inginerul Babor.

Dar Ruth nu putea uita. Îl revedea pe Karl Babor în coșmarurile ei. Își reluase munca ei îngrozitor de plictisitoare și făcea mai multe greșeli de dactilografie ca în trecut. Colegele ei o găseau schimbată, dar ea nu era în stare să vorbească despre oribila aventură prin care trecuse. Era ca un episod dintr-un roman

astfel de lucruri. Numai mama ei era la curent cu tot ce se petrecuse și se arăta foarte îngrijorată. Într-o seară, cînd fata a venit acasă, mama ei i-a spus :

— Cred că ar trebui să povestești toate astea cuiva în stare să te înțeleagă. Am citit ceva în ziar în legătură cu Simon Wiesenthal. Ce-ar fi să te duci la dînsul la Viena și să-i povestești ce ți s-a întimplat.

Ruth ridică din umeri mîhnită.

— Știu că toate astea par de necrezut, domnule Wiesenthal. Dar sînt adevărate. Vă jur că-i purul adevăr.

Am liniștit-o : nu încăpea îndoială că pățania ei era adevărată.

— Îl cunosc pe doctorul Babor de ani de zile, cu mult înainte de a fi avut dumneata prilejul să-l întilnești.

În timp ce Ruth îmi povestea cazul ei, revedeam o altă întîmplare, una din acele scene care nu se vor șterge din memoria mea niciodată. O odăiță cu pereții de un cenușiu închis. Intrarea e la stînga. O mică ușă de ieșire în mijlocul peretelui din fund. Duce direct la crematoriul lagărului Grossrosen, lîngă fostul Breslau (azi Wroclaw).

În camera complet goală se află doar o măsuță cu mai multe seringi și sticle umplute cu un lichid incolor. Un scaun, doar unul. În aer plutește un vag miros de carne arsă. Acțiunea se petrece în 1944. În orice oră din zi sau din noapte. Ne aflăm în anticamera crematoriului de la Grossrosen. În acest lagăr nu există cameră de gazare. Un prizonier poreclit „Ivan cel Negru“, căruia fumul permanent îi înnegrișe fața și mîinile, asigură funcționarea crematoriului. Are, într-adevăr, o înfățișare groaznică, dar puțini deținuți au prilejul să-l vadă, căci în clipa cînd Ivan cel Negru vine spre ei, oamenii nu mai simt nimic. El le

transportă cenușa pe un cîmp aflat în imediată apropiere, unde e folosită ca îngrășămint. Pe acest cîmp, grădinarii cultivă legume pentru bucătăria lagărului. Știu toate astea pentru că am fost unul din deținuții care au lucrat la grădina de legume.

În mijlocul camerei stă în picioare un tînăr. Peste uniforma SS poartă o bluză albă de medic. Cei mai mulți dintre deținuți îl și cunosc pe acest tînăr „doctor”. Face parte din „comitetul de selecție”. La sosirea fiecărui transport, prizonierii coboară de-a lungul terasamentului și sînt puși să stea în poziție de drepti în fața unei măsute. „Medicul”, așezat în spatele mesei, face un semn cu degetul spre dreapta (viață) sau spre stînga (moarte). Un SS-ist îi bifează pe o listă. „Medicul” aruncă încă o privire asupra deșeurilor omenesc care stă drepti în fața lui.

— Cască gura !

„Medicul” elatină din cap. Deținutul nu-i chiar nefolositor. Are trei dinți de aur. „Doctorul” face o cruce mare neagră cu un creion gros pe fruntea prizonierului. „Abtreten” *. Toți cei însemnați astfel trebuie să se înscrie la biroul lagărului. Se înregistrează existența dinților de aur pe un formular în dublu exemplar. Dinții nu mai aparțin proprietarului lor, dar acesta are permisiunea să se servească de ei *ad interim* **... atîta timp cît este în viață. Și mai cutează unii să pretindă că SS-iștii sînt neomenoși ! Vedeți, ei nu l-aș lipsi niciodată pe un om de dinții lui atîta timp cît trăiește !

Deținuții care au fost trecuți la stînga se regăsesc curînd în fața tînărului cu bluză de medic, care, foarte îndeminatic în exercitarea funcțiilor sale, umple o seringă și ordonă pacientului, cu pieptul gol, să se așeze

* Rupeți rîndurile (în original în limba germană). — *Nota trad*

** — provizoriu (în original în limba latină). — *Nota trad*.

pe scaun. Doi SS-iști îl țin. Tânărul face imediat un pas spre el și-i introduce acul în inimă cu o mișcare iute și sigură. Seringa conține o doză mortală de acid fenic.

„Herr Doctor Babor“ e foarte iubit de superiorii săi SS-iști. Ei îi spun doctor, cu toate că știu că, atunci când a intrat în SS, nu era decît student, deoarece nu urmasse decît șase semestre la Viena.

„Am preferat întotdeauna să depășesc doza mortală, tocmai ca să fiu sigur“, le spunea el. „Doctorul“ e foarte omenos. Se întîmplă ca deținuților să le fie teamă atunci când le administrează *lovitura de grație* cu acid fenic, dar ei n-au prea mult timp de gîndit. Așteaptă alți pacienți. Cadavrele sînt scoase în grabă pe ușa de ieșire. Și imediat cei de afară văd ieșind fumul pe coș.

După ce Ruth mi-a istorisit povestea ei, am rămas multă vreme la birou. De cîte ori nu văzusem fumul de la crematoriu în timp ce săpam în grădină? Doar voința destinului făcuse să nu fiu silit să mă așez pe scaunul din fața lui „Herr Doktor“ Karl Babor.

Între Austria și Etiopia nu există convenție de extrădare. În cele mai multe țări din Africa, omorul se prescrie după zece ani. Potrivit legii etiopiene, crimele lui Babor nu mai puteau fi urmărite.

Am cercetat ce făcuse Babor după sfîrșitul războiului. Fusese întii într-un lagăr aliat ca „persoană neînsemnată“, care „nu făcuse nimic serios“. După cîteva luni de ședere în închisoarea din Viena fusese eliberat din lipsă de dovezi „suficiente“. Babor avea noroc. Cazul lui nu formase niciodată obiectul unei anchete preliminare și fu dat uitării în favoarea altor cazuri mai urgente.

În 1948, el și-a reluat studiile la Facultatea de medicină din Viena. În anul următor și-a dat examenele, primînd titlul de doctor în medicină în marele amfi-

teatru al universității. Acolo a jurat în mod solemn că „va servi întreaga omenire“. Doctorul Babor și-a făcut stagiul ca medic intern la spitalul municipal Gerstof din Viena, după care s-a instalat ca practician în frumosul orașel Gmunden, în Salzkammergut. Se pare că era foarte iubit de bolnavii săi. În 1952, doi oameni au venit la Viena să-l caute la părinții lui. Erau doi foști deținuți din lagărul de la Grossrosen. Când tatăl lui Babor le-a spus că fiul său nu era acolo, ei s-au dus la poliție și l-au denunțat. Probabil, n-a fost o coincidență că după puțină vreme doctorul Babor împreună cu soția și fiica lui au dispărut din Gmunden. În anul următor, autoritățile austriece au obținut dovezi suplimentare asupra activității lui Babor în timpul războiului. El a fost acuzat de a fi provocat moartea unui număr necunoscut de persoane prin injecții cu otravă. Împotriva lui a fost emis un mandat de arestare. Acum nu-i mai cunoștea nimeni adresa. Se credea că se află undeva în Africa de Sud.

Cum știam că nici un tribunal etiopian n-ar fi acceptat să-l judece pe doctorul Karl Babor și că el nu avea să vină de bună-voie la Viena, nu-mi rămânea decît un singur mijloc de constringere. L-am chemat pe corespondentul la Viena al ziarului „New York Times“. Articolul lui a dezlănțuit o serie de reacții în America și în Etiopia. Ambasada etiopiană la Washington a organizat în grabă o conferință de presă, spre a informa opinia publică despre faptul că doctorul Babor nu fusese niciodată medicul oficial al negusului. S-a recunoscut însă că el îngrijise pe unii membri ai casei imperiale.

După apariția într-un ziar din Frankfurt a articolului meu intitulat „Babor trebuie să se dezvinovățească“,

directorul ziarului a primit o scrisoare din partea unui profesor german de istorie.

El scria :

„În 1945, după terminarea războiului, soția mea Ingeborg împreună cu mama ei, care de atunci a murit, și cu sora ei au plecat în Austria și s-au stabilit la hotelul «Post» din Stuben am Arlberg. Cu câteva case mai încolo locuia un oarecare Karl Babor din Viena împreună cu soția lui, Helga, și cu fiica lui, Dagmar. Babor mergea în cirje ; el mi-a povestit că fusese rănit la sfârșitul ostilităților. La începutul anului 1946, mama și familia ei s-au mutat la Zug, un sătuleț de lângă Lech am Arlberg, unde s-au stabilit cu toții într-o vilă veche a Wehrmachtului, care aparține astăzi unui țaran podgorean. Peste câțiva timp a venit și Babor împreună cu fiica lui acolo. Dagmar a rămas cu familia soției mele până la sfârșitul anului 1946. E ușor de înțeles că într-o localitate atât de mică oamenii s-au împrietenit. Karl Babor i-a povestit soției mele și familiei ei că fusese *Lagerartz*, medic în diferite lagăre de concentrare.

Soția mea avea atunci douăzeci și doi de ani și nu știa ce se petrecuse în aceste lagăre. Ea credea că «medicii lagărelor» aveau, ca toți medicii, sarcini și funcții cu caracter umanitar. Mai târziu, ea a devenit infirmieră la sanatoriul Helios din Davos, preluat de American Jewish Committee, unde erau tratați foști deținuți din lagărele de concentrare bolnavi de tuberculoză. Ororile pe care i le-au descris bolnavii și cele descoperite de dînsa în toți acei ani — eu predau istoria — i-au deschis ochii. Ea are astăzi convingerea că este necesar să contribuie la condamnarea lui Babor, pe care l-a cunoscut foarte bine. Ea vrea să co-

munice tot ce știe lui Simon Wiesenthal și vă roagă să transmiteți această scrisoare Centrului de documentare, căci nu cunoaște adresa domnului Wiesenthal“.

Articolul din „New York Times“ a avut urmări și la Addis-Abeba. Corespondenții ziarelor germane și austriece i-au cerut doctorului Babor să se apere împotriva acuzațiilor mele. În cadrul unei conferințe de presă, doctorul, indignat, le-a declarat ziariștilor că „nu a lucrat niciodată într-un lagăr de concentrare“, dar a admis, totuși, că a fost medic militar (*Truppenarzt*) la Breslau.

Unuia din ziariști care l-a întrebat :

— Doctore Babor, de ce nu-l dați în judecată pe Wiesenthal pentru calomnie ?, el i-a răspuns :

— M-ar costa prea scump. Ar trebui să plec la Viena și n-am destui bani.

Cînd am aflat din presa germană și austriacă despre acest răspuns, i-am telegrafiat lui Babor :

Ridicați-vă biletul de avion reținut la Compania aeriană etiopiană la Addis-Abeba. Stop. Aveți cameră și pensiune asigurate la Viena. Stop. Wiesenthal.

Nu mi se părea prea nimerit să precizez că autoritățile vieneze îi asigurau gratuit cameră și pensiune la închisoarea de stat, pentru că exista un mandat de arestare pe numele lui. Am comunicat textul telegrammei mele ziarelor locale, căci voiam să fiu sigur că Babor nu va putea pretinde că n-a primit-o.

N-am obținut nici un răspuns. Babor nu voia să vină la Viena. El a luat hotărîrea să întreprindă altă călătorie. Și-a făcut testamentul, și-a plătit datoriile, și-a pus cu minuțiozitate ordine în hîrtii, după care a plecat cu mașina în brusă, în locul care îi plăcea cel mai mult : lîngă riul care mișuna de crocodili, acolo unde o dusesese pe Ruth în prima seară.

Ajuns la destinație, s-a dezbrăcat, și-a aranjat toată îmbrăcămintea în mașină, neluînd cu el decît revolverul. A intrat încet în rîu, înconjurat de animalele pe care le îndrăgea atît de mult, a înaintat pînă ce apa i-a ajuns la piept și s-a împușcat în inimă.

Poate că Babor spera să fie devorat de crocodili, dar nu s-a întîmplat așa. Peste cîteva zile, niște turiști americani care luau parte la o vînătoare au descoperit cadavrul lui plutind pe apa mîloasă a rîului. Ei au înștiințat autoritățile etiopiene și ancheta întreprinsă de poliție a dovedit în mod cert că doctorul Karl Babor își pusese capăt zilelor. Un ziar nazist din Germania a publicat, în exclusivitate, un articol în care se afirma că „agenții lui Wiesenthal“ îl suprimaseră pe Babor. Însmormintarea a avut loc peste cîteva zile. Au asistat numeroși membri ai coloniei germane și austriece. Consulul general al Austriei a depus o coroană pe mormintul lui.

Exterminarea țiganilor

Am descoperit telegrama aceea printre alte documente naziste în septembrie 1964, la Praga, din pură întâmplare. Datată 13 octombrie 1939 și emanând de la cartierul general al Gestapoului din Berlin, era adresată Gestapoului din Mährisch-Ostau, Protectoratul Boemiei și Moraviei, azi Moravska-Ostrava, în Cehoslovacia. Scrisă pe adresa locotenentului Wagner, ea trebuia „predată imediat căpitanului SS Eichmann“. Iată textul :

Colonelul SS Nebe a trecut pe aici la 12.10.39 și a cerut instrucțiuni. Când poate expedia țiganii din Berlin? L-am rugat să aibă răbdare două zile, timpul necesar spre a-l găsi pe căpitanul SS Eichmann și a-l ruga să ia legătură cu colonelul SS Nebe. Dacă transportul țiganilor din Berlin va mai fi amânat multă vreme, orașul va fi silit să construiască un lagăr special pentru țigani, cu mari cheltuieli și cu prețul unor dificultăți și mai mari. Colonelul SS Nebe vă roagă să-i telefonați.

(semnat) Braune

Mesajul următor era o altă telegramă, purtînd mențiunea *urgent* și data de 16 octombrie. Era adresată de Eichmann „S. D. Donau“, serviciul de securitate al Gestapoului din Viena, căpitanului Gunter, Gestapo Mährisch-Ostrau. Iată textul :

În ceea ce privește transportul Țiganilor, vă aduc la cunoștință că vineri 20.10.39 primul transport de evrei va părăsi Viena. La trenul respectiv se vor atașa 3 sau 4 vagoane cu Țigani. Vor fi apoi expediate alte trenuri din Viena, Mährisch-Ostrau și Katowice (Polonia). Metoda cea mai simplă este să atașăm la fiecare transport cîteva vagoane de Țigani. Acestor transporturi, urmînd să se desfășoare după un plan stabilit, trebuie să li se asigure o execuție cît mai suplă. În ceea ce privește declanșarea operației în Altreich (Germania propriu-zisă), vă încunoștințez că aceasta va începe peste 3—4 săptămîni.

În septembrie 1964 am plecat la Praga spre a inventaria documentele naziste din lăzile găsite pe fundul lacului Czrné Jezero, în Boemia de sud. Cu acel prilej, autoritățile cehoslovace mi-au arătat arhivele lăsate de Gestapo la Moravska-Ostrava și descoperite recent acolo. Acestea cuprindeau cel dintîi document, prima dovadă pe care am văzut-o referitoare la exterminarea Țiganilor. Acțiunea era, se pare, dirijată de Adolf Eichmann, iar responsabilul ei direct era un anume „Braune“.

În Germania, după preluarea puterii de către Hitler, în 1933, toată lumea știa, desigur, că Țiganii erau socotiți o rasă „inferioară“. Trei ani mai tîrziu, S.D. a înființat un serviciu de „cercetări“ cu scopul de a efectua „anchete“ cu privire la Țigani, serviciu paralel cu cel pentru problemele evreiești, în cadrul căruia a lucrat Eichmann începînd din 1937. Legilor de la Nürn-

berg privitoare la evrei le-au fost aduse rapid amen-
damentele necesare, pentru a-i include și pe țigani. Că-
sătoriile între țigani și germani erau interzise. În sep-
tembrie 1939, după începerea războiului cu Polonia,
Himmler a emis un decret potrivit căruia toți țiganii
care trăiau în „Germania Mare” trebuiau să fie eva-
cuați în Polonia. Acest decret privea aproape 30 000 de
persoane, dintre care două treimi trăiau în Germania,
iar restul în provincia autriacă Burgenland și în Boe-
mia-Moravia.

Știam că în mai multe lagăre de concentrare se
creaseră secții speciale pentru țigani. La Auschwitz-
Birkenau a existat un mare lagăr pentru țigani. La în-
ceputul anului 1960, în cursul marelui proces al Au-
schwitzului, care a avut loc la Frankfurt pe Main, a
fost menționată pe scurt și exterminarea țăganilor.

Am început să studiez și să fac cercetări în această
problemă pentru că nu se interesase nimeni de ea. Ți-
ganii nu sînt organizați, se mută neîncetat dintr-un loc
într-altul, mulți dintre ei sînt analfabeți. Ei nu și-au
creat un centru de documentare și nimeni nu s-a sin-
chisit în mod deosebit de soarta pe care o înduraseră,
pînă cînd am descoperit în 1964, printr-o simplă în-
tîmplare, documentele știute în arhivele de la Mo-
ravka-Ostrava.

La două zile după telegrama lui Eichmann către
Gestapoul din Mährisch-Ostrau referitoare la trans-
portul țăganilor a avut loc o „convorbire” prin teleim-
primator între *Hauptsturmführerul* SS Walter Braune
din Berlin și *Hauptsturmführerul* SS Günter din Mäh-
risch-Ostrau.

Aș dori să informați pe căpitanul Nebe sau pe ma-
iorul Werner că nu i-am putut găsi. Între timp am ex-

pediat mesajul la Berlin. Următorul transport de la Mährisch-Ostrau trebuie să plece miercuri 25.10.39. Poate că în acest transport ar putea fi incluși și țigani.
(semnat) Günter

De la Berlin, căpitanul Braune a răspuns :

— *Geht I.O.*

I.O. însemna „*in Ordnung*“, „în regulă“. El adăuga :

— *Voi informa pe căpitanul Nebe sau pe maiorul Werner. Ce-i nou pe la dumneavoastră ? Statisticile de care mă ocup mă omoară pur și simplu.*

Răspunsul căpitanului Günter :

— *Am expediat astăzi primul transport de 901 evrei spre Nisko (Polonia). În curînd voi pleca la Katowice. Următorul transport de 1 000 de evrei va pleca de aici vinerea viitoare dis-de-dimineață. Domnișoara Leitner a sosit la dumneavoastră ?*

Căpitanul Braune :

— *Da. Dar domnișoara Lukasch a ajuns la dumneavoastră ?*

La care căpitanul Günter răspundea la rîndul său :

— *Da. Pot fi așteptat la Mährisch-Ostrau, ca și înainte. Locțiitorul meu este camaradul Brunner, care e la curent cu totul.*

Iar căpitanul Braune voia să știe :

— *Cînd vine căpitanul Eichmann la Berlin ?*

Răspunsul lui Günter :

— *Probabil la începutul săptămînii viitoare. Colone-lul Müller vrea să-i pună un avion la dispoziție. H.H. ! Günter.*

H.H. : prescurtare pentru Heil Hitler. Și Braune își termina conștiincios convorbirea răspunzînd :

H.H. ! Braune

Noi am pus să se facă copii de pe toate documentele privind deportarea și exterminarea țiganilor. Originalele se află depuse la Arhivele de stat cehoslovace din Praga. În iunie 1965 am expediat dosarul complet primului procuror Schule de la biroul central din Ludwigsburg. Nici Ludwigsburgul, nici Bonnul nu știau nimic despre acest episod al activității naziste de genocid, în legătură cu care nu exista decît o documentație insuficientă. Am reușit să-l identific pe *Hauptsturmführerul* Braune. *Oberführerul* SS Nebe, șeful lui SS *Reichskriminalpolizei*amt, îi dăduse sarcina să-i extermine pe țigani. Ceilalți SS-ști menționați în documente erau locotenentul Wagner, căpitanul Günter, maiorul Werner, colonelul Müller, Heinrich Müller (superiorul lui Eichmann), un membru al partidului nazist numit Brünner și două femei, Leitner și Lukasz.

Nu se știe dacă Braune, care poartă principala răspundere pentru crimele respective, mai trăiește.

După 1964 au mai fost găsite în diferite arhive evreiești cîteva documente privind exterminarea țiganilor, dar multe amănunte nu sînt încă cunoscute. De pildă, nu se știe încă exact unde au fost executați țiganii. Mulți au fost trimiși în ghetouri împreună cu evreii, mai ales la Varșovia, Lublin și Kielce, în Polonia. Desseori au fost deportați împreună cu evreii și omoriți de ucigașii SS. În rapoartele grupurilor de exterminare SS din Ucraina am găsit numeroase informații cu privire la executarea țiganilor.

Pînă în mai 1940 n-a fost organizată deportarea țiganilor din Germania de nord. Au urmat apoi transporturile din Bavaria și din provincia austriacă Burgenland, aflată lingă frontiera cu Ungaria. După invazia germană în Uniunea Sovietică, *Einsatzgruppe* D a primit

ordin să extermine pe toți ȋiganii din Ucraina și Crimeea. În 1942, deportările au continuat, începînd cu vestul și sud-vestul european, ȋiganii fiind îndreptați spre diferite lagăre din Polonia. Ultimul act s-a desfășurat, probabil, în 1944, în camerele de gazare de la Auschwitz. Nimeni nu va ști vreodată cîți ȋigani au fost masacrați. După cît se pare, în Europa ocupată au fost cîteva sute de mii.

În raportul meu către Biroul central din Ludwigsburg am formulat ipoteza că există suficiente dovezi pentru a se deschide o nouă serie de anchete în vederea stabilirii respectivelor crime de genocid.

Martiriul de pe insula Cefalonia

În primăvara anului 1964 mă aflam la Torino, unde fusesem invitat de niște prieteni, foști membri ai Rezistenței italiene, să vorbesc despre activitatea mea. Auditoriul era numeros și foarte interesat de cele expuse. După conferință, câteva persoane din sală veniseră să discute cu mine, să-mi ceară informații despre rude de-ale lor sau să-mi relateze anumite evenimente care puteau să mă intereseze. Printre acestea se afla o bătrână cu părul alb, în mare doliu. Am fost izbit de expresia gravă, aproape aspră a ochilor ei.

— Nu vă ocupați decît de crimele săvîrșite de naziști împotriva evreilor, signor Wiesenthal? — mă întrebă ea.

I-am spus că în dosarele noastre existau și rapoarte asupra unor crime săvîrșite împotriva celor care nu erau evrei, dar că în cele mai multe cazuri era vorba de victime din rîndurile evreilor. Ea dădu din cap, voind parcă să arate că cele spuse de mine confirmau gîndurile ei.

— Aș vrea să vorbesc cu dumneavoastră mîine dimineață o jumătate de ceas, cînd o să fiți singur, adăugă ea.

După ce am stabilit întîlnirea, ea a plecat.

A doua zi la ora stabilită se afla la hotelul unde locuiam. Am fost din nou impresionat de demnitatea și de tristețea acestei femei. Simțeam că suferise enorm și că nu-i era ușor să se hotărască să-mi vorbească.

— V-ați uitat ieri — spuse ea — la hainele mele de doliu. Port doliu din ziua aceea de toamnă a anului 1943 când am aflat despre moartea fiului meu, executat de nemți. De atunci n-am mai rîs și n-am să mai rîd pînă la sfîrșitul vieții mele. Era singurul nostru copil. Soțul meu a murit mai tîrziu. Inima lui era zdrobită. Știu că nimeni nu poate reînvia morții. Ca bună creștină ar trebui să accept voința lui Dumnezeu, dar sufăr din cauză că nimeni în Germania nu se sinchisește de cei 9 000 de soldați italieni uciși pe insula Cefalonia. Nimeni nu s-a ocupat niciodată de această chestiune.

— Cefalonia? N-am auzit niciodată de acest nume.

— Nici dumneavoastră nu știți nimic despre tragedia care s-a petrecut pe insulița aceea grecească? — întrebă ea cu amărăciune. — Spuneți-mi, este permis să ucizi prizonieri de război, soldați care s-au predat?

— Un asemenea caz reprezintă o violare gravă a Convenției de la Geneva.

— Așa este. Dar în Cefalonia, 9 000 de oameni din Divizia italiană Acqui au fost masacrați de soldații germani. Cîțiva scriitori italieni au descris această hecatombă.

Doamna îndoliată mi-a dat cîteva informații suplimentare și i-am promis că am să fac cercetări. Dacă informațiile pe care mi le comunicase aveau să se confirme, urma să mă ocup de cele întimplate în Cefalonia. Ea a încuviințat și a plecat.

Înainte de a mă îndrepta spre aeroport, am telefonat prietenului meu Angelo del Boca, redactor la „Gazzeta di Popolo”. El era la curent cu drama de pe insula

Cefalonia, „una dintre cele mai îngrozitoare crime săvârșite în secolul nostru prin încălcarea Convenției de la Geneva. Dar nimeni nu s-a sinchisit de aceasta în Germania. Am să-i cer lui Marcello Venturi să-ți trimită cartea lui“, mi-a spus el.

Peste câteva zile primeam la Viena o scrisoare de la acest scriitor și un exemplar din „Bandiera Bianca a Cephalaria“ („Steagul alb la Cefalonia“). Am studiat această carte și am parcurs arhivele celui de-al cincilea tribunal militar de la Nürnberg, care se ocupase de această crimă de război. Am primit apoi o copie de pe minuta din 20 martie 1957 a Tribunalului militar suprem din Roma în procesul a treizeci de ofițeri din armata germană judecați în contumacie. Hotărârea tribunalului umplea 74 de pagini. M-am adresat atunci Biroului central din Ludwigsburg pentru anchetarea crimelor naziste. Mi s-a răspuns că acolo „nu se știe nimic“ despre masacrarea celor 9 000 de soldați italieni pe insula Cefalonia.

Începeam să înțeleg de ce această chestiune nu făcuse obiectul nici unei anchete în Germania. Nici SS-ul, nici Gestapoul, nici vreun membru al partidului nazist nu erau implicați în acest masacu. Ea nu viza decît pe membrii Wehrmachtului și forțe puternice din Republica federală încercaseră să cruțe armata de orice anchetă referitoare la crimele de război naziste. Datorită concursului Ambasadei italiene din Viena, am obținut adresele a douăzeci sau treizeci de soldați italieni care supraviețuiseră prin minune masacrului. Am trimis o listă cu aceste nume la Ludwigsburg. După cîtva timp, cazul a fost incredințat procurorului Obluda din Dortmund, un tînăr funcționar energic, care a început ancheta. Am menținut permanent legătura cu el și în scurt timp am aflat toate amănuntele tragediei.

290 Cefalonia este una dintre cele mai mari insule io-

nice și e despărțită prin Golful Patras de coasta apuseană a Greciei și printr-o strimtoare cam de 4 km de mica insulă Itaca, pomenită de Homer. Insula, al cărei sol este în mare parte necultivat, e acoperită de mărăciniș și hățișuri veșnic verzi și de o varietate de brazi numită *Abies Cephalonia*. În centrul ei se înalță coline pustii pînă la 120 de metri. De-a lungul coastei sînt măslini, vii, grădini.

În vara anului 1943, în cursul ultimelor săptămîni de existență a alianței germano-italiene, Divizia Acqui, alcătuită din aproximativ 9 000 de oameni și aflată sub comanda generalului Gandin, își avea garnizoana în Cefalonia. În peninsula Palis, pe coasta de răsărit a insulei, se afla un mic detașament de legătură german, alcătuit din unități terestre și maritime. În august 1943, proporția dintre trupele germane și cele italiene era de 1 la 6. La 8 septembrie 1943, Italia s-a predat aliaților anglo-americani. După capitularea mareșalului Badoglio, generalul Gandin a primit prin radio din partea Armatei a 11-a italiene următorul ordin :

Rămîneți pe loc. Dacă germanii recurg la forță, folosiți armele.

La 9 septembrie, în timp ce toate unitățile Diviziei Acqui se aflau în stare de alarmă, generalul Gandin a primit un contraordin prin care i se indica să predea toate armele germanilor. Gandin nu a ținut seama de acest contraordin, socotindu-l fals. El a cerut prin radio Înaltului comandament italian instrucțiuni cu privire la atitudinea pe care trebuia s-o ia.

În dimineata zilei de 10 septembrie, doi emisari ai Înaltului comandament german din Balcani, locotenent-colonelul Barge și locotenentul Franz Fauth, și-au făcut apariția la cartierul general italian, cerînd depunerea tuturor armelor, în conformitate cu ordinul din ajun. Generalul Gandin a arătat că avea motive să

se îndoiască de autenticitatea acestui al doilea ordin și a cerut un răgaz. Și-a convocat ofițerii în consiliu și a dat ordin batalionului al treilea din Regimentul 317 să se retragă de pe poziția înaintată de la Cardacata spre „a se evita orice complicație ulterioară”. Începuse să se răspîndească zvonul că trupe germane debarcau de-a lungul coastei. Soldații italieni erau din ce în ce mai neliniștiți.

În ziua de 11 septembrie, exact la ora 9 dimineata, cei doi emisari germani au reapărut la cartierul general cu un ultimatum. Generalul Gandin avea termen pînă la ora 19 a aceleiași zile ca să execute ordinele germane. Soldații italieni devenira de-a dreptul ostili. Către sfîrșitul dimineții, nemții încercară să captureze un vehicul italian înarmat, dar au fost respinși. Situația devenea din ce în ce mai critică. La ora 3, generalul Gandin a convocat un nou consiliu de război. Preoții erau în favoarea unei predări fără vărsare de sînge. Generalul a început atunci tratativele cu cei doi ofițeri germani, amînînd însă luarea oricărei hotărîri pînă în clipa cînd avea să primească un ordin definitiv din partea superiorilor săi. Proporția între trupele germane și cele italiene era acum de 1 la 3.

La 12 septembrie, cîțiva artileristi italieni care evadaseră de pe insulița Sfîntul Marua, aflată în imediată apropiere, povestiră că soldații italieni care depuseseră armele fuseseră trimiși într-un lagăr de prizonieri. În Cefalonia, agitația sporca. Se auzeau împușcături. În rîndul italienilor, încordarea creștea neconținut, căci nemții puseseră mîna pe două baterii, pe barăcile carabinierilor și pe postul de vamă de la Arghostolion. Prezențiile colonelului Barge deveneau tot mai stăruitoare, dar ele au fost respinse în urma conferinței de la cartierul general al diviziei. S-a luat hotărîrea ca italienii să nu depună armele, iar dacă germanii încercau să violeze *statu-quo-ul*, să li se răspundă.

În dimineata zilei de 13 septembrie, italienii au deschis focul asupra a două vase germane care încercau să acosteze. Rezultatul a fost scufundarea celui dintîi și predarea celui de-al doilea. Cinci germani au fost uciși. La ora 13, generalul Gandin și-a informat trupele că negocierile continuau. Puțin înainte de miezul nopții, el le-a cerut să voteze pentru sau împotriva ultimatumului german. Procedura era neobișnuită, dar și situația era tot atît de puțin obișnuită. A doua zi, trupele italiene au votat în unanimitate împotriva depunerii armelor și împotriva oricărei colaborări cu nemții. Generalul Gandin a primit ordin din partea guvernului italian să respingă ultimatumul german, iar la nevoie să riposteze prin forță.

La prînz, generalul Gandin a comunicat emisarilor germani ordinele pe care le primise și votul oamenilor săi. La rîndul lor, nemții au cerut timp de gîndire pînă a doua zi dimineata.

La 15 septembrie orele 9, nemții au cerut o nouă aminare pînă la ora 1 după-amiază. Peste un ceas și-au făcut apariția deasupra Cefaloniei primele avioane „Stukas”. Generalul Gandin a deschis focul. A început lupta. Cele două armate aveau acum același efectiv, dar germanii dispuneau de o artilerie și de forțe aeriene mai puternice. Bătălia a durat șase zile, adică pînă la 21 septembrie, cînd italienii, ale căror pierderi se ridicau la peste două mii de oameni, au înălțat steagul alb și s-au constituit prizonieri.

Am descoperit că la procesul de la Nürnberg fuseseră menționate unele amănunte în legătură cu această tragedie și că doi ofițeri care avuseseră legătură cu ea — generalul Wilhelm Speidel și generalul Hubert Lanz, care comanda Armata a 7-a în Balcani — fuseseră condamnați la 20 de ani și, respectiv, 12 ani închisoare. Era, prin urmare, imposibil să fie puși din

nou sub urmărire. Printre ceilalți germani implicați, unii nu făcuseră decît să transmită ordinele și, conform verdictului pronunțat de aliați, fuseseră achitați. Maiorul Herald von Hirschfeld, principalul ofițer de legătură cu Corpul al 26-lea de armată italian, din care făcea parte Divizia Acqui, fusese ucis în 1944 pe frontul rusesc.

Astăzi știm ceea ce n-au cunoscut nici Tribunalul de la Nürnberg, nici Tribunalul militar suprem de la Roma în 1957 : Martin Bormann, mina dreaptă a lui Hitler, dăduse ordinul strict secret (*Geheime Reichs-sache*) de a fi lichidați imediat toți prizonierii italieni din Cefalonia ca represalii pentru refuzul lor de a depune armele și de a capitula. Ordinul fusese transmis prin intermediul tuturor verigilor ierarhiei militare, pînă la ofițerul de legătură Hirschfeld, în Cefalonia. A fost constituit un pluton de execuție și pus sub ordinele căpitanului Radelacher din marina de război și ale locotenenților Heidrichs și Kühn din Wehrmacht. Prizonierii italieni au fost dezarmați și încărcăți în camioane, sub pretext că aveau să fie transportați într-un lagăr de prizonieri. În realitate ei au fost duși, în diferite locuri retrase de pe insulă, în special la Cocolat, Trojanat și Constantinos, unde au fost uciși și aruncați în gropi comune.

În cursul zilelor de 21 și 22 septembrie, după încetarea ostilităților și după ce s-au predat, aproape toți soldații și ofițerii din Divizia Acqui au fost executați. Generalul Gandin a fost ucis în ziua de 24 septembrie la ora 7 dimineața. În aceeași zi, 260 de ofițeri italieni au fost duși la farul de la Fano, la nord de Arghostolion, și omoriți. Trupurile lor au fost încărcate într-o barcă mare și acoperite cu bolovani, după care nemții au scufundat ambarcația în larg. Unul din ultimele acte ale acestor represalii a avut loc în ziua de 25 septembrie, cînd nemții au scos din spitalul divizionar

mai multe zeci de soldați italieni răniți și i-au împușcat. La 28 septembrie, ei au descoperit 17 marinari italieni care se ascuseseră și i-au executat și pe aceștia. Din cei 9 000 de oameni cîți număra divizia, numai 30 s-au putut ascunde pe insulă, de unde au reușit să plece mai târziu. Ei vor fi martori la proces atunci cînd se va deschide.

În cursul ultimilor ani, o misiune militară italiană a găsit gropile comune din Cefalonia. Părintele Luigi Ghilardini, fost preot al diviziei, care trăiește azi la Genova, a scris o carte intitulată „I martiri di Cefalonia“ („Martirii din Cefalonia“). Ofițerii nemți care au comandat plutoanele de execuție figurează acum pe lista germană a persoanelor urmărite (colonelul Barge, unul din emisari, a dovedit că fusese trimis în Creta înainte de începerea masacrului).

În februarie 1966 am discutat cu procurorul din Dortmund. El a plecat în Cefalonia pentru primele anchete și speră să-i aresteze pe vinovați. De atunci am colaborat cu mai mulți procurori, dar se pune o întrebare la care nimeni n-a putut să răspundă : cum se explică faptul că autoritățile germane n-au cunoscut tragedia din Cefalonia ? Dacă acea bătrînă doamnă tristă n-ar fi venit să-mi vorbească la Torino, cea mai mare parte a populației germane n-ar fi știut nici astăzi nimic despre cele întîmplate în Cefalonia.

Muzeul lacrimilor

Scrisoarea venea din Noua Zeelandă. Scrisul era greu de descifrat, dar sensul era clar. Bătrîna doamnă se scuza. Știa că problema ei nu era dintre acelea de care mă ocupam eu de obicei, dar nu știa cui să se adreseze. În cursul ultimilor ani scrisese numeroase scrisori la Viena, dar nimeni nu voise să-i spună ceva. Această bătrîna doamnă fusese ridicată în 1939. Intraseră în apartamentul ei, situat în sectorul 1 al Vienei. „Mi-au lăsat exact cinci minute ca să-mi pun paltonul și să-mi iau geanta”, scria ea. N-avea bani și-și amănetașe bijuteriile. Nu-i mai rămăsese decît apartamentul și lucrurile frumoase din el.

„Făcusem atîtea sacrificii ca să-mi păstrez apartamentul așa cum era cînd mi-l dăduseră părinții ! Porțelanurile de Meissen și tabacherele pe care le colecționase tata, scrinurile Biedermeier, vitrina cu cele trei statuete de Sèvres, candelabrele vechi și argintăria. În timpul inflației de după 1920, frigul și foamea mă sîliseră să vînd diferite obiecte ca să pot cumpăra cărbuni și alimente. Dar nu mă despărțisem de nici un tablou. Era în special unul la care țineam, căci știam cît de drag îi fusese tatălui meu...”

În pragul uşii se întorsese ca să arunce o ultimă privire. Nu şi-a mai văzut niciodată comorile. Când s-a întors la Viena în 1946, nu mai exista nimic. La câteva săptămîni după ce plecase, un nazist cunoscut se instalase în apartamentul ei. Cu puţin timp înainte de sfîrşitul războiului, nazistul şi familia lui dispăruseră, luînd cu ei tot ce se putea lua. Desigur, nimeni nu-i putuse spune ce se întîmplase cu lucrurile ei, căci fiecare avea destulă bătaie de cap ca să-şi regăsească familia şi nu-i ardea nimănui de porţelanuri de Meissen, de sfoşnice şi tabachere. Mai tîrziu, această doamnă emigrase în Noua Zeelandă, unde era găzduită de nişte veri îndepărtaţi.

„M-am consolată de pierderea lucrurilor. Atîţia oameni au pierdut mult mai mult! Aş vrea însă să ştiu ce s-a întîmplat cu acel tablou. Un prieten foarte bogat e dispus să-l cumpere. Mi-a făgăduit să mi-l lase cît timp voi trăi. Iar banii pe care mi i-ar aduce vînzarea mi-ar fi de mare folos. Îmbătrînesc şi am datorii...”

Correspondenta mea se adresase diferitor birouri din Viena ca să obţină informaţii despre tabloul ei. I-au trebuit aproape doi ani ca să afle unde erau depozitate tablourile „fără proprietar”. Se aflau la Hofburg, în depozitele amenajate de *Bundesdenkmalamt* (Biroul monumentelor de stat). Ea scrisese la această instituţie, care îi ceruse să trimită o serie de documente, fără de care era imposibil să i se spună dacă tabloul se afla acolo.

Nu era prima dată cînd auzeam vorbindu-se de astfel de întîmplări cu tablouri. Cu puţin timp înainte venise la mine un avocat pe care un refugiat din Viena, aflat acum în Anglia, îl rugase să încerce să recupereze o operă de valoare care se găsea la Hofburg.

— E ciudat — îmi spusese avocatul —, dar am impresia că alerg printr-un nor de ceaţă. Fiecare acţio-

nează de parcă aş vrea să comit un furt. Mi se pare că ar trebui să întreprindeţi o mică anchetă, domnule Wiesenthal. Am intuiţia că cineva ascunde ceva îndărătul acestor tablouri.

Şi era adevărat. Ancheta pe care am început-o în acest domeniu, în care nu aveam nici o experienţă, a dus la o serie de rezultate foarte interesante. La sfârşitul celui de-al doilea război mondial s-a produs o confuzie de necrezut în privinţa operelor de artă din Europa. Naziştii organizaseră cel mai mare furt de opere de artă din istorie. Hitler, Göring şi Ribbentrop manifestaseră cel mai surprinzător interes pentru artă; urmarea a fost că gustul pentru colecţionare a devenit un indiciu important al nivelului de trai nazist şi un izvor de recreere mai profitabil decât vânătoarea sau pescuitul. Principalul colecţionar era însuşi fűhrerul *, care făcea planuri să înzestreze oraşul lui mult iubit Linz cu cea mai mare colecţie de capodopere din lume. Pe lângă ea, Uffizi, Luvrul sau Prado aveau să devină neînsemnate. Această colecţie ar fi reprezentat, totodată, cea mai avantajoasă afacere din istoria artei.

- * Într-o scrisoare figurînd în arhivele Tribunalului militar internaţional de la Nürnberg sub indicativul PS—015, adresată lui Hitler de către A. Rosenberg la 16 aprilie 1943, acesta din urmă îi spunea : „În dorinţa de a vă face o plăcere cu prilejul aniversării dumneavoastră, îmi permit, mein fűhrer, să vă trimit un album cuprinzînd fotografiile celor mai preţioase colecţii evreieşti abandonate, care, potrivit ordinelor dumneavoastră, au fost puse în siguranţă de către statul meu major special. Acest album este un adaos la cele 53 de opere de artă de mare valoare care, ca urmare a acestei operaţii, au fost incluse în colecţia dumneavoastră. Se înţelege însă că fotografiile nu pot oferi decît o slabă imagine despre extraordinara valoare şi bogăţie a obiectelor de artă sechestrate şi puse în siguranţă în Reich” (citată de L. Poliakov şi J. Wult în „Le III-e Reich et les Juifs”, Gallimard, Paris, 1959). — *Nota trad.*

Un *Einsatzstab** aflat sub conducerea neobositului expert cultural al lui Hitler, Alfred Rosenberg, avea sarcina de a deposea țările ocupate de comorile lor artistice. Membrii săi erau recrutați printre conservatorii muzeelor, experți și negustori.

Așa s-au constituit „colecții“ naziste, fie prin confiscare, fie sub pretextul înșelător al legalității. Un prieten olandez mi-a descris următoarea metodă :

— Se știa că posedam un frumos tablou de Frans Hals. În colecțiile particulare nu există multe lucrări ale acestui pictor. În 1941 m-am trezit într-o bună zi cu experții lui Rosenberg, însoțiți de doi „amici“ de la Gestapo. S-au uitat la tablou și le-a plăcut. Mi-au propus să-l cumpere pentru viitorul muzeu al fűhre-rului. Era o mare onoare, un rar privilegiu pentru mine să contribui la crearea acestui supermuzeu ! Ei mi-au dovedit interesul pentru tablou oferindu-mi „un preț cinstit“.

Prietenul meu începu să rîdă.

— Prin 1930, în timpul crizei, acest tablou fusese

* *Einsatzstabul* a trebuit să ducă o luptă serioasă împotriva altor pretendenți la aceste prăzi de seamă, și mai ales împotriva Ambasadei germane din Franța. Datorită sprijinului atotputernicului Göring, căruia i se rezervau lucrările cele mai prețioase, *Einsatzstabul* a ieșit biruitor. Prada, destinată fruntașilor naziști și muzeelor germane, era importantă : „În perioada martie—iulie 1944, statul-major al artelor plastice a trimis în Reich 29 de transporturi formate din 137 de vagoane cuprinzînd 4 174 de lăzi cu opere de artă. La 15 iulie 1944 au fost inventariate 21 903 opere de artă, dintre care 5 281 tablouri în uleiuri, pasteluri, acuarele, desene ; 684 miniaturi, picturi pe sticlă sau email ; 583 sculpturi, lut ars, medalioane ; 2 477 mobile prețioase. Valoarea artistică și materială a obiectelor rechiziționate nu poate fi exprimată în cifre“ (din raportul lui R. Scholtz, șeful serviciului artelor plastice din *Einsatzstabul* Rosenberg, datat iulie 1944, citat de L. Poliakov în „Bréviaire de la haine“, ed. Calmann-Lévy, Paris, 1951, p. 80). — *Nota trad.*

evaluat la 150 000 de mărci. Acum ei îmi ofereau 1 500, pretinzând că nu vor să profite în nici un fel. Unul din oamenii Gestapoului a spus că, după părerea lui, suma era prea mare. Mi-a dat șaiszeci de secunde de gîndire. Am acceptat.

— Și dacă i-ai fi refuzat ?

Prietenul meu rîse din nou.

— Am cunoscut un om încăpățînat. Gestapoul i-a luat tabloul și l-a ridicat și pe el. Și nu s-a mai întors !

După război, experții care s-au ocupat de restituire au încercat să facă puțină ordine în acest haos. Tablourile care fuseseră furate din muzee și din galerii au fost ușor identificate și restituite. Dar în cazul colecțiilor particulare ale căror proprietari dispăruseră, situația era mai puțin simplă. Problema cea mai grea o constituiau pinzele care aparținuseră unor oameni ce nu posedau decît două sau trei lucrări. Ei nu puteau prezenta dovezi deosebite, n-aveau arhive, cum au marii colecționari.

În Germania apuseană se urmărise regăsirea moștenitorilor celor dispăruți. Lucrările care aparținuseră austriecilor au fost trimise în Austria. Austriecii s-au dovedit mai greoi. Ei au restituit operele de artă celor care și-au putut dovedi drepturile, dar nu au încercat să-i regăsească pe proprietarii sau pe moștenitorii pinzelor, desenelor, sculpturilor depozitate la Hofburg. Ei știau că acești proprietari fuseseră persecutați din motive rasiale sau politice. Dar, pretindeau ei, multe din cazuri erau „complicate“. Unii din foștii proprietari ai acestor opere fuseseră constrînși să le „vîndă“, așa cum prietenul meu olandez își „vînduse“ tabloul de Frans Hals. Tribunalele trebuiau să hotărască dacă aceste vînzări erau legale. Un tablou putuse să fie „rechiziționat“ de naziști după deportarea proprietarilor săi evrei, apoi „rechiziționat“ de alți oameni după

plecarea precipitată a naziștilor. *Es war kompliziert...* era complicat.

Am început să studiez cu grijă lista colaboratorilor din cadrul *Einsatzstabului* lui Rosenberg și n-am fost prea mirat să constat că unii dintre cei care luaseră parte la cel mai mare furt de opere de artă din lume ocupau acum posturi importante în muzee și ministere. Alții deveniseră negustori prosperi.

Doi membri ai statului-major al lui Rosenberg sînt astăzi comercianți respectați într-un mare oraș din sudul Germaniei. Unul dintre cei mai importanți funcționari ai *Bundesdenkmalamtului* din Viena a fost *Guskunstwart* în timpul naziștilor, un fel de gauleiter artistic al Carintiei. El a fost membru al comisiei SS de selecție care a străbătut toată Iugoslavia în căutare de opere de artă pentru muzeul lui Hitler.

Am încercat să stabilesc cîte și ce fel de tablouri erau depozitate la Hofburg. N-a fost ușor. Existau liste, dar ele erau păzite ca bombele atomice (probabil pentru că prezentau pericol de explozie). Am telefonat doamnei dr. P., *Staatsconservator*, conservator de stat, solicitîndu-i o întîlnire.

— Cine sînteți dumneavoastră? — m-a întrebat ea. — Ce vreți să știți?

— Aș vrea să obțin o listă a tablourilor „fără proprietari”, sechestrate la Hofburg.

A urmat o lungă tăcere la telefon.

I-am explicat că eram însărcinat de cîțiva proprietari să stau de vorbă cu dînsa. Doamna doctor mi-a răspuns prompt că-i foarte ocupată. Puteam să vin s-o văd peste zece zile? Peste zece zile m-am prezentat la ea. Doamna dr. P. m-a întrebat despre care tablou doream informații. Despre toate, i-am replicat eu.

— Dar e cu neputință, nu putem da astfel de informații unor particulari!

Am întrebat-o atunci dacă prefera să înștiințez presa. Putea oricând să dezminț... nu ?

La auzul cuvintului „presă”, doamna *Staatskonservator* s-a încordat, spunindu-mi că toate acestea nu erau de fapt de resortul ei, sfătuindu-mă să mă adresez Ministerului de Finanțe.

La acest minister, funcționarul care răspundea de respectiva problemă a refuzat să stea de vorbă cu mine. Am fost condus la un subaltern, un austriac simpatic. El mi-a oferit un scaun, o țigară și m-a asigurat că-i încântat să facă cunoștință cu *berühmte*, cu celebrul Wiesenthal.

— Vreți probabil să spuneți cu *berühchtigte*, cu Wiesenthal cel de tristă faimă ?

Omul deveni mai puțin prietenos. Ce putea face pentru mine ? Redau dialogul care a urmat pe cît pot să mi-l amintesc.

W. — Cîte pinze ale unor proprietari necunoscuți dețineți ?

El — Hm, e greu de spus. Ar trebui să avem inventarul la zi. Știți, intervin mereu schimbări. Nu deținem numai tablouri ale unor persoane persecutate din motive rasiale sau politice, ci și bunuri ungurești și cehe care au fost blocate aici în timpul războiului.

W. — Cîte din lucruri sînt ale persoanelor persecutate din motive politice sau rasiale ? 200 ? 300 ?

El — Cred că mai multe.

W. — 2 000 ?

El — Nu, e prea mult.

W. — Sînt și tablouri de valoare printre ele ?

El — Depinde de ce înțelegeți prin „valoare”. Nu există nici o pinză de talia unui Rembrandt.

W. — Dar sînt destul de bune, nu ?

El — Hm... da...

302 W. — De ce n-ați publicat o listă a acestor lucrări ?

Aceasta le-ar permite proprietarilor dispersați în lumea întreagă să facă o cerere de restituire.

El — Dar, dragă domnule Wiesenthal, nu merită să publicăm o astfel de listă. Colecționarii și negustorii cunosc pinzele cele mai importante. *Das spricht sich herum* (zvonurile circulă).

W. — Gîndiți-vă o clipă că aceste zvonuri nu ajung pînă într-un mic orășel din Noua Zeelandă unde o bătrînă doamnă trăiește datorită generozității familiei ei. Ea ar putea să vîndă tabloul care-i aparține și să trăiască liniștită pînă la sfîrșitul zilelor ei...

El — Hm...

W. — Știu că ați restituit unele opere celor care au putut aduce dovezi despre drepturile lor. Dar pinzele care nu vor fi reclamate pînă în 1968 vor deveni proprietatea statului, dacă sînt bine informat.

El — Și atunci ce propuneți ?

W. — Să se întocmească un catalog al tuturor tablourilor și celorlalte opere de artă. Știți cite lacrimi și sînge sînt legate de aceste opere. Catalogul ar trebui tipărit și trimis tuturor consulatelor Austriei de pe glob. Oamenii ar avea posibilitatea să-l consulte și să vadă dacă bunurile lor sînt depozitate la Hofburg.

El (frîgîndu-și miinile) — Vă dați seama ce-ar însemna asta ? Am fi înecați de un val de scrisori !

W. — Asta ar face plăcere filateliștilor austrieci...

El — Nu înțelegeți. Afacerea e complicată. Noi am început tratative cu ungurii. Ne pregătăm să discutăm cu cehii. N-avem posibilitatea să discutăm cu fiecare proprietar particular. Ne lipsește pur și simplu personalul !

M-am izbit de exact aceeași reticență și la departamentul *Vermögenssicherungului* (asigurarea averii). După părerea funcționarilor, întocmirea unui catalog al acestor opere de artă avea să provoace un adevărat „război al hirtiilor“ și să dea naștere la urmări ju- 303

diciare. Nu se puteau „arăta pur și simplu” aceste picturi celor care pretindeau că sînt proprietarii lor.

— Nu știți ce s-a întîmplat după plecarea trupelor aliate, în 1955. Noi am restituit bunurile sechestrate presupușilor proprietari, dar au venit alți oameni să reclame exact aceleași bunuri. Nici n-aveți idee ce-a fost atunci ! De altfel, lucru ciudat, totdeauna lupta se dădea pentru obiectele de valoare. Nimeni nu cerea lucrurile proaste !

— Asta înseamnă că o să așteptați pînă cînd aceste picturi și sculpturi vor deveni proprietatea statului ?

— Cererile de restituire trebuiau prezentate înainte de sfîrșitul anului 1956. Cererile ulterioare nu pot fi luate în considerație.

— Și dacă proprietarii nu știau nimic despre aceste termene ?

— A, e foarte prost pentru ei, dar nimeni n-o să mai poată face nimic !

Singura posibilitate, dat fiind punctul la care ajunsesem, era să fac apel la cele mai înalte foruri guvernamentale și la opinia publică austriacă. M-am adresat în scris Ministerului de Finanțe, Ministerului de Externe și Ministerului Educației. Scrisorile mele se terminau cu următoarea frază :

„Sînt convins că Republica Austriacă nu intenționează să profite de pe urma unor comori artistice acoperite de sînge și de lacrimi”. Pe urmă am trimis presei toate informațiile pe care le dețineam în legătură cu această problemă, anexînd și cîte o copie de pe scrisorile mele. O bucată de vreme n-a vorbit nimeni despre asta. Un funcționar superior de la Consiliul de Miniștri m-a înștiințat că „întreaga a această afacere complexă se află în studiu”.

În octombrie 1965, ziarul vienez „Express” a publicat un reportaj despre „muzeul lacrimilor”. Alte cîteva ziare au făcut la fel. Ministrul de externe, doctorul

Bruno Kreisky, mi-a scris că susținea propunerea mea de a se întocmi un catalog al operelor de artă care să fie apoi trimis consulatelor austriece din lumea întreagă, unde eventualii proprietari ar putea obține toate informațiile de care ar avea nevoie.

În sfârșit, la 16 aprilie 1966 mi-a scris și doctorul Wolfgang Schmidt, ministrul finanțelor. Ministerul Educației și el însuși se interesau de această chestiune : „problema pe care ați ridicat-o -- îmi scria ministrul -- va fi soluționată printr-o nouă lege federală, care va căpăta probabil titlul de *«Kunstgut-Bereinigungsgesetz»* (lege cu privire la lichidarea bunurilor artistice). Am și dat ordin să se pregătească proiectul necesar. Această lege va permite reclamanților să-și prezinte cererea într-un anumit termen de la intrarea ei în vigoare. Sper că veți fi de acord cu această idee...”

Să sperăm că nu va fi prea târziu pentru bătrina doamnă din Noua Zeelandă !

Două lumînări

Pe vremea cînd îmi făceam studiile, mi se întîmpla adesea să petrec cîteva săptămîni la Zakopane, un orășel din Carpații polonezi. Vara mă bucuram de plimbarea prin păduri, de soare și de liniște. Iarna, pantele erau minunate pentru ski. Azi, Zakopane a redevenit o stațiune foarte frecventată pentru sporturile de iarnă. Nu departe se află tîrgușorul Rabka. Aici trăia un băiețel pe care îl chema Sami Rosenbaum. Am auzit prima dată despre el de la doamna Rawicz din Rabka, care venise să mă vadă la birou într-o dimineață din luna septembrie a anului 1965. Căutam atunci oameni care să depună mărturie despre crimele comise de naziști la Rabka în cadrul unui proces ce urma să aibă loc în Germania.

Doamna Rawicz îl cunoscuse bine pe Sami Rosenbaum. „Un băiat plăpînd — spunea ea — cu obrazul palid, fin și cu ochii mari, negri, ce părea mult mai în vîrstă decît era, ca alți copii care au cunoscut greutățile vieții prea de timpuriu și n-au ris prea mult niciodată“. În 1939, cînd nemții au sosit la Rabka, imediat după începerea campaniei din Polonia și după ce viața a devenit un coșmar pentru evrei, Sami avea

9 ani. Pînă atunci, totul fusese aproape normal, dacă existența fusese vrcodată normală pentru un evreu sărac din Polonia. Tatăl lui Sami era un biet croitor țintuit de munca lui, care ciștiga bani puțini. Oamenii ca Rosenbaum constituiau un vinat ușor pentru autorități și sezonul de vînătoare dura pe acea vreme în Polonia tot anul.

Familia trăia într-o mică locuință formată din două odăi și o bucătăricară într-o casă mare, întunecată. Dar toți erau foarte fericiți și foarte religioși. Sami învățase să spună rugăciunile. În fiecare vineri seara, după ce aprindea luminările acasă, se ducea cu tatăl lui la sinagogă. Mama și Paula, sora lui Sami, mai mare cu trei ani decît el, rămîneau acasă să pregătească masa. Dar după ocupația germană, această viață nu mai era decît o amintire. În 1940, SS-iștii au înființat o „școală de poliție“ în fostele barăci ale armatei poloneze, situate în pădurile învecinate. Nu era vorba de o școală obișnuită. Era un centru pentru viitoarele cadre de ucigași SS. Prima fază a exterminării. Execuțiile erau efectuate de grupe de SS-iști care își doborau victimele. Uneori trebuiau să omoare 50, 100 sau chiar 150 de persoane pe zi. Ei urmau un antrenament de călîrc, pentru a nu fi fleșcăiți după cîteva săptămîni. Trebuiau să devină insensibili la vederea singelui, la țipetele sfișietoare ale femeilor și copiilor. Totul trebuia făcut cu minimum de tărăboi și maximum de eficacitate. Era ordinul fûhrerului — *fûhrer Befehl*.

Untersturmfûhrerul SS Wilhelm Rosenbaum din Hamburg fusese numit comandantul școlii. Rosenbaum era un adevărat SS-ist: cinic, brutal, convins de importanța „misiunii sale“. Avea obiceiul să străbată străzile orașului cu o cravașă în mînă. „Cînd îl zăream pe străzi, ne era alit de teamă, că alergam să ne ascundem, intrînd pe prima ușă întîlnită în cale“, își amin-

tea doamna Rawicz. La începutul anului 1942, SS-istul Rosenbaum a ordonat tuturor evreilor din Rabka să se ducă la școală pentru „a se înscrie“. Ei știau ce însemna această expresie. Bolnavii și oamenii mai în vârstă urmau să fie deportați. Ceilalți trebuiau să lucreze pentru SS-iști și Wehrmacht, oriunde ar fi fost trimiși.

După terminarea înscrierii, *Untersturmführerul* SS Rosenbaum și-a făcut apariția în sala de clasă, însoțit de cei doi acoliți ai săi, Herman Oder și Walter Proch (atât unul cit și celălalt s-au numărat printre primii mei „clienți“ de după război). Pe Proch l-am regăsit în 1947, la Blomberg-Mondsce, un sat din apropierea Salzburgului. El a fost condamnat la șase ani închisoare. Oder, tot austriac, a fost arestat în marea vilă din Linz pe care o „rechiziționase“ de la fostul ei proprietar evreu. Mai târziu, americanii i-au dat drumul și astăzi este om de afaceri prosper la Linz. *Untersturmführerul* SS Rosenbaum a dispărut după război, dar a rămas aproape în fruntea listei mele particulare de „persoane căutate“.

În sala de clasă a școlii din Rabka, *Untersturmführerul* SS Rosenbaum se uita la lista cu numele evreilor. Deodată izbi masa cu o puternică lovitură de cravașă, continuă doamna Rawicz. Fiecare dintre noi a tresărit, de parcă ar fi fost lovit. Rosenbaum urlă :

— Ce înseamnă asta ? Rosenbaum ! Evreu ! Cum îndrăznesc blestemații ăștia de evrei să poarte numele meu ? Bine, am să mă ocup eu de asta !

Probabil că *Untersturmführerul* SS Rosenbaum ar fi fost surprins să descopere că frumosul lui nume german este considerat în general un nume evreiesc, cu toate că nu toți Rosenbaumii sînt evrei.

El a aruncat lista pe masă și s-a năpustit afară. Din ziua aceea, toată lumea din Rabka știa că pe familia Rosenbaum o așteaptă moartea ! Nu era decît o ches-

tiune de timp. Se ştia că în altă parte muriseră evrei pentru că se numeau „Rosenberg“ sau pentru că aveau prenumele Adolf ori Hermann.

Între timp, la Rabka circulau, pe ascuns, zvonuri înfricoşătoare în legătură cu şcoala poliţiei : execuţiile la care se antrenau SS-iştii aveau loc într-un luminiş al pădurii. Era perioada examenelor şi aspiranţii SS împuşcau oamenii sub privirile *Untersturmführerului* Rosenbaum şi ale adjuncţilor săi, care le urmăreau reacţiile cu o detaşare profesională. Țintele folosite pentru aceste examene erau evreii şi polonezii ridicaţi cu prilejul raziilor Gestapoului. Dacă vreunul din candidaţii SS-işti se arăta şovăielnic, juriul îl scotea din plutonul de execuţie şi-l trimitea pe front.

Doamna Rawicz vorbea în cunoştinţă de cauză. După înscriere, ea fusese folosită la şcoala de poliţie ca femeie de serviciu.

— Când SS-iştii se întorceau din luminiş, trebuia să le şterg cizmele, care erau totdeauna pline de sânge.

Execuţia a avut loc într-o vineri dimineată, în iunie 1942. Martorii, dintre care doi trăiesc astăzi în Israel, nu-şi mai amintesc data exactă, dar sint siguri că era într-o vineri. Unul dintre ei lucra lângă terenul de sport din spatele şcolii. El a văzut toată scena. Doi SS-işti îi escortau pe „evreul Rosenbaum“, pe soţia şi pe fata lui, Paula, în vîrstă de cincisprezece ani. *Untersturmführerul* SS Rosenbaum mergea în urma lor.

— Mama şi fetiţa au fost duse în partea cealaltă a şcolii, după care am auzit împuşcături — a declarat unul din martori sub prestare de jurămint. — L-am văzut pe SS-istul Rosenbaum cum îl lovea cu cravaşa pe Rosenbaum al nostru şi urla : „Evreu murdar ! Am să te învăţ eu minte să porţi numele meu german curat !“ Pe urmă şi-a scos revolverul şi l-a împuşcat pe croitorul Rosenbaum. A tras două sau trei focuri. Eram 309

atit de îngrozit, încît n-am putut număra împuşcăturile.

SS-iştii veniseră cu un mic camion să-i ia pe membrii familiei Rosenbaun de acasă. Croitorul, soţia şi fetiţa tocmai îşi luau gustarea de dimineată în odaia din faţă. Sami plecase mai devreme la marea carieră de piatră din Zakryty, care nu era departe, unde îşi făcea munca obligatorie după ce împlinise doisprezece ani. Toţi adulţii evrei trebuiau să muncească şi Sami era acum considerat bărbat matur. Dar era slab şi prost hrănit. Nu putea face mare lucru, aşa că alegea pietre şi le încărcă pe cele mai puţin grele în camion.

SS-işti au dat ordin unui poliţist evreu neînarmat să meargă să-l aducă pe Sami de la carieră. Eirecurgeau adesea la poliţişti evrei pentru arestarea coreligionarilor lor cînd erau prea ocupaţi cu programul de studii la şcoală. Omul acesta a povestit după aceea doamnei Rawicz ce se întîmplase. Se dusesese la Zakryty cu o căruţă mică, oprise calul şi-i făcuse semn lui Sami să vină la dinsul. Imediat s-au oprit toţi din lucru ca să vadă şi evreii care munceau, şi gardienii SS, ce se întîmplă. Sami a pus în camion piatra mare pe care tocmai o ridicase şi s-a îndreptat spre căruţă. Ştia de ce era chemat.

— Unde sînt — l-a întrebat el pe poliţist. — Tata, mama, Paula, unde sînt ?

Poliţistul nu i-a răspuns, clătinînd doar din cap. Sami a înţeles.

— Sînt morţi — a spus el încet. — Ştiam de mult ce ne aştepta. Din cauza numelui nostru, Rosenbaum.

Poliţistului i se pusese un nod în gît, dar Sami nu se uita la el.

— Şi acum aţi venit să mă luaţi — a spus el cu cea mai mare simplitate, fără pic de emoţie în glas. Pe urmă s-a urcat în căruţă şi s-a aşezat alături de poliţist.

310 Acesta nu putea rosti o vorbă. Se aşteptase să-l vadă

pe băiețel plingind sau încercînd să fugă. În drum spre carieră se gîndise cum putea să-l prevină pe băiat, să-l facă dispărut în pădure, unde Rezistența poloneză să-l ia pe urmă în grija ei. Acum însă era prea tîrziu. Cei doi gardieni SS îi supravegheau.

Polițistul i-a povestit lui Sami ce se întimplase. Copilul îl întrebă dacă n-ar putea să oprească o clipă căruța în fața casei lui. Ajuns acolo, el a coborît, a intrat pe ușa principală, pe care a lăsat-o deschisă, a aruncat o privire pe masă, unde se aflau ceștile de la micul dejun, încă pe jumătate pline, s-a uitat la pendulă : era trei și jumătate. Tata, mama și Paula erau și îngropați și nimeni nu aprinsese o luminare pentru ei. Încet, metodic, Sami a strîns masa și a așezat sfeșnicele.

— Mă uitam de afară la ce făcea Sami — i-a povestit polițistul servitoarei. — Și-a pus tichia și a început să aprindă una cîte una lumînările. Două pentru tata, două pentru mama, două pentru Paula. Pe urmă a început să spună rugăciunile. Vedeam cum i se mișcau buzele. Spunea *Kadiş* pentru ei.

Kadiş e rugăciunea pentru morți. Tatăl lui Sami spusese de multe ori *Kadiş* pentru părinții lui și copilul învățase rugăciunea. Acum era singurul bărbat din familie rămas în viață. Stătea acolo calm, uitîndu-se la cele șase lumînări. Polițistul a văzut de afară pe Sami clătînînd din cap de parcă și-ar fi adus brusc aminte de ceva. Într-adevăr, el a mai pus două lumînări pe masă, a luat un chibrit, le-a aprins și a continuat să se roage.

— Băiețelul știa că se putea considera mort — avea să povestească polițistul —, și atunci a aprins încă două lumînări, rostind cu glas tare *Kadiş* și pentru el.

Cînd a ieșit din casă, Sami a lăsat ușa deschisă și a venit liniștit să se așeze lîngă polițistul care plîngea. Copilul nu plîngea. Polițistul și-a șters lacrimile cu

dosul palmei și a smucit de hățuri. Dar lacrimile curgeau mereu. Băiețelul nu spunea nimic. Și-a așezat numai prietenos mîna pe brațul omului, ca și cînd ar fi vrut să-l îmbrăbățeze, să-i arate că-l iartă. Se îndreptau spre lîmînîș. *Untersturmführerul* SS Rosenbaum și „studentii“ lui îl așteptau pe Sami.

— Nu te-ai grăbit prea tare ! — a strigat SS-istul.

I-am spus doamnei Rawicz că auzisem încă din 1946 vorbindu-se despre această școală de poliție. Cu cîțiva ani înainte comunicasem autorităților din Hamburg toate faptele și mărturiile privitoare la SS-istul Wilhelm Rosenbaum. Relatarea doamnei Rawicz putea să constituie o mărturie suplimentară.

— Unde-i acum SS-istul Rosenbaum ? — a întrebat ea.

— A fost arestat în 1964 și așteaptă în închisoare să fie judecat.

Ea făcu un gest.

— La ce bun ? Toți sînt morți, iar ucigașul lor trăiește.

Pe urmă și-a semnat depoziția.

— N-are nici o noimă, a adăugat ea.

Numele lui Sami Rosenbaum nu figurează pe nici un mormînt. Nimeni nu și-ar fi adus aminte de el dacă o femeie din Rabka n-ar fi venit la mine. De atunci, în fiecare an, într-una din zilele lunii iunie aprind două lumînări pentru el și spun *Kadiș*.

Ucigașii din Galiția

În nici o parte a lumii nu au suferit evreii atât de mult și atîta vreme ca pe meleagurile mele natale, în Galiția, ținut tradițional al pogromurilor. Avanpost al monarhiei austro-ungare, Galiția era situată de-a lungul frontierei de apus a Rusiei țariste. Mai târziu, ea a devenit o parte a Poloniei. Astăzi, Galiția face parte din Republica Sovietică Socialistă a Ucrainei. Pe o suprafață de aproximativ 94 000 km² trăiau aproximativ trei milioane și jumătate de locuitori, dintre care 800 000 erau evrei.

Cînd eram copil, bunica din partea mamei ne istorisea de multe ori despre pogromuri. Erau povești triste și deprimante, pigmentate uneori cu un umor alcătuit dintr-o împletire de ironie și amărăciune. Îmi amintesc de povestea unui prieten al bunicii care ținea o cîrciumă într-un sătuleț galițian format din țărani ucraineni și cîteva familii evreiești. Popa era unul din obișnuiții cîrciumii. Îi plăcea rachiul, dar plătea greu ce consuma. Într-o sîmbătă seara, cînd i s-a prezentat socoteala pentru ce băuse peste săptămînă, preotul s-a scuzat : n-avea bani la el. A lăsat cheia bisericii zălog, făgăduind să plătească a doua zi, după ce va strînge

ceva bani de la țărani. După care a plecat acasă clătî-nîndu-se.

Duminică dimineata, țăranii au venit la slujbă, dar n-au putut intra în biserică. Atunci s-au dus și l-au trezit pe preot, care le-a spus :

— Din pricina afurisitului de evreu de la cîrciumă nu puteți intra în biserică ? Duceți-vă și luați cheia de la el.

Înfuriați, țăranii s-au dus la cîrciuma din sat, l-au bătut pe proprietarul evreu, lăsîndu-l pe jumătate mort, au sfărîmat tot ce-au găsit pe acolo și s-au îmbătat, prăznuindu-și duminica cu un mic pogrom.

Pentru evreii din Galiția, viața era grea, dar ei își iubeau ținutul, bogat în fructe și legume, carne, păsări, unt și ouă. O familie putea să trăiască bine o lună întreagă cu echivalentul a 50 de franci actuali. Cîțiva fericiți aveau în America rude „bogate“, care le trimiteau în fiecare lună o bancnotă de cinci dolari. În sînul minorității evreiești asuprite domnea un climat spiritual sănătos. Evreii, care în cea mai mare parte locuiau în orașe, se refugiau în lumea studiului, a cărților și a muzicii. În orașul meu natal, Buczacz, populația evreiască era cam de 6 000 de persoane. Chiar și oamenii săraci făceau economii ca să-și poată trimite copiii la *Gymnasium* (liceu), unde învățau latina și greaca. Între cele două războaie, mai mult de două sute de tineri din Buczacz frecventau Universitatea sau Colegiul tehnic din Lvov sau din Varșovia. Galiția a fost o adevărată pepinieră de oameni de știință, artiști, muzicieni și scriitori. După declanșarea celui de-al doilea război mondial, toți evreii din Polonia au avut de suferit, dar cei din Galiția au fost cei mai loviți.

La începutul anului 1942, la Conferința de la Wannsee (Berlin), naștii au hotărît să facă din Polonia ocupată („Guvernămîntul General“) centrul activității lor genocide. Cei 3 500 000 de evrei polonezi aveau

să fie exterminați. Sosirea nemților în Galiția în 1941 a inaugurat un adevărat sclavaj al timpurilor moderne. Orice mic funcționar din Gestapo, orice SS-ist de rang inferior știa că putea prăda și devasta, ucide sau tortura în Galiția fără urmări grave, fără să i se pună măcar o întrebare. Chiar naziștii au fost siliți uneori să pună frână activității propriilor lor criminali. Guvernatorul din Lvov, *führerul* SS Lasch, a fost arestat pentru că confiscase prea multe bunuri evreiești în folosul lui.

Am în dosare fotocopia unei facturi cu mențiunea „plătit” pentru cumpărarea a „6 fringhii la prețul de 8,80 zloți”, șase fringhii pentru cei doisprezece membri ai Consiliului evreiesc din Lvov care au fost executați din ordinul *Oberscharführerului* SS Oscar Waltke, șeful secției pentru problemele evreiești de la Gestapoul din localitate. Waltke, judecat la Hanovra în noiembrie 1962, a tăgăduit cu cinism orice participare la această execuție, pînă cînd am prezentat în fața tribunalului fotografii ale desfășurării acesteia, luate pe ascuns de membri ai Rezistenței poloneze. Am prezentat, de asemenea, factura. Cu un cinism de necrezut, șeful lui Waltke, *Obersturmführerul* Leitmayer, trimisese nota de plată noilor membri ai Consiliului evreiesc. Ei achitaseră factura, cu toate că știau că în curînd aveau să fie executați și ei. În cele din urmă, Waltke a fost condamnat la 8 ani închisoare.

În Galiția nu existau alte legi decît cele ale SS-iștilor. După invazia germană, evreii din toate satele și orașele au fost adunați în ghetourile înființate în toate orașele mai importante.

Prigoana împotriva evreilor din Galiția s-a desfășurat cu un cinism de necrezut. În unele orașe, ei au fost obligați să plătească gloanțele cu care urmau să fie omoriți. Avem dovada acestui lucru. Aici, cruzimea și brutalitatea naziștilor au depășit tot ce au făcut în

alte locuri. Mi-au trebuit ani de zile ca să pot depista crimele săvârșite în Galiția. O informație de două rânduri apărută în primăvara anului 1958 în micul periodic din Basel „Jüdische Rundschau“ m-a pus pe urmele unui nemaipomenit lanț de crime. Atunci când va avea loc procesul crimelor comise în Galiția, răsunetul lui va fi incomparabil mai vast decât cel al crimelor de la Auschwitz judecate la Frankfurt *.

Informația din „Jüdische Rundschau“ indica arestarea la Waldshut, orașel din Baden-Württemberg a unui fost SS-ist pe nume Richard Dyga.

Numele lui Dyga mi-a amintit de o scenă care avu-
sesse loc în dimineața zilei de 19 iulie 1944 în lagărul de concentrare din Lvov-Janowska. L-am chemat imediat la telefon la Waldshut pe doctorul Wilhelm Angelberger, procurorul însărcinat cu procesul Dyga. El s-a dovedit la înălțimea problemei ce-i fusese încredințată și destul de energic ca să se ocupe de ea așa cum trebuia. L-am întrebat despre împrejurările arestării lui Dyga. El mi-a răspuns că se datora unei greșeli. O femeie din Hanovra acuzase pe un anume Dyga de crime de război. Acest Dyga nu era cel căutat, dar în cursul anchetei justiția germană descoperise dovezi împotriva fostului SS-ist Richard Dyga. I-am spus atunci procurorului că asistasem personal la o crimă făptuită de Dyga.

— L-ați putea recunoaște pe Dyga acum, după 14 ani ?

— Cred că da.

Doctorul Angelberger m-a rugat să-l însoțesc pe un coridor lung de la etajul întâi. Ferestrele dădeau spre

* Procesul crimelor din Galiția a început la Stuttgart la 3 noiembrie 1966. Erau implicate șaptesprezece persoane. Am depus mărturie în favoarea acuzării în zilele de 15 și 20 decembrie.

curtea închisorii. Era o zi întunecoasă de iarnă. Doisprezece deținuți se învîrteau prin curte. Toți purtau pardesie scurte și bonete de lînă. I-am privit o clipă.

— Dyga este al treilea din stînga. Dar spuneți-i să-și scoată ochelarii. Pe atunci nu purta ochelari.

— Să mergem în biroul meu, a spus procurorul.

Fu adus Dyga. Nu se schimbase. Avea aceeași ochi spălăciți, aceeași gură crudă. Era un *Volksdeutscher* (german care trăiește în afara statului german) din Silezia. Vorbea poloneza. Ca și alți *Volksdeutsche*, din Sudeti, din Iugoslavia, din Slovacia, avea un nume slav și nu german, și un puternic complex de inferioritate îl îndemnase să-și dovedească sie însuși că era german 150 la sută. Procedul lui consta în special în maltratarea deținuților.

Întrebîndu-l dacă mă cunoaște, Dyga i-a răspuns doctorului Angelberger că nu.

— Se înțelege că Herr Dyga nu mă poate cunoaște. Erăm mii de deținuți și SS-iștii nu-și dădeau osteneala să ne privească în față. Dar poate că Herr Dyga o să-și aducă aminte cum am plecat împreună, deținuți și SS-iști, din Lvov, cum am clădit un atelier numit „Venus“.

Dyga începu să ridă.

— Da, noi am făcut altul, „Mercur“.

— E adevărat — am spus eu. — Am să vă amintesc încă multe alte lucruri, Herr Dyga. Nu vă jenați să mă întrerupeți dacă am să afirm ceva ce nu-i adevărat.

El s-a declarat de acord.

— Îmi amintesc de ultimul apel din lagărul de la Janowska, la 19 iulie 1944. Le-ați spus deținuților că cei care nu puteau merge vor fi transportați cu căruța. Erau cîteva căruțe cu caii înhămați îndărătul barăcilor.

Dyga aprobă.

— O bătrină evreică a ridicat mina. Picioarele ei erau îngrozitor de umflate. Bărbatul ei era lângă mine și o implora : „Nu le spune nimic, taci din gură !“ Dar ea repeta : „Nu pot să merg, n-am putere“. Femeia aceea v-a spus că o dureau picioarele și ați dus-o departe de grup, lângă căruțele care staționau. S-a auzit o împușcătură. Am văzut femeia prăbușindu-se. L-am luat pe bătrîn în brațe și i-am apăsât gura cu mîna ca să-l împiedic să urle, căci l-ați fi ucis și pe el.

— Ce aveți de spus Herr Dyga ? — întrebă procurorul.

— Her *Staatsanwalt* *, femeia aia nu era în stare să meargă, și atunci eu...

Dyga se opri în mijlocul frazei. Își dăduse seama că a vorbit prea mult.

— Herr Dyga — spuse procurorul —, ați și făcut o mărturisire. Chiar acum.

Dyga protestă : nu mărturisise absolut nimic.

— Herr Dyga — i-am spus eu —, acesta nu-i decît începutul. Am și alte lucruri să vă spun. Memoria mea e mai bună decît a dumneavoastră.

Acesta a fost începutul unuia din cele mai mari procese din istoria justiției germane. Procesul Galiției... Am rămas trei zile la Waldshut. Problema mă interesa în mod special, cu atît mai mult cu cît eu mi-am pierdut întreaga familie în Galiția. Doctorul Angelberger mi-a pus la dispoziție un birou și o secretară. Trei zile întregi am dictat... nume, date, locuri, evenimente. Mi-am amintit de 68 de nume, printre care cele ale cîtorva vinovați de execuții colective : Blum, Klonko, Heinisch, Lohnert, Wonke, Rokita, Gebauer. Procurorul m-a prezentat *Kriminalmeisterului* Faller, un inspector de poliție foarte capabil.

După ce m-am întors la Viena, am corespondat. Am scos din dosarele noastre și am grupat tot ce era în le-

gătură cu Lvovul. Am început să adun depozițiile de la martorii pe care îi cunoșteam, iar aceștia mi-au adus alți martori. Am prezentat un album complet de fotografii, dintre care multe fuseseră găsite după lichidarea lagărului de concentrare de la Lvov. Dumnezeu știe de ce unor SS-iști le plăcea să fie fotografiați alături de cei pe care îi executau. Am două fotografii ale unor călăi SS-iști care pozează plini de mindrie lângă trupurile contorsionate a doi oameni pe care i-au spânzurat. Există fotografii și mai groaznice. Sint utile : păstrează chipul criminalilor și mulți martori, văzându-le, își amintesc cu intensitate ceea ce li s-a întâmplat. În cursul anilor care au urmat am strins peste 800 de declarații ale unor martori oculari. Treizeci și șase de criminali din cei șaiszeci și opt de care îmi aminteam au fost, în cele din urmă, descoperiți. Jumătate dintre ei sint închiși, așteptând să fie judecați.

Cind va începe procesul Galității, acuzații principali vor lipsi însă din boxă. *Brigadeführerul* SS dr. Otto Gustav Wachter, fostul comandant al poliției din Viena, și adjunctul lui, *Brigadeführerul* SS Katzmann din Darmstadt, sint morți. Wachter a fost unul din cei cinci agenți naziști care au pregătit și au săvârșit asasinarea cancelarului austriac Engelbert Dollfuss, la 25 iulie 1934. La începutul celui de-al doilea război mondial, el a fost numit guvernator al departamentului Cracovia, iar mai tirziu trimis la Lvov. L-am văzut la începutul anului 1942 în ghetoul din Lvov. La 15 august 1942, el s-a ocupat personal de adunarea celor 4 000 de bătrini din ghetou și de marșul lor spre gară. Printre ei se afla și mama mea.

Wachter a fugit după război cu ajutorul organizației ODESSA și a găsit azil într-un colegiu catolic din Roma, datorită unor preoți slovaci care nu-i cunoșteau identitatea. Fuga lui fusese bine pregătită. Luase chiar cu el arhivele din Bavaria. În 1949 s-a îmbolnăvit grav. Sim-

țind că i se apropie sfârșitul, și-a dezvăluit adevărata identitate, a cerut să-și vadă soția, care trăia sub numele de Lotte Pohl într-un lagăr de refugiați, și a rugat să i se aducă un preot. Episcopul Alois Hudal, un austriac, conducătorul bisericii catolice germane din Roma, l-a împărțășit. Wachter a murit și a fost înmormântat la Roma. Mai târziu, un aristocrat austriac care îmi dădea uneori concursul a cerut episcopului să ne predea dosarele lui Wachter, dar episcopul a refuzat.

Adjunctul lui Wachter era *Brigadeführerul* SS Friedrich Katzmann. Când a sosit acesta în lagăr, am știut că în scurt timp mii de oameni aveau să fie trimiși la moarte. Katzmann era un omuleț cu o față palidă, anemică și aspră și cu buze subțiri. Ochii lui întunecați erau opaci și nimeni nu-l văzuse vreodată surîzînd. Era autorul unui lung raport privitor la „*Einsatz Reinhardt*“ (acțiunea Reinhardt), care costase viața a două milioane și jumătate de polonezi, uciși ca represalii pentru asasinarea lui Reinhard Heydrich de către partizanii cehi, în 1942. La sfârșitul raportului, Katzmann scrisese : „Galitia, care avea altă dată o populație de 800 000 de evrei, este acum *Judenrein* (purificată de evrei)“. Așa se încheia raportul.

După război, Katzmann a dispărut. M-am lansat pe diferite piste, dar n-am reușit să-l descopăr. În toamna anului 1956 am primit o scrisoare anonimă din Darmstadt. Corespondentul meu mă sfătuia să mă interesez de un comerciant neamț din Germania cu numele de Albrecht. El pretindea că acest Albrecht era un criminal nazist. Cum existau nenumărați comercianți cu numele de Albrecht, am rupt scrisoarea. Peste trei ani, în cursul unei discuții cu *Kriminalmeisterul* Faller, acesta l-a menționat pe Katzmann, despre care spunea că are anumite motive să creadă că se ascundea în Germania sub numele de „Bruno Albrecht“.

— La Darmstadt, am spus eu instinctiv. Și i-am po-

menit de scrisoarea anonimă. Peste câteva zile, Faller mi-a comunicat că negustorul „Bruno Albrecht” murise la 19 septembrie 1957, la spitalul Alice din Darmstadt. Când medicii i-au spus că nu-i mai rămăsese decât puțin timp de trăit, el a cerut să vină un preot, și-a destăinuit trecutul de fost *Brigadeführer* SS și adevăratul lui nume : Friedrich Katzmann. A cerut să fie îngropat sub numele lui adevărat, ca și șeful său, Otto Wachter.

Comparați cu Wachter sau Katzmann, criminalii pe care îi menționez mai jos sînt neînsemnați. Îmi amintesc de *Untersturmführerul* SS Wilhaus, comandant al lagărului de concentrare din Lvov-Janowska. Un sadic perfect. Wilhaus locuia cu soția și fiica lui, o fetiță blondă pe care o chema Heike, într-o casă din incinta lagărului. Într-o dimineață, cîțiva muncitori evrei lucrau la construirea unei clădiri lîngă casa respectivă. Wilhaus, soția lui și Heike stăteau în balcon. Wilhaus îi arăta cu degetul pe zidarii aplecați deasupra unui perete de cărămidă. Probabil că zidarii i-au reamintit silueta care servea ca țintă la școala de tir, căci deodată luă revolverul, ținti cu grijă și trase. A fost ucis un om. Heike găsi acest joc minunat și aplaudă. Papă ochi din nou cu multă atenție și nimeri o altă țintă, ucigînd un al doilea om. Atunci i-a întins arma soției sale, îndemnînd-o să încerce. Ea i-a urmat îndemnul și a fost doborît și al treilea zidar.

Evantaiul cruzimilor lui Wilhaus este descris, din punct de vedere clinic, în manuscrisul unei cărți a profesorului Tadeusz Zaderecki, redactată în cursul ultimilor ani. Zaderecki era polonez, dar a studiat iudaismul, vorbea ebraica și era un prieten bine cunoscut al comunității evreiești din Lvov. Avea numeroși prieteni evrei și suferea mult din cauza soartei lor. Cînd au început atrocitățile naziste, a luat hotărîrea să consenmeze tot ce va vedea și auzi. Memoriile lui trebuiau să constituie un

omagiul adus evreilor din orașul său omorâți de germani. Adesca Zaderecki se strecura pe furiș în ghetou, vorbea cu evreii și-și lua pe ascuns notițe. Cartea lui cuprinde nume, date și locuri. Nici chiar evreii n-aveau răgazul necesar să consemneze toate cruzimile. Ei aveau nevoie de toată energia de care dispuneau pentru a supraviețui.

Profesorul Zaderecki nu mai e în viață, dar Rezistența poloneză i-a salvat manuscrisul. Eu l-am tradus și l-am dat procurorului Waldhut, acest document dovădindu-se foarte folositor pentru urmărirea criminalilor SS-iști din Lvov. Am aflat din cuprinsul lui motivul pentru care Wilhaus fusese brusc înlocuit în funcția de comandant al lagărului de concentrare din Janowska. Administrația lagărului avea legături cu diferite magazine din oraș, de la care se aproviziona cu alimente, materiale de construcție, cărbuni, sîrmă ghimpată și alte mărfuri. La unul din aceste magazine era funcționar un polonez, membru în mișcarea de rezistență, a cărui verișoară, poloneză și ea, era prizonieră în lagăr. Rezistența era informată despre toate actele reprobabile ale lui Wilhaus și în cadrul unei ședințe speciale a celei respective s-a luat hotărîrea să fie lichidat. Mai mulți membri ai Rezistenței s-au oferit voluntar, dar acest act risca să declanșeze represalii îngrozitoare.

Funcționarul și-a amintit atunci că magazinul lui primise mai multe scrisori din partea administrației lagărului cu sigiliul oficial și semnătura lui Wilhaus. Acestea le-a sugerat celor din Rezistență o idee. Unul dintre ei, expert caligraf, a redactat o scrisoare semnată „Wilhaus“ prin care „semnatarul“ cerea Cămarierii Reichului din Berlin să fie transferat pe frontul de răsărit. Scrisoarea se termina cu aceste cuvinte : „În calitate de membru al SS și de german, socotesc că aceasta e datoria mea față de fűhrer și față de *patrie*“. Peste cîteva săptămîni, Wilhaus a fost chemat la Cămarierie și, spre ma-

rea lui surprindere, s-a trezit în fața *Reichsleiterului* Martin Bormann.

Bormann i-a spus lui Wilhaus că scrisoarea lui îi plăcuse mult *führerului*. *Untersturmführerul*, preciza el, dăduse o pildă laudabilă de *Pflichterfüllung* (îndeplinirea datoriei). *Führerul* accepta cu plăcere să dea curs cererii lui Wilhaus.

— Iată ordinul dumneavoastră de trimitere pe frontul de răsărit — i-a spus Bormann. — Felicitări. Heil Hitler !

— Heil Hitler ! — i-a răspuns *Untersturmführerul* SS Wilhaus. Și a ieșit clătînindu-se.

Wilhaus a căzut pe front în apropiere de Danzig (Gdansk) la sfârșitul anului 1944. În cele din urmă am descoperit-o pe soția lui la Sarrebruck și am denunțat-o autorităților germane. Ea a fost interogată în legătură cu exercițiile de tragere la țintă din lagărul Lvov. Frau Hilde Wilhaus așteaptă acum în închisoarea din Stuttgart să fie judecată.

În 1943, la atelierul de reparații al gării Ostbahnhof, din Lvov lucrau întotdeauna câteva sute de evrei, siliți să presteze muncă obligatorie. Unul dintre ei, un omuleț tăcut, pe care îl chema Chasin, muncea la grajd, lângă cantina nemților. Obligația lui era să se ocupe de cei cîțiva cai și i se permisesse în mod excepțional să doarmă în grajd. Soția lui Chasin fusese ucisă în primăvara anului 1943, în cursul unei operații de exterminare în ghetou. Băiatul lui de opt ani, care reușise să fugă, se afla ascuns la niște vecini. La un moment dat, Chasin a aflat că băiatul trăia și se afla în ghetou. El a obținut un permis ca să intre acolo și a făcut în așa fel încît l-a adus pe băiat și l-a ascuns în grajd. Acolo era o ladă mare cu ovăz, un fel de iesle de lemn, închisă cu un capac. Chasin și-a instalat băiatul în ladă, făcînd în pereții laterali cîteva găuri ca să poată respira. Timp de

aproape trei luni, totul a mers bine. Numai noaptea, cînd nemții plecau acasă, Chasin îi dădea voie băiatului să iasă din ascunzătoare și să respire aer curat. Inspectorul neamț Eugen Jetter, care răspundea de personal, avea cunoștință de prezența copilului în ladă; știau și alți germani, dar păstrau cu toții secretul.

Intr-o zi din vara anului 1943, *Oberinspektorul* Peter Arnolds a descoperit totul. Mai tîrziu mi s-a povestit că o poloneză care era angajată la bucătărie și aducea din cînd în cînd cîte ceva de mîncare băiețelului se trădase fără să vrea față de Arnolds. Arnolds era foarte temut de deținuți. Dacă un muncitor nu-l saluta cu tot respectul, Arnolds îi trăgea imediat o palmă peste obraz. În general, funcționarii germani de la Ostbahnhof ne tratau bine și-l disprețuiau pe Arnolds, dar nu puteau face mare lucru împotriva lui.

Arnolds a semnalat prezența băiatului gardienilor SS din lagărul Janowska. *Scharführerul* SS Schonbach, membru al grupului special de execuție, s-a dus la atelier. L-am văzut întîlnindu-se cu Arnolds în fața cantinei germane. Am dat o fugă la grajd. Chasin plingea, în picioare, lingă trupul băiatului său, care fusese azvîrlit pe o grămadă de bălegar, îndărătul clădirii. El mi-a spus că Arnolds și Schonbach intraseră în grajd, iar Arnolds deschisese lada și arătase cur degetul spre copil. Atunci Schonbach l-a înșfăcat din ascunzătoare și, după ce i-a poruncit tatălui să se întoarcă, l-a ucis pe băiețel, aruncîndu-i apoi trupul pe bălegar și ordonîndu-i lui Chasin : „Zvîrle o pătură de la cai peste el ! Repede !“

Cei doi nemți au stat două ore la cantină ca să se îmbete. Șeful meu direct, *Oberinspektorul* Adolf Kohlrantz, mi-a spus mai tîrziu :

— Nu-i de mirare. Arnolds a trebuit să se îmbete să uite tot ce se întîmplase.

După război, ani de zile l-am căutat zadarnic pe Arnolds.

În ianuarie 1958, cu prilejul unei călătorii la Düsseldorf, Köln și Frankfurt, am descoperit din întâmplare că devenise funcționar superior al căilor ferate germane la Paderborn. Am înștiințat tribunalul din acest oraș, după care am fost convocat de un comisar pentru confruntarea cu Herr Arnolds.

Confruntarea a avut loc în biroul lui. L-am acuzat pe Peter Arnolds de asasinarea băiețelului. El n-a tăgăduit.

— Domnule Wiesenthal — mi-a spus Arnolds în chip de concluzie —, poate că pînă la urmă ne vom putea înțelege în această chestiune.

— Între noi nu poate exista nici o înțelegere, Herr Arnolds, cînd e vorba de moartea unui copil.

Omul i-a spus comisarului o poveste complicată. De fapt, nu el îl înștiințase pe SS-ist despre locul unde era ascuns copilul. Denunțul fusese făcut de un oarecare Schulze, care conducea cantina. Din fericire pentru Arnolds, Schulze murise și nu se putea apăra.

Am descoperit atunci un alt martor deosebit de important : inspectorul Eugen Jetter, unul dintre funcționarii germani de la atelierul de reparații din Lvov. El a recunoscut că știa despre prezența copilului în ladă, ca mulți alții, dar nu spusese nimic. Era de notorietate publică, i-a spus el comisarului, că Arnolds fusese acela care predase copilul ucigașilor lui. După ce și-a făcut poziția, Jetter, care trăiește azi la Stuttgart, a început să primească în timpul nopții telefoane anonime. Glasuri necunoscute îi spuneau că este un *Judenknecht* (slugă a evreilor), după care închideau telefonul.

Autoritățile au trebuit însă să suspende procesul. Arnolds a avut noroc. Din cei doisprezece evrei care lucrau pe vremea aceea la atelierul de reparații nu mai rămăseseră în viață decît trei. Și n-am putut să-i descopăr pe ceilalți doi pentru a depune ca martori ai acuzării.

Inspectorul Faller l-a arestat însă pe SS-istul Schonbach. El a recunoscut repede că-l ucisese pe băiatul lui Chasin. Schonbach este astăzi în închisoare.

Iată-l acum pe Richard Rokita, adjunctul comandantului lagărului de concentrare din Lvov. El și-a continuat cariera de ucigaș la Tarnopol și apoi în Galiția. Rokita a omorât mai multe sute, dacă nu chiar mii de evrei; probabil că nici el singur nu știe numărul lor exact. Noi îl poreclisem „ucigașul amabil“. Nu bătea niciodată pe nimeni, nu țipa la deținuți. Îi omora cu amabilitate. Rokita avea ceva de artist. Cîntase la vioară în orașul lui natal, Katowice din Silezia de sud și adora muzica. După ce a sosit în lagărul din Lvov, prima lui grijă a fost să organizeze o orchestră. Printre deținuți erau cîțiva muzicieni de mare valoare. Rokita l-a obligat pe renumitul compozitor Sigmund Schlechter din Lvov să scrie un „tango al morții“, pe care orchestra lagărului îl interpreta cu prilejul execuțiilor. La operă am asistat adesea la execuții pe fond muzical, dar la Lvov se trăgeau gloanțe adevărate în timp ce cînta muzica.

Într-o zi, în timp ce trecea prin curtea lagărului, Rokita a zărit un evreu bătrîn foarte slab. Omul l-a salutat, Rokita i-a răspuns prietenește și apoi a aruncat o bucată de hîrtie pe jos, spunîndu-i bătrînului s-o ridice. Evreul s-a aplecat și Rokita l-a răpus cu un glonte. Așa cum am spus, era un ucigaș amabil.

Rokita ocupa un loc special pe lista mea, dar era cu neputință să pun mîna pe dînsul. Nu știam dacă mai trăia, dar, dacă era încă în viață, probabil că era tot muzician.

Într-o zi din toamna anului 1958 m-am urcat în trenul de Geneva. În vagonul restaurant m-am așezat alături de un ofițer danez, cu care am început să vorbesc.

326 Am descoperit că ne aflăm în același timp și unul și al-

tul, în 1944, în lagărul de concentrare de la Grossrosen. După război, ofițerul stătuse în zona britanică din Germania. Evocînd acele timpuri, am pomenit numele lui Rokita.

— Cum arată ? — a întrebat ofițerul danez.

— O față lată, ochi mari, buze mari, groase. Și cîntă foarte bine la vioară.

— Ciudat — mi-a răspuns el. — Cred că era prin 1947 sau 1948, la un club al ofițerilor din Hamburg... Cînta o orchestră germană de dans. Se înțelege, nu pot fi sigur... e atît de mult de atunci... dar cred că era un violonist care semăna cu cel descris de dumneavoastră.

Am întocmit un raport către procurorul Angelberger și am început să-l căutăm pe Rokita în Germania de nord, fără a obține însă cel mai mic succes.

În cursul următoarei mele vizite la Waldshut am discutat despre această chestiune cu *Kriminalmeisterul* Faller. El făcuse cercetări la sindicatele de instrumentiști din Hamburg, Bremen, Lübeck, dar nu exista nici un Rokita printre sindicaliști. Le vorbise apoi despre Rokita muzicanților, îl descrisese. Unul dintre ei a venit într-o zi să-l vadă. Cunoștea pe cineva care semăna cu cel descris, dar numele acestuia era Domagala.

— Am pornit-o deci în căutarea lui Domagala — a spus Faller. — N-am avut noroc. Nici la sindicatele muzicanților, nici la poliție nu figura numele lui.

Mi-a venit o idee :

— Dacă am încerca la *Krankenassa*, Oficiul guvernamental de asigurări pentru caz de boală. Tuturor le place azi să se asigure... chiar și ucigașilor.

În seara zilei următoare, Faller mi-a dat un telefon :

— Aveți dreptate. Există la Hamburg un Domagala care și-a făcut o asigurare de boală. Dar nu mai e muzicant. A devenit paznic de noapte. Cred că am să pun mina astă-seară pe el. Am să vă țin la curent.

Peste două ceasuri, *Kriminalmeisterul* Faller aresta 327

pe unul din paznicii de noapte ai unei uzine din Hamburg cunoscut sub numele de Domagala.

Omul a recunoscut numaidecît că se numește Rokita și că fusese la Lvov și la Tarnopol. Dar nu mai cînta la vioară, i-a spus el lui Faller. Ideea de a deveni paznic de noapte era foarte înțeleaptă, căci, în felul acesta, riscul de a fi recunoscut de una din fostele lui victime era mic. Înșelătoria ar fi mers dacă n-ar fi încheiat asigurarea de boală. De altfel, s-ar putea să aibă nevoie de ea pentru că a fost arestat și băgat la închisoare, unde s-a îmbolnăvit, fiind eliberat provizoriu pentru motive de sănătate.

În tragedia Galiției, masacrele de la Stanislav alcătuiesc unul din episoadele cele mai emoționante. În 1939, orașul avea 100 000 de locuitori, dintre care jumătate erau evrei, iar cealaltă jumătate polonezi și ucraineni. Potrivit programului operației Reinhardt, „*Einsatz Reinhardt*“, întreg teritoriul Poloniei ocupat de Germania trebuia să fie la sfîrșitul anului 1942 *Judenrein* (curățat de evrei). La Stanislav, acest plan fusese executat cu punctualitate.

La 12 octombrie 1941, cartierele evreiești au fost înconjurate și aproape douăzeci de mii de persoane au fost duse lingă cimitirul evreiesc. Aici au fost obligate să depună banii, bijuteriile, hainele de blană și, în cele din urmă, toate veșmintele. Goi, evreii au fost conduși în fața a două tranșee mari (*Panzergraben*, sau tranșee antitanc) și uciși cu mitralierele.

Potrivit actului de acuzațe emis după terminarea războiului, la Salzburg, împotriva celor doi frați Johan și Wilhelm Mauer, răspunzători de masacru, lucrurile s-au desfășurat în felul următor :

„Operația a început dis-de-dimineață și a durat pînă ce s-a înnoptat de-a binelea. Vehicule motorizate au fost

postate în jurul cimitirului pentru a lumina cu farurile operația de lichidare. Au fost masacrați cel puțin 12 000 de evrei. Cei care au rămas în viață au fost aduși cu camioanele, tot dezbrăcați, în oraș...”

Printre cei mai sadici criminali din Stanislav se numărau frații Mauer, *Volksdeutsche* din Polonia, care sufereau de toate complexele proprii acestor nemți „inferiori”. Cei câțiva supraviețuitori din Stanislav au povestit lucruri îngrozitoare despre cei doi frați, dar, din nenorocire, aceștia au spus că se numeau *Marer*, cu r. În consecință, procurorul Sichting din Ludwigsburg, însărcinat cu anchetarea cazului, căuta doi oameni numiți „Marer”.

În 1963 l-am întâlnit pe Sichting. El mi-a spus că anchetatorii lui descoperiseră o mulțime de persoane cu numele de Marer, dar nici una dintre acestea nu era născută în Polonia. I-am spus că adevăratul lor nume putea să fie Mauer, și nu Marer. Procurorul m-a însărcinat să fac o anchetă în Austria și am intrat în legătură cu un comitet care îi depista pe așa-numiții *Volksdeutsche* din țară. A reieșit că existau, într-adevăr, doi frați, Johann și Wilhelm Mauer, care lucrau la Salzburg pentru organizația de binefacere Serviciul evanghelic auxiliar. Johann era „consilier pentru problemele refugiaților”, iar Wilhelm, responsabilul unui cămin pentru tineret, o activitate ideală pentru doi foști ucigași specializați în execuții colective. Unul din adjuncții mei s-a dus la poliția din Salzburg și a descoperit că cei doi frați erau născuți în Polonia. A adus și o fotografie. Privind-o, mi-am amintit că-l întâlnisem personal pe Johann Mauer după război, când lucra pentru o organizație de binefacere protestantă, iar eu mă ocupam de o organizație evreiască. Din nenorocire, atunci nu știam nimic despre trecutul lui.

Am stabilit exact situația cu Sichting și am prezentat 329

procurorului din Salzburg toate documentele pe care le aveam în legătură cu cei doi frați. Arestarea celor doi Mauer a făcut senzație la Salzburg. Procesul lor, care a avut loc la începutul anului 1966, a constituit unul din capitolele cele mai scandaloase din analele justiției austriece de după război.

Părea aproape cu neputință să se alcătuiască un juriu, atât de mulți erau cei care cereau să fie scutiți, pretextând o boală sau altceva. În sala arhiplină a tribunalului din încintătorul oraș Salzburg s-au petrecut lucruri ciudate. Publicul îi aplauda pe inculpați și a început să ridă în clipa când martorii evrei au jurat pe Biblie. Toți martorii i-au recunoscut pe cei doi frați, iar toate mărturiile au fost foarte convingătoare. După mai multe ceasuri de deliberare, juriul a ajuns la concluzia că acuzații acționaseră sub presiune și ascultaseră de ordinele superiorilor lor. Curtea a trebuit să-i achite pe inculpați. Dar președintele instanței i-a informat pe aceștia din urmă că, potrivit Codului penal austriac, verdictul pronunțat de juriu constituia o „greșeală flagrantă”, din care cauză vor fi judecați din nou. Până la noul proces, inculpații vor rămâne în închisoare. Verdictul de la Salzburg și comportarea antisemită a publicului din sala de ședințe a trezit în Austria un val de proteste. „Wiener Zeitung” a calificat verdictul drept „rușinos”. Studenții catolici și socialiști au defilat pe străzile Vienei purtând pancarte cu inscripția : „Austria, rezervă națională pentru criminalii naziști”. Lucrurile nu s-au schimbat nici când mi-am dat seama — prea târziu, din păcate — că președintele juriului fusese membru al partidului nazist în perioada ilegalității și membru al formațiilor S.A.

Moștenirea lui Cain

În decembrie 1961 mă aflu la Bruxelles cu prilejul unei conferințe a Uniunii internaționale a Rezistenței, al cărei vicepreședinte sint. Cu această ocazie l-am întâlnit pe Hubert Halin, secretarul Uniunii rezistențelor și deportaților din Belgia, care ne-a cerut, prietenului meu Hermann Langbein, secretar general al Comitetului internațional al foștilor deținuți de la Auschwitz, și mie, să facem investigații la Viena în legătură cu un anume Jan Verbelen. Fost șef al secției flamande a SS, acolit al liderului fascist belgian Léon Degrelle și membru marcant al Gestapoului din Belgia, Verbelen fusese condamnat în contumacie, la 14 octombrie 1947, de un tribunal belgian pentru asasinarea a 101 persoane. După părerea lui Halin, Verbelen trăia la Viena, probabil sub pseudonimul Jean Marais, cu care iscălise un mare număr de broșuri de propagandă nazistă.

Langbein și cu mine știam câte ceva despre activitatea acestui „Jean Marais”. Știam, de pildă, că jucase un rol deosebit într-o organizație nazistă denumită SORBE (*Sozial-Organische Ordnungs-Bewegung Europas*). Această organizație aranjase într-o zi o conferință la Salzburg, la care asistasă și Verbelen.

Îndată ce ne-am întors la Viena, Langbein și cu mine am pornit pe urma lui. Era însă cu neputință să-l regăsim și hotărîsem să abandonăm totul. Peste cîteva săptămîni, Halin ne-a trimis însă o scrisoare urgentă prin care ne cerea să ne continuăm cercetările. Cum nu exista nici un „Marais“ la Viena, Langbein și cu mine ne-am gîndit că Verbelen își păstrase, poate, adevăratul lui nume. Nu întreprinsesem încă o anchetă în acest sens pentru că ni se părea foarte puțin probabil ca un criminal de război condamnat să se expună atît de deschis riscului de a fi identificat. Dar el procedase tocmai în felul acesta. În scriptele oficiale ale poliției exista un Robert Jan Verbelen. Locuia pe strada *Greinergasse*, în cartierul Döbling. Am trimis acolo pe unul din colaboratorii mei : la adresa indicată, lîngă soneria de la intrare se afla o carte de vizită cu numele de Verbelen. Contrar celor bănuite de noi, nu încercase niciodată să se ascundă.

Am trimis adresa lui Halin. La răspunsul lui anexa copia de pe hotărîrea de condamnare : Verbelen fusese condamnat la 14 octombrie 1947 la moarte de un tribunal din Brabant. Verdictul era un document lung redactat în flamandă. Ne-am dus la procurorul Mayer-Maly, la tribunalul din Viena, care s-a convins imediat de necesitatea de a-l aresta pe Verbelen. Avea însă întii nevoie de o traducere oficială a documentului flamand.

— Ne va fi destul de greu să găsim la Viena pe cineva care vorbește flamanda — i-am spus eu —, și dacă punem în cele din urmă mîna pe un traducător, s-ar putea foarte bine să fie un fost SS-ist, ca și Verbelen !

Mayer-Maly începu să ridă.

În realitate, nu eram prea departe de adevăr. La procesul lui Verbelen, traducătorul se dovedise a fi fostul secretar al lui Arthur Seyss-Inquart, *Reichskommissar*ul lui Hitler în Olanda. Din hotărîre reiese că Verbelen

fusese condamnat la moarte prin împușcare. Procurorul Mayer-Maly a semnat mandatul de arestare emis pe numele lui Verbelen și a chemat poliția. Langbein și cu mine știam că, după un anumit timp de la întoarcerea lui la Viena, Verbelen lucrase în poliție. La telefon a răspuns un funcționar superior. Părea uluit.. ceea ce nu era de mirare.

— E în regulă ! Acum puteți afla și unde să-l găsiți, spuse procurorul și dădu citire mandatului de arestare. Langbein și cu mine sosisem la procuror la ora 10,30. La ora 13, Verbelen era arestat.

În 1936, Verbelen întemeiase la Bruxelles o organizație cu numele „*de Vlag*“ („Drapelul“), al cărei scop oficial era să asigure cooperarea culturală „între Germania și Flandra“. În realitate, era o oficină de spionaj depinzând de SS-iștii din Berlin și care primea ordine direct de la R.S.H.A. Șeful ei, van de Wiele, se află astăzi la închisoare în Belgia. S-a vorbit mult despre crimele lui Verbelen. El i-a trădat pe patrioții belgieni și pe membrii Rezistenței, vînzîndu-i SS-iștilor, a participat la o grămadă de acțiuni teroriste și a asasinat cu propria lui mîină la 13 decembrie 1942 pe Georges Petre, primarul din Saint-Josseten-Noode, la 20 ianuarie 1943 pe Emile Lartigue, la Woluwe-Saint-Lambert, și la 24 februarie 1943 pe Raoul Engel, la Ixelles... Aceasta în afară de alte 98 de victime, a căror asasinare este descrisă într-un lung verdict pe mai multe pagini dactilografiate. Printre victimele lui figurează și cîțiva aviatori americani căzuți în mîinile SS-iștilor. Verbelen a participat, de asemenea, la torturarea mai multor persoane înainte de a fi omorîte. Povestea lui Verbelen e îngrozitoare chiar în contextul înspăimîntătoarelor crime SS-iste.

La sfîrșitul războiului, el a dispărut. S-a ascuns mai întîi în Germania, apoi la Viena, unde se folosea de un

pașaport pe numele de Isaac Meisels, un evreu din Anvers ucis la Auschwitz. (Nu s-a clarificat niciodată cum și-a procurat Verbelen acest pașaport, nici ce s-a întâmplat cu diamantele pe care Meisels le-a ascuns într-un tub de pastă de dinți la plecarea lui din Anvers.)

La Viena, Verbelen a locuit sub diferite nume de împrumut. În 1958 a cerut să i se acorde pe numele lui adevărat, de Robert Jan Verbelen, cetățenia austriacă. Potrivit legilor austriece, orice cerere de naturalizare trebuie însoțită de o dovadă că solicitantul n-a fost nicăieri condamnat pentru crime de război. Se cere, de asemenea, prezentarea unui „certificat de bună purtare” și efectuarea unei anchete de către poliție. Verbelen, cu toată condamnarea lui din Belgia, izbutise să treacă peste toate aceste încercări, deși un simplu telefon din partea Ambasadei belgiene din Viena ar fi fost suficient ca să-i împiedice naturalizarea. El a devenit cetățean austriac la 2 iunie 1959. Ziarele locale s-au întrebat dacă aceasta nu era decît o nouă dovadă de *Schlamperei*, de neglijență austriacă..., sau o consecință a faptului că Verbelen avea prieteni foarte sus-puși.

În 1965 a avut loc la Viena procesul lui. El s-a apărat singur cu abilitate și aroganță, căutînd să-i convingă pe jurați că acționase „sub constrîngere”. A fost achitat. Un val de indignare a cuprins Belgia și chiar Viena, unde studenții au protestat, iar presa a criticat cu violență hotărîrea instanței. Verbelen a părăsit tribunalul în stare de libertate. Procurorul a făcut însă apel, astfel că ultimul cuvînt în afacerea fostului *Obersturmbannführer* n-a fost încă spus.

Pe Herr Toni Fehringer l-am întîlnit în septembrie 1944, în lagărul de la Plazsow, lîngă Cracovia. Era unul din cei cincizeci de *kapo* germani ai lagărului. Cei mai mulți dintre aceștia erau foști deținuți de drept comun, foști criminali, care fuseseră trimiși să servească în la-

gărele de concentrare. Îmi amintesc mai ales de un fost „pirat“, pe nume Schilling, care făcuse o frumoasă carieră în Marca Nordului pe la începutul deceniului al 4-lea. Se specializase împreună cu vreo câțiva prieteni în prădarea iahturilor de plăcere. Operau cite unul din vasele acelea elegante, îi ușurau pe pasageri de toți banii și bijuteriile lor și apoi dispăreau. Când a început să-l caute poliția, Schilling a șters-o în America de Sud. Dar, victimă a acelui *Heimweh*, a acelui dor de țară specific germanilor, se întorsese în patria mamă. Se înapoiase la Hamburg sub un nume de împrumut, asigurat cu un simpatice pașaport fals. Abia debarcat, s-a și dus să le facă o vizită prostituatelor din Raperbahn. *Heimwehul* are diferite efecte, în funcție de om. Chiar în noaptea aceea, poliția a întreprins o mare razie în Raperbahn. Schilling a fost arestat, identificat și zvir-lit în închisoare.

Era unul dintre acei oameni care trăiesc în afara legii, dar era blind, un fel de Robin des Bois, care îi ușura pe cei avuți de bogățiile lor inutile și-i ajuta pe cei săraci. În lagăr, dacă doi deținuți se certau și unul dintre ei îl lua ca martor pe Schilling, acuzându-l pe celălalt că era un „fost bogătaș“, Schilling putea să-l lovească pe acesta din urmă drept în obraz. În schimb, pentru un evreu sărac făcea tot ce-i stătea în putință. El ne aducea de mâncare și ne apăra împotriva cruzimii celorlalți *Kapo*.

Printre aceștia, Toni Fehringer era cel mai neomenos dintre toți. Douăzeci și unu de ani, blond, cu nasul cîrn și o expresie rea și brutală în privire... așa era cel pe care femeile — de care nu ducea lipsă — îl numeau *der blonde Toni*, Toni cel blond. Pentru deținuți, el era mai degrabă *die blonde Bestie*. Toni avea camera lui, aceeași hrană ca SS-iștii și se bucura și de alte privilegii.

Da, într-adevăr, printre *kapo* existau oameni foarte deosebiți. Chiar dintre accia care, asemenea lui Schil-

ling, salvau viața multor deținuți vinovați de delikte neînsemnate, cum era întârzierea de la muncă sau un salut nu prea corect adresat unui SS-ist. Dacă vedea că un SS-ist scoate arma, Schilling se grăbea să-l pălmuiască pe vinovat și să-l arunce la pământ. „Lăsați, — îi spunea el SS-istului —, nu-i nevoie să vă murdăriți miinile cu un evreu împruțit! L-am pedepsit eu pentru dumnea-voastră“. Se întâmpla ca deținutul să-și piardă un dinte, dar cel puțin rămânea în viață...

Cu totul altfel era Toni Fehringer, responsabilul Kommandoului 1 005, din care făceam parte și eu. Era o brigadă de muncă, de muncă foarte specială, care consta în a deschide gropile comune împrăștiate prin întreaga regiune și a dezgropa morții spre a-i face să dispară prin ardere sau prin orice alt mijloc. Sovieticii în ofensivă înaintau spre vest.

Nemții aveau liste exacte ale locurilor unde se aflau gropile și numele celor care fuseseră aruncați în ele. Listele fuseseră întocmite cu grijă în trei exemplare. Unele dintre acestea aveau să cadă mai târziu în miinile aliaților și să fie folosite ca dovezi în cursul proceselor împotriva naziștilor.

La Plazsow, munca noastră consta în a dezgropa cadavrele, a le arde sau, dacă nu era cu putință, a le prefăce oasele în pulbere. Nu era o treabă prea plăcută, astfel că comandamentul lagărului ne atribuisese barăci mai confortabile decât ale celorlalți și rații duble de hrană. După 14 ore de muncă în duhoarea răspîndită de cadavrele în descompunere și de fumul rugurilor, ne țîram pînă la barăcile noastre, nemaiavînd decât o singură dorință : cîteva ceasuri de somn și uitare. Dar Toni cel blond era acolo. Ne aștepta. Și dădea imediat ordin să ieșim pe terenul de exerciții și să facem gimnastică : drepti, culcat, drepti, culcat, stînga-mprejur,

săriți... în genunchi de treizeci de ori, pînă ce cei mai slabi leșinau. SS-iștii nu-i ordonaseră lui Toni Fehring-ger să ne trateze cu atîta cruzime, dar așa îi plăcea lui. Era foarte mîndru de micile lui torturi personale.

De altfel, Toni se deda la multe alte isprăvi. Îi bătea pe deținuți atît de cumplit, încît se îmbolnăveau. Și pe urmă, orice bolnav era repede „lichidat“. În timp ce lucram la gropile comune, Fehringer cerceta cadavrele dezgropate. Avea totdeauna într-o cizmă un clește de dentist cu care spărgea dinții cadavrelor, îi scotea și-i privea cu băgare de seamă. Se putea ca nemții să fi uitat niscaiva coroane de aur. Cînd găsea cîte una, o strecura în buzunar și schimba apoi aurul pe șnaps. Toni avea totdeauna șnaps. Mi-am făgăduit că, dacă voi supraviețui muncii în această echipă specială și răz-boiului, să-l regăsesc pe Toni cel blond.

În 1946 am întîlnit o fostă deținută de la Plazsow. Ea mi-a spus că ne privise de multe ori de la secția de femei : „Vedeam grupul vostru întorcîndu-se și pe Toni distrîndu-se pe socoteala voastră. Ce sadic !“

I-am mărturisit acestei femei că mă gîndisem adesea la Toni Fehringer, dar că nu știam altceva despre el decît că vorbea germana cu accent austriac. Poloneza auzise spunîndu-se că era originar din Austria de sus. Această informație nu-mi era de mare folos, pentru că numele Fehringer este foarte răspîndit în această re-giune.

Într-o zi pe la începutul anului 1947 citeam niște ziare vechi la biblioteca din Linz. Ziarele constituie un izvor fascinant de informații, căci, dacă naziștii au avut grijă să șteargă cît mai bine urmele trecutului, au scă-pat pur și simplu din vedere depozitele bibliotecilor publice, unde se găsesc maldăre de ziare.

Tocmai îmi notam cîteva nume interesante, cînd am

auzit lingă mine o discuție între doi bărbați. Am înțeles că unul dintre ei era *Sippenforscher* (genealogist), profesiune despre care nu auzisem vorbindu-se niciodată. În ce consta exact această muncă ? — l-am întrebat eu. În timpul nazismului, mi-a explicat el, fiecare *Gauleitung* avea mai mulți experți, a căror sarcină era să verifice așa-numitele *Ariernachweise* — certificatele de „arianitate“. Aceste certificate erau importante, deoarece hotărau libertatea sau captivitatea, bunăstarea sau mizeria și de multe ori chiar viața sau moartea posesorilor lor.

— Puține persoane — a continuat interlocutorul meu — îndrăzneau să prezinte certificate false *Gauleitungului*. Trebuia să cercetăm în arhive, să examinăm cu atenție actele de naștere, actele de botez și arborii genealogici. Cea mai mare parte dintre acești *Sippenforscheri* erau foști *Heimatsforscher*, istorici și genealogiști regionali. Slavă Domnului că nu mai sîntem siliți să facem această muncă ! Eu am revenit la istoria locală.

Întorcîndu-mă acasă, mi-a venit o idee. De ce să nu cer unui fost „genealogist“ să mă ajute să-l regăsesc pe Toni Fehringer ? Acest gen de experți trebuiau să fie foarte bine informați despre Fehringerii din Austria de sus. Peste o săptămînă făceam cunoștință la Linz cu un *Heimatsforscher*, de altfel fost membru al partidului nazist, dar care, după informațiile pe care le primisem, nu fusese niciodată activ. I-am vorbit despre Toni.

El a șovăit. Nu voia să devină un „trădător“.

— Ce crimă ați săvîrșit ? — l-am întrebat eu.

— Știți bine că nici una — mi-a răspuns el clătînd din cap. — Ați făcut o anchetă riguroasă în legătură cu atitudinea mea în timpul nazismului.

— E adevărat. Dar acum vreți să protejați un criminal de drept comun, un fost *kapo* care se delecta torturîndu-i pe niște deținuți fără apărare ?

Nu, nu din cauza asta. Se temea de „eventualele consecințe”. A trebuit să-i jur că nu voi pomeni nimănui despre colaborarea noastră. Nimeni nu trebuia să știe nimic și nu aveam să ne întâlnim niciodată la dînsul.

A revenit a doua zi.

— În satele din Kremstal, între Kirchdorf și Micheldorf există mai mulți Fehringeri. E o regiune foarte interesantă din punct de vedere istoric, cu case vechi și castele baroce. Lingă Kirchdorf, castelul Alt-Pernsten, care datează din secolul al XVI-lea, este...

— Bine... am să trimit pe cineva să facă o anchetă privitoare la acești Fehringer.

Peste două zile, unul din colaboratorii mei îmi semnală prezența unui anume Anton Fehringer la Kirchdorf. Avea aproximativ douăzeci și patru de ani și, după spusele vecinilor, lipsise în timpul războiului. Acest semnalment putea să corespundă cu cel al *kapo*-ului, dar trebuia să mă asigur că era vorba despre el. Am însărcinat un fotograf din Linz să se ducă în satul acela ca turist inofensiv, să facă mai multe fotografii și să-mi aducă una a lui Anton Fehringer.

Cînd am văzut fotografia, l-am recunoscut imediat pe Toni cel blond. Am făcut o declarație la poliție, comunicînd, totodată, și numele altor martori.

Fehringer a fost arestat și judecat. Am fost primul martor al acuzării. Avocatul lui a invocat existența unor circumstanțe deosebit de grele. Clientul lui acționase „sub constrîngere”, se mîrginise să asculte ordinele și, în plus, munca lui în fruntea *Kommandoului* 1 005 fusese istovitoare.

Atunci Toni cel blond s-a ridicat și m-a implorat să-l iert.

— Personal îl iert pe acuzat că m-a bătut și m-a făcut să îndur toate violențele pe care le-am descris. Admit că împrejurările erau deosebit de grele. Dar nu-i

pot acorda acuzatului iertarea camarazilor mei care nu mai sînt aici. N-am acest drept.

Toni Fehringer a fost condamnat la șapte ani muncă silnică și a murit peste trei ani în închisoare.

În 1963 am primit într-o bună zi o scrisoare. Semnatul ei, pe care îl vom numi aici Leonid, auzise vorbindu-se despre activitatea mea. Deznădăduit, se gîndea că l-am putea eventual ajuta. Ne-am întîlnit la Köln și Leonid mi-a destăinuit drama care îl obseda de douăzeci și doi de ani.

Leonid era originar din micul oraș lituanian Plunge, situat la treizeci și șapte de kilometri de frontiera germană. Înainte de război, Plunge avea cam șase mii de locuitori, din care aproape o mie opt sute evrei. Leonid, care era și el evreu, mi-a povestit că pînă prin 1930 între evrei și lituanieni existaseră întotdeauna relații prietenești. El personal avea mulți prieteni lituanieni printre colegii de școală. Evreii își aveau sinagogile lor, iar copiii lor mergeau la gimnaziu. Existau arhitecți, medici și farmaciști evrei.

— Dacă mi-ar fi spus cineva ce o să se întîmple la Plunge și îndeosebi ce o să facă fostul meu coleg de clasă Arnoldas Pabresha, aș fi zis că era nebun. Pabresha era un tînăr lituanian amabil, calm, rezervat... puțin cam ciudat cîteodată, dar serviabil.

Părinții acestui Pabresha aveau șaisprezece hectare de pămînt în afara orașului. Tatăl lui era ajutor de farmacist, iar mama lui se ocupa de gospodărie. Arnoldas era subțirel, de talie mijlocie, cu umerii foarte înguști și cu un cap foarte mic. Vorbea foarte răgușit și părea totdeauna enervat și aproape speriat. Știa bine lituaniana, rusa și poloneza.

În 1940, Armata Roșie a intrat în localitatea Plunge. Leonid a fost în curînd încorporat în Armata Roșie. În

timpul războiului el a fost avansat ajungînd maior în armata sovietică. Ca mulți soldați din alte armate, el a cerut să facă parte din unitatea care va elibera orașul lui natal. Rugămintea i-a fost ascultată. Făcea parte dintr-o divizie care lupta în țările baltice și în 1944 a intrat cu unitatea lui în orașul Plunge.

— Inima-mi bătea cu putere cînd tancurile noastre au ajuns la marginea orașului. M-am dus direct acasă. O femeie străină mi-a deschis ușa. N-am întîlnit nici un cunoscut. Mergeam pe străzile pe care le știam atît de bine, dar erau pline de străini. Plunge devenise pentru mine un oraș fantomă. Eram deznădăduit. Nu exista nici un chip cunoscut în acest oraș în care mă născusem. M-am dus, în cele din urmă, la preot. M-a îmbrățișat și am plîns amîndoi.

Preotul i-a istorisit lui Leonid îngrozitoarea poveste a orașului Plunge. În vara anului 1941, nemții au ocupat orașul. Pabresha a devenit deodată un fanatic simpatizant nazist și a început să lucreze pentru Gestapo. După cîteva zile de la sosirea nemților, Pabresha a dezlănțuit un pogrom... un pogrom... care nu a luat sfîrșit decît după ce toți evreii din Plunge — bărbați, femei și copii — au fost omorîți.

„Nu pot descrie scena... nici măcar acum — spunea preotul. — Evreii au fost întîi bătuți, apoi închiși în sinagogă. În fața clădirii, mulțimea aprinsese un foc. Evreii au fost siliți să aducă tora, celălalte obiecte de cult și cărțile de rugăciuni și să le ardă. Pabresha a îmbrîncit cîțiva bătrîni în flăcări și i-a ucis cu un glonte. Îți amintești de bătrînul doctor Siw, pe care toată lumea îl stima atît de mult? Pabresha l-a silit să ingenuncheze și să mănînce bălegar. Și asta, Leonid, n-a fost decît începutul... Mulțimea înnebunise, iar Pabresha era mai nebun decît toți. Evreii au fost duși la Kauschenai, un sat la doi kilometri de aici, și acolo a

început masacrul. I-au măcelărit pe toți. Pe toți. Am încercat să salvez cîteva fete pe care le cunoșteam de la gimnaziu. Le-am așezat în genunchi și le-am botezat. Acum sînt creștine, i-am spus lui Pabresha. Dar el s-a repezit la mine și m-a trîntit jos. Le-a trîntit și pe fete pe jos, trăgîndu-le de păr, și le-a omorît. Și soția lui a luat o armă și a ucis niște oameni. Am leșinat. După aceea, luni întregi am fost bolnav. Medicii credeau că-mi pierdusem mințile... Cînd s-au oprit, toată lumea murise. Una din ultimele victime a fost Freimaas Israilowicius, proprietarul farmaciei în care lucra tatăl lui Pabresha. N-ai să te miri că el a pus mina pe farmacie, proprietatea și casa fostului lui patron“.

Nefiind în stare să rostească un cuvînt în timpul acestei povestiri, Leonid a întrebat, în cele din urmă, unde se afla Pabresha.

— A plecat cu nemții — i-a răspuns preotul. — Religia mea îmi poruncește să propovăduiesc iertarea, Leonid, dar cînd mă gîndesc la Arnoldas Pabresha, iertarea nu încapе în inima mea...

Cînd și-a luat rămas bun de la preot, Leonid nu mai plîngea. Și a plecat din Plunge. Casele îi deveniseră tot atît de străine ca și chipurile oamenilor de pe străzi și era fericit că putea continua să lupte împotriva nemților. Leonid simțea acum că avea o misiune pentru care destinul îl cruțase pe el, ultimul evreu din Plunge.

Leonid n-a reușit să-l regăsească pe Pabresha. După război, divizia lui a fost trimisă în U.R.S.S. Pe urmă a fost repartizat la o altă unitate în Germania de răsărit *. În cele din urmă s-a hotărît să caute și la azilul de nebuni din Berlin, a făcut mai multe anchete într-o serie

* Vorbînd de „Germania de răsărit“ autorul se referă la Republica Democrată Germană. — *Nota trad.*

de lagăre de refugiați din Germania occidentală, unde a luat legătura cu lituanieni și cu cei originari din țările baltice. Unii îl văzuseră pe Pabresha după război. Leonid a pornit pe piste care i se indicaseră, dar singurul lucru pe care l-a putut descoperi a fost că Pabresha, soția lui și cei doi copii emigraseră în Australia, sub un nume polonez, în 1948 sau 1949. Pista se oprea acolo, dar Leonid simțea că trebuie să continue. Cu toate că nu știa cum. De aceea venise să mă vadă.

Încă un masacu pe care doar supraviețuirea unui singur om din sutele sau miile de morți îl făcuse să nu fie dat uitării. Cite Plunge și ciți Pabresha de care nu știm nimic au mai existat ?

Leonid descoperise că un prieten intim al lui Pabresha, medicul lituanian Vladas Ivinskis, pe care, de altfel, îl cunoștea și el, emigrase de asemenea, prin 1948, în Australia. Ivinskis profesează azi în Noua Guinee. Printr-un fost locuitor din Plunge stabilit acum la Paris, Leonid aflase că familiile Pabresha și Ivinskis fuseseră împreună în Australia pînă în 1956. Pe vremea aceea, familia Pabresha plănuise să plece în Statele Unite.

— Ceea ce înseamnă — i-am spus lui Leonid — că trebuie să căutăm o familie formată din tată, mamă și doi copii care a emigrat, probabil, sub un nume polonez prin 1948 în Australia și care a plecat, pe cît se pare, după 1956 în Statele Unite.

— Pare ceva cu neputință de făcut, spuse Leonid.

— Doctorul ăsta Ivinskis știe, probabil, unde se află ei azi, i-am spus eu. Și am scris în Australia. Mi-a răspuns o călugăriță catolică. Ea vorbise despre doctor cu un preot din Noua Guinee care îl cunoscuse, dar nu ne putea da informația dorită.

Am încercat altceva. Dacă Pabresha era în America, avea, desigur, legături cu alți lituanieni. Am rugat pe un prieten să dea următorul anunț în ziarele lituaniene care apăreau acolo : un fost locuitor din Plunge care își schimbase numele în Smith murise lăsînd o avere considerabilă supraviețuitorilor din orașul său natal. Aceștia erau rugați să scrie la adresa indicată.

N-a răspuns nimeni la anunț. Este posibil ca Pabresha să-l fi citit, dar să nu fi îndrăznit să scrie. Oare doarme liniștit cînd îi apare în cîte un vis orașul Plunge ?

Cei treizeci și șase de drepți

În timp ce Franz Murer asigura în 1942 desfășurarea în bune condiții a execuției celor 80 000 de evrei din Vilna, se mai afla acolo și un alt austriac. Se numea Anton Schmid și era din Viena. Avea 42 de ani și gradul de Feldwebel (plutonier). Fusese luat în Wehrmacht ca mulți alți austriecci.

Schmid nu era tipul de plutonier despre care se putea vorbi prea mult. Era un om liniștit, care gîndea mult și vorbea puțin ; nu avea prea mulți prieteni printre camarazii săi. Nu există decît o singură fotografie a lui. Ea înfățișează chipul unui om onest, gînditor, cu ochi blinzi și triști și o mică mustață. Unitatea din care făcea parte a staționat la Vilna în timpul celor mai îngrozitoare luni ale exterminării.

Anton Schmid era un catolic foarte evlavios, care suferea intens cînd vedea pe alți oameni suferind. În același timp, el era un om de un curaj extraordinar. Povestea lui ar fi putut rămîne necunoscută dacă n-ar fi fost menționată în diferite mărturii din dosarele noastre privitoare la Murer. Printre cei 250 de supraviețuitori ai ghetoului din Vilna sînt mai mulți care

au rămas în viață datorită lui Anton Schmid. Ei au fost cei care mi-au relatat mai târziu ce s-a întâmplat cu dînsul.

Mulți nemți condamnau atrocitățile comise de Murer la Vilna, dar nu îndrăzneau să facă nimic. Schmid socotea că datoria lui de creștin era să-i ajute pe evreii martirizați. El s-a transformat într-o organizație de salvare. Asumîndu-și un formidabil risc personal, Schmid se strecura în ghetou, ducea de mîncare evreilor muritori de foame, le dădea copiilor sticle de lapte, pe care le aducea pitite în buzunare. Știa că mii de evrei se aflau ascunși în diferite colțuri ale Vilnei și făcea pe curierul între aceștia și coreligionarii lor din ghetou, transportînd scrisori, piine și medicamente. Schmid a avut chiar curajul să fure arme de la Wehrmacht și să le predea reprezentanților Rezistenței evreiești.

„Toate astea le-a făcut fără să poată avea măcar speranța unei mulțumiri din partea cuiva — mi-a povestit un supraviețuitor. — El acționa în felul acesta din pură bunătate sufletească. Pentru noi, cei din ghetou, acest om delicat și liniștit, în uniforma lui de *Feldwebel*, era un fel de sfînt“.

Dar inevitabilul s-a produs. La începutul lunii aprilie 1942, Gestapoul a descoperit că Schmid încercase să scoată, prin fraudă, cinci evrei din ghetou și să-i ducă în pădurile de la Ponar, unde sperau să se poată ascunde. A fost arestat și într-o dimineață un tribunal marțial german l-a condamnat la moarte.

Peste două ceasuri, Schmid îi scria soției sale Stefi : „Am primit cele două scrisori ale tale... Sînt mulțumit că îți merge bine. Trebuie să-ți aduc la cunoștință soarta care mă așteaptă, dar te rog să fii tare cînd vei citi această scrisoare. Am fost condamnat de o curte marțială la moarte. Nu se mai poate face nimic altceva decît o cerere de grațiere, pe care am și înaintat-o.

Soarta mea nu se va hotări înainte de prinz, dar cred că cererea îmi va fi respinsă. Toate cererile de acest fel au fost refuzate de fiecare dată.

Dar, dragele mele, curaj. Sint resemnat cu soarta mea. A fost hotărîtă sus, în ceruri, de Dumnezeuul nostru și nimeni nu poate face nimic. Domnul nostru prea iubit a hotărît așa și mi-a dăruit putere. Nădăjduiesc că v-o va da și vouă.

Trebuie să-ți spun ce s-a întâmplat. Erau aici foarte mulți evrei pe care soldații lituanieni i-au strîns laolaltă și i-au executat pe o pajiște, în afara orașului. Au fost executate 2 000 pînă la 3 000 de persoane o dată. Soldații izbeau copiii de copaci... vă dați seama ! Primisem ordin să supraveghez (cu toate că nu-mi plăcea) *Versprengtenstelle* (lagărul de tranzit), unde lucrau 140 de evrei. Ei mi-au cerut să-i scap de acolo. M-am lăsat convins, pentru că, așa cum știți, am inimă bună. Nu mai puteam să gîndesc. I-am ajutat, ceea ce, după părerea judecătorilor mei, a fost foarte rău. Va fi greu pentru voi, dragele mele Stefi și Gertha, dar iertați-mă: am acționat ca o ființă omenească, nevoind să fac rău nimănui.

Cînd veți citi scrisoarea de față, n-am să mai fiu pe lumea aceasta. N-am să vă mai pot scrie. Dar fiți sigure că ne vom regăsi într-o zi într-o lume mai bună, alături de Domnul nostru prea iubit. La 1 aprilie am scris o altă scrisoare ; în ea am pus fotografia Gerthei, dar aceasta i-o voi da preotului..."

Peste patru zile, la 13 aprilie, Anton Schmid a fost executat. A murit în același timp cu cei cinci evrei pe care voise să-i salveze. El a fost îngropat într-un mic cimitir militar, lingă Vilna. Peste două zile, preotul Fritz Kropp a expediat ultima scrisoare a lui Schmid văduvei lui, la Viena :

„Luni 13, la orele trei, iubitul dumneavoastră soț a trebuit să ne părăsească (scria Kropp)... dar s-a rugat 347.

și și-a păstrat curajul pînă în ultima clipă. Ultima lui dorință a fost să vă îndemn să fiți și dumneavoastră curajoasă“.

Numele lui Anton Schmid e pomenit în multe jurnale personale ale evreilor care mai tirziu au fost executați în ghetoul din Vilna. Toți vorbesc de bunătatea și de curajul lui. Unii supraviețuitori își amintesc foarte bine de dînsul. Am început să adun mărturiile acestora. Într-o zi, prietenul meu dr. Mark Dvorzecki din Tel-Aviv, a cărui mărturie referitoare la Vilna în cursul procesului lui Eichmann a contribuit să-i convingă pe austrieci de necesitatea de a-l judeca pe Murer, a venit să mă vadă la Viena. El mi-a dat adresa văduvei lui Anton Schmid.

M-am dus să-i fac o vizită. Am găsit o femeie mai în vîrstă, cu o înfățișare obosită. Conducea un mic magazin și cîștiga foarte puțin. Fata ei, Gertha, era măritată și locuia împreună cu dînsa. Cele două femei mi-au povestit că nu le fusese de loc ușor în 1942, cînd se aflase în cartier că *Feldwebelul* Schmid fusese executat pentru că încercase să ajute cîțiva evrei. Unii vecini o etichetaseră chiar pe Frau Schmid drept „trădătoare“ și o somaseră să plece. Cîteva persoane i-au spart geamurile de la casă.

Am întrebat-o pe Frau Schmid dacă avea vreo dorință. Da, mi-a spus ea, dorea să meargă la mormîntul soțului ei, la Vilna. Călătoria nu era ușor de făcut. Am relatat cazul ambasadorului sovietic la Viena, cerîndu-i permisiunea ca toată familia să se poată duce la Vilna. Centrul de documentare avea să suporte costul călătoriei. La 29 octombrie 1965, Frau Schmid, fata și ginerile ei au plecat cu trenul pînă la Minsk și de acolo cu avionul la Vilna. Centrul intenționează să ridice pe mormîntul lui Anton Schmid un monument cu următoarea inscripție :

„Aici odihnește un om care a considerat că este mai

important să-și ajute frații decît să rămînă în viață“.

Frau Schmid mi-a arătat o serisoare mai veche de la soțul ei, datată 1 aprilie 1942, adică după ce începuse să fie anchetat de Gestapo. „Toată lumea trebuie să moară într-o zi -- scria el. -- Poți să mori ca un călău sau ca un om de treabă. Eu vreau să mor ca un om de treabă“.

O veche legendă evreiască, citată adesea în învățătura hasidică, spune că pe pămînt sînt treizeci și șase de oameni drepti. Ei nu se cunosc unii pe alții și nici nu-și cunosc misiunea. Cei treizeci și șase de drepti sînt de obicei oameni săraci, simpli, obișnuiți : muncitori, țărani, sacagii etc., dar „pe ei se sprijină lumea“. Ei sînt „potirele în care se revarsă toată suferința lumii... Dacă vreunul dintre ei ar lipsi, omenirea ar pieri în suferință“. Cei drepti nu se lasă niciodată recunoscuți de ceilalți oameni. Ei apar în epocile de cumplită trebuință, își împlinesc datoria și mor.

Cealaltă față a Lunii

În aprilie 1945, cu puțin înainte de terminarea războiului în Europa, în lagărul de la Mauthausen a sosit un transport provenind din Ungaria. Cea mai mare parte a celor ce făceau parte din acest transport erau numai piele și os ; probabil că pentru cei din conducerea lagărului nu era vorba decât despre niște morți, pentru că i-a trimis pe toți direct la blocul morții, unde mă aflam și eu.

Printre noii sosiți era și un rabin ungar. Se spunea că izbutise să introducă pe ascuns în lagăr o cărticică de rugăciuni. Îl admiram pe rabin pentru curajul lui. Știa, probabil, că SS-iștii pedepseau pe toți cei care erau prinși că au asupra lor cel mai neînsemnat obiect, chiar și o perie veche de dinți ori un ciob de oglindă.

Rabinul a venit în sala noastră a doua zi dimineața, mergînd de la un prici la altul. Printre oamenii de acolo, sfîrșiți de foame, erau mulți care erau atît de slabi, încît nici nu mai puteau să se așeze. Credeam că rabinul voia să le vorbească și să-i îmbărbăteze puțin. Cînd colo, el a spus că era dispus să împrumute cartea lui de rugăciuni fiecăruia pentru cîte un sfert de ceas.

950 Prețul acestui împrumut era un sfert din rația zilnică

de supă a fiecărui om. Trebuie spus că tot ce primeam drept hrană era un castronaș de supă chioară la douăzeci și patru de ore. Cu toate acestea, au fost destul de numeroși cei care se arătau fericiți să cedeze o parte din hrana lor redusă spre a putea ține un sfert de oră cârticica neagră în podul palmelor lor. Acești oameni erau prea slabi ca să citească, dar cârticica le amintea copilăria, slujba de vineri seară la sinagogă, glasul cantorului. Le reînvia amintirea camerei mari unde erau aprinse luminările de simbătă și unde se simțea mirosul atit de plăcut care venea de la bucătărie. Unul dintre muribunzii din sala noastră era un judecător trecut la catolicism. A împrumutat și el cârticica, a petrecut cinci-sprezece minute prețioase cu amintirile lui, dindu-i rabinului un sfert din rația lui de supă.

De fapt, rabinul a murit înaintea tuturor. Aparatul lui digestiv slăbit nu a putut suporta cantitatea excesivă de supă. Mă întrebam ce se întâmplase cu cârticica de rugăciuni.

După eliberare am fost transportați la sanatoriul Bindermichl din Linz, unde eram îngrijiți de doctori americani. Pentru prima slujbă religioasă, care a avut loc în aprilie 1946, fusese adusă din America o toră, iar un bătrîn rabin american a venit să spună primele rugăciuni.

Le-am spus prietenilor mei că n-am să mă duc la slujbă. Îmi era însă imposibil să le explic de ce : nu mai voiam să văd niciodată un rabin. Nu puteam să-l uit pe moșneagul acela dezgustător, care făcuse din credință un mijloc de a-și potoli foamea. În loc să-i îmbărbăteze pe muribunzi, el își umpluse bărdăhanul cu supa lor. Mi-era lehamite de astfel de oameni.

În seara aceea, rabinul Silber a venit să mă vadă.

— *Du Dummer* (prostule) mi-a spus el, nu l-ai văzut decît pe omul acela rău care a luat ceva de la oamenii 351

de treabă. De ce nu i-ai observat pe oamenii de treabă care i-au dat ceva celui rău ?

De atunci am încercat mereu să-mi amintesc că fiecare problemă are două fațete, cu toate că-i tot atît de greu să vezi cealaltă fațetă pe cît de greu este să vezi cealaltă față a Lunii.

Mă gîndesc de multe ori la bătrînul rabin Silber cînd mă aflu în fața unei probleme complicate, la care răspunsul nu e simplu de dat. Și tot la el m-am gîndit într-o dimineată de septembrie a anului 1965, cînd Frau C. a luat loc în fața mea. Purta un taior de tweed și avea o mică geantă de voiaj. Venea din Germania. Petrecuse toată noaptea în tren. Părul nu-i era tocmai în ordine. Venise direct de la gară, cu un taxi, la mine la birou.

-- Trebuia să vă văd, domnule Weisenthal. Nu puteam aștepta. Am nevoie de ajutorul dumneavoastră pentru a obține unele despăgubiri și trebuie să vorbesc cu cineva care să mă creadă. Nimeni nu vrea să mă creadă pentru că povestea mea e puțin verosimilă.

Povestea ei era adevărată. Am cercetat cu minuțiozitate toate datele. *Frau C. este evreică și soția unui fost general SS german.*

Avea șazeci de ani cînd a venit la mine. Obrazul ei brăzdat purta pecetea suferinței. Dar am crezut-o cînd mi-a spus că fusese drăguță și cu un temperament destul de violent. Îl moștenise de la mama ei, o actriță vieneză. Ea însăși devenise actriță și în 1934 juca roluri neînsemnate la München. Acolo îl întîlnise pe el. Îl vom numi Hans. Dragostea lor era pătimașă și lipsită de griji. Căzuseră de acord să nu vorbească despre viitor. Ea știa că el se ducea cu regularitate la serviciu, dar nu-și dăduse osteneala să știe exact despre ce fel de serviciu era vorba. Era pur și simplu fericită că el avea de lucru. În 1934, la München, ca și în toată Germania, erau o mulțime de șomeri. N-a pus nici o întrebare decît

atunci cînd doctorul i-a spus că așteaptă un copil. Hans a luat-o în brațe și a rugat-o să nu plîngă. Trebuia să-i mărturisească ceva : el făcea parte din secția politică a SS-ului. Acesta era „serviciul“ lui.

— N-am plîns — mi-a spus Frau C. —, dar m-a cuprins groaza pentru că acum trebuia să-i mărturisesc și eu ceva. Îi spusese lui Hans că tatăl meu murise. Era o minciună. Mama era catolică, dar tatăl meu *nelegitim*, era evreu, avocat la Berlin. Ceea ce însemna că nu eram „ariană“, așa cum crezuse el, ci pe jumătate evreică. Cum era SS-ist, nu s-ar fi putut căsători cu mine. Dar Hans n-a vrut să se dea bătut. Era un om bun. O să dăm copilul la un cămin SS și vom trăi împreună necăsătoriți, mi-a propus el. I-am spus că voiam să cresc singură copilul nostru. Hans s-a dus să-l vadă pe tata la Berlin, care i-a spus că numele meu nu figurea pe nici un document. Puteam deci să trec drept ariană și să mă mărit cu el. În realitate n-a fost ușor și Hans a trebuit să argumenteze doi ani pentru a-i convinge pe SS-iști să ne dea autorizația necesară pentru căsătorie. Presupun că aveau anumite bănuieli determinate de însuși faptul că n-aveam tată oficial, dar eram blondă și aveam ochi albaștri. Dacă aș fi avut o înfățișare evreiască mai pronunțată, nu ne-ar fi dat niciodată autorizația de căsătorie.

Perechea trăia fericită. Aveau acum și o fetiță. Locuiau într-un apartament mare la München. În fiecare dimineață, Hans pleca cu o mașină oficială la lagărul de concentrare din Dachau, unde răspundea de secția politică.

— Lucrurile cele mai oribile nu se întîmplaseră încă — spuse Frau C. — Hans aranja totdeauna în așa fel, încît să evite cursurile speciale, la care se învăța cum să urmărești, să torturezi și să ucizi oameni. Genul acesta de cursuri exista încă de pe atunci. Dar anii treceau și situația se înrăutățea. Hans văzuse prea 353

multe, ştia prea multe. Numit colonel SS, el şi-a cerut transferul la Hamburg. Nu departe de oraş, la Neuengamme, exista un mic lagăr de concentrare, a cărui conducere i s-a încredinţat. Hans spera că va fi oarecum în afara circuitului, dar se înşela. Neuengamme era un lagăr de exterminare. Între anii 1938 şi 1945 au murit acolo 55 000 de persoane : francezi, danezi, norvegieni, olandezi, austrieci, belgieni, ruşi, nemţi... Toate transporturile din Hamburg şi din Germania de nord ajungeau acolo. Casa în care locuiam nu era departe de lagăr. Am încercat să-i ajut pe deţinuţi în unele chestiuni de mică importanţă : l-am rugat pe Hans să trimită acasă ciţiva deţinuţi pentru munci mărunte şi le-am dat să mănince. Dar Gestapoul a aflat şi ni s-a dat ordin să ne mutăm la Hamburg, unde ni s-a pus la dispoziţie un apartament mare. Cred că din clipa aceea am fost în permanenţă supravegheată.

Ei ştiau că nu puteau să aibă încredere în mine.

O dată cu începerea atacurilor aeriene ale aliaţilor, care au distrus centrul Hamburgului, Frau C. şi-a petrecut nopţile într-un adăpost. Ea a remarcat acolo o tinăra cu numele de Esther, care stătea de o parte şi nu vorbea cu nimeni.

— Ştiam că era evreică şi că trebuia s-o ajut — mi-a explicat Frau C. — Pentru mine era ca o obligaţie, dar în acelaşi timp era o nebulie din partea soţiei unui SS-ist cu grad mare.

Ea ridică din umeri.

Tinăra aceea evreică era foarte sfioasă şi a şovăit multă vreme înainte de a vorbi cu Frau C. Doar peste cîteva nopţi, cînd aceasta din urmă i-a adus o rezervă pentru termos — Esther o spărsese pe a ei —, începură să stea de vorbă.

Esther trăia într-o cameră minusculă, într-un pod, unde nişte prieteni creştini încercau s-o ascundă. Mama ei fusese deportată la Ravensbrück şi ştia că vor veni

s-o caute și pe ea. Era îngrozită pentru că aștepta un copil.

— Am luat-o pe Esther la mine acasă. Soțul meu lipsea. Nu importa ce avea să se întâmple, mi-am spus eu, copilul trebuia să se nască și să trăiască. Dar într-o seară a venit Gestapoul s-o aresteze. Am discutat cu oamenii. Au lăsat-o să rămână la mine peste noapte, dar i-au pus în vedere să se ducă la ora 5 dimineața la Biberhaus, de unde pornea un transport pentru Ravensbrück. După ce au plecat cei de la Gestapo, am împachetat câteva lucruri și ne-am dus la gară. La miezul nopții pleca un tren spre München, unde mai aveam un apartament. La München mi-am dat seama că aveam nevoie de acte pentru Esther. M-am dus la Regensburg și am furat pașaportul cumnatei mele. Înapoiată la München, am dat-o pe Esther drept cumnata mea. Apoi l-am înștiințat pe soțul meu că eram însărcinată și că trebuia să păstrez acest lucru secret citva timp. I-am spus că mă simțeam mai în siguranță la München decât la Hamburg. Mi s-a părut că și Hans se simte ușurat. Avusese multe neplăceri cu superiorii săi din SS la Hamburg pentru că vorbeam prea liber.

Hans era încântat de viitoarea naștere și nădăjdui că va avea un băiat.

Fetița lor avea acum șase ani și stătea la bunica din-spre tată, într-o vilă din Regensburg. Hans i-a trimis soției sale cea mai frumoasă garnitură de scutece pentru noul născut, o dată cu urările ca totul să se desfășoare cu bine pentru ea și copil. Când Esther a fost gata să nască, Frau C. a internat-o într-o clinică pentru soțiile ofițerilor superiori.

— Era singurul lucru pe care-l puteam face — a spus Frau C. — Am înscris-o pe Esther sub numele meu, vânzând câteva bijuterii pentru cheltuielile legate de plata doctorului și a clinicii. Soțul meu nu înțelegea de ce nu mă dusesem la spitalul cel mare al SS-ului de

lingă München, unde toată îngrijirea era gratuită, dar i-am explicat că preferam să nu nasc într-un spital administrat direct de SS. El s-a dovedit înțelegător. Copilul s-a născut la 28 august. Era un băiețel încântător, ignorind, evident, tara de care era atins : era evreu.

— Am luat copilul acasă și am lăsat-o pe Esther la clinică. Îmi riscam viața și știam acest lucru, dar îmi era indiferent. Copilul era mai important.

Frau C. nădăjduia că Esther avea să se întoarcă în scurt timp la ea și la copil, dar au apărut o serie de complicații postnatale. Doctorul era neliniștit. Între timp, Hans obținuse o permisie specială pentru a veni să-și vadă fiul. A venit la München cu prietenul lui Weiss de la cartierul general al lagărului de concentrare din Dachau. Cei doi bărbați au luat pruncul din leagăn și s-au jucat cu el asemenea unor copii.

— Dacă ar fi știut că băiețelul era evreu... Nu îndrăzneam să merg pînă la capătul gîndului meu. Dumnezeu ! Ar fi trebuit să-l vedeți pe bărbatul meu ! Era de nerecunoscut. Îl înfășurase bine pe copil în scutece și-l luase să facă cu el o plimbare călare la Tegernsee. Vă puteți închipui ce simțeam ? Am fost mulțumită cînd i s-a terminat permisia. Nădăjduiam că Esther se va face mai bine și va veni în curînd acasă. Dar într-o seară am fost chemată de la clinică ; ea a murit în cursul nopții în brațele mele. A trebuit să-i mărturisesc doctorului adevărul. Trebuia să declare decesul și Esther fusese internată sub numele meu ! În mod oficial murisem în noaptea aceea, iar eu mă aflam în picioare în fața lui. El chemă la telefon Gestapoul.

Gestapoul a venit peste două ore. Frau C. a încercat să iasă din încurcătură pretinzînd că nu știuse că Esther era evreică și că nu se interesa decît de copil, pe care voia să-l adopte. N-a fost însă crezută. Dacă Frau C. ar fi dorit atît de mult să adopte un copil, ar fi putut adopta unul din copilașii nelegitimi ai SS-iștilor. La

aceasta erai îndreptățit să te aștepti de la orice soție a unui bun SS-ist.

Gestapoul a ținut-o pe Frau C. cinci zile. A fost bătuță crunt, dar ea a continuat să susțină că acesta era adevărul : soțul ei nu știuse nimic de toată această poveste. Frau C. a fost expediată în cel mai apropiat lagăr de concentrare.

— Și copilul ?

— L-au ucis în fața mea -- a spus ea. -- Avea exact zece săptămîni.

Cu mîinile așezate pe genunchi, Frau C. părea foarte obosită cînd a răspuns la întrebarea mea.

— Firește, au descoperit totul despre mine... despre tatăl meu. Hans îl protejase pînă atunci pe tata. Au venit să-l ia și pe el și..., în sfîrșit, înțelegeți. În privința soțului meu se pare că m-au crezut, căci l-au menținut în funcție.

Frau C. a fost deținută 18 luni într-un lagăr, pînă în clipa cînd a putut să evadeze și să ajungă în Olanda, cu puțin timp înainte de terminarea războiului. După război, Frau C. și soțul ei s-au regăsit și s-au înapoiat la München.

— A fost cît se poate de rău. Americanii l-au arestat pe soțul meu, iar pe mine m-au tratat ca pe o criminală. În ochii lor nu eram decît soția unui general SS. Evreii și foștii deportați mă urau, iar foștii naziști mă disprețuiau pentru că știau că sînt evreică. N-aveam nici un prieten nicăieri și nimeni nu mă credea. Chiar și acum sînt întrebată : „dar de ce ai făcut asta ?“ și fiecare dă acestei fraze alt înțeles. Evreii gîndesc : de ce te-ai căsătorit cu omul acela ? Iar naziștii : de ce ai ajutat o evreică, fiind soția unui ofițer SS ? Autoritățile din Germania occidentală mi-au refuzat cererea de despăgubire făcută în calitate de fostă deportată.

...Biata Esther a avut, într-adevăr, dreptate cînd mi-a scris de la clinică cu puțin înainte de a muri. Ea mi-a

prezis exact ce o să mi se întâmple. „Nimănui n-o să-i fie milă de dumneata. Oriunde te vei duce, vei fi urită“.

— Și soțul dumitale ?

— Cînd s-a aflat tot scandalul, unii dintre camarazii lui i-au spus că ar fi trebuit să mă omoare. Nu m-a ucis. N-a rostit niciodată nici cel mai mic cuvînt de dezaprobare. În realitate, el și cu prietenul lui Weiss au fost singurii oameni corecți : doi SS-iști comandanți ai unui lagăr de concentrare.

Frau C. se aplecă și-mi apucă brațul :

— Puteți înțelege toate astea ? Este ceva de înțeles ?

Herr Direktor D. este un cetățean respectat dintr-un mare oraș german, un om cu o situație frumoasă, venituri importante, o casă confortabilă și prieteni din lumea bună. În fiecare dimineață o mașină „Mercedes“ cu un șofer la volan vine să-l ia de acasă și în fiecare seară îl aduce înapoi. Vecinii îl salută înclinîndu-se adînc în fața lui *Herr Direktor*. Cu toate că nu s-a stabilit în oraș decît de vreo cîțiva ani, nu i-a trebuit multă vreme ca să intre în *Verein*-ul (clubul) la modă, să fie invitat la recepțiile cele mai elegante, să apară în fiecare luni, ziua de abonament, la teatrul local. Este o figură marcantă în oraș. E adevărat că unii au întrebat de unde vine și cu ce se ocupa înainte, dar orice *Menschenkenner* (cunoscător de oameni) își dădea seama că *Herr Direktor D.* era un membru prosper al *Wohlstandsgesellschaft*-ului (societatea înstărită) din Germania. Cui îi pasă de originea unui om atît de bine ? Ceea ce contează nu-i ceea ce este, ci ceea ce reprezintă.

Mă întreb ce ar zice vecinii și prietenii lui *Herr Direktor* dacă ar afla că el a făcut, sub alt nume, cel adevărat, o frumoasă carieră în timpul războiului ca adjunct al comandantului unui faimos lagăr de concentrare și că este personal răspunzător de moartea a cel puțin treizeci de persoane. În orice caz, aceasta este ceea

ce se știe precis. Dumnezeu știe cite altele au mai fost.

În 1963 am izbutit, în cele din urmă, să-l regăsesc după doi ani de cercetări desfășurate pe două continente. Îi cunoșteam numele adevărat, trecutul, crimele. Dar asta era totul... Nu posedam nici un element pe baza căruia să poată fi arestat.

Procurorul orașului în care locuiește D. mi-a spus :

— Am cercetat dovezile pe care mi le-ați comunicat. E un caz șocant. Vă spun asta, cu toate că, după experiențele mele din ultimii ani, n-ar trebui să mă mai șocheze nimic. Din nenorocire, cea mai mare parte a documentelor se bazează pe lucruri auzite. Ne trebuie martori oculari.

— După mai bine de 20 de ani nu-i ușor de găsit martori oculari dintr-un lagăr atît de mic, *Herr Staatsanwalt*, am spus eu.

— Știu, dar acest om are prieteni puternici. Cu toate că avem în mînă un caz important, punerea sub acuzație ar putea să se întoarcă împotriva noastră ca un bumerang. Încercați să obțineți depoziția unui martor demn de încredere și în acest caz voi deschide acțiunea de urmărire.

Așa a început îndelungata căutare a martorilor. Cea mai mare parte dintre oamenii pe care i-am găsit știau multe lucruri, dar nu văzuseră nimic ei înșiși. Nu-l văzuseră niciodată pe omul în cauză ucigînd personal. Deținuții erau bătuti crunt în lagăr și toți știau că D. făcea acest lucru, dar nimeni nu asistase la scene de brutalitate. D. prefera să acționeze noaptea, în intimitatea apartamentului său.

— Există două persoane care ar putea să fie la curent — mi-a spus un fost deținut. — Unul este Max, care era *Haftlingsdokter*, medicul internaților din lagăr. Adjunctul comandantului îl chema cînd victimele erau în agonie sau muriseră. Și Helen ar putea ști multe lucruri. Ea era slujnică în apartamentul adjunctului.

Mi-a trebuit foarte multă vreme ca să găsesc adresele acestor două persoane, al căror nume nu le voi divulga pentru motive pe care le veți înțelege imediat. Max era medic la Paris, iar Helen trăia undeva în Germania. Le-am scris la amândoi, explicându-le ce însemnătate putea să aibă mărturia lor. N-am primit nici un răspuns.

Le-am scris din nou și apoi încă o dată. Nici un cuvânt. Această tăcere era neobișnuită. Oamenii refuză de multe ori să depună mărturie și invocă uneori motive foarte dureroase, dar cel puțin încearcă să mă ajute într-un fel oarecare. Max și Helen erau evrei. Ei nu puteau avea nici un interes să apere un criminal SS-ist.

În timpul acesta, *Herr Direktor D.* era dus în fiecare dimineață cu mașina de șoferul lui, avea acte în regulă și, dacă ar fi aflat că-l căutăm, i-ar fi fost ușor să fugă. Aceasta ar fi însemnat sfârșitul acțiunii.

Într-o zi m-am întâlnit cu un prieten care locuia la Paris și i-am pomenit întâmplător de Max. Prietenul meu îl cunoștea bine. Max ducea o viață foarte retrasă, mi-a spus el, nu vedea pe nimeni în afară de bolnavii lui, era ciudat, retras, „puțin înfricoșător câteodată“. I-am spus povestea. Prietenul meu a ridicat din umeri.

— Nu mă miră. Max e ultimul om care ar accepta să vină într-o sală de tribunal și să depună mărturie. Mi-a spus odată că ar vrea să uite totul, dacă acest lucru ar fi cu putință.

— Ascultă, explică-i că avem o datorie față de morții noștri. Atîția oameni își fac datoria față de cei vii, dar nimeni nu se gîndește la obligațiile pe care le au față de cei ce nu mai pot vorbi. E prea tîrziu să-i mai învii. Dar nu-i prea tîrziu ca să-l aduci în fața judecării pe acest *Herr Direktor D.* O reparație morală e mai importantă decît una materială. E prea simplu să spui că vrei să uiți totul.

I-am mai spus multe altele prietenului meu și l-am rugat să-i repete lui Max toate cuvintele mele. Pusese toate astea la inimă și eram destul de amărit.

Peste câteva săptămîni, Max mi-a trimis un bilet. Îmi propunea să ne întîlnim undeva, dar nici în Austria, nici în Germania. Nu mai voia să se ducă acolo. Am fixat o întîlnire în Elveția.

Max mi-a spus că avea cincizeci de ani. Părea mult mai în vîrstă. Ochii îi erau foarte întunecați și aproape lipsiți de viață. Vorbea gîfîind, de parcă fiecare cuvînt îi cerea un efort. Nu zîmbea niciodată: I-am dat dreptate prietenului meu: „era puțin cam înfricoșător“.

— Știu ce gîndiți despre mine — mi-a spus el. — Prietenul dumneavoastră mi-a repetat tot ce ați spus și în principiu aveți dreptate. Dar cînd am să vă spun povestea mea, o să gîndiți, ca și mine, că, din nenorocire, sînt o excepție. Nu pot depune mărturie la tribunal.

— Atîtea lucruri depind de...

— Știu, dar mai întîi ascultați-mă. Tot ceea ce au spus despre acest om foștii deținuți din lagărul respectiv este adevărat. Am fost în mai multe rînduri de față cînd termina cu victimele sale. Unele nu mai puteau fi ajutate. Acest om era un sadic, care tortura și uciddea absolut fără nici un motiv. Cunoașteți acest soi de oameni.

Max vorbea ca despre un caz clinic.

— Da — i-am răspuns —, cunosc foarte bine acest soi de oameni.

— Era întotdeauna corect cu mine. Poate pentru că își dăduse seama că știam multe. Avea nevoie de mine, dar eram sigur că își propusese ca la momentul oportun să mă lichideze. Eram sigur și el nu se îndoia că știam. În felul acesta trăiam pe baza unui fel de armistițiu apăsător. Mai exista și alt motiv. La femei, în ale căror barăci deținuții bărbați n-aveau voie să intre, 361

se afla logodnica mea. Da, Helen. Eram din același oraș din Polonia, fusesem colegi de școală, ne îndrăgostisem unul de altul când eram studenți. Și în lagăr era cea mai drăguță fată. Este și acum foarte frumoasă.

Glasul parcă-i slăbise și mă temeam că n-o să mai vorbească.

— Se înțelege că el o remarcase... Era un mare vânător de fuste și se lăuda grozav cu succesele lui. Știa totul despre Helen și despre mine și îi făcea mare plăcere să mă chinuie. El a scos-o din lagăr și a instalat-o ca slujnică în apartamentul lui. Îmi spunea cât de plăcut era să o găsească, atunci când se întorcea acasă, pe Helen, cât de bine îi întreținea apartamentul, curat și plăcut, că îi pregătea mese bune și-i curăța încălțăminte. Era mai rău decât dacă m-ar fi bătut, așa cum îi bătea pe alții.

Într-o zi, doi prieteni de-ai lui Max care-și pregătiseră evadarea i-au propus și lui să vină cu ei. El le-a spus că nu pleacă fără Helen. Prietenii au crezut că-și pierduse mințile. Zilele lui în lagăr erau numărate. O știa toată lumea. Nu era decât o chestiune de săptămîni sau de luni, după care locțiitorul de comandant avea să-l ucidă. Dacă Max evada cu ei, putea s-o ajute mai tirziu din afară pe Helen. Evadarea oferea cel puțin o șansă de a putea lupta. Partizanii polonezi erau în pădure. La urma urmei, era dator față de fată măcar să încerce să evadeze.

— Am evadat — mi-a spus el. — Am ajuns la partizani și, când ne-am întîlnit cu rușii, am intrat toți în Armata Roșie. M-am oferit ca voluntar pe front. Mă gîndeam că aveam să mă întorc într-o zi acolo și că aveam să încerc să fac ceva pentru Helen. În visele mele mă vedeam intrînd triumfător în lagăr cu unitatea mea și eliberînd-o pe Helen.

Max făcu un gest de resemnare.

— Dar lucrurile nu s-au petrecut tocmai așa. Am fost trimis în inima Uniunii Sovietice ca să lucrez într-un spital. Am făcut tot posibilul ca să fiu trimis pe front, dar am fost reținut acolo. Aveau nevoie de mine. După terminarea războiului m-am putut repatria de-abia în 1950. În orașul nostru am aflat ce se întâmplase cu Helen.

Cînd s-a apropiat Armata Roșie, lagărul a fost lichidat. Cîteva persoane au scăpat, dar aproape toți deținuții bărbați au fost uciși. Dintre femei, numai Helen a supraviețuit. Cînd a fugit, D. a luat-o cu el. I-a schimbat numele, dîndu-i acte false. Da, nu încapă nici o îndoială. El i-a salvat viața Helenei. Dar... ea avea un copil cu el. Mi s-a spus că după război a dispărut. Ajunsese probabil în Germania, dar nimeni nu știa dacă mai trăia și nici unde putea fi.

Max se ridicase și se plimba de colo pînă colo prin camera de hotel în care ne aflam. Un om obosit, îmbătrînit prematur, cu o privire moartă, lipsit de orice nădejde.

— Mi-au trebuit ani de zile ca s-o regăsesc. Își schimbase numele, dar pînă la urmă am izbutit să-i aflui adresa. N-avea telefon. M-am dus acasă la ea. Am sunat. Un tinăr mi-a deschis ușa. În timpul acelor luni îndelungate mă pregătisem pentru clipa cînd aveam s-o revăd pe Helen. Dar nu mă așteptasem la asta. Băiatul din fața mea semăna leit cu tatăl lui. Nu văzusem încă niciodată un caz mai izbitor de asemănare. Am rămas acolo uluit. Nu eram în stare să scot o vorbă. Pe urmă mi-am adunat puterile ca să încerc să plec. Nu puteam intra atîta vreme cît era acel copil în casă. M-am îndepărtat și eram pe punctul de a pleca, dar am auzit deschizîndu-se o ușă și am văzut-o pe Helen...

Ea a venit în hol și atunci m-am uitat drept în ochii ei. Într-o clipă am știut totul și a știut și ea totul, cu toate că nu ne-am spus nimic. Ea mă iubea; mă iu-

bise întotdeauna, așa cum nici eu nu încetasem s-o iubesc. Clipa aceea cît am stat acolo a durat o veșnicie. Atunci băiatul a făcut o mișcare. Am băgat de seamă că rămăsese între noi. Helen a făcut prezentările. I-am admirat singele rece. A spus pe urmă cîteva cuvinte, după care l-a îndepărtat sub un pretext oarecare. Eram, în sfîrșit, singuri...

Max tăcu.

— Mi s-a spus că nu sînteți căsătorit...

— Nu, și n-am să mă căsătoresc niciodată. În viața mea n-a fost niciodată și nici nu va exista vreodată altă femeie. O iubesc pe Helen tot atît de mult cît o iubeam cînd ne aflam în barăci separate și ne priveam prin îngrăditura de sirmă ghimpată, sub supravegherea gardienilor. Ne priveam și ne rugam ca într-o zi să nu existe bariere între noi... Acum nu mai există bariere, dar...

Îmi luă mîna.

— Nu înțelegeți ? Nu pot să mă căsătoresc cu mama unui băiat care îmi reamintește de un ucigaș. N-am să pot niciodată, niciodată să mă obișnuiesc cu prezența lui. Ar putea chiar să dăuneze singurului sentiment care mi-a rămas în suflet — dragostea mea pentru Helen. Am rămas acolo toată ziua. Am vorbit. Am plîns mai ales. După aceea am plecat, de atunci n-am mai văzut-o și nici n-am s-o mai revăd vreodată. Acum știți de ce n-am să mă pot prezenta niciodată la bara martorilor. N-aș putea să-mi ascund amărăciunea cînd l-aș vedea pe acest om. Ura mea ar izbucni și apărarea s-ar servi cum nu se poate mai bine de acest lucru. Vreau, într-adevăr, să jur că toate acuzațiile împotriva lui sînt reale și poate că aceasta v-ar putea ajuta mai mult decît o mărturie personală la tribunal.

Peste cîteva zile am vizitat-o pe Helen în Germania.

364 Max avea dreptate : era încă foarte frumoasă, avea acel

gen de frumusețe feminină care nu încetează să înflorească.

Helen părea mult mai tânără decât Max, cu toate că avea aceeași tristețe în ochi. I-am spus că mă întâlnisem cu Max și am întrebat-o de ce nu-mi răspunsese.

— Pentru că nu pot depune mărturie la tribunal.

— Mi s-a spus că știți multe lucruri.

— Am văzut lucruri îngrozitoare. În apartamentul lui s-au petrecut scene de flagelare etc.

Își acoperi ochii cu mîna.

— N-am să uit niciodată. După ce îi tortura pe deținuți, îi țira într-o mică încăpere, unde Max îi îngrijea dacă mai erau în viață. Amintirile nu-mi lasă nici o clipă de liniște. Vă cunosc activitatea, domnule Wiesenthal. Aveți dreptul să știți ce s-a întîmplat. Dar mai este și altceva.

Ea ieși din odaie și se întoarse cu un tînăr cam de douăzeci de ani, înalt și blond. Semăna leit cu fotografiile tatălui său. Am înțeles ce trebuia să fi simțit Max văzîndu-l și știind că tînărul era nevinovat și nu putea fi pedepsit. El a rămas cîteva clipe cu noi, pe urmă a sărutat mîna mamei sale și a plecat la universitate, care se afla în imediată apropiere. Helen mi-a spus că era foarte drăguț, un fiu foarte bun și că o adora.

În clipa întîlnirii mele cu fiul ei, ea s-a uitat la mine și a înțeles instinctiv că Max îmi povestise totul.

— Băiatul meu nu știe cine a fost tatăl lui — mi-a spus ea. — El crede că a murit în război. Tatăl nu și-a văzut niciodată fiul. Nici măcar nu știe că sînt în viață și că am avut un copil. Nu știam nici eu că o să-l am cînd am plecat din lagăr împreună cu el.

Mi-a salvat viața. Mi-a dat acte false de ariană. Mi-a dat bani și apoi a plecat spre vest. Voia să fie arestat de americani. M-am rugat lui Dumnezeu să nu se mai nască copilul. Dar Dumnezeu a hotărît altfel. A vrut să dau naștere acestui băiat și băiatul să fie imaginea

vie a tatălui său. Poate pentru ca să mă pedepsească. De ce l-am lăsat să mă ducă în apartamentul lui ? De ce n-am rămas cu celelalte femei în lagăr și n-am murit cu ele ? De ce simți această nevoie teribilă de a trăi ?

Mă privea drept în ochi. Ce-i puteam răspunde ? I-am spus că o grămadă de oameni săvârșiseră fapte mult mai rele pentru a supraviețui. Dar ea nu mă asculta.

— Au fost clipe cînd voiam să sugrum acest copil. Dar nu puteam să fac ceea ce tatăl său... Nu puteam uicide... Înțelegeți acum de ce nu pot depune mărturie ! Nici nu trebuie să le spuneți că trăiesc. Avocații lui m-ar sili să apar în fața tribunalului și să jur că mi-a salvat viața. El nu cunoaște prețul pe care l-am plătit pentru aceasta.

Helen se feri să mă privească și mă întrebă :

— Max v-a vorbit despre mine ?

— Mi-a povestit totul.

— Și ce aveți de gînd să faceți ?

Avea ochii plini de lacrimi.

— Pînă acum n-am renunțat niciodată la un caz cînd am găsit martori. Cazul de față depinde de mărturiile lui Max și ale dumatăle. Ați suferit destul amîndoi. Cazul ăsta o să se oprească aici.

Un bănuț de fiecare cadavru

Am dat peste numele lui Franz Stangl în 1948, cînd mi s-a arătat o listă secretă de decorații acordate unor ofițeri superiori SS. Cei mai mulți dintre ei primiseră *Kriegsverdienstkreuz* (Crucea pentru merite de război) pentru „curaj depășind datoria“, „ajutor acordat unui camarad aflat sub focul armelor“ sau „evadare în împrejurări deosebit de primejdioase“.

Dar în dreptul unor nume nu se aflau decît niște însemnări făcute cu creionul : „probleme secrete ale Reichului“ și aprecierea : „für seelische Belastung“, condiții psihice apăsătoare. În terminologia nazistă, această formulă însemna : „pentru merite speciale în tehnica exterminării în masă“. Numele lui Franz Stangl era urmat de această adnotare și de respectiva apreciere specială.

Alt document pe care figura numele lui era o listă a obiectelor expediate de administrația lagărului de concentrare de la Treblinka, în apropiere de Varșovia, pe adresa R.S.H.A.-ului din Berlin între 1 octombrie 1941 și 2 august 1942. Iată această listă :

- 25 vagoane păr de femeie ;
- 248 vagoane îmbrăcăminte ;
- 100 vagoane încălțăminte ;
- 22 vagoane țesături ;
- 46 vagoane medicamente ;
- 254 vagoane cuverturi și lenjerie de pat ;
- 400 vagoane diverse obiecte uzate ;
- 2 800 000 dolari americani ;
- 400 000 lire sterline ;
- 12 000 000 ruble sovietice ;
- 140 000 000 zloți polonezi ;
- 400 000 ceasuri de aur ;
- 145 000 kg verighete de aur ;
- 4 000 carate de diamante de peste două carate ;
- 120 000 000 zloți în diferite monede de aur ;
- Mai multe mii de șiraguri de perle.

Semnat : *Franz Stangl*.

Stangl fusese comandantul lagărului de la Treblinka. Din cele 700 000 de persoane cîte au trecut pe acolo, se cunosc aproximativ 40 de supraviețuitori.

La sfîrșitul anului 1943 nu mai existau victime. Polonia era considerată *Judenrein* (curățată de evrei). Cei mai mulți dintre evreii din Austria, Germania și din țările ocupate fuseseră lichidați. În lagăre ca Dachau sau Mauthausen, naziștii nu mai aveau decît probleme minore.

Pentru ei rămînea o problemă : ce să facă cu cele cîteva sute de tehnicieni ai lichidării în masă, ofițeri superiori SS. Potrivit terminologiei naziste, aceștia erau „deținătorii unor secrete de primă importanță“. Aceasta însemna că ei știau mult prea mult atît pentru propria lor siguranță cît și pentru cea a partidului nazist. Dovezile puteau fi distruse deschizîndu-se gropile cu cadavre și arzîndu-se leșurile, distrugînd barăcile morții și aruncînd în aer camerele de gazare și cuptoarele

crematoriilor. Așa s-a procedat la Treblinka. Acum trebuiau înlăturați cât mai mulți dintre martorii posibili. Numeroși „deținători de secrete de primă importanță“ erau trimiși pe fronturile de unde riscul de a nu se mai întoarce era foarte mare, de pildă în Iugoslavia. Partizanii iugoslavi nu-i luau prizonieri pe germani... Din această cauză, Înaltul comandament nazist a trimis o mulțime de SS-iști specializați în execuții colective ca să lupte împotriva partizanilor din Rezistența iugoslavă. Cinismul sistemului nazist este adeseori oglindit de terminologia folosită. Astfel, liderii naziști aveau o expresie familiară pentru înlăturarea propriilor lor oameni atunci când erau expediați pe un front de unde se presupunea că nu se vor mai întoarce. Se spunea în aceste cazuri că erau trimiși „zum verheizen“, „să fie incinerati“.

În 1943 am descoperit că Franz Stangl era unul dintre puținii supraviețuitori germani de pe frontul iugoslav, unul dintre cei care refuzase să se lase „incinerat“. La sfârșitul războiului se întorsese în Austria, unde își regăsise soția și copiii. Doamna Stangl era guvernantă. Franz Stangl nu s-a bucurat însă multă vreme de libertatea regăsită. Ca fost *Obersturmführer* SS, el a fost „automat arestat“ de americani, împreună cu mulți alți SS-iști, și internat în lagărul Marcus W. Orr de la Glasenbach, lângă Salzburg. A fost supus unei anchete obișnuite. Nimeni nu știa că fusese comandant al lagărului de la Treblinka. În timpul interogatoriului, el a dat răspunsuri obișnuite în legătură cu anii războiului, după care a intrat în baracă, s-a întins, a fumat o țigară americană și a trecut la pregătirea, împreună cu camarazii lui SS-iști, a unei evadări.

Stangl a stat doi ani în lagărul de la Glasenbach. Am fost acolo de multe ori în timpul cât am lucrat pentru Comisia pentru cercetarea crimelor de război, 389

C.I.C. și O.S.S. Internații erau bine hrăniți, bronzăți și duceau o viață plăcută. Ei profitau de încântătoarea tovarășie a soțiilor ofițerilor superiori naziști și a câtorva paznice ale lagărului de concentrare, care locuiau în altă parte a acestuia. Înainte de a-și putea pune în aplicare orice plan de evadare, Stangl a fost transferat de la Glaserbach la închisoarea din Linz. Se descoperise că fusese ofițer în poliția austriacă și că lucrase la castelul de la Hartheim, școala nazistă de antrenament pentru exterminarea științifică a oamenilor, despre care va fi vorba în capitolul următor. El urma să fie judecat de austrieci. Dar erau multe cazuri în curs de judecare și tribunalele erau copleșite.

Deținuții erau adeseori folosiți la stringerea molo-zului sau la reconstruirea clădirilor distruse de bombe. Am aflat mai târziu că Stangl făcea parte dintr-un grup de criminali de rangul trei, care lucra la reconstruirea oțelăriilor „Voest“ de la Linz, proprietatea statului. Deținuții nu erau prea sever păziți. Dar de ce să fi vrut să evadeze? La închisoare li se dădea mai multă mâncare decât oriunde. În seara zilei de 30 mai 1948, Franz Stangl nu se mai afla însă printre deținuții cu care plecase în dimineața aceleiași zile. Nimeni nu-l văzuse fugind și nimeni nu s-a emoționat prea mult de dispariția lui. În dosarul lui s-a făcut o însemnare, după care a fost clasat printre multe altele. Nici autoritățile americane, nici presa austriacă n-au fost informate despre acest lucru.

Cînd am aflat, în cele din urmă, că Stangl dispăruse, am hotărît să întreprind cercetări în legătură cu familia lui. Imediat ce am dat de adresa lor de la Wels, mi s-a spus că Frau Stangl împreună cu cele trei fiice ale ei părăsiseră Austria la 6 mai 1949. După evadarea soțului ei, Frau Stangl găsisse de lucru la biblioteca americană locală. Între timp (am aflat lucrul acesta ulterior), Franz Stangl ajunsese la Damasc (Siria) prin

grija organizației ODESSA. El a găsit de lucru acolo și și-a propus să-și aducă și soția și copiii. Stangl cunoștea o indiană bogată din Damasc care pleca adesea în Elveția. Aceasta i-a făgăduit s-o angajeze pe Frau Stangl ca guvernantă pentru cei doi copii ai ei.

Într-o zi a anului 1949, trei slujbași de la binecunoscuta societate austriacă de transporturi „Schenker and Co.“ s-au prezentat la locuința doamnei Stangl, au scris Damasc cu litere mari pe cele două laturi ale unor lăzi mari de lemn și le-au încărcat. Frau Stangl și-a luat rămas bun de la prietenii ei și de la vecini, făgăduindu-le să le scrie curînd, și a plecat împreună cu fetele ei în Elveția, după care a dispărut.

La sfîrșitul anului 1949 se știau mult mai multe despre activitatea lui Franz Stangl la lagărul de exterminare de la Treblinka. Era acum considerat unul dintre cei mai îngrozitori criminali de război care nu fuseseră regăsiți. La Wels se trîncănea mult. Prietenii și vecinii doamnei Stangl mi-au spus că ea nu scrisese nici măcar o carte poștală. După părerea unora, indicația Damasc n-avusese alt scop decît să înșele poliția. „Cineva“ spusese că familia Stangl se afla, „probabil“, la Beirut, în Liban. Am notat „Damasc sau poate Beirut“ pe fișa criminalului nazist Franz Stangl și am pus dosarul lui la un loc cu cele neclasate și care aveau precădere. Știam, totuși, că acest caz nu putea fi simplu.

Nu s-a petrecut nimic pînă într-o bună zi a anului 1959, cînd a venit la mine un ziarist german. Îl cunoșteam de ani de zile. Călătorea pentru ziarul lui prin diferite țări arabe. „Apropo — mi-a spus el — , Franz Stangl se află la Damasc. Nu l-am întîlnit, dar am vorbit despre el cu oameni care sînt absolut siguri că-i acolo. Mi-au spus că este mecanic de garaj“.

După răpirea lui Eichmann din Argentina, în mai 371

1960, acest ziarist a făcut un reportaj despre felul cum au reacţionat ţările arabe. Cînd a venit să mă vadă peste cîteva luni, mi-a spus că Stangl nu se mai afla la Damasc.

— Se pare că a dispărut la cîteva zile după ce Ben Gurion a anunţat capturarea lui Eichmann.

Ben Gurion anunţase în Knesset-ul Israelului şi lumii întregi că Eichmann se afla într-o închisoare din Israel, dar nu dăduse amănunte. Presa formula multe ipoteze despre această captură. Un periodic german seria că Eichmann fusese adus în Israel cu ajutorul unor elemente proisraeliene, de către druzi, un trib stabilit lingă frontiera siriano-israeliană. Aceasta era o născocire de la început pînă la sfîrşit, dar îl determinase pe Stangl să ia măsuri de precauţie. Ziaristul german aflate că Stangl părăsise Damascul în mare grabă. Am şters de pe coperta dosarului lui inscripţia „Damasc” şi am scris : „Adresa necunoscută”.

La 21 februarie 1964 am primit, la biroul meu din Viena, vizita unei austriece. Părea foarte surescitată. Citise o declaraţie pe care o făcusem în ajun presei şi în care aminteam, printre altele, despre Franz Stangl şi crimele lui. Ea plîngea.

— Domnule Wiesenthal, n-aveam idee că verişoara mea Theresia este măritată cu un individ atît de oribil, care a ucis mii de oameni. E îngrozitor ! N-am dormit toată noaptea.

Doamna Stangl era verişoara ei ! Am întrebat-o repede :

— Şi unde-i Theresia acum ?

— Ei, ...în Brazilia, bine-nţeles.

Femeia tăcu, se dădu înapoi şi mă privi. Înţelesese că vorbise prea mult. Cu prudenţă am încercat s-o fac să vorbească, dar n-a mai vrut să mai spună nimic.

372 N-am trecut peste regula pe care mi-o impusesem şi

nu am întrebat-o cum o cheamă. La Viena se știe că nu stărui niciodată să aflu numele și adresele acelor care vin să mă caute și să-mi dea informații.

A doua zi a venit la mine un tip jerpelit, cu ochi vicleni, care părea că nu-i în stare să mă privească în față. În timp ce vorbea, își tot pipăia bărbia. N-a fost pentru mine nici o surpriză când am aflat că fusese în Gestapo și m-am mirat și mai puțin atunci când l-am auzit afirmând că nu făcuse „nimic rău”. Mă întreb adesea cine trebuie acuzat de toate crimele săvârșite dacă ținem seama că nimeni nu-și recunoaște nici o vină.

— M-au silit să mă angajez — spunea el. — Ce puteam să fac ? Nu sint decît un biet om aruncat de colo, colo. Nu i-am răspuns nimic. Toți încep așa.

— A citit în ziar... despre Franz Stangl. Din cauza unor indivizi ca Stangl, noi, oamenii mărunți, avem mereu neplăceri de cînd s-a terminat războiul. Am avut diferite slujbe, dar după cîtva timp se descoperă ce-ai fost și ești concediat.

— Credeam că n-ai făcut nimic rău, i-am spus eu.

— N-am vrut să spun asta — a răspuns el nemulțumit —, dar cînd se află că am fost în Gestapo..., în sfîrșit, știți ce înseamnă asta.

— Da, știu.

— Ștăbi de-alde Stangl, Eichmann au primit tot ajutorul de care au avut nevoie. Au fost scoși din închisoare, li s-au dat bani, slujbe și acte false. Cine ajută oameni neînsemnați ca mine ? Uitați-vă la cămașa mea, la haine... N-am nici slujbă, nici bani. Nu-mi pot plăti nici măcar un păhărel de vin.

Nu voiam să discut cu el, cu atît mai mult cu cît duhnea a whisky sau poate a alt alcool tare.

— Ascultați — mi-a spus el cînd a văzut că tac. — Știu unde se află Stangl. Vă pot ajuta să-l găsiți. Stanglii m-au părăsit ! De ce să-i acopăr ?

Se uită cruciș la mine.

— Dar asta o să vă coste biștari.

Începea să devină mai precis.

— Cit ?

— Douăzeci și cinci de mii de dolari.

— Ai fi putut să-mi ceri tot așa de bine și două milioane. N-am avut niciodată o astfel de sumă.

El ridică din umeri.

— Bine... am să vă fac un preț special... Cîți oameni a omorît Stangl ?

— Nimeni n-o să poată ști vreodată numărul exact al celor care au murit în timpul cît a condus el lagărul de la Treblinka. Poate că vreo 700 000.

El lovi cu pumnul în masă.

— Dați-mi un cent pentru fiecare mort. 700 000 de cenți. Să vedem... asta face 7 000 de dolari. Într-adevăr, o afacere !

Am făcut un efort, încleștindu-mi mîinile de birou, căci altfel mi-era teamă că-mi pierd controlul și-l pămulesc. După tot ce am văzut în anii ăștia, cinismul nu mă mai impresionează prea mult, dar socoteala individului din fața mea... era prea mult pentru mine... M-am ridicat.

— Atunci ? — întrebă el.

Am vrut să-l dau afară, dar m-am calmat. Poate că era singura mea șansă să regăsesc pe unul dintre cei mai ticăloși criminali din întreg lotul.

— N-am să-ți dau nici un sfanț acum. Dar, dacă Stangl va fi arestat datorită informațiilor dumitale, ai să primești banii.

— Cine-mi garantează că învoiala va fi respectată ?

— Nimeni, și dacă nu-ți place, cară-te.

— Bine — spuse el. — Nu vă enervați ! Am să vă spun exact unde lucrează Stangl acum. Dar nu știu sub ce nume. Mai acceptați ?

— Continuă.

— Stangl este mecanic la uzina „Volkswagen“ din Sao Paolo, în Brazilia.

Informația s-a dovedit exactă.

Au trecut trei ani de cînd, în schimbul promisiunii că va căpăta 7 000 de dolari, 700 000 de cenți, acest om mi-a dat adresa lui Stangl... și am pus punct unui capitol care rămăsese deschis.

Știam că afacerea Stangl nu putea fi dusă la bun sfîrșit decît cu ajutorul cuiva influent din Brazilia. Orice demers oficial era riscant, căci prea mulți oameni ar fi fost preveniți cu anticipație. Stangl era căutat atît de parchetul din Viena, din cauza activităților sale de la Treblinka și Sobibor, cit și de cel din Linz, pentru motivul că fusese comandant adjunct al școlii de exterminare de la castelul Hartheim. Dacă Austria ar fi cerut extrădarea lui, faptul ar fi fost cunoscut de prea multe persoane: doi procurori, doi judecatori însărcinați cu ancheta, funcționari ai Ministerului de Justiție, interpreții care i-ar fi tradus dosarul, funcționari de la Ambasada Braziliei din Viena, numeroși funcționari de la Ministerul de Externe, ministrul de justiție și poliția. Adică de vreo 36 pînă la 50 de persoane !

Eram informat despre existența în America de Sud a unei „organizații camaraderești“ — *Kameradewerk*, înființată de SS-ști după sfîrșitul războiului, unul din fondatori fiind colonelul Hans Ulrich Rudel. Această organizație avea în toate țările sud-americane legături utile cu poliția, cu autoritățile și cu funcționarii ambasadelor Germaniei, Austriei și Italiei. SS-știi știau că primejdia venea întotdeauna de la ambassade.

Trebuia deci să găsec pe cineva cu influență în Brazilia și care ar fi fost dispus să mă ajute să acțio-

nez în afara căilor oficiale. O problemă identică se punea și în Austria : să reducă în mod obligatoriu la minimum numărul celor care aveau să știe despre această afacere.

În decembrie 1966, niște prieteni din Brazilia mi-au comunicat că o personalitate foarte influentă urma să vină în Europa și că dorea să se întâlnească cu mine la Zürich. Am luat imediat avionul.

M-am trezit în fața unui bărbat de vîrstă mijlocie, frumos, cu ochi visători. M-a ascultat și apoi a spus :

— Așterneți un scurt rezumat pe hîrtie și am să vă comunic data întoarcerii mele la Rio. Nu trimiteți nici un document acolo.

Interlocutorul meu era informat despre *Kameradewerk* și despre legăturile acesteia cu ambasadele.

— Pun pariu — mi-a spus el înainte de a-i comunica unde lucra Stangl — că acest om este funcționar la o societate germană. Și fără-ndoială că nu-i singurul !

În ianuarie 1967, aflind că „legătura“ mea se întor-
sesse la Rio, am întreprins demersurile necesare la Viena. M-am dus la ministrul justiției, profesorul Klecastsky, care m-a ascultat și mi-a făgăduit ajuto-
rul lui.

— Pe Stangl îl amenință mai multe mandate de arestare. O să cerem extrădarea lui.

Am vorbit cu unul din funcționarii Ministerului de Justiție, ca să încerc să diminuez numărul celor care urmau să afle despre acest caz. Procurorii au căpătat ordin să se ducă la minister, după care s-a alcătuit un extras de pe documentele impotriva lui Stangl. Dosarul avea peste 1 000 de pagini.

Între timp am trimis la Rio alte documente perso-
nale, revăzute și clasate de Centrul de documentare.

„Curierul“ meu a fost o tină ră care lucra din cind în cind pentru noi. Născută în Brazilia și trăind la Viena, ea nu risca să atragă atenția ducîndu-se la Rio.

După plecarea ei în Brazilia am așteptat, pradă unei mari încordări nervoase. În sfîrșit, într-o noapte pe la orele trei, am primit un telefon de la ea. O înțelegeam foarte greu. Un singur cuvînt revenea neîncetat : „Carnaval“. Ea mi-a telefonat din nou în noaptea următoare și de data aceasta comunicarea a fost mai clară.

— Sîntem siliți să așteptăm pînă la sfîrșitul carnavalului. Acum e imposibil de făcut ceva.

Am încercat să termin, totuși, cu partea vieneză a acestui caz. Am primit de la Düsseldorf o serie de documente suplimentare din arhivele procesului Treblinka. Mi-a sosit și o veste de la Rio. „Legătura“ mea trebuia să părăsească Brazilia în martie și să se întoarcă în Europa. Mai rămîneau doar două săptămîni între sfîrșitul carnavalului și 1 martie pentru a se acționa în Brazilia.

Cînd s-a întors la Viena, „legătura“ mea mi-a povestit că se proiectase ca Stangl să fie arestat într-o seară, în momentul cînd avea să iasă de la uzina „Volkswagen“ din Sao Paulo. Arestarea n-avea să se producă la domiciliul lui, unde se spunea că era bine aprovizionat cu arme și muniții. Nimic de mirare ! Stangl era protejat în secret de un membru al poliției braziliene. După ce avea să fie arestat, urma să fie expedit, pentru mai multă siguranță, cu avionul la Brasilia.

Am fost silit să mai intervin în repetate rinduri pe lingă Ministerul Justiției din Viena. Factorul timp era esențial și trebuia să acționez repede. Am explicat

situația ministrului, care le-a cerut funcționarilor săi să acționeze cu maximum de urgență. La 22 februarie am fost rugat să vin la minister. Dosarul lui Stangl fusese tradus în portugheză și trimis la Ministerul de Externe al Austriei.

S-a luat legătura cu Ambasada Braziliei din Viena, căreia i s-a cerut, la 23 februarie, să verifice și să autentifice traducerea în fața notarului.

M-am oferit să plătesc biletul de avion unui curier diplomatic al Ministerului de Externe, dar mi s-a spus că Austria n-avea curier pentru America de Sud. Țara nu întreținea nici comunicații prin radio, nici prin teleimprimator cu ambasadele sale de acolo. Orice călătorie oficială a unui funcționar al Ministerului de Externe care dura mai mult de trei zile trebuia aprobată de Consiliul de Miniștri, care se întrunea în fiecare marți. Așadar, în acest caz ar fi fost informate cel puțin douăsprezece persoane. În schimb, s-a hotărât ca mandatul de arestare, cererea de extrădare și documentele traduse să fie trimise într-un plic special, prin avion, pe adresa ambasadorului Austriei la Rio de Janeiro. El era singurul împuternicit să-l deschidă.

La 24 februarie, într-o vineri seara, am luat legătura cu prietenul meu din Brazilia și l-am rugat să se ducă luni dimineața la ambasadorul Austriei la Rio. Când s-a prezentat prietenul meu la el, ambasadorul primise scrisoarea, pe care a transmis-o chiar în aceeași luni Ministerului de Externe brazilian.

Marți după-amiază, Stangl a fost arestat în momentul când ieșea de la uzina „Volkswagen“. Convins că se afla în miinile membrilor unui kommando evreiesc, care simulează că face parte din poliția braziliană, el era îngrozit, dar păru că se liniștește văzînd că este dus la închisoarea municipală. Stangl își amintea ce pătise Eichmann și ședea că are noroc.

A doua zi, prietenul meu brazilian a părăsit țara și, înainte de a se urca în avion, mi-a telefonat ca să-mi spună că totul era în ordine. În seara aceleiași zile, Abreu Sodre, guvernatorul statului Sao Paulo, a înștiințat în mod oficial presa și publicul de arestarea lui Stangl. Din acel moment, roțile diplomatice au început să se învârtască foarte repede. Germania a cerut și ea extrădarea lui Stangl ca vinovat de crime de război.

La 2 martie am plecat la Amsterdam și am rămas câteva zile în Olanda. În acest timp, un om a telefonat la Centrul de documentare din Viena întrebând ce se aude cu cei 700 000 de bănuți... I s-a răspuns că suma echivalentă cu 7 000 de dolari, care i se datora, îi va fi înmînată după întoarcerea mea la Viena.

După arestarea lui la Sao Paulo, Franz Stangl a fost transportat la Brasilia, de unde era mai greu să evadeze. Avocatul lui, desemnat de Centrul de documentare, este doctorul Antonio Evaristo de Moraes Filho, pe care numeroși supraviețuitori de la Treblinka îl aleseseră ca reprezentant al lor. Austria, Germania Federală și Polonia au cerut extrădarea lui Stangl.

S-a angajat o discuție pe scară mondială pentru a se stabili dacă legea braziliană cu privire la prescripție se aplica sau nu în cazul lui Stangl. Potrivit legii braziliene, termenul de prescripție pentru omor este de douăzeci de ani. Stangl evadase de la închisoarea din Linz în 1948. Austria susținea că evadarea lui întreprinsese prescripția. Poziția germană se bazuia pe faptul că Germania emisese un mandat de arestare împotriva lui Stangl în 1960, înainte de expirarea celor douăzeci de ani prevăzuți de lege.

Brazilia a semnat convenția internațională în problema genocidului, crimă care nu beneficiază de nici

o prescripție. Această semnătură obliga țara să respecte convenția.

Guvernele Olandei și Israelului, ca și o serie de personalități eminente din lumea întreagă au cerut, în interesul justiției, extrădarea lui Stangl. Într-o serie de orașe, delegații de foști deportați au adresat ambasadelor Braziliei petiții prin care cereau extrădarea și judecarea lui Stangl. Arestarea lui a arătat o dată mai mult opiniei publice că în America de Sud mai există numeroși criminali de război nepedepsiți.

La 8 iunie 1967, Curtea Supremă a Braziliei a hotărât în unanimitate extrădarea lui Franz Stangl în Germania Federală cu o singură condiție: să nu se ceară condamnarea lui la moarte.

Școală pentru exterminatori

În 1961, la sfârșitul lunii mai, am primit la Linz vizita unei austriece mai în vîrstă. Era la puțin timp după capturarea lui Eichmann și ziarele locale se ocupaseră pe larg de participarea mea la această afacere. Ca urmare, veneau la mine tot felul de oameni ca să-mi istorisească povești pe care nu voiam să le cunosc și să-mi vîndă informații de care n-aveam nevoie. Unii se ofereau să-mi spună tot ce știau, alții îmi cereau sfatul. N-am înțeles însă imediat ce voia de la mine femeia aceea ursuză și puțin atrăgătoare. Purta un pulover prea larg, iar pe frunte îi alîrnau șuvițe de păr murdar. Nu era tocmai genul de femeie de la care te-ai fi putut aștepta să-ți istorisească o poveste de dragoste, dar tocmai așa s-a întîmplat. Bruno Bruckner fusese la început paznic de noapte la antrepozitele din Linz. Mai era și un foarte pasionat fotograf amator. El trăia cu femeia care se află în fața mea și-i făgăduise s-o ia de soție. Dar a întîlnit pe altcineva...

Ascultam distrat, întrebîndu-mă cînd va ajunge la subiect.

— ...și atunci, în 1940, Bruno a început să lucreze 381

pentru națiști, devenind fotograf la castelul Hartheim. Hartheim ! Acum eram numai urechi.

— Vreți să spuneți castelul Hartheim din Alkhoven?

— Da. La jumătate de ceas de aici cu mașina, pe șoseaua spre Passau. Ați fost vreodată acolo ? În timpul războiului, națiștii au transformat castelul în sanatoriu. Acolo era Bruno fotograf. Venea la mine la Linz de două ori pe lună. Totdeauna cu mulți bani. Atunci a început el să aibă legături cu femeia aceea...

— Am înțeles. Ce făcea la sanatoriu ?

— În sfârșit... trebuia să fotografieze bolnavi. Fotografiiile se trimiteau la Berlin. Era un secret de stat, dar mi-a povestit totul într-o zi când era chercchelit.

— Ce fel de fotografii făcea ?

Brusc, femeia se ridică. Poate întrebam prea mult!

— De ce nu-l întrebați pe Bruno ? — mi-a răspuns ea cu ură. — A fost nazist, nu ? Și dumneavoastră căutați națiști, nu-i așa ? Poftim adresa lui. V-ar putea povesti experiențele drăguțe care i se cereau să le fotografieze la Hartheim.

După care a plecat.

Prima oară auzisem vorbindu-se despre Hartheim în cursul ultimelor săptămîni la Mauthausen. Cup-toarele crematoriilor funcționau fără încetare și din cînd în cînd se strica unul. Atunci se aducea un specialist de la Hartheim ca să repare cuptorul. Se întîmpla, de asemenea, să se trimită cîte un grup de deținuți la Hartheim. Nu se întorceau niciodată. Cineva mi-a spus că Hartheim era un castel din împrejurimile Mauthausenului. Numele Hartheim era sinonim cu moartea. Dar pe vremea aceea nu acordasem prea multă atenție acestui lucru, căci zăceam pe priciul meu din „blocul morții“, prea slab ca să mă mai pot gîndi la ceva.

În 1947 a avut loc în fața Tribunalului militar american din Dachau procesul mai multor gardieni SS de

la Mauthausen. Ajutasem la stringerea dovezilor împotriva unora dintre ei și asistam la proces. Unul dintre acuzați a declarat că fusese adus la Mauthausen de la Hartheim. A fost condamnat la moarte. A fost singura aluzie care s-a făcut la acest castel.

Am auzit vorbindu-se din nou despre castelul Hartheim într-un raport referitor la programul de eutanasiu al hitleriștilor. Cea mai mare parte a faptelor sînt cunoscute, astfel că n-am să le amintesc aici decît pe scurt. În ianuarie 1940 s-a vorbit pentru prima oară de eutanasiu, pe care naziștii o numeau *Gnadentod* *. Din ordinul lui Adolf Hitler s-a ținut la Brandenburg o consfătuire la care au luat parte trei persoane: *Reichsleiterul* Philip Buhler, doctorul Leonardo Conti, *Reichsführer* la Ministerul Sănătății, și medicul personal al lui Hitler, doctorul Karl Brand. Ei aveau sarcina să întocmească planurile pentru „Vernichtung lebensunwerten Lebens“. Această expresie, care nu există în nici o altă limbă, nu poate fi tradusă decît aproximativ prin: „distrugerea vieților lipsite de orice valoare“. Acest proiect, *strict secret*, se afla sub controlul Cancelariei Reichului, în fruntea căreia se aflase inițial Rudolf Hess, iar după dezertarea acestuia Martin Bormann. Bormann a organizat un comitet de experți medicali sub conducerea lui Werner Heyde, profesor de psihiatrie la Universitatea din Würzburg. Heyde este direct răspunzător de moartea a cel puțin 100 000 de persoane. El a dispărut după sfîrșitul războiului, luîndu-și numele de „doctor Sawade“, dar a fost arestat în 1962 și s-a sinucis în închisoare, puțin înainte de începerea procesului său.

În cursul fazei inițiale, victimele programului de eutanasiu au fost inapoiati mintal, bolnavi incurabili

* — moarte din milă. — *Nota trad.*

și oameni foarte bătrini, toți clasificați drept *Unmütze Esser*, adică „guri de prisos”. La baza acestui program era pûs considerentul că aceste ființe consumau hrană prețioasă fără să producă nimic, astfel că singura soluție pentru ele era moartea. Cei mai mulți dintre cei vizați erau bolnavi din spitale și ospicii, germani și austrieci. Printre ei nu se aflau evrei, pentru că aceștia fuseseră trimiși toți în lagărele de concentrare. Naziștii socoteau eutanasia aproape o categorie morală a omorului și o rezervau celor care aparțineau rasei lor. În mod oficial, programul era desemnat prin denumirea cifrată „T 4”, adresa criptică a unei elegante vile situate la numărul 4 Tiergartenstrasse în Berlin, unde-și aveau cartierul general experții în domeniul eutanasiilor.

Medicii, cunoscuți ca „experți T 4”, hotărau dacă o făptură omenească era demnă să trăiască sau trebuia să moară. În principiu, ei primeau dosarele „gurilor de prisos” de la spitalele și azilele din Germania, Austria sau din altă parte. Doctorii examinau cu atenție dosarele, fără să-și dea ostencala să vadă bolnavii. Un dosar marcat cu o cruce însemna că fusese pronunțată sentința de moarte.

În etapa următoare, dosarele erau expediate unui birou de transport, ai cărui paznici voinici îi duceau pe cei condamnați, bărbați și femei, la cea mai apropiată „clinică” sau „sanatoriu”, unde erau uciși rapid printr-o injecție mortală. În rapoartele referitoare la eutanasiile pe care le-am studiat, am găsit menționate patru din aceste instituții. Trei se aflau în Germania: Hadamar, lângă Limburg, Sonnenstein, lângă Pirna, în Saxonia și castelul Grafeneck din Brandenburg. A patra era castelul Hartheim de lângă Linz.

384 După ce spitalele și azilele au fost descotorosite de

nenumărate „guri de prisos” *, operația a căpătat amploare sub numele cifrat de „14 f 13”. Ea se extindea asupra deținuților germani și austrieci din lagărele de concentrare pe care munca de sclavi îi îmbolnăvise sau îi făcuse invalizi. (Fostul cancelar al Austriei, Alfons Forbach, invalid, fusese selecționat pentru Hartheim, dar, salvat datorită scrisului său frumos, a fost trimis la biroul lagărului de concentrare de la Dachau.) „Operația 14 f 13” a început în 1941 și a durat pînă la sfîrșitul războiului. După 1943, numeroși prizonieri francezi au fost expediați spre a fi uciși la Hartheim.

După ce am citit raportul, am plecat cu mașina la castelul Hartheim. Situat în liniștitul sat Alkhoven, cam la 14 kilometri de Linz și înconjurat de cimpuri verzi și coline unduitoare, castelul Hartheim este o construcție mai degrabă rebarbativă, datînd din timpul Renășterii, cu patru turnuri și nenumărate ferestre. Trecînd de gardul de fier, am intrat într-o curte mare, înconjurată de niște coloane minunate. Pe vremea aceea, castelul era locuit de *Volksdeutsche* refugiați din Răsărit. Știām că aceștia nu-mi puteau spune mare lucru despre castel, pentru că nu locuiau acolo decît de la terminarea războiului. M-am dus în sat și am stat de vorbă cu cîteva persoane. Dar oamenii deveneau rezervați cînd îi întrebam despre Hartheim. Castelul, spuneau ei, fusese „un fel de sanatoriu”, după care ridicau din umeri și se îndepărtau. M-am urcat în mașină și m-am întors la Linz. Nu m-aș mai fi gîndit, probabil, niciodată la Hartheim dacă o femeie gealoasă n-ar fi venit să-mi vorbească despre Bruno Bruckner... Bruno Bruckner, care fotografiase anumite

* Din ianuarie 1940 pînă în august 1941, cînd programul de eutanasiе a fost întrerupt, 70 273 de bolnavi mintal au fost înfățurați prin acest sistem al eutanasiеi (35 224 în 1940 și 35 049 în 1941) („German Crimes in Poland”, vol. 9, p. 152—153). — *Nota trad.*

„experiențe“ misterioase în acel castel plin de taine.

Mi-am început ancheta cu privire la nestatornicul Bruno. Luera acum la Uzina chimică de stat din Linz și se mai bucura de reputația de fotograf amator pasionat. În dosarele noastre se pomenea de un *Obersturmführer* SS Bruckner, care, potrivit mărturiilor unor supraviețuitori din câteva lagăre de concentrare, asigura legătura între lagărele respective și Berlin. Una din misiunile lui era să transporte la Berlin aurul și bijuteriile luate de la deținuți. Nu aveam descrierea celui om. Am comunicat toate datele de care dispuneam poliției din Linz. A fost trimis un inspector să-l interogheze pe Bruckner. Nu exista o acuzație precisă împotriva lui, așa încît trebuia să acționăm cu prudență. I-am sugerat ofițerului de poliție să înceapă prin a vorbi despre aur și bijuterii și abia mai târziu să facă discret aluzie la castelul Hartheim. Ofițerul a procedat așa și a făcut foarte bine. Bruckner a negat cu tărie că ar fi făcut vreodată parte din SS. Nu fusese decît un „simplu soldat al Wehrmahtului“. Nu fusese niciodată curier al SS-ului, nu transportase niciodată nici aur, nici bijuterii și nu beneficiase niciodată de nici „o pradă“ de război.

— N-am adus nici măcar un aparat fotografic cînd m-am întors din război — a spus Bruckner. — Și nu-i nici un secret pentru nimeni că aproape toată lumea s-a întors acasă cu unul sau două aparate. Fără să mai vorbim de rest...

— Dar acum ai mai multe ? — întreabă ofițerul.

— Desigur. Le aveam și înainte de război.

— Ce fel de fotografii ai făcut la castelul Hartheim, Bruckner ?

Bruckner părea ușurat că ofițerul renunțase la chestiunea aurului și bijuteriilor și a recunoscut tot ce făcuse.

386 Fotografii medicale. Se făceau diferite experiențe în

pivniță, pe care eu le fotografiam printr-o fereastră a uşii.

Nu fusese voluntar, a spus el. În 1940, un membru al *Gauleitung*-ului nazist din Linz îl întrebase dacă e în stare să se ocupe de un laborator fotografic de mina întâi. Bruckner l-a asigurat că ar fi încântat. Peste câteva zile i s-a cerut să se ducă la *Gauleitung*, unde doi oameni i-au pus tot felul de întrebări. A trebuit să semneze un angajament că nu va spune nimănui despre activitatea lui de acolo. A doua zi, un anume Herr Lothaller a venit după el și l-a dus cu mașina la sanatoriul din Hartheim. Pe drum, Bruno Bruckner l-a întrebat ce avea de făcut acolo.

— Nu mă întrebați nimic — îi răspunsese Lothaller —, au să vă spună ei.

La castel, Bruckner a fost dus la căpitanul Christian Wirth, care era directorul sanatoriului. „Un om încântător în afara orelor de lucru, dar foarte sever în timpul serviciului“, a precizat Bruckner. El nu șovăia să omoare pe cineva dacă lucrurile nu mergeau cum trebuie. Wirth i-a spus lui Bruckner că va trebui să facă „trei fotografii de fiecare bolnav“, i-a arătat laboratorul, care era minunat, și locul unde putea să doarmă.

Bruckner fotografia cam 30 de bolnavi pe zi, uneori mai mulți. Era o muncă anevoioasă, aspră.

— Unii bolnavi erau cuprinși de o nebunie furioasă și trebuiau ținuti de infirmieri. O dată sau de două ori, un bolnav a scăpat înainte de a i se face injecția și s-a năpustit asupra mea. Era penibil. Cel mai rău era însă că nu puteam minca. În aer plutea un miros îngrozitor de la cuptoarele crematoriilor. Ne urmărea zi și noapte. După câteva zile m-am dus la căpitanul Wirth și i-am spus că nu mai puteam suporta toate astea, cerându-i să mă lase să plec.

Căpitanului Wirth însă nu i-a plăcut cererea lui Bruckner și i-a oferit să aleagă între următoarele trei soluții :

— Sau rămii aici și continui să-ți ții gura, Bruckner, sau ai să fii trimis la Mauthausen. Totuși, dacă preferi, poți fi ucis pe loc, imediat.

Bruckner, îngrozit, a plecat imediat în odaia lui. În seara aceea, căpitanul Wirth i-a trimis o sticlă de *schnaps*. Bruckner s-a îmbătat și a uitat de duhoarea din aer.

Încetul cu încetul, Bruckner a început să facă tot felul de descoperiri despre Hartheim. Nu era ușor, pentru că oamenii erau foarte discreți și îi spuneau să nu pună întrebări dacă ținea la viață. Fotografii nu era însă un idiot. El a băgat de seamă că doctorului Rudolf Lohauer din Linz, care era medic-șef, și doctorului Georg Renno, asistentul acestuia, amândoi responsabilii Hartheimului, nu le plăcea că el lua fotografii. Bruckner avea însă ordin din partea lui Wirth. Peste câteva săptămâni, căpitanul i-a spus să coboare în pivniță și să fotografieze „ultimele experiențe“.

— Ce fel de experiențe ? — l-a întrebat polițistul.

— Bolnavii erau acum gazați. Trebuia să fac fotografii în prim plan, în timp ce ei se luptau cu moartea. Mai târziu mi s-a dat ordin să le fotografiez și creierele. Wirth numea aceste fotografii „material științific“ și le expedia la Berlin. N-aveam voie să vorbesc cu nimeni despre aceste fotografii. Alături de camera de experiențe era cuptorul crematoriului. Nu puneam nici o întrebare. Era o slujbă bună. Căpătam 300 de mărci pe lună și mai câștigam câte ceva fotografiindu-i pe funcționari cu învoirea căpitanului Wirth. Hrana era excelentă și era totdeauna de băut. Noptea se „petrecea“ bine. Toată lumea se culca cu toată lumea.

Bruno Bruckner și-a făcut bine munca și n-a suflat o vorbă. Mai târziu, căpitanul Wirth a fost transferat

și în locul lui a fost numit un oarecare Franz Stangl. Din nefericire însă, în 1941, această viață a luat sfârșit. Wehrmachtul l-a mobilizat pe Bruno și l-a trimis pe frontul de răsărit.

— N-ai observat nimic altceva în timp ce erai la Hartheim ? — l-a întrebat ofițerul de poliție.

— Ba da. Un lucru al cărui sens nu l-am înțeles. Erau gazați în pivniță, zilnic, între treizeci și treizeci și cinci de bolnavi. Cu toate acestea, castelul avea cel puțin 80 de funcționari, dintre care unii coborau în pivniță ca să se uite. De ce dracu aveau nevoie de 80 de persoane ?

Peste câteva săptămîni, după o anchetă riguroasă, am găsit răspunsul la întrebarea lui Bruno. Castelul Hartheim nu fusese numai o instituție pentru practicarea eutanasiei, așa cum crezusem pînă la interogatoriul lui Bruno. Hartheim însemnase mult mai mult.

Anumite date cu privire la acest castel păreau că n-au nici o legătură cu altele. Lui Wirth i-a fost incredințată mai tirziu răspunderea a trei lagăre de exterminare poloneze, și anume a celor de la Berzec, Sobibor și Treblinka, unde între anii 1941 și 1943 au murit gazați un milion și jumătate de evrei. Succesorul lui la Hartheim, Franz Stangl, a fost numit ulterior comandant la Treblinka. Gustav Wagner, alt „personaj cu diplomă” de la Hartheim, urma să preia conducerea lagărului de la Treblinka ; azi se ascunde, probabil sub alt nume, în Argentina. Medicul-șef de la Hartheim, doctorul Rudolf Lohauer din Linz, s-a sinucis după război împreună cu toată familia. Asistentul lui, doctorul Georg Renno, a fost arestat în 1963 la Frankfurt și va fi judecat în acest oraș. În sfîrșit, un mare număr de SS-iști care se ocupau cu partea tehnică a funcționării camerelor de gazare și a cuptoarelor crematoriilor în diferite lagăre de concentrare stătuseră cîtva timp la Hartheim sau într-una din cele trei instituții de eutanasiu.

Crudul adevăr este că aceste centre de eutanasiu erau adevărate școli de asasini. Nu vorbesc doar de Hart-heim, ușor accesibil atunci pentru mine. Există o documentație similară și pentru cele trei centre din Germania, care erau toate centre de antrenament pentru programul de exterminare al lui Hitler.

Această descoperire mi-a adus răspunsurile care, de la sfârșitul războiului încoace, au trezit curiozitatea istoricilor și criminaliștilor : cum au fost selecționați și antrenați indivizii necesari pentru a masacra unsprezece milioane de oameni și cum au izbutit să păstreze atât de bine secretul, încât nu se știa nimic la atîția ani de la terminarea războiului. Evident, oamenii destinați să lucreze la camerele de gazare, a căror meserie era de a supraveghea zi de zi, săptămînă de săptămînă moartea a zeci de mii de oameni, trebuie să fi fost supuși unui antrenament tehnic și psihologic, fără de care n-ar fi putut rezista.

În 1947 am început să discut această chestiune cu diferiți experți care studiaseră dosarele mașinii de exterminare. I-am întrebat pe istorici, criminaliști, medici, pe lucrătorii de la arhivele Yad Vashem din Ierusalim : cum se explică faptul că mașina de exterminare nu dăduse niciodată greș. Se știe că, în ianuarie 1941, la Conferința de la Wannsee, naștii hotărîseră exterminarea metodică a 11 milioane de evrei din Europa, în vederea căreia urmau să fie încercate diferite metode de genocid. Se știe că au existat cîteva defecțiuni mecanice. Într-o zi, Himmler a asistat la o experiență care avea la bază folosirea gazului de eșapament de la motoarele de submarin și care s-a dovedit cu totul nesatisfăcătoare. Himmler a fost cuprins de o furie teribilă, ordonînd aplicarea unor pedepse draconice. Mașinile se defectau, dar oamenii care le manipulau nu cedau niciodată. Cum se făcea că cei ce răspundeau de funcționarea camerelor de gazare erau mai rezistenți

decît mașinile pe care le manipulau ? Fuseseră supuși unui antrenament tehnic și psihologic ca să poată suporta aceea teribilă tensiune ? Această problemă m-a frământat ani de zile. Naziștii știau bine că timpul lucrează împotriva lor. Ei planificaseră exterminarea Țigănilor, a polonezilor, a rușilor etc. Aceasta însemna că genocidul trebuia să se desfășoare într-un ritm rapid. Toate faptele duceau la concluzia că era necesară antrenarea unor efective speciale de ucigași, tehnicieni îndemnatnici și lipsiți de sensibilitate. Dar unde puteau fi aceștia antrenați ? La castelul Hartheim și la celelalte centre de practicare a eutanasiei. Acolo își formau naziștii cadrele de ucigași profesioniști.

Hartheimul era organizat ca o școală de medicină, cu singura excepție că acolo „studentii“ nu învățau să salveze vieți omenești, ci să le distrugă în mod cît mai eficient cu putință. Moartea victimelor era studiată clinic, fotografiată cu precizie și perfecționată în mod științific. (În cursul proceselor care au avut loc după aceea în Germania s-a dovedit că în lagărele de la Belzec, Sobibor și Treblinka o serie de fotografii specializați i-au fotografiat pe deținuții pe cale de a muri.) Se încercau diferite combinații de gaze, pentru a se stabili care era cea mai eficientă. Medici echipați cu cronometre îi urmăreau pe muribunzi prin fereștrău practică în ușa pivniței de la castelul din Hartheim, înregistrînd cu o precizie de o zecime de secundă cît dura lupta victimei cu moartea. Se făceau filme cu înecătorul, după care peliculele erau studiate de experți. Creierul victimelor erau fotografiate minuțios, pentru a se stabili exact momentul în care survenise moartea. Nimic nu era lăsat la voia întîmplării.

„Studentii“ începeau prin a observa experiențele, pentru ca mai tîrziu să le efectueze chiar ei. Fiecare student era selecționat de funcționari superiori naziști, *Gau-Inspekteure*. Dispozițiile privind asigurarea secu-

rității în acest domeniu erau atât de stricte, încît respectivii *Gau-Inspekteure* erau personal și direct răspunzători față de Cancelaria lui Hitler. Naziștii știau bine că nu trebuie să existe nici o fisură. Erau uciși germani și austrieci, și aceasta putea să provoace neplăceri. Dar, cu toate precauțiile luate, în cele din urmă s-au produs evadări din „sanatoriile“ de la Sonnenstein și Grafenegg. În rindurile populației au început să circule zvonuri și, în cele din urmă, aceste centre au trebuit să fie închise. La Hadamar și Hartheim, organizarea era însă perfectă. Localitățile erau izolate. Nimeni nu trîncănea.

Nu se va ști niciodată cîți oameni au fost lichidați în acel castel în stilul Renașterii, cu coloane minunate. N-a fost ridicat nici un monument în amintirea victimelor de la Hartheim, în cea mai mare parte germani și austrieci. Arhivele biroului de înregistrare n-au fost regăsite. La procesul crimelor de la Dachau a reieșit că în această pivniță erau „tratați“ zilnic treizeci pînă la patruzeci de cobai umani. Aceasta înseamnă că în decurs de trei ani numărul victimelor a ajuns la aproximativ 30 000 de persoane. Spre sfîrșit, Hartheim a devenit un simplu centru de exterminare, asemenea celorlalte. Cînd ucigașii de la Mauthausen aveau prea mult de lucru, surplusul de victime era îndreptat spre Hartheim.

Oamenii cu „diplomă“ de la Hartheim predau viitoarelor cadre de ucigași metodele științifice de exterminare. Cu puțin antrenament, „studenții“ deveneau insensibili la urletele victimelor. Profesorii supravegheau reacțiile elevilor lor. O trăsătură deosebită a fost aceea că în perioada de antrenare în vederea exterminării în masă au fost alese ca victime bolnavi germani și austrieci. Dacă un „student“ nu șovăia atunci cînd își ucidea compatrioții, nu avea să aibă scrupule morale să extermine mii de *Untermenschen*. Cel care

nu putea suporta era trimis pe front, unde șeful său îl încadra într-un *Himmelfahrtskommando* (un commando de sinucidere).

Am prezentat dosarul întocmit cu privire la Hart-heim doctorului Christian Brodo, care era pe atunci ministrul justiției în Austria. La 20 februarie 1964 am fost în măsură să declar presei că ministrul mă asigurase, în prezența procurorului general, doctorul Franz Pallin, că documentele mele aveau să fie concentrate imediat, „pentru ca toate noile date să fie folosite în cadrul anchetelor în curs“. Dosarele cuprind numele mai multor cetățeni austrieci care au lucrat la Hart-heim. În clipa cînd scriu aceste rînduri, în vara anului 1966, aceștia se află încă în libertate.

Unde-i Bormann?

Coordonatele cazului Martin Bormann continuă să constituie cel mai mare dintre misterele naziste nerezolvate. Adjunctul lui Hitler a dat naștere la mai multe zvonuri și legende și a făcut să curgă mai multă cerneală decît oricare alt șef nazist. Întrebarea „Bormann e mort?” rămîne un subiect captivant de *cover story* pentru oricare periodic german de mare tiraj. Nici unul dintre naziștii notorii n-a fost declarat alternativ cînd mort, cînd viu de atîtea ori ca el. Au existat oameni care au susținut cu tărie că au fost martori la îngroparea lui în mai 1945, pe terenul tirgului din cartierul berlinez Moabit, după ce fugise de la Cancelaria Reichului. În 1964, poliția din Berlinul occidental a făcut săpături în locul acela și n-a găsit nimic. Acum cîțiva ani s-a spus că este îngropat la Asunción, în Paraguay. Exhumarea celui înmormîntat în locul indicat a dus la identificarea unui cetățean paraguayean numit Hormoncilla. După război s-a spus că se află în Spania, într-o mănăstire italiană, în Tirol, în Australia și în numeroase țări ale Americii de Sud. În 1947 s-a pretins că se găsea în Egipt, în 1950 în sud-vestul Africii, în anul următor în Chile și în 1952 în Spania. S-a spus că fu-

gise din Germania trecind Alpii. S-a afirmat, de asemenea, că se imbarcase pe un submarin german care pornise de la Kiel spre Țara de Foc.

În octombrie 1965, agenția de presă italiană A.N.S.A. a aflat de la un anume Pasquale Donazio, „personaj marcant al regimului fascist“, că Bormann trăia într-o junglă din Matto Grosso, în Brazilia. Din nefericire, poveștile senzaționale despre Bormann se spărgeau întotdeauna asemenea unor baloane de săpun și după o clipă de efervescență se așternea din nou calmul cel mai deplin. Nimeni n-a reușit să revendice recompensa de 25 000 de dolari (100 000 de mărci germane) pe care biroul procurorului din Frankfurt se oferă să o plătească pentru orice informație care ar duce la prinderea lui Martin Bormann.

Nu am început să mă interesez de Bormann decât după procesul lui Eichmann. Dar, începînd să mă ocup de el tîrziu, am avut avantajul să pot folosi experiența acumulată de toți cei care studiaseră acest caz : poliția, juriști eminenți, istorici, criminaliști.

Ce face ca misterul Bormann să fie atît de fascinant? Omul acesta este mult mai cunoscut acum decât atunci cînd era foarte puternic, dar ținut în umbră de personaje mai marcante, ca Göring, Goebbels, Himmler. În cel de-al treilea Reich, mulți oameni nu auziseră niciodată vorbindu-se despre el și mulți nu-i cunoșteau nici măcar chipul. După fuga lui Rudolf Hess cu avionul în Anglia în 1941, Bormann a devenit adjunctul fîhrelului. Era mai apropiat de Hitler și mai puternic decât oricare dintre șefii naziști.

Am petrecut ore întregi studiînd fotografiile enigmaticului Bormann. Un om grosolan, greoi, cu o ceafă de taur. O față impasibilă, fără nimic caracteristic, neobișnuit de inexpresivă, mai degrabă brutală. Cînd am discutat despre legenda lui Bormann cu Fritz Bauer din Frankfurt, fost procuror în procesul Auschwitzului, 303

acesta mi-a spus că Bormann era un „*Bierkopf* * tipic“. Bormann avea o *Dutzengesicht*, o mură de duzină, pe care o poți întîlni oricînd în berăriile din Bavaria, unde oamenii stau în fața unei halbe și discută politică și unde discuțiile sînt mai des hotărîte de tăria vocii decît de cea a argumentelor.

Istoricul Josef Wulf îl considera pe Bormann „umbra lui Hitler“, înțelegînd prin aceasta că Bormann era un *alter ego* atotștiutor și pasiv al fűhrerului. Cred că naștii, care îl numeau pe Bormann „sufletul blestemat al lui Hitler“, erau mai aproape de adevăr. El era capul enormului partid nazist, cu structura lui puternică. După fűhrer veneau 19 *Reichsleiteri* și pe treapta următoare 41 de *Gauleiteri*. În realitate existau 40 de *Gauleiteri*. Al patruzeci și unulea îi reprezenta pe germanii din străinătate, *Auslandsdeutschen*. După *Gauleiteri*, erau 808 *Kreisleiteri* și mai jos de aceștia 28 376 de *Ortsgruppenleiteri*, care se aflau în fruntea orașelor sau a cartierelor din orașele mari. Existau apoi 89 378 de *Zellenleiteri*, dar în acest caz termenul de celulă induce în eroare, pentru ca o celulă a N.S.D.A.P.-ului putea să fie alcătuită din 4, 6 sau chiar 8 cartiere dintr-un oraș. Pe treapta cea mai de jos se aflau mai multe sute de mii de *Blockleiteri*, fiecare dintre aceștia fiind un fel de mic zeu pentru cei care trăiau în imediata lui apropiere.

După începerea celui de-al doilea război mondial, cînd Hitler a început să se pasioneze de problemele de înaltă strategie, Martin Bormann a fost numit responsabilul aparatului de partid. Era *Reichsleiter* al Germaniei, secretarul lui Hitler, șeful „Cancelariei de partid a fűhrerului“. Toate ordinele *strict secrete* treceau pe la biroul lui : cele cu privire la exterminarea evreilor și a

altor rase inferioare, la persecuția bisericii, la asasinatele colective din instituțiile de eutanasiu și din lagărele de concentrare. Bormann hotăra cine putea să-l vadă pe Hitler și-i ținea totdeauna la distanță pe cei care ar fi putut exercita o influență moderatoare asupra lui. Un mare număr de ordine semnate de Hitler purtau pecetea gândirii lui Bormann. La procesul de la Nürnberg, Göring a recunoscut că multe din documentele semnate de Hitler fuseseră concepute și scrise de Bormann.

Bormann era prototipul șefului nazist inflexibil, lipsit de orice omenie. Născut în 1900 la Halberstadt, și-a început cariera politică la vârsta de optsprezece ani. După înfrângerea din 1918 s-a angajat în „*Freikorps Rossbach*“, unul din grupurile fasciste care luptau împotriva Republicii de la Weimar. Acuzat de omor, el a fost băgat la închisoare. Mai tirziu, Hitler l-a decorat cu *Blutorden*, ordinul singelui, pentru activitatea sa din perioada clandestinității. În 1928 era salariat al partidului, îndeplinind funcția de asistent al lui Hess. S-a căsătorit cu o oarecare Gerda Buch, al cărei tată a devenit apoi cea mai înaltă autoritate judiciară a partidului nazist. Soții Bormann au avut șapte copii. La un moment dat, Bormann proiecta ca după război să introducă în Germania, în mod legal, poligamia. El este chiar autorul unui decret prin care SS-iștii urmau să fie obligați să aibă cîte trei soții. Mintea lui socotise, asemenea unui ordinator, enormele pierderi de bărbați suferite de Germania din cauza războiului și uriașul surplus de femei care avea să existe după război, astfel încît poligamia îi apărea drept singurul mijloc posibil de a acoperi aceste pierderi în decurs de douăzeci sau treizeci de ani. Faimoasele „herghelii“ naziste pentru căsătoriile între arienii agreați aveau la bază concepțiile primitive ale lui Bormann.

El enunța aceste idei în scrisorile către soția lui, care 397

il aproba în întregime. De asemenea, el îi povestea totul despre diferitele lui amante. „Scrisorile lui Bormann“ au fost publicate în 1954, la Londra. La 21 ianuarie 1944, Bormann îi scria soției sale despre ultima lui cucerire, pe care o numea M.; recent identificată, aceasta s-a dovedit a fi actrița Manja Behrens.

„Ai crezut că M. trebuie să fie o fată excepțională. Nu, scumpa mea, nu-i excepțională, însă eu sînt un băiat (*Kerl*) extraordinar. M-am îndrăgostit nebunește de ea... și am posedat-o cu toată împotrivirea ei. Îmi cunoști puterea de voință, împotriva căreia M. nu s-a putut apăra multă vreme. Acum este a mea, fiind, în felul acesta, de două ori căsătorit și foarte fericit. M. suferă din cauza teribilelor remușcări de conștiință în legătură cu tine, ceea ce este, desigur, pur și simplu stupid. Am ajuns s-o am datorită voinței mele...”

La 24 ianuarie 1944, doamna Bormann răspundea la această scrisoare :

„Să faci în așa fel ca M. să aibă un copil peste un an, iar eu în anul următor. În felul acesta vei avea totdeauna o femeie în formă (*die auf dem Damm ist*). Pe urmă vom strînge toți copiii în casa de lingă lac și vom trăi împreună : femeia care nu va fi însărcinată va putea să meargă întotdeauna cu tine la Obersalzberg și la Berlin“.

De fapt, la baza misterului Bormann nu stă întrebarea unde se ascunde el în prezent. Cheia misterului constă în a ști dacă a rămas în viață în noaptea de 1 mai 1945, după ce a părăsit Cancelaria Reichului. În acea noapte, el a fost văzut, fapt care nu poate fi pus la îndoială, de mai mulți martori. Bormann făcea parte din micul grup de naziști care se adăpostiseră în bunkerul lui Hitler în momentul intrării Armatei Roșii în Berlin. La 30 aprilie 1945, după sinuciderea lui Hitler, numai Bormann și Goebbels mai erau acolo dintre șefii naziști.

398 Goebbels și-a anunțat și el intenția de a nu supraviețui

celui de-al treilea Reich și s-a sinucis, după ce și-a omorât soția și copiii. Bormann avea o fioară cu acid prusic, dar a spus că va încerca să fugă. El i-a dat ordin generalului Krebs, ultimul șef de stat-major al Wehrmachtului, să se ducă în liniile rusești spre a propune capitularea Cămarilor, cu condiția ca celor de acolo să li se cruțe viața. Mareșalul Vasili Ciuikov n-a admis decât capitularea fără condiții.

Bormann s-a hotărât să încerce să treacă printre rîndurile de tancuri sovietice care blocau toate căile de acces spre Cămarile. El păstra legătura prin radio cu locul din Schleswig-Holstein unde se afla „marele amiral“ Doenitz, care fusese numit de Hitler *Reichspräsident* al Germaniei. În după-amiaza zilei de 1 mai, la orele patru și jumătate, toți cei care se mai aflau în bunker au primit ordin să fie pregătiți. Hans Fritzsche, comentatorul postului de radio, care se afla la Ministerul Propagandei, adică în imediata apropiere, socotea acest plan drept o „nebunie curată“ și a amenințat că se predă rușilor, oferindu-le, totodată, capitularea întregului cartier guvernamental. Bormann i-a cerut lui Fritzsche să nu o facă și, sub presiunea lui, a promis că va ordona grupelor de rezistență (*Werwolf*), care fuseseră antrenate pentru a continua lupta după înfrângere, să nu se mai lanseze în nici o acțiune. Fritzsche și secretarul de stat Naumann s-au dus în grădina Cămarilor, unde peste cîteva minute a sosit și Bormann. După mărturia lui Naumann, Bormann purta o uniformă *feldgrau* cu însemnele de general SS și o manta de piele de culoare închisă. El a dat ordin mai multor șefi SS să dizolve organizația „Werwolf“.

La ora zece seara, naștii au început să iasă unul după altul din bunker. Bormann era într-un mic grup cu Naumann, Arthur Axmann, șeful organizației de tineret, Kempka, șoferul lui Hitler, și medicul său Stumpfegger. Ajunși lîngă gara Friedrichstrasse, s-au în-

dreptat spre podul Wiedendammer de peste Spree. De cealaltă parte a podului se aflau tancurile rusești. Planul lui Bormann era să încerce să străpungă blocajul acestora cu ajutorul citorva tancuri nemțești și al unor mașini blîndate.

Șoferul Kempka avea să declare în fața Tribunalului de la Nürnberg : „Tancurile germane au început să treacă podul, urmînd tancul din frunte, îndărătul căruia mergea Bormann. Tancul a fost lovit de un *Panzerfaust*, aruncat, cred, de la o fereastră, și a explodat. În locul unde se afla Bormann s-a ridicat o pâlălaie de flăcări“.

Șeful organizației de tineret (*Reichsjugend*), Axmann, a declarat mai tîrziu : „Tigerul“ german, încărcat cu o mare cantitate de muniții, a sărit în aer. Explozia, formidabilă, m-a trîntit la pămînt. Am căutat instintiv să mă adăpostesc în pîlnia unei bombe, unde se aflau mai mulți oameni : Bormann ; chirurgul lui Hitler, doctorul Naumann ; adjunctul lui Goebbels, Schwaegermann, și propriul meu adjunct, Weltzin. Toți erau teferi. Am discutat despre modalitatea de a ieși din Berlin“.

Oamenii s-au întors spre gara din Friedrichstrasse, au urcat pe taluzul căii ferate, au trecut un pod peste Spree și au mers de-a lungul liniei pînă la gara Lehrter, care era ocupată de trupele sovietice. După spusele lui Axmann, Bormann și ceilalți oameni din grup au coborît de pe linie în stradă, scoțîndu-și mai înainte gradele.

În continuare, Axmann a spus :

„Bormann și doctorul Stumpfegger, părăsind grupul nostru, au luat-o repede spre Invalidenstrasse. Noi i-am urmat mai tîrziu. Pe Invalidenstrasse se trăgea mereu. În timp ce aproape trecusem podul, mergînd de-a lungul șinelor după gara Lehrter, am observat doi oameni lungiți la pămînt. Ne-am aplecat ca să vedem dacă nu-i puteam ajuta. Erau Martin Bormann și

doctorul Stumpfegger. Nu încăpea nici o îndoială. Li se vedeau clar chipurile. Erau întinși pe spate, cu brațele și picioarele desfăcute. L-am atins pe Bormann. Nici o reacție. Nu mai respira. N-am văzut nici rană, nici sânge. Împușcăturile continuau, așa că a trebuit să plecăm...”

Au existat și alți martori. Cea mai mare parte dintre ei au făcut mai multe declarații care se contrazic. În ultimele depoziții, martorii contestă adesea amănuntele relatate mai înainte. În afară de aceasta, depozițiile martorilor se deosebesc între ele în multe puncte. Pilotul-șef al lui Hitler, Bauer, a jurat că Bormann purta o uniformă cafenie fără nici un fel de însemne și o cască de oțel. Naumann a jurat că Bormann purta o uniformă *feldgrau* și chipiu.

Studiind mărturiile și aprecierile făcute de către experți, criminologi, istorici și militari, am ajuns la concluzia că în toate aceste aprecieri nu fusese luat în considerație un element care mi s-a părut de cea mai mare însemnătate: într-o situație asemănătoare, când e vorba de viață și de moarte, orice om acționează numai în vederea salvării lui. Când se aflau amândoi sub tirul gloanțelor sovietice, *Reichsleiterul* Bormann și șoferul lui Hitler nu mai erau despărțiți de gradele lor. Ei nu mai erau decît doi oameni care căutau să scape cu viață. În asemenea clipe, nimeni nu mai e atent la cel de lângă dînsul, nimeni nu încearcă să rețină elemente pentru o mărturie ulterioară. Atunci era întuieric și este cît se poate de sigur că fugarii nu se uitau nici la cei din stînga, nici la cei din dreapta. Ei încercau să scape, nu să observe.

În afară de aceasta, există o confuzie caracteristică în legătură cu jurnalul intim al lui Bormann. Nu încăpea nici o îndoială că acest jurnal este autentic. Ori-

ginalul se află acum la Moscova, dar există o copie în posesiunea autorităților din Germania de răsărit. Ultimele două rînduri sînt următoarele :

— 30. IV. Adolf Hitler X. Eva B. X.

— 1. V. *Ausbruchversuch* (incercare de a fugi).

Cîteva persoane au afirmat că jurnalul a fost găsit pe jos. Alții spun că era în buzunarul pardesiului unui mort. Ipoteza este că acest cadavru trebuie să fi fost al lui Bormann, căci dacă jurnalul este autentic, și corpul trebuie să fi fost al celui care-l scrisese. Dar aş putea cita o duzină de cazuri în care naziști foarte suspuși și-au introdus propriile lor acte de identitate în buzunarele unor cadavre, în speranța că, în felul acesta, se va trage concluzia că nu mai sînt în viață.

Există, de asemenea, și un alt fapt important, de data aceasta de ordin psihologic : toți șefii naziști a căror părere am cerut-o cred că Bormann este încă în viață. Părerea generală este că „el a fost întotdeauna șiret ca o vulpe, un om capabil să joace o festă chiar și morții“. Eichmann era convins că în 1960 Bormann trăia, după cum a declarat anchetatorilor israelieni. Un mare diplomat, care constituie unul din izvoarele cele mai sigure pentru mine, mi-a spus că în Spania există un „Fond Bormann“ din care sînt finanțate activitățile neonaziste și neofasciste.

Poveștile mai mult sau mai puțin senzaționale publicate despre fuga lui încep din perioada cînd probabil că a părăsit Germania, în cursul iernii anului 1945. Un anume Peter Franz Kubainsky, care a fost arestat mai tîrziu la Innsbruck, a recunoscut că la 12 decembrie 1945 îl condusesese pe Martin Bormann de la Reichenhall, în Bavaria, la Salzburg și apoi la Innsbruck și Nauders, aproape de frontiera italiană. Atunci, a adăugat Kubainsky, nu știam că omul acela era Bor-

mann, pentru că purta o mustăcioară și mi-a făcut o impresie cît se poate de banală. Kubainsky afirma că omul avea acte italiene care îi fuseseră date de o organizație a Vaticanului condusă de monseniorul Heinemann, din Roma, via dell' Anima, 4. Pe cît se părea, tot Heinemann îi dăduse lui Kubainsky adresa unui oarecare Josef Wolf, care locuia nu departe de castelul Labers, la Merano, în Italia, „unde l-am condus pe Bormann“.

De fapt, preciza Kubainsky, l-am văzut pe monseniorul Heinemann cum l-a îmbrăcat personal pe Bormann cu o sutană de iezuit, după care l-am văzut pe acesta din urmă îmbarcîndu-se la Geneva pe un vas care pleca spre Argentina... Avea un pașaport fals și un pașaport de la Crucea Roșie. Știu că trăiește în Peru, sub numele de Jose Perez și conduce o firmă de import-export, înregistrată sub numele de fată al actualei sale soții. Prima lui soție a murit în 1945, în Italia.

Raportul lui Kubainsky nu rezistă unei cercetări atente. Poliția din Innsbruck a adăugat ca *post-scriptum*: „Pare să fie un ziarist de senzație“.

Să lăsăm deci la o parte afirmații atît de îndoielnice, pentru că există fapte atestate și mult mai interesante.

Astfel, mulțumită ajutorului unui prieten elvețian, am citit depoziția unei femei care este absolut sigură că l-a văzut în 1956 pe Martin Bormann într-un autobuz la Sao Paolo. (Mărturia a fost mai tirziu verificată cu atenție de autoritățile germane.) Această femeie îl cunoscuse personal pe Bormann la Berlin și vorbise de mai multe ori cu el la Cancelaria Reichului. După război, ea trăia la Lausanne. În 1956 a plecat să-și vadă fiica la Sao Paolo. Într-o zi, în timp ce se afla într-un autobuz, a ridicat ochii și, spre marea ei surprindere,

l-a văzut pe Martin Bormann. I-a spus în germană : „Herr Bormann !... dumneata... aici ?“ El a privit-o uimit, s-a ridicat fără să spună un cuvânt, s-a îndreptat spre ieșire, a coborât înainte chiar ca autobuzul să se fi oprit de-a binelea și a dispărut.

În mai 1962, unul din colaboratorii mei a intrat în legătură cu Frau Paula Riegler, fostă guvernantă a lui Bormann în casa acestuia de la Pullach, în Bavaria. Această femeie a stat cu Frau Gerda Bormann pînă la moartea ei, survenită la Merano, în 1945. Cu prilejul interviului, Frau Riegler nu a recunoscut că întreține vreo corespondență cu Bormann, dar era sigură că el trăia. Aceasta s-a întimplat în 1962. Ea i-a spus colaboratorului meu că fosta secretară a lui Bormann, Else Kruger, era căsătorită cu un fermier undeva în Austria, dar pretindea că nu-i cunoștea numele actual și adresa. Din Zürich am primit alte informații despre această fostă secretară, care ar fi avut legături importante cu Argentina.

În 1962 am primit vizita ziaristului italian Luciano Doddoli din Milano, care lucra pentru „Espresso“. În 1960, Doddoli fusese în Chile pentru un reportaj despre îngrozitorul cutremur de pămînt. Întîlnise acolo pe un anume Enrique Bello, profesor de istoria artelor la Universitatea din Santiago de Chile. Profesorul Bello își căuta rudele dispărute în cursul catastrofei. Era la puțin timp după capturarea lui Eichmann și Doddoli și Bello au vorbit, printre altele, și despre foștii șefi naziști care se spunea că se ascund sub nume false la Valdivia, în sudul statului Chile. Profesorul i-a povestit lui Doddoli că întîlnise o femeie care trăise cu Bormann din 1948 pînă în 1951 și a aranjat o întrevvedere între ziarist și această femeie. Femeia a spus că numele ei este Keller și că lucrează pentru o com-

panie germano-chiliană. Doddoli n-a aflat nimic în legătură cu Bormann, dar Frau Keller i-a spus că „s-ar putea discuta într-o zi despre acest subiect“. După părerea profesorului Bello, „era o chestiune de bani“.

În cursul anchetei mele referitoare la doctorul Josef Mengele am primit o scrisoare adresată „Wiesenthal, Viena“. Era de la Port-au-Prince și purta semnătura unui oarecare Johnny Sommer, un german care trăise 40 de ani în America de Sud. Fost proprietar al localului de noapte „Ali Baba“, la Asunción, în Paraguay, pe care îl vînduse în 1963, era acum, îmi scria el, proprietarul barului „Roxy“ la Port-au-Prince. Am început să corespundez cu Sommer. În mai 1964, el mi-a trimis fotografia unui grup, luată în timpul războiului, care îl înfățișa pe Hitler și statul lui major, aproximativ 35 de persoane. Pe fotografie nu era scris nici un nume. Doar în dreptul unuia din bărbați era făcută o săgeată. Acest om, care se numea Bauer, preciza Sommer, venea deseori în 1961 în localul lui din Asunción împreună cu un oarecare Mengele. Îi însoțea cîteodată doctorul Jung. Ei mergeau de multe ori să pescuiască împreună în Obto Parana. Această informație mi-a fost confirmată mai tirziu și de alți martori din Asunción. Omul însemnat cu săgeata era Bormann. Familia Jung era o familie de moșieri bogați din Paraguay.

Am băgat de seamă că toate informațiile despre Bormann conțineau o lacună evidentă. Toate se refereau fie la evenimentele dramatice din noaptea fatală de 1 mai 1945, fie la reapariția lui Bormann în toamna anului 1945, perioadă în care diferite persoane pretind că l-au văzut. Unde s-a ascuns Bormann între 1 mai 1945 și sfîrșitul toamnei aceluiași an și ce a făcut el în acea perioadă ?

La 6 mai 1963 am amintit, în cursul emisiunii „Pa- 405

norama" a televiziunii din Hamburg, și despre cazul Martin Bormann, referindu-mă la „perioada obscură“, adică la intervalul acela de timp dintre 1 mai și sfârșitul toamnei anului 1945, care constituie cheia misterului. Peste câteva zile am primit o scrisoare din partea cuiva pe care îl voi numi aici Franz Rapp și care avea, după cum spunea el, informații sigure despre „perioada obscură“.

Rapp, cu care m-am întâlnit la hotelul „Dachs“ din München, era un bărbat de 54 de ani, originar din Bolzano, în partea italiană a Tirolului de sud, unde fusese translator la tribunal. În 1938, el optase pentru naționalitatea germană, așa cum le permisesese Mussolini cetățenilor de origine germană, iar în timpul războiului fusese în Wehrmacht. După război devenise reprezentant al unor societăți elvețiene și italiene specializate în mașini de rășnit cafea și articole de menaj. În prezent locuiește într-un mic oraș de lângă Heidelberg.

În 1961, la sfârșitul toamnei, Rapp se afla lângă Innsbruck, oraș ce făcea parte din zona în care își vindea produsele. Acolo a întâlnit pe un anume Franz Holt (cel puțin acesta e numele pe care i-l vom da aici), pe atunci în vîrstă de 43 de ani, care a devenit mai tîrziu asociatul său. Holt locuia la Innsbruck, la pensiunea unei oarecare Frau Hilde. Între Rapp, Holt și Frau Hilde s-a legat o strînsă prietenie. Într-o seară, după multe pahare de vin, Holt i-a dat un ghiont prietenului său, spunîndu-i că vrea să-i destăinuiască „marele lui secret“. Rapp i-a spus că nu vrea să audă nici un secret; de altfel, observase că Frau Hilde încerca să-l împiedice pe Holt să vorbească. Dar Holt se pornise și nu mai ținu seama de avertisment. Rapp era prietenul lui, asociatul lui, oîștigau bani frumoși împreună,

așa că de ce să nu-i cunoască prietenul lui toate secretele ? Și-a mai turnat vin și s-a apucat să povestească.

În timpul războiului, începu el, făcuse parte dintr-o unitate de ambulanță. La sfârșitul războiului fusese făcut prizonier și internat într-un lagăr francez lângă Innsbruck, de unde însă a fost repede eliberat. Holt s-a angajat atunci la Crucea Roșie austriacă, în Tirol. La începutul verii anului 1945, organizația la care lucra a început să repatrieze soldați austrieci din lagărele de prizonieri din Germania. Repatrierea era finanțată de biserica catolică și aliații priveau această acțiune în mod favorabil, voind să demonstreze că socoteau Austria o țară „eliberată“, și nu „ocupată“, ca Germania.

Holt a fost repartizat la un grup al Crucii Roșii care mergea în diferite lagăre din Germania, Italia și Franța. Membrii misiunii au primit legitimații în patru limbi (franceză, engleză, rusă și germană), care le dădeau dreptul să intre în toate lagărele aliate. Ei îi identificau pe soldații austrieci, cu excepția SS-iștilor și criminalilor de război, și-i aduceau în Austria.

În toamna anului 1945, i-a povestit Holt lui Rapp, s-a dus cu grupul din care făcea parte într-un lagăr din nordul Germaniei, lângă Flensburg, în Schleswig-Holstein. (Bormann încercase să ajungă la amiralul Doenitz, la Flensburg, cînd părăsise bunkerul fîhrerului.)

În lagăr, Holt a făcut cunoștință cu o *Blitzmädel*, membră a forțelor auxiliare feminine din Wehrmacht, care i-a cerut s-o ducă în Austria, cu toate că nu era austriacă, oferindu-i pentru aceasta un diamant de preț. Holt știa foarte bine că englezii nu făceau decît un control superficial și a primit. A doua zi, femeia a venit cu o altă bijuterie, întrebîndu-l pe Holt dacă era de acord să-l ia și pe fratele ei. El a aruncat o

privire asupra bijuteriei și i-a fost greu să reziste. Ne-am înțeles, a spus el, am să vă includ în transportul repatriaților austrieci. Bărbatul și femeia s-au prezentat a doua zi. Bărbatul avea o mustăcioară și ochelari, dar aceștia păreau să-l stingherească, deoarece și-i scotea de fiecare dată când voia să se uite la ceva.

Cînd transportul a ajuns la Innsbruck, unde prizonierii austrieci trebuiau să fie interogați și trimiși acasă, perechea a venit din nou la Holt. Nu putea el să-i ducă pînă la Nauders, un sat lingă frontiera austriacă, în apropiere de granițele elvețiană și germană? Firește, nu pe degeaba. De data asta i-au dat o broșă foarte frumoasă. Holt cunoștea bine regiunea de graniță. S-a gîndit că perechea nu era frate și soră, dar nu s-a sinchisit, dat fiind că îl plăteau atît de bine. Pentru a evita patrulele aliate de la graniță, Holt a trebuit să-i conducă prin pădure, pe drumuri ocolite și apoi printr-o trecătoare destul de înaltă. Era în „octombrie sau noiembrie” și începuse să fie foarte frig. Pămîntul era acoperit cu zăpadă și fugarii se infundau deseori în troiene înalte de un metru. Femeia era foarte rezistentă: mergea fără să țină seama de oboseală și-i îndemna pe bărbați să se grăbească, să nu cadă cumva în mîinile vreunei patrule. Micul grup a trecut frontiera spre partea italiană a Tirolului de sud, de unde i-au cerut lui Holt să-i conducă la una din mănăstirile din regiunea Vintschgau. Abia după ce au ajuns acolo i-au destăinuit lui Holt pe cine salvase: pe *Reichsleiterul* Martin Bormann.

La poarta mănăstirii, i-a spus Holt lui Rapp, Bormann a sunat. S-a deschis poarta și Bormann a scos o hîrtie pe care o avea cusută în căptușeala hainelor. Portarul a citit hîrtia și l-a rugat să aștepte. El a re-

venit peste o clipă și l-a poftit pe Bormann și pe femeie să intre. Mi-am dat seama că acest plan de evadare fusese pus la punct de multă vreme. Bormann s-a întors atunci spre mine și mi-a spus : „Franz ai făcut un lucru extraordinar. Dacă n-ai să vorbești nimic despre toate astea, ai să primești în fiecare lună o sumă de bani toată viața“. Mi-au strâns mina și au intrat. Poarta mănăstirii s-a închis în urma lor.

Analizînd cele istorisite de Holt lui Franz Rapp în toamna anului 1961, s-a dovedit că povestea lui conținea multe elemente plauzibile. Cei mai mulți dintre membrii grupului Bormann care au încercat să străpungă încercuirea rusă din jurul Berlinului au reușit. De ce n-ar fi reușit și „șiretul vulpoi“ care era Bormann ? El încercase, probabil, să ajungă la Flensburg pentru a vorbi cu Doenitz și găsisese apoi un adăpost sub un nume de împrumut în cel mai sigur loc cu putință : un lagăr britanic de prizonieri de război. Nu era improbabil ca să fi dat cîteva bijuterii de valoare pentru a putea ajunge într-o mănăstire italiană, cum au făcut atîtea căpetenii naziste înainte și după el. N-ar fi fost decît unul dintre cei mai importanți călători de pe „ruta mănăstirilor“, practică de organizația ODESSA.

I-am cerut lui Rapp să-l roage pe Holt să-i dea mai multe amănunte. Rapp i-a scris, încercînd să-l motivească cu o sumă însemnată de bani pentru cazul că ar fi putut da precizări suplimentare. La întîlnirea următoare, Holt s-a arătat foarte stînjedit și l-a rugat pe Rapp să uite toată povestea. Banii nu-l interesau. De fapt, putea pierde prin asta mai mult decît ar cîștiga. L-a implorat pe Rapp să nu vorbească nimănui despre secretul său. Am făcut o anchetă la Innsbruck. Poliția mi-a confirmat că Holt făcuse parte dintr-o uni-

tate de ambulanță în timpul războiului și că apoi fusese angajat la Crucea Roșie austriacă. *El participase* la repatrierea austrieșilor din diferite lagăre germane. Și, în sfârșit, potrivit spuselor lui Rapp, el continua să primească în fiecare lună un cec din străinătate, de fiecare dată de la altă bancă.

O femeie micuță, plăpindă, pe care o vom numi aici Bettina ne-a furnizat piesa următoare de pe lista amănuntelor autentice ale mozaicului Bormann. Ea trăiește azi într-o pensiune liniștită din Germania. A stat mai bine de 25 de ani în Chile, dar dorul de țară a readus-o în Europa. În octombrie 1964, Frau Bettina a scris poștii din Viena, cerîndu-i adresa mea. Am primit o scrisoare. Cînd se afla în Chile, arăta ea, Martin Bormann cumpărase un vast teren în imediata apropiere a locului unde trăia ea. Știind din presă că această chestiune mă putea interesa, ea îmi propunea o întîlnire.

Desigur că mă interesa ! Frau Bettina m-a primit în camera ei și a scos dintr-un sertar fotocopia unei hărți intitulate „Kartenskizze Chilenische Schweiz“. „Elveția chiliană“ este situată în centrul țării. Aveam impresia că harta fusese alcătuită de germanii din Chile cu un anumit scop. Ea cuprindea regiunea dintre Oceanul Pacific și frontiera Argentinei, iar între orașele Valdivia și Bariloche avea semne secrete, triunghiuri, cercuri și pătrate, purtînd fiecare cîte un număr. Trei dintre triunghiuri erau însemnate cu literele „OD“ și „UL“. Regiunea înfățișată pe hartă e încîntătoare, acoperită de munți, lacuri, păduri și riuri, frumoase stațiuni termale și de vilegiatură, reprezentînd exact genul de peisaj pe care niște exilați germani înstăriți și l-ar alege ca să trăiască liniștit și plăcut. Era posibil

ca acele simboluri secrete să fi avut o însemnătate militară ?

De unde avea Frau Bettina acea misterioasă hartă ?

— În casa cu mai multe apartamente în care locuiam la Valdivia, se afla și un german cu numele de Arthuro Schwartz. Era un om liniștit, taciturn, care nu vorbea decît cu puțină lume și lipsea adesea cu săptămînilor. Dumnezeu știe de ce părea să aibă încredere în mine. Înainte de a pleca îmi lăsa cheile de la apartamentul lui și mă ruga să arunc din cînd în cînd o privire prin casă și să-i ud florile. Pe urmă, zia-rele noastre au început să scrie despre prezența unor criminali de război naziști în America de Sud, și atunci am început să-mi pun întrebări în legătură cu misteriosul meu vecin. Vorbea germana, avea mulți bani, nu lucra cu regularitate și nu voia să aibă de-a face cu nimeni. Era oare dintre aceia care aveau motive întemeiate să rămînă în anonim ? Într-o zi, în 1960, în timpul uneia dintre acele absențe ale lui, a venit un străin care m-a anunțat că domnul Schwartz murise subit în cursul unei călătorii în Brazilia și mi-a cerut cheile apartamentului său. I-am spus că nu le puteam găsi imediat și l-am rugat să vină a doua zi. După plecarea lui am intrat în apartament ca să arunc o privire. Pe masă erau cîteva cărți și hîrtii și mai multe exemplare din această hartă. Am luat unul.

La puțin timp după aceea, Frau Bettina a făcut o călătorie în micul orașel Osorno, unde se stabiliseră mulți germani după războiul din 1939—1945. Ea a întîlnit pe cîteva dintre aceștia.

— Acești oameni se comportau de parcă s-ar fi aflat încă în 1938. Îmi amintesc mai ales de un avocat german care vorbea ca Goebbels. Toți cei pe care i-am întîlnit aveau mulți bani, nici o ocupație precisă și case

frumoase. Erau toți pensionari și vorbeau fără încetare de Marele Reich. Am auzit vorbindu-se de mai multe ori că Martin Bormann trăia undeva în regiune. Un avocat din Osorno cumpărase pentru el un teren între Valdivia și granița argentiniană. Toată lumea știa acest lucru. Dacă vă uitați pe hartă, o să vedeți că această zonă are însemnări secrete.

Informațiile primite de la Frau Bettina coincid cu cele pe care le am despre foștii naziști care trăiesc în jurul orașului Bariloche, în zona argentiniană a frontierei. Mereu aceeași poveste : germanii au în acea regiune domenii frumoase și terenuri întinse. Mengele a fost adesea văzut pe acolo. Între grupurile de germani au loc conflicte misterioase și se aud adesea împușcături, dar poliția locală preferă să treacă sub tăcere incidentele de acest fel.

Ultimul element al mozaicului mi-a fost furnizat de un tânăr student din Viena. El mi-a telefonat la birou într-o zi din 1964 și mi-a propus să ne întâlnim într-o cafenea. Era un tânăr de 26 de ani, încântător, cu ochi melancolici. *Trebuia* să-mi vorbească. În urmă cu câteva luni, o tinăra și frumoasă braziliană, cam de treizeci de ani, venise să facă studii muzicale la Viena.

— E foarte frumoasă — a spus tânărul suspinând. — Este din Curitiba.

Am încercat să nu mă arăt interesat. În Parana, provincia în care se află orașul Curitiba, există colonii de germani unde se ascund unii dintre cei mai importanți „clienți” ai mei, care sînt foarte admirați acolo. Domnește în acele locuri un spirit care amintește foarte bine de cel de-al treilea Reich.

Braziliana era căsătorită cu un german, proprietarul unei importante firme de import-export. Acest om venea adesea la Barcelona pentru afaceri. Cu prilejul ul-

timei călătorii, îi îngăduise soției sale să se ducă la Viena. Ea avea o voce drăguță și dorea foarte mult să ia lecții de canto la Viena, căci acesta este „cel mai bun loc din lume pentru așa ceva“, spunea tînărul.

Braziliana și frumosul tînăr se întîlniseră și se iubeau. Tînărul oftă din nou. Eu nu spuneam nimic, dar mă întrebam de ce mă chemase pe mine ca să-mi vorbească despre dragostea lui pentru frumoasa braziliană.

— Îi știu numele, dar m-a rugat să nu-l divulg. E o situație delicată. Nu se înțelege cu soțul ei. Trebuie să fie prudentă. Într-o zi eram amîndoi într-o cafenea. Eu citeam un articol despre Bormann într-un ziar. Am început să vorbim despre asta. Poveștile de genul ăsta mă fascinează. Prietena mea a început să ridă și mi-a spus că mi-ar putea povesti mai multe lucruri despre acest subiect. A scos o fotografie din poșetă. Fusese făcută în 1964 și înfățișa un grup de oameni. Unul dintre ei, un om chel, destul de greoi, ridicase pe jumătate mîna dreaptă, ca și cînd ar fi vrut să-și ascundă obrazul. De fapt, nu-și ascunsese decît urechea dreaptă. Prietena mea mi-a spus : Îl vezi ? Toți evreii și mulți nemți îl caută. Este *unul* dintre cei mai importanți naziști. Soțul meu lucrează pentru el. Eu n-am spus nimic.

— Vă întrebați, probabil, de ce vă povestesc asta — zise el. — Ei bine, sînt îndrăgostit nebunește de această femeie. A plecat din Viena acum cîteva săptămîni, ca să se ducă la soțul ei în Spania. Știu că ține mult la mine. Mi-a spus că are avere proprie. Dar el nu i-ar permite niciodată să divorțeze. Este unul din acei *Kerle* * brutali...

Ascultam. Nu eram de loc surprins că o poveste cu

eternul triumphi mă readucea la Martin Bormann. Uitmii douăzeci de ani mă învățaseră să nu mă mai mir de nimic.

— Domnule Wiesenthal, sint absolut sigur că acel om e Bormann. Nu-l cunosc, desigur, decit din fotografiile din reviste, dar bărbatul care încerca să-și ascundă obrazul semăna leit cu Bormann din celelalte fotografii pe care le-am văzut. Este evident că soțul prietenei mele e un șef nazist, pentru că altfel Bormann nu s-ar servi de el pentru misiunile lui internaționale. Noi ne-am gîndit, adică eu m-am gîndit că dacă v-aș da numele lui și l-ați putea aresta cu prilejul viitoarei lui călătorii în Spania...

El tăcu.

— V-ați descotorosi de bărbat și ai putea trăi fericit cu braziliana dumitale pînă la sfîrșitul vieții...

— Exact. Și veți putea avea adresa lui Bormann de la Curitiba. Prietena mea o să vi-o dea... I-ar plăcea să trăiască cu mine în Europa.

Iată stadiul în care se află deocamdată lucrurile. I-am făgăduit tinărului să nu întreprind nimic care ar putea să-i aducă vreun prejudiciu tinerei femei. Mi-a dat numele lui și mi-a promis că-mi va scrie cu ocazia viitoarei călătorii a celor doi soți în Europa.

Dar, presupunînd că aș putea dovedi că Bormann trăiește la Curitiba, ce s-ar întîmpla ? Ar dispărea în douăzeci și patru de ore. El poate să dispară cu ușurință în America de Sud pentru că are bani și o rețea de prieteni devotați pînă la fanatism.

Multe țări se interesează de Bormann, dar nimeni nu întreprinde nimic serios. Fritz Bauer, procurorul din Frankfurt, are mari îndoieli că vreo țară din America de Sud ar accepta să-l extrădeze. Misterul lui Martin

Bormann — care mai mult decît probabil acum, cînd scriu aceste rîduri, la începutul anului 1966, trăiește în zona frontierei dintre Argentina și Chile — va degenera într-o simplă ecuație „biologică“. El e bine ocrotit. Nici o țară nu vrea să declanșeze o a doua afacere Eichmann. Într-o bună zi, Bormann o să moară și recompensa de 100 000 de mărci va rămîne neîncasată. Moartea n-are nevoie de bani.

Postfață

Admit că multe din întâmplările de care m-am ocupat pînă aici sînt greu de crezut, și aceasta îmi reamintește de profeția *Rottenführerului* SS Merz. Nu i-am știut niciodată prenumele, dar în genere îmi aduc foarte bine aminte de el.

Cele de mai jos se petreceau într-o după-amiază de septembrie a anului 1944, lîngă Grybov, în Polonia, în timpul retragerii germanilor de pe frontul de răsărit. Lagărul de concentrare din Lvov fusese lichidat, cele două sute de persoane care-i asiguraseră paza se „desprinseseră” cu succes de Armata Roșie care înainta, iar eu eram unul din cei 34 de supraviețuitori pe care gardienii îi „supravegheau” ca să aibă un motiv plauzibil pentru fuga lor spre vest.

În după-amiaza aceea, *Rottenführerul* Merz mă luase ca să merg cu el pînă în satul vecin. Se găsea greu de mincare și noi voiam să încercăm să dăm de cițiva car-

tofi. Eu vorbeam poloneza și Merz socotea că asta putea prinde bine.

Ziua fusese caldă. Găsisem doi săculeți de cartofi în casa unui țăran și, făcând cale întoarsă spre lagăr, duceam fiecare câte unul. Era un lucru vrednic de luat în seamă, pentru că, în mod normal ar fi trebuit să-i duc eu pe amîndoi. În timp ce treceam un pîrîiaș la marginea pădurii, Merz a propus să ne așezăm și să ne odihnim un pic.

Merz era unul dintre puținii SS-iști care se purtase întotdeauna corect cu deținuții. Niciodată nu bătuse și nici nu țipase la nimeni. Ni se adresa cu dumneavoastră, ca unor ființe omenești. Cu toate acestea însă, nu mă așteptam la ceea ce a urmat.

— Cînd eram copil — a început el —, mi s-a spus odată povestea unui băiețel care voia să călătorească și pentru asta a făcut un legămint. Atunci a venit un vultur cu aripi uriașe și l-a luat. Vă amintiți, domnule Wiesenthal, de această poveste ?

— În sfîrșit... îmi amintesc de una cu un covor fermecat.

— Da, ideea era aceeași.

Merz s-a întins pe spate, privind cerul cețos. De jur-împrejur nu se auzea decît foșnetul copacilor și susurul pîriului. Era foarte multă liniște, o liniște cu totul ireală, iar deținutul și SS-istul se odihneau pe un cîmp idilic, în plin apocalips.

— Închipuiți-vă că un asemenea vultur v-ar duce în America, domnule Wiesenthal! — îmi spuse Merz. — „Was würden Sie dort erzählen“ ? Ce-ați povesti dacă ați ajunge acolo ?

Am tăcut. Încerca oare să mă atragă într-o capcană, făcându-mă să spun o prostie ?

El îmi ghici gândul și zîmbi.

— Nu vă fie teamă. Puteți vorbi sincer.

— *Herr Rottenführer* — i-am răspuns eu diplomatic —, nu m-am gândit niciodată la așa ceva. Cum aş putea să ajung eu în America ? Ar fi totuna cu a voi să merg în Lună.

Ciştigam timp. Chiar dacă admiteam că Merz constituia o excepție, că era un SS-ist de treabă, el rămînea totuși un SS-ist. Cum puteam să mă încred în el ?

— Închipuiți-vă pur și simplu, domnule Wiesenthal, că ați ajunge la New York și că oamenii v-ar întreba : „Cum era în lagărele germane de concentrare ? Ce v-au făcut acolo ?“

N-am răspuns. Acum eram sigur de Merz. Aveam încredere în el, dar întrebarea lui era prea complicată.

Îmi amintesc că i-am spus cu respirația tălată :

— Cred... cred că aş spune adevărul, *Herr Rottenführer*.

Avea să mă împuște ? Văzusem SS-iști ucigînd oameni pentru mai puțin decît atît.

Merz continua să privească cerul. Dădu din cap de parcă mi-ar fi prevăzut răspunsul.

— Da, m-am gândit la asta foarte des. Am văzut ce s-a întimplat. Sînt SS-ist, dar uneori mă trezesc noaptea și nu mai știu dacă totul nu e cumva un vis ori e cruda realitate.

N-am răspuns. Era mai bine să-l las pe el să vorbească.

— În America le-ați spune oamenilor adevărul. E clar. Dar știți ce s-ar întâmpla, domnule Wiesenthal ? El se ridică încet, mă privi și zîmbi. Nu v-ar crede. Și-ar închipui că sînteți nebun. Ar putea chiar să vă închidă într-un azil. Cine ar fi în stare să creadă că pot exista astfel de orori dacă nu le-a trăit ?

Cuprins

O cursă a justiției contra cronometru — Cuvînt înainte de <i>Ioan Grigorescu</i>	5	
1. Eliberarea	23	
2. Cuțitul	42	
3. Secretele organizației ODESSA	69	
4. Incapturabilul Eichmann	94	
5. Alex	141	
6. Trenul urma să plece peste trei minute	156	
7. Omul care colecționa ochi albaștri	169	
8. Epilog la „Jurnalul Annei Frank“	199	
9. Dincolo de orice rațiune	216	
10. Practica arianizării	227	
11. Afacerile în primul rînd	234	
12. Bătrînul baron nu putea să uite	253	
13. Doctorul Babor caută o logodnică	264	
14. Exterminarea țiganilor	282	421

15. Martiriul de pe insula Cefalonia	288
16. Muzeul lacrimilor	296
17. Două luminări	306
18. Ucigașii din Galiția	313
19. Moștenirea lui Cain	331
20. Cei treizeci și șase de drepti	345
21. Cealaltă față a Lunii	350
22. Un bănuț de fiecare cadavru	367
23. Școală pentru exterminatori	381
24. Unde-i Bormann ?	394
25. Postfață	416

Redactor : Iulia Giroveanu
Coperta : Valentina Boroș
Tehnoredactor : Francisc Rad

Apărut — noiembrie 1969
Ft. carte 16/54×84. Coli editură 20,80. Coli tipar 26,3,
15 pag. planșe tipar înalt.

Tiparul executat sub comanda nr. 6937/90 692
la Combinatul Poligrafic „Casa Scînteli”,
Piața Scînteii nr. 1, București,
Republica Socialistă România.

ep

Lei 9